

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
Doktori (PhD) értekezés

Lukács Bence Ákos

A KAPOSVÁRI
M. KIR. 10. „ROSSEB” GYALOGHADOSZTÁLY HARCAI
MAGYARORSZÁG VÉDELMEBEN
(1943–1945)

Témavezetők:
Dr. Horváth Miklós DSc.
Dr. Szabó Péter DSc.

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETŐ	4
1.1. Témaválasztás	4
1.2. A kutatás módszertana, historiográfiai áttekintés	6
1.3. A kutatás célja és a dolgozat felépítése.....	9
II. FEJEZET – RÖVID TÖRTÉNELMI HÁTTÉR	12
2.1. A 10. gyaloghadosztály elődei a két háború között és alatt.....	12
2.2. A keleti hadszíntér Sztálingrádtól 1944 elejéig	13
2.3. Általános bel- és külpolitikai helyzet Magyarországon, 1944 elején	13
2.4. A honvédség 1943 nyarán történt hadrendszervezési változásainak ismertetése a 10. gyaloghadosztály vonatkozásában	16
2.5. A 10. gyaloghadosztály tevékenysége a Dráva menti határszakasznál és a Muraközben (1943. szeptember – 1943. december).....	20
2.6. Az 1. hadsereg mozgósítása és Magyarország német megszállása	25
III. FEJEZET – A 10. GYALOGHADOSZTÁLY HARCAI AZ 1. HADSEREG KÖTELEKÉBEN	31
3.1. Az 1. hadsereg harcai a 10. gyaloghadosztály mozgósításáig	31
3.2. A 10. gyaloghadosztály mozgósítása és felvonulása az Északkeleti-Kárpátokba (1944. július 18. – augusztus 23.)	36
3.3. A 10. gyaloghadosztály védelme és az azzal kapcsolatos stratégiai elgondolások a Kárpátok előterében.....	40
3.4. Románia kiugrásának a hadászati helyzetre gyakorolt hatásai	46
3.5. Az 1. hadsereg helyzete és tevékenysége a román átállás után	47
3.6. A 10. gyaloghadosztály visszavonulása a Szent László-, majd az Árpád-állásba	49
3.6.1. Az Árpád-állás	49
3.6.2. A 4. Ukrán Front a Kárpátok előterében	50
3.6.3. A 10. gyaloghadosztály visszavonulása a Szent László-, majd az Árpád- állásba.....	51
IV. FEJEZET– A KIUGRÁSI KÍSÉRLET ÉS A 10. GYALOGHADOSZTÁLY	74

4.1. Általános helyzet a magyarországi hadszíntéren 1944. szeptember végén – október elején	74
4.2. A kiugrás előkészítése és a 10. gyaloghadosztály	75
4.3. A kiugrási kísérlet október 15-én.....	80
4.4. Október 15. és a hadosztálynál történt események	82
V. FEJEZET – A 10. GYALOGHADOSZTÁLY HARCAI A 3. HADSEREG KÖTELEKÉBEN	89
5.1. A 3. hadsereg megalakulása és hadműveletei 1944. október 15-ig.....	89
5.2. A 10. gyaloghadosztály harcai a 3. hadsereg kötelékében.....	93
5.2.1. Általános helyzet jellemzői	93
5.2.2. A 10. gyaloghadosztály harccselekményei a Duna-Tisza közén	95
VI. FEJEZET – A 10. GYALOGHADOSZTÁLY A 2. HADSEREG KÖTELEKÉBEN.....	111
6.1. A 2. hadsereg megalakulása és hadműveletei 1944. november 2-ig	111
6.2. A 10. gyaloghadosztály a 2. hadsereg kötelékében – Folyamvédelem Nagytétény, Ercsi és Rácalmás között.....	113
6.2.1. A 18/III. zászlóalj harcai a solti hídfő védelmében	116
6.3. Személyügyi, hadrendi változások és kitüntetések a hadosztálynál	120
VII. FEJEZET – A 10. GYALOGHADOSZTÁLY HARCAI A BUDAPESTI CSATÁBAN	123
7.1. A 10. gyaloghadosztály a német 13. páncélosadosztály alárendeltségében.....	123
7.2. A magyar–német kapcsolatok alakulása 1944. november közepén a Budapest előterében folytatott hadműveletek alatt	125
7.3. Harcok Budapest előterében – Dány, Valkó, Gödöllő, Mogyoród, Csömör	127
7.4. Végjáték. A 10. gyaloghadosztály maradványainak harcai Budapest területén.....	167
7.5. A Budai Önkéntes Ezred megalakulása.....	193
ÖSSZEFOGLALÓ	197
SUMMARY.....	198
BIBLIOGRÁFIA.....	199
1. SZÁMÚ MELLÉKLET – ÉLETRAJZI ADATOK	
2. SZÁMÚ MELLÉKLET – FOTÓK	

I. BEVEZETŐ

1.1. Témaválasztás

A Somogy megyei katonai alakulatok történetével 2008-ban kezdtem el foglalkozni, amikor ismét kezembe került nagyapám, Lukács Géza egykori tartalékos főhadnagy 1942–43-ban, a Don-kanyarban írt harctéri naplója. Mivel ő a kaposvári 6. gyalogezred aknavető szakaszparancsnokaként harcolta végig az előbb említett időszakot, először a Naplóját jártam körül, majd az abban szereplő neveknek néztem utána. 2010-ben megszületett Kovács Gézával a témában írt első rövid publikációnk, majd 2012 januárjában a kaposvári Egyed Árpád Kulturális Központban bemutattuk a HM Zrínyi Média Kft. támogatásával megvalósult 25 perces dokumentumfilmünket, melyet egy kiállítás is követett. 2015-ben pedig beérett a kutatómunka gyümölcse: az év végén megjelent Szabó Péterrel közösen jegyzett *A somogyi rosseb hadosztály a Don-kanyarban* című kötetünk a Zrínyi Kiadó gondozásában. Ekkor már „hivatalos” keretek között folytattam a somogyi katonai alakulatok második világháborús szerepvállalásával kapcsolatos kutatómunkámat, hiszen 2014-ben felvételt nyertem a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Karának Történelemtudományi Doktori Iskolájába.

A Baranya, Somogy és Tolna megyei katonai alakulatokat a második világháború alatt többször is mozgósították, és azok jelentős mértékben vették ki a részüket az ország háborús erőfeszítéseiből. Részt vettek az erdélyi bevonulásban, a délvidéki hadműveletben, egyes alakulataikat már 1941-ben megszálló feladatokkal küldték ki a keleti hadszíntérre. A különböző pécsi, szekszárdi, tolnai, kaposvári és nagyatádi egységek részt vállaltak a Don-kanyarban vívott egyenlőtlen küzdelemben, illetve 1943–44-ben a Magyar Megszálló Erők parancsnoksága alatt harcoltak a mai Belorusszia és Ukrajna területén. Dolgozatomban ezeknek a harcoknak azt az utolsó fázisát kívánom bemutatni, amelyet konkrétan a kaposvári székelyű 10. honvéd „rosseb” gyaloghadosztály vívott 1943 szeptembere és 1945 februárja között a Dráva mentén, a Kárpátokban, a Duna–Tisza közén, illetve Pest előterében, míg végül a budapesti katlancsátában teljesen fel nem morzsolódva, megmaradt állományának egy részével csatlakozott a németek elleni harcra szerveződő első magyar alakulathoz.

És hogy miért kapta ez az alakulat a „rosseb” nevet? Ezen kérdés megválaszolásáért vissza kell mennünk egészen az első világháború első éveibe, a kaposvári székhelyű cs. és kir.

44. gyalogezred harcba bocsátkozásának idejéig. Ez az ezred javarészt somogyi feltöltésű volt, és katonái a tájegységre jellemző szitokszót előszeretettel alkalmazták, így az a Nagy Háború alatt az ezredre egyszerűen ráragadt. Kiss Balázs Kaposváron 2005-ben írt dolgozatában így magyarázza meg a szóösszetétel eredetét: „Bár volt olyan etimologizálás, hogy az alakulat legendás piros parolijából fakad a rosseb, de ez nem valószínű, inkább utólagos belemagyarázás az olasz »rosso« (piros, vörös) szóból. (...) A magyarázatot az első világháború szörnyű vérvesztései adják meg. (...) A háború folyamán végig mintegy 3500 körüli volt az ezred létszáma, amelyet a szerb fronton egyszer, az orosz fronton pedig tizenegyszer (!) kellett teljes létszámra feltölteni. (...) Ilyen hatalmas veszteséget a magyar hadtörténetben egyetlen ezred sem szenvedett el.”¹ Az ezred hősieis harcairól Illyés Gyula is megemlékezett az egyik legkiválóbb magyar szociográfiában, a *Puszták Népe*ben. Mivel az ezred nimbusza töretlen volt az 1920-as, 30-as években, így a második világháború során több próbálkozás is született a hősieis és megbecsült elődök hírnevének öregbítésére. Először a szintén kaposvári székhelyű 10. könnyű hadosztály ezredjelvény-tervezetében tűnik fel, mint „*Rossebes 10. KHO. - Orosz harctér 1942. V. 28 – 1943. IV. 30*”, majd a kaposvári születésű hadosztályparancsnok, Oszlányi Kornél vezérőrnagy javaslatára kezdték el ismét használni 1944. augusztus–szeptemberben az egész 10. gyaloghadosztályra. Az elnevezés valószínűleg közkeletű lehetett már ekkor is, ugyanis a 6. honvéd gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús százada naplójának is az első világháborús 44-es ezred jelmondatát írták be címként: „Csak előre rosseb, rosseb csak előre!” Hasonlóan fontos adalék a névadáshoz, hogy Oszlányi vezérőrnagy a hadosztály számára a kaposvári gyalogezred ezredzenekarával íratott egy úgynevezett *Rosseb Indulót*, és amelynek szövege 1944 szeptemberében a hadosztály akkori tábori újságjában, a „Kárpáti Híradóban” meg is jelent. Ugyanilyen fontos az a hat lapszámot megért „Rosseb Híradó!” című, mindösszesen lapszámonként kétoldalas újság, melyet a hadosztály adott ki, és melyet Bíró József szerkesztett 1944. december 18. és december 24. között. Végül Variházy Oszkár alezredes, a 6. honvéd gyalogezred utolsó parancsnoka 1946-ban írt rövid visszaemlékezésében² is „rosseb ezred”-ről ír, mint azon alakulatról, mely később Budai Önkéntes Ezred néven végül 1945 februárjában átáll a szovjet csapatokhoz, és veszi fel a harcot a német csapatokkal. Ha ilyen igény volt már akkor is a „rosseb” jelzős szerkezet használatára,

¹ „Még egyszer a rossebről és az erről elnevezett ezredről” – In: *National Geographic*, 2005. 02. 04. (Link: https://ng.hu/kultura/2005/02/04/meg_egyszer_a_rossebrol_es_az_errol_elnevezett_ezredrol/) mentés ideje: 2019. 08. 17.

² VARIHÁZY OSZKÁR 1946, 13. o.

úgy, mint a korszakkal foglalkozó történész, magam is kötelességnek érzem, hogy a dolgozatom címében megemlékezzek ezen korabeli névadási szokásról.

1.2. A kutatás módszertana, historiográfiai áttekintés

Kutatómunkám kezdetén attól tartottam, hogy nagyon forrásszegény lesz a dolgozat magját képező anyag, ugyanis a Hadtörténelmi Levéltárban a 10. gyaloghadosztály irat anyaga 1944 augusztusától novemberig szinte teljesen hiányos, és a Somogy Megyei Levéltárból is sajnos csak irattöredékek kerültek elő. A korabeli újságok tekintetében sem jártam nagyobb sikerrel (Új Somogy, Somogyi Újság), ugyanis azokban szinte semmi katonai vonatkozású hír nem kaphatott helyet, a frontról haza-, illetve visszaküldött személyes üzeneteken kívül.

Szerencsére a könyvészeti anyagok átsegítettek bizonyos nehézségeken, ugyanakkor a fentebb is jelzett probléma miatt más sem tudott érdemben a hadosztály 1944. augusztus és november közepe közötti időszakával foglalkozni. (Teljesen más volt a helyzet ugyanakkor a Budapesti csata kezdetétől fogva.) A kutatás tág kereteit ugyanakkor meghatározta Szabó Péternek egy tanulmánya,³ mely átfogó képet ad a kaposvári/somogyi, és egyben a déldunántúli alakulatok második világháborús szerepvállalásáról. Ilyen szempontból szintén nagy segítségemre volt témavezetőm és Számvéber Norbert közösen jegyzett kötete,⁴ Ungváry Krisztiánnak a magyar királyi honvédségről,⁵ illetve Budapest ostromáról⁶ írt, több kiadást megért könyvei is. Szintén hasonló súllyal esett latba Számvéber Norbert a budapesti csatának a páncélos hadviselés⁷ aspektusaira koncentráló kötete, melynek második kiadása már olyan eddig el nem érhető német, illetve orosz eredetű anyagokat is tartalmaz, melyek remekül kiegészítették a gyaloghadosztály történetéről megismert információkat. Szintén alapvető fontosságú volt a Számvéber Norbert szerkesztette *Erőd a Duna mentén*⁸ című dokumentumgyűjtemény is, melyben a magyaron kívül eredendően német, román és szovjet források is megtalálhatóak. A magyar nyelven megjelent külföldi írók által jegyzett szakirodalom közül

³ SZABÓ PÉTER – SZILI FERENC 1993, 5–38. o.

⁴ SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT 2003.

⁵ UNGVÁRY KRISZTIÁN 2004.

⁶ UNGVÁRY KRISZTIÁN 2013.

⁷ SZÁMVÉBER NORBERT 2018.

⁸ SZÁMVÉBER NORBERT (szerk.) 1999.

némelyik még az előző rendszerben született. Ezek közül talán A. A. Grecsko, a 4. Ukrán Front harcairól⁹ szóló munkája volt leginkább hasznomra. A napjainkban is aktív kutatók közül pedig Kamen Nevenkin bolgár kutató a budapesti csata bevezető időszakáról¹⁰ szóló szovjet levéltári anyagokon nyugvó nagyszerű kötetét kell megemlítenem.

A dolgozat második felében a Hadtörténelmi Levéltárban megtalálható m. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály naplója volt segítségemre. A naplót a mellékleteivel együtt Benyovszky Győző vezérkari százados még Budapest ostroma alatt, 1945. február 8-án a Gellért szálló mellett található Orlay köz 5. szám alatti udvaron ásatta el. Szintén használtam a 10. gyaloghadosztály parancsvételi könyvét is, mely szintén a Hadtörténelmi Levéltár birtokában van.

A Duna–Tisza közzi, a Budapest előterében, illetve a fővárosban folyó harcokról már idegen nyelvű és külföldi szerzők által írt forrásanyagokat/visszaemlékezéseket is volt alkalmam használni, így a német 6. hadsereg hadműveleti iratainak digitalizált, az Orosz Honvédelmi Minisztérium Központi Irattára (Podolszk) által az interneten¹¹ is fellelhető anyagai voltak elsősorban segítségemre. Könyvészeti anyagban Dieter Hoffman a magdeburgi 13. páncélos hadosztályról és annak elődeiről írt kötetét¹² tartom fontos munkának, illetve Nicolae Sova román hadseregszervezési parancsnok román nyelvű, 1963-ban készült visszaemlékezését¹³, mely ugyan nyelvezetét tekintve mára már elavultnak számít, ugyanakkor a Budapest előterében, a román haderő részvételével lezajlott harcokról tartalmaz fontos adalékokat. Továbbá néhány helyen - erősen korlátozottan – orosz eredetű angol nyelvű anyagokat is felhasználtam.

A magyar nyelvű forrásmunkák közül kiemelkedik dálnoki Veress Lajos vezérezredes nyugati emigrációban szerkesztett háromkötetes¹⁴ alapműve. Fontosak voltak továbbá azok az iratanyagok, amelyek részben vagy teljes egészében érintették a 10. gyaloghadosztály 1944 nyaratól 1945 februárjáig terjedő időszakát. A Hadtörténelmi Levéltár Tanulmánygyűjteményében fellelhető iratanyagok közül kiemelkedik Bíró József, a 10. gyaloghadosztály I. a. (hadműveleti) osztályának tartalékos hadnagyának, a hadműveleti napló

⁹ A. A. GRECSKO 1977.

¹⁰ NEVENKIN, KAMEN 2014.

¹¹ <http://www.germandocsinrussia.org/de>

¹² HOFFMANN, DIETER 2001.

¹³ Armata română în războiul antihitlerist, Bukarest, Editura Politica, 1965

¹⁴ DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973.

vezetőjének három visszaemlékezése. Hasonlóan sok adalékkal szolgált a Selmeczi István által közreadott „*Istennel a tűzvonalba*”¹⁵ című kötet, amely Csánki Gábor, a pécsi 8. honvéd gyalogezred református tábori lelkészének korabeli naplóját tartalmazza, illetve Péteri Ferenc, a kaposvári 6. honvéd gyalogezred protestáns tábori lelkészének *Szilánkok*¹⁶ néven kiadott visszaemlékezése, továbbá Szabó Istvánnak, a 6/III. zászlóalj egykori hivatásos főhadnagyának visszaemlékezése is.

Rendkívül nagy segítségemre voltak ugyanakkor azok az eddig a nagyközönség és a kutatók számára sem hozzáférhető források és iratanyagok, amelyekhez a jó szerencse az évek során hozzásegített. Ezek közül kiemelkedik Kudriczy István altábornagy¹⁷ eddig csak minimális mértékben publikált, az Egyesült Államokban fellelt emlékirata. Hasonlóan fontos Vadász Ödön főhadnagy, századparancsnok századának¹⁸ teljes iratanyaga, amely Kaposvárról, a főhadnagy családjától került elő. Ez utóbbi óriási jelentőségű forrásanyag, hiszen ahogy korábban már említettem, a 10. gyaloghadosztály iratai a Hadtörténelmi Levéltárban csak 1944 augusztusáig találhatóak meg, míg Vadász főhadnagy századának 1944. július 26-tól 1944. december 22-ig vezetett naplója és a hozzá tartozó mellékletek, illetve a mellékletekhez csatolt gyalogezred-, hadosztály-, hadtest- és hadsereg-parancsnoksági iratok, alosztálynévjegyzékek, veszteségi listák, illetve a térképek is rendkívül hasznosak voltak a kutatásom során. Ez az iratanyag szinte hihetetlen módon maradt meg egyben és teljes épségben. A Napló két részből áll: az első rész, amely az „*Isten nevében! Csak előre rosseb, rosseb csak előre! Keleti Hadszíntér – A Kárpátok előterében*” címet viseli, az 1944. június 24. és az október 15. közötti eseményeket jegyzi le 82 oldalon. Ez követi a második rész, amely a Duna–Tisza közti, a Gödöllő környéki és a Budapesten vívott harcokat örökíti meg. Ez a rész a „*Isten nevében! Előre! Déli hadszíntér a Duna-Tisza közti területben 1944. X. 17-től*” címet viseli. A századnaplóba 1944. december 22-én a Kerepesi út környékén került rögzítésre az utolsó beírás. Rendelkezésemre áll még továbbá a századnaplót kiegészítő hétoldalas, a IV. szakaszra¹⁹

¹⁵ SELMECZI ISTVÁN 2015.

¹⁶ MNL SML XIV. 61.

¹⁷ A dolgozat mellékeltében található a hadosztály életéhez kapcsolódó általam fontosabbnak tartott személyek életrajza. Innentől ezt külön nem lábjegyzetben nem fogom említeni.

¹⁸ A m. kir. „Nagy Lajos király” 6. honvéd gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús századáról van szó.

¹⁹ Maga a szakasz számozása is érdekes, hiszen a kaposvári alosztálynak hadrendileg csak három szakasza volt. Elképzelhetőnek tartom, hogy a később – 1944 novemberében – a hadosztályhoz csatlakozó pécsi 8. gyalogezred nehéz páncéltörő ágyús század szintén felmorzsolódott egyik szakaszát rendelhették Vadász

vonatkozó összekötő napló is, amelyben 1944. december 26–29. közötti bejegyzések találhatóak.

Hasonlóan nagy jelentőségű az a számtalan interjúból álló kézirat, amelyet Ludányi Antal ezredes lánya, Ludányi Narcissza és a férje, Howard Layton készített 1998-ban Somogy megyében, illetve Budapesten az egykori beosztottakkal, és amely iratnak a másolatához Ludányi András jóvoltából férhettem hozzá.

Bár a témával foglalkozó kutatásaimat 2008-ban megkezdtem, annak első időszakában főleg a somogyi alakulat Don-kanyarhoz kapcsolódó anyagait gyűjtöttem. Kutatómunkám során sajnos rendkívül kevés egykori veteránnal tudtam beszélni, és akikkel egyáltalán interjút tudtam készíteni, azok közül csak csupán egy²⁰ volt tagja a 10. gyaloghadosztálynak is.

1.3. A kutatás célja és a dolgozat felépítése

Doktori tanulmányaim kezdetén célként azt határoztam meg, hogy a rendelkezésre álló források és memoárok alapján kronologikusan rekonstruáljam a m. kir. 10. honvéd gyaloghadosztállyal történt harctéri eseményeket. Ahol lehetőség volt rá, ott az adott eseményről fellelhető forrásokat ütköztettem, ahol lehetett, ott éltem a szemtanúk megszólaltatásának lehetőségével, és néha talán nagyobb teret is engedtem ennek az elvárhatónál.

A bevezetőt követően az első fejezetben történelmi kontextusba helyezem a hadosztály megalakulásának körülményeit, a keleti hadszíntéren, illetve a Magyarországon történt eseményekkel kiegészítve. Tekintettel arra, hogy a hadosztályt már a megalakulását követő hónapban mozgósították, ezért fontosnak tartottam, a háború egy eddig talán annyira nem ismert szakaszára is kitérjek ebben a fejezetben, így a második fejezetben Magyarország Horvátországgal közös határán történt határvillongások, illetve kisebb harcok történetét is feldolgoztam. Ugyanakkor igyekeztem némi kitekintést is nyújtani a Balkánon történt 1943-44 években lezajlott eseményekkel kapcsolatban.

A harmadik fejezetben a 1. hadsereg megalakulásának, a Kárpátok előterében vívott küzdelmeire, a 10. gyaloghadosztály mozgósításával és felvonulásával kapcsolatos eseményekre, a román kiugrás következményeire, illetve a hadosztály 1944. augusztus

főhadnagy parancsoksága alá. Ez azonban csak feltételezés, mivel erre vonatkozó dokumentáció nem áll rendelkezésemre.

²⁰ Páhi Gáspár (1920. 12. 02.), 10. gyaloghadosztály híradós zászlóaljának egykori örvezetője, balatonlellel lakos.

közepétől az októberi kivonásig történő harcaira koncentráltam. Meglehetősen nagy témakört kellett itt összefoglalnom, melyhez szükségesnek tartottam az 1. hadsereg korábbi harcainak bemutatását, az abból fakadó és a vele párhuzamosan zajló politikai és katonai változásokat, hiszen ebben a fejezetben jutunk el az ország német megszállásától a kiugrás előkészítéséig. Ez a két esemény mondhatni az ország háborús vereségének sarokkövei.

Szükségét éreztem az 1944. október 15-re tervezett, de szerencsétlen módon félresikerült kiugrás alaposabb körüljárásának is, mert a 10. gyaloghadosztályt kívánták annak katonai biztosítására Budapestre szállítva felhasználni. A negyedik fejezetben azt járom körül, hogy ennek a rosszul előkészített akciónak mi voltak a főbb előzményei, ezzel párhuzamosan mi történt a hadosztálynál. A fejezetben közölt, a 10. gyaloghadosztály akkori parancsnokának, Kudriczy István vezérőrnagynak az 1961-ben írt visszaemlékezései véleményem szerint kiemelkedő forrásértékkel bírnak, hiszen szöveghűen próbálja visszaadni azokat a beszélgetéseket, amelyeket akkor az 1. magyar hadsereg parancsnokával, dálnoki Miklós Béla vezérezredessel, a VI. hadtest parancsnokával, kisbarnaki Farkas Ferenc altábornaggyal²¹, illetve a 1. hadsereg vezérkari főnökével, Kéri Kálmán vezérkari ezredessel folytatott. Ebben a fejezetben az elvárhatónál jóval hosszabban éltem a forrásközlés eszközével, vállalva azt, hogy ez esetleg módszertani hibaként róható fel.

Az ötödik fejezet már a nyilas hatalomátvétel utáni időszakban kezdődik, mikor a hadosztályt a rosszul felszerelt és kellőképpen fel sem töltött 3. hadseregnek rendelték alá. A hadosztály bomlása ekkor – a Duna–Tisza közti harcok során – kezdődik el, hiszen a tolnai, somogyi és baranyai katonák karnyújtásnyira, otthonuk közvetlen közelében harcolnak. A folyamatos szovjet előretörés, a Budapest ellen megindított szovjet offenzíva, a német csapatok elégtelen jelenléte mind-mind előrevetíti a hadosztály történetének tragikus végkifejletét, amit azonban még megelőz egy rövid „intermezzo”.

Ezen rövid, alig kéthetes dunai folyamvédelmi időszakot, mely alatt az alakulatok nagy része rövid pihenőidőhöz jut, a hatodik fejezetben dolgozom fel. Ezen időszak alatt a 10. gyaloghadosztály szervezetszerűleg már csak a „papíron” létező 2. hadsereg alárendeltségébe tartozik, melyet a németek megkerülve, a magyar alakulatokat mindjobban szétaprózva fokozatosan német vezetés alá vonnak.

²¹ Kisbarnaki Farkas Ferenc ekkor még altábornagy, vezérezredesi kinevezését csak 1944. november 1-jével kapja meg.

Ezért lesz szükség arra, hogy a hetedik, Budapest keleti előterében és a fővárosban folyó harcokról szóló fejezetben a német 13. páncélosadosztály történetével bővebben foglalkozzunk, hiszen a kaposvári gyalogadosztály ezen német alakulat alárendeltségében harcolta végig történetének utolsó hónapjait 1944. november 17-től a főváros ostromának végéig, hogy aztán 1945 februárjában a hadosztály átállt alakulataiból létrejöttek azok a szovjet irányítás alatt harcoló magyar egységek is, mely az ostromot követő napokban felvették a Budai Önkéntes Ezred nevet..

Disszertációm elkészítéséhez nyújtott segítségéért, támogatásáért és türelméért hálás köszönet illeti feleségemet, Lukács–Németh Alexandrát és két kislányomat, Borbálát illetve Lucát. Hasonlóan hálás vagyok édesapám, dr. Lukács Csaba és nagybátyám, dr. Lukács Ákos sokrétű segítségéért, hiszen helyismeretük és személyes ismeretségük juttatott el sok olyan személyhez, akik nélkül ez a dolgozat nem készülhetett volna el. Itt szeretném szintén kifejezni hálámat és köszönetemet Vadász Ödön főhadnagy menyének, ifj Vadász Ödönné, született Péter Emőkének, aki átadta számomra néhai apósának féltve őrzött anyagait, amelyek egyben a disszertációm gerincét képezték, és Csábi Sándorné Fábián Mariannak a segítséget, hogy elirányított a Vadász családhoz. Szintén hálával tartozom Ludányi András ny. egyetemi tanárnak (USA, Ohio), hogy az édesapjáról gyűjtött anyagokat átadta, illetve hogy a Kudriczy családdal (USA) és a Szabó–Prileszky családdal (USA) való kapcsolatfelvételben a segítségemre volt. Szakmai támogatásáért és a dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségükért hálás köszönetemet szeretném kifejezni két témavezetőmnek, Horváth Miklós és Szabó Péter tanár uraknak, továbbá Bene Jánosnak, Berekméri Árpád Róbertnek, Bodó Istvánnak, Dávid Zsoltnak, Illésfalvi Péternek, Maruzs Rolandnak, Nagy Józsefnek, Számvéber Norbertnek, Selmeczi Istvánnak és Varga Istvánnak.

II. FEJEZET

RÖVID TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

„Amikor 1943 őszén az újoncok bevonultak, senki sem gondolta, hogy ez lesz az utolsó tervszerű békebeli újonckiképzés a 6. gyalogezred történetében. Az ezred állománya majdnem teljesen Somogyból és a szomszédos megyékből tevődött össze, de nagy ellentétként minden századnak jutott 10-15 messziről jött, tágra nyílt szemű, ijedt tekintetű ruszin vagy erdélyi román legény is.(...) Egész télen és tavasszal kemény szellemben folyt a harckiképzés.(...) Szinte továbbképzési tervszerűségnek tűnt, hogy akkor a 6/III. zászlóaljat levezényelték a Drávához Titóék fékentangálására.”²²

2.1. A 10. gyaloghadosztály elődei a két háború között és alatt

A fegyverkezési egyenjogúságunk elismerése után a Magyar Királyi Honvédségnél jelentős méretű fejlesztések indultak meg 1938-ban. Létrehoztak három hadsereg-parancsnokságot és a korábbi vegyesdandárokból – a visszacsatolt területeken felállítottakkal együtt – kilenc hadtestet alakítottak ki. 1938–39-ben Somogyban megalakították a 10. gyalogdandárt, ez alá tartozott a 6. honvéd gyalogezred, és a szintén 10. sorszámot viselő tüzérosztály is.²³ 1938 októberétől mozgósítások egész sora kezdődött meg a Magyar Királyi Honvédségnél, az első és a második bécsi döntések határozatainak érvényre juttatása miatt. Bár a somogyi alakulatok nem vettek részt a felvidéki visszacsatolásban és kárpátaljai hadműveletben, az 1940-es erdélyi bevonulásban, illetve az 1941-es délvidéki hadműveletben azonban már igen. A 10. könnyű hadosztály 1942 elején alakult meg, majd május–júniusban vonult el a keleti hadszíntérre. A hadosztály közel fele az 1942-es nyári hídfőcsaták, az 1943. januári szovjet támadás és az azt követő visszavonulás során megsemmisült. Csapatainak megmaradt részeit 1943 márciusában szervezték újjá, de végül kivonták a frontról, és 1943 áprilisában hazaszállították őket.²⁴

²² TGY 3278 – Szabó István, 1. o.

²³ Ez a gyalogdandár a pécsi 11. és a szekszárdi 12. gyalogdandárral alkotta a IV. hadtestet, ami kisebb módosításokkal egészen 1943. közepéig fennmaradt.

²⁴ SZABÓ PÉTER –SZILI FERENC 1993, 5–38. o.

2.2. A keleti hadszíntér Sztálingrádtól 1944 elejéig

A keleti arcvonal déli szárnyának kivételével 1942 közepétől viszonylagos nyugalom uralkodott az egész frontszakaszon, amit a szovjet hadvezetés ügyesen hasznosított. Az 1942 kora nyarán indított német támadás Sztálingrád, illetve a Kaukázus irányába – mint később kiderült – elégtelen erővel lett végrehajtva, és eredeti célját nem tudta elérni. A szovjetek, kihasználva Japán velük szemben tanúsított semlegességét, fokozatosan szállították át csapataikat az ország középső és távol-keleti részeiből, emellett jelentős angol és amerikai segítséget kaptak hadianyag formájában. Ennek az első eredményei, illetve a német hadvezetés hibái vezettek a sztálingrádi német 6. hadsereg kapitulációjához. 1943-ra nyilvánvalóvá vált, hogy Németország nem lesz képes áttörést elérni a keleti hadszíntéren, elveszíti kezdeményezőképességét, ráadásul helyzete meglehetősen ingatagga vált az előbb említett sztálingrádi csatavesztés után. Bár Hitler 1943. július 5-én a kurszki kiszögellésben megindította a keleti hadszíntéren a német haderő utolsó nagy offenzíváját, a kezdeti sikerek után a támadás elakadt.²⁵ Tovább tetézte a bajt, hogy 1943 júliusában angol és amerikai csapatok szálltak partra Szicíliában, majd az új front megnyílásának hatására, 1943 őszén Olaszország elsőként a szövetségesei közül kilép a Tengelyhez tartozó országok sorából. A német hátországot közben folyamatos bombatámadások érik, amely a polgári lakosság morálján kívül a termelést – benne a hadiüzemeket – is jelentősen megcsonkította.

2.3. Általános bel- és külpolitikai helyzet Magyarországon 1944 elején

Tisztában volt a helyzettel a magyar politikai és katonai vezetés is. A doni katasztrófa után még be sem fejeződött a 2. magyar hadsereg megmaradt részeinek a hazaszállítása, Kállay és közvetlen környezete megtette az első lépéseket – közvetítőkön keresztül – a nyugati szövetségesek irányába. Kállay 1943 áprilisában Olaszországba utazott, ahol a Pápával és Mussolinivel is találkozott. Mindkettőjük segítségét kérte az ország béketörekvéseinek támogatásához, a szóbeli támogatás megszerzésénél azonban nem jutott tovább. Emlékirataiban leírja, hogy a tárgyalásai során²⁶ próbálta Mussolinit meggyőzni a különbéke elfogadásának lehetőségéről, ő azonban tartózkodott ettől az elképzeléstől.

²⁵ TGY 3480/I. – Jolsvai Győző, 2–4. o.

²⁶ KÁLLAY MIKLÓS 2012, I. kötet, 180–196. o.

Ugyanakkor azt, hogy legfelsőbb szintjén a politikai, illetve a katonai vezetés is tisztában volt a helyzettel, Szombathelyi Ferencnek, a Honvéd Vezérkar főnökének visszaemlékezése is bizonyítja: „a doni csata után a német háborúvesztés kétségtelenül látszott, már csak azért is, mert a német vezetés rendkívül gyatrának mutatkozott. A pártilettánsok befolyása a hadvezetésre mind nagyobb méreteket öltött, megkötötte a józan katonai intézkedéseket.”²⁷ Más kérdés, hogy Szombathelyi különutas elképzelései és a politikai vezetéssel nem mindig egyeztetett tettei sokat ártottak a miniszterelnök szándékainak. További problémák forrása volt, hogy a vezérkari tisztek nagy része hiába látta a saját szemével – vagy legalább a jelentésekből – a folyamatos német térvesztést, továbbra is elkötelezetten hittek a „végső győzelemben”.

A Kállay-kormánynak ugyanakkor nemcsak a kül-, hanem a belpolitikai helyzetet is stabilizálnia kellett. 1943 júniusában benyújtotta lemondását nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter – akit a szélsőjobb, német, sőt olasz részről is folyamatos támadások értek –, és ezúttal Horthy el is fogadta.²⁸ Helyére a kormányzó Csata Lajos vezérezredest nevezte ki, aki kormányzóhű tábormoknak számított, és egyáltalán nem tartozott a németbarát vezérkari tisztek sorába. Ugyanakkor neki sem volt egyszerű feladata, Kállay miniszterelnök a háttérben a szövetségesek felé puhatolózott, ezzel párhuzamosan a keleti hadszíntéren megszálló feladatokat ellátó könnyű hadosztályok kivonását próbálta elérni. Ebbe a németek csak akkor egyeztek volna bele, ha a visszavont csapatokat a Balkánon használják fel. Kállay diplomáciai csatornákon²⁹ keresztül értesült róla, hogy sem a nyugati hatalmak, sem az emigráns jugoszláv kormány nem támogatja ezt az ötletet.³⁰

Nem került el ugyanakkor a németek figyelmét Kállay kettős játéka. Az Abwehr³¹ több forrásból is értesült a nyugati szövetségesek irányába történt kapcsolat felvételi szándékairól, így a német vezetés nagyvonalakban tisztában volt a magyar fél külpolitikai próbálkozásaival. Már 1943. április 16-án, a kormányzó, Horthy Miklós Hitlernél tett klessheimi látogatásakor Ribbentrop Horthynak átadott egy dokumentumot, amelyben nyíltan leírják, hogy a miniszterelnök vezette kormány olyan külpolitikai magatartást tanúsít, amelyet végső soron

²⁷ SZOMBATHELYI FERENC 1980, 26. o.

²⁸ NAGYBACZONI NAGY VILMOS 1986, 177–178. o.

²⁹ KÁLLAY MIKLÓS, I. kötet, 224. o.

³⁰ Esetükben érthető a felvétel elutasítása az 1942-es újvidéki „hideg napok” miatt.

³¹ Német katonai hírszerző és kémelhárító szolgálat. 1920-ban jött létre a német hadügyminisztérium keretében. Vezetője 1935–1944 között Wilhelm Canaris tengernagy. 1944 februárjában gyakorlatilag összeolvad az SS részeként működő, Himmler vezette Biztonsági Szolgálattal (SD). – LEXIKON, 16. o.

nyilvánvalóan defetista szemlélet vezérel. „Kállay úr láthatólag nem bízik már a háromhatalmi szerződés országainak győzelmében, és ebből a beállítottságból következőleg olyan politikai lépéseket és mesterkedéseket enged meg magának, melynek az a céljuk (...), hogy az ellenséggel kapcsolatot teremtve előkészítsék Magyarország kiválását a háromhatalmi egyezmény államainak egységes tömbjéből.” – olvasható az iratban.³² Feltűnő volt továbbá a németeknek az is, hogy az 1942-től kormányon lévő Kállay nem határozta el magát az olyan politikai köröktől, amelyek Magyarország kiugrásán dolgoztak, sőt, a németek kifejezett kérése ellenére sem változott meg Kállay ez irányú álláspontja. A német szempontból defetista csoportokat nem állították félre, és egyre inkább távolodott Magyarország viselkedése attól, amit Németországban elvártak volna. Ez különösen abban nyilvánult meg – a német vélemények szerint –, hogy a miniszterelnök a keleti hadszíntérről vissza akarta vonatni a magyar megszálló csapatokat, hogy a magyar kormány nem ítélte el a Badoglio-féle „árulást”³³, illetve hogy tétovázott Mussolini újbóli elismerésénél.³⁴ Hasonlóan nehezteltek az Oberhausban statáriális bíróság által elítélt és agyonlőtt Ciano – egykori olasz külügyminiszter – kivégzése³⁵ kapcsán elmaradt elismerő magyar szavak miatt, és azért is, mert a magyar fél nem adta ki Németországnak a területén fogságba esett angol és amerikai hadifoglyokat sem. A németek különösen terhesnek találtak minden olyan politikai szándékot,³⁶ amely az ellenséggel való kapcsolatfelvételre irányult, és amelyeket a magyarok a klessheimi tárgyalások után is, a német utasítások ellenére is folytattak. Ez különösen érvényes volt azokra a kapcsolatfelvételekre, amelyek Madridban, Lisszabonban és Ankarában történtek meg, és ahol felelős politikai vagy katonai személyek vettek ezekben részt. Ekkor még nem lehetett tudni, hogy hiába próbálkozik a magyar vezetés a nyugat felé orientálódni, az angol kormány – amelynek tekintettel kellett

³² KÁLLAY MIKLÓS, I. kötet, 216. o.

³³ Pietro Badoglio (1871–1956) olasz miniszterelnök, politikus. 1924-től magas katonai és politikai tisztségeket töltött be a fasiszta Olaszországban. 1920–1928 között, illetve 1933–1940 között a Vezérkar főnöke, de a görögországi hadjárat kudarca miatt Mussolini leváltja. Mussolini bukása után a király 1943. július 25-én miniszterelnökké nevezi ki. 1943. szeptember 5-én aláírja a fegyverszünetet, és október 13-án hadat üzen Németországnak. – LEXIKON, 33. o.

³⁴ KÁLLAY MIKLÓS, I. kötet, 256. o.

³⁵ Ciano, a volt olasz külügyminiszter kivégzése megdöbbentette a korabeli magyar társadalmat, ugyanis a két bécsi döntés miatt személye nagy népszerűségnek örvendett Magyarországon.

³⁶ Lásd: Összeállítás a Forschungsamt jelentései alapján a Németországtól való elszakadásra irányuló magyar törekvésekről (Berlin, 1943. szeptember 30.) – In: RÁNKI – PAMLÉNYI – TILKOVSKY – JUHÁSZ 1968, 736–739. o

lennie a szovjetekkel történt megállapodásra – a diplomáciai szerveit utasította, hogy mindennemű kapcsolatfelvételi kísérletet hárítsanak el a magyarokkal kapcsolatban és a szovjetekhez irányítsák őket.

Összefoglalva azt lehet elmondani, hogy a magyar kormány mindennemű igyekezete ellenére, az elvárt eredmény egyértelműen elmaradt. És ahogy a német külügyi hivatal megállapította: „A hármasszövetség ügyének mégis kétséget kizáróan hatalmas károkat okoztak [megj.: a magyarok], és ez az ellenség soraiban nyilvánvalóvá is vált.”³⁷

2.4. A honvédség 1943 nyarán történt hadrendszervezési változásainak ismertetése a 10. gyaloghadosztály vonatkozásában

1943 nyarán – részben a keleti harctéren szerzett negatív tapasztalatok alapján – a honvédségnél jelentős átszervezések kezdődtek, amelynek elsődleges célja a minőségi fejlesztés és ezzel a haderő harcértékének növelése volt. Az átszervezés során az 1942-ben létrehozott két gyalogezredes „könnyű hadosztályok” megszűntek. Helyettük a hadtestenként három könnyű hadosztály hat ezredéből egy három ezredes gyaloghadosztályt és egy szintén háromezredes tartalékadosztályt szerveztek. Ezzel a mozgósítási rendszert is jelentősen átalakították és hatékonyabbá tették. 1943-ig a mozgósítás un. ikreződéssel történt. Ez azt jelentette, hogy a békében is fennálló gyalogezredek és tüzérosztályok tényleges állományuk és a bevonuló tartalékosok megfelelésével egy ikrezredet, illetve osztályt állítottak fel. Az anya- és az ikergyalogezred, valamint a tüzérezreddé összevont két tüzérosztály képezte a Honvédség legkisebb seregtestének, a gyalogdandárnak – 1942 februárjától könnyű hadosztályának – magvát. A könnyű hadosztály működéséhez szükséges támogató és kiszolgáló egységeket hadtestük megfelelő szakcsapatai állították fel tényleges állományukból és behívott tartalékosokból. A mozgósítás ezen előnye az volt, hogy az egész honvédséget egyszerre lehetett hadiállományra emelni, hátránya, hogy a hadra foghatóságot hosszabb idő alatt tudták elérni.

Az új rendszer szerint az egykori anyaalakulatokból szervezett gyaloghadosztályok három gyalogezrede, négy tüzérosztálya, valamint azok támogató és kiszolgáló alakulatainak nagyobb része békében is fennállt és a mozgósítás után pár nappal már hadra fogható volt. Az

³⁷SCHRAMM, PERCY E. 2005, 181. o.

ikerezdekből és ikertüzérosztályokból létrehozott tartalékhadosztályok békében csak kereteiben léteztek és csak mozgósításkor töltötték fel őket tartalékosokkal. A rendszer előnye, hogy a korábbi könnyű hadosztályoknál jóval ütőképesebb gyaloghadosztályok rövid időn belüli mozgósíthatósága volt. Azonban a honvédség egésze csak a tartalékhadosztályokhoz behívott tartalékosok bevonulása, felszerelése és összeszoktatása után érte el a teljes harckészültséget.

Az 1943 augusztusában kiadott új hadrend kilenc helyett csak nyolc-nyolc gyalog- és tartalékhadosztállyal számolt. Ugyanis a budapesti I. hadtest három gyalogezredéből kettőt már 1942-ben feloszlattak és légénységükből más fegyvernemek újonnan felállítandó alakulatait töltötték fel. A harmadik ezredét, az 1. gyalogezredet és ikeralakulatát, a 31. gyalogezredet a nagyváradi 25. gyaloghadosztály alárendeltségébe utalták.³⁸

Az 1944. május 10-én jóváhagyott Szabolcs hadrend II. szerint a továbbiakban csak egy hadsereg-parancsnokság (1.) és négy teljes értékű hadtestparancsnokság (IV., VI., VII., IX.) marad meg. A hadrendi kötelékek számát a Szabolcs hadrend nyolc gyalog-, két páncélos-, egy lovashadosztályban, két hegyi dandárban, hét légvédelmi dandárban, a Székely Határvédelmi Erőkben, valamint a Folyamerőkben és egy repülőhadosztályban határozta meg. A gyalogság és tüzérség vonatkozásában emellett előirányozták a hadiipar korszerű fegyverek gyártására való átállítását, a már rendszeresített géppisztolyok és gyalogsági nehézfegyverek számának és minőségének jelentős növelését, a tüzérség löveganyagának egységesítését és korszerűsítését. A Szabolcs hadrend intézkedései az 1944. évi hadiesemények következtében azonban csak részben valósulhattak meg.³⁹

1943 augusztusában a pécsi IV. hadtest alárendelt alakulatainál is megkezdték az átszervezéssel kapcsolatos szervezési munkálatokat. A kaposvári 10. könnyű hadosztályból megalakították a 10. gyaloghadosztályt. A szekszárdi 12. könnyű hadosztály ugyancsak a 12-es hadrendi számmal a hadtest tartalékhadosztálya lett. A pécsi 11. könnyű hadosztálynak megszüntették az alakulatait és szétosztották a másik két seregtest között. A 10. gyaloghadosztály parancsnokság székhelye továbbra is Kaposvár maradt. A hadosztályhoz tartozott három gyalogezred – a kaposvári 6., a pécsi 8. és a szekszárdi 18. – és négy tüzérosztály – a kaposvári 10., a pécsi 11., a szekszárdi 12., illetve a mozgósításkor a pécsi 11. tábori tüzérosztály ikreződésével felállított 74. tábori tüzérosztály. Új alakulatként jelent meg a

³⁸ Bonhardt Attila közlése.

³⁹ LEXIKON, 395. o.

10. felderítő osztály, amelyet a IV. kerékpáros zászlóaljából és a IV. önálló huszárszázadból alakítottak meg. Osztályközvetlen alakulatai páncéltörő ágyús századból, aknavető, távbeszélő- és árkászszakaszokból álltak, továbbá a kötelékébe tartozott még egy-egy lovas- és kerékpáros század, illetve egy páncélgépkocsis szakasz. Bekerült a seregtest kötelékébe egy három századból álló utász zászlóalj – 54. sorszámmal, Baja székhellyel –, amelyet a IV. árkásztábor állított fel. A hadosztály hír, tüzérmérő, légvédelmi gépágyús, fogatolt és gépkocsizó vonatalakulatainak szervezése szintén a pécsi hadtestközvetlenekre hárult. Felállították 1943 végére a helyhiány miatt Szigetvárra kihelyezett 10. rohamtüzérosztályt, amelynek mindhárom ütegébe 10-10 darab Zrínyi rohamlöveget rendszeresítettek.⁴⁰

A 10. gyaloghadosztály parancsnokává v. Kudriczy Istvánt – ekkor még vezérőrnagyi rangban – nevezték ki. „1943 elején⁴¹ távbeszélőn felhívott Bajnóczy⁴² a Vkf. helyettese: „Neked rövidesen át kell venni az egyik hadosztályt, két hadosztályparancsnokság van üresedésben: a nagyváradi és a kaposvári. E kettő közt választhatsz. Gondolkodás nélkül válaszoltam: »A kaposvárit választom, mert somogyi zászlóaljnál kezdtem katonai pályafutásomat 1914-ben, mint rendfokozat nélküli vadász, a 24. cs. és kir. tábori vadász zászlóaljnál.« Azt hiszem két nap alatt átadtam a VIII. csoportfőnökséget (...) és másnap H. M.⁴³ gépkocsimon elindultam Kaposvárra Szegeden át, mert még nem tudtam családomat értesíteni, mely még a Bánátban nyaralt és így Szeged Rókus pályaudvaron vártam őket (...), majd pedig a kiskőszegi kompon átmentem a Dunán és bejelentés nélkül megérkeztem Kaposvárra, hol egyenesen a hadosztályparancsnokságra hajtottam.”⁴⁴

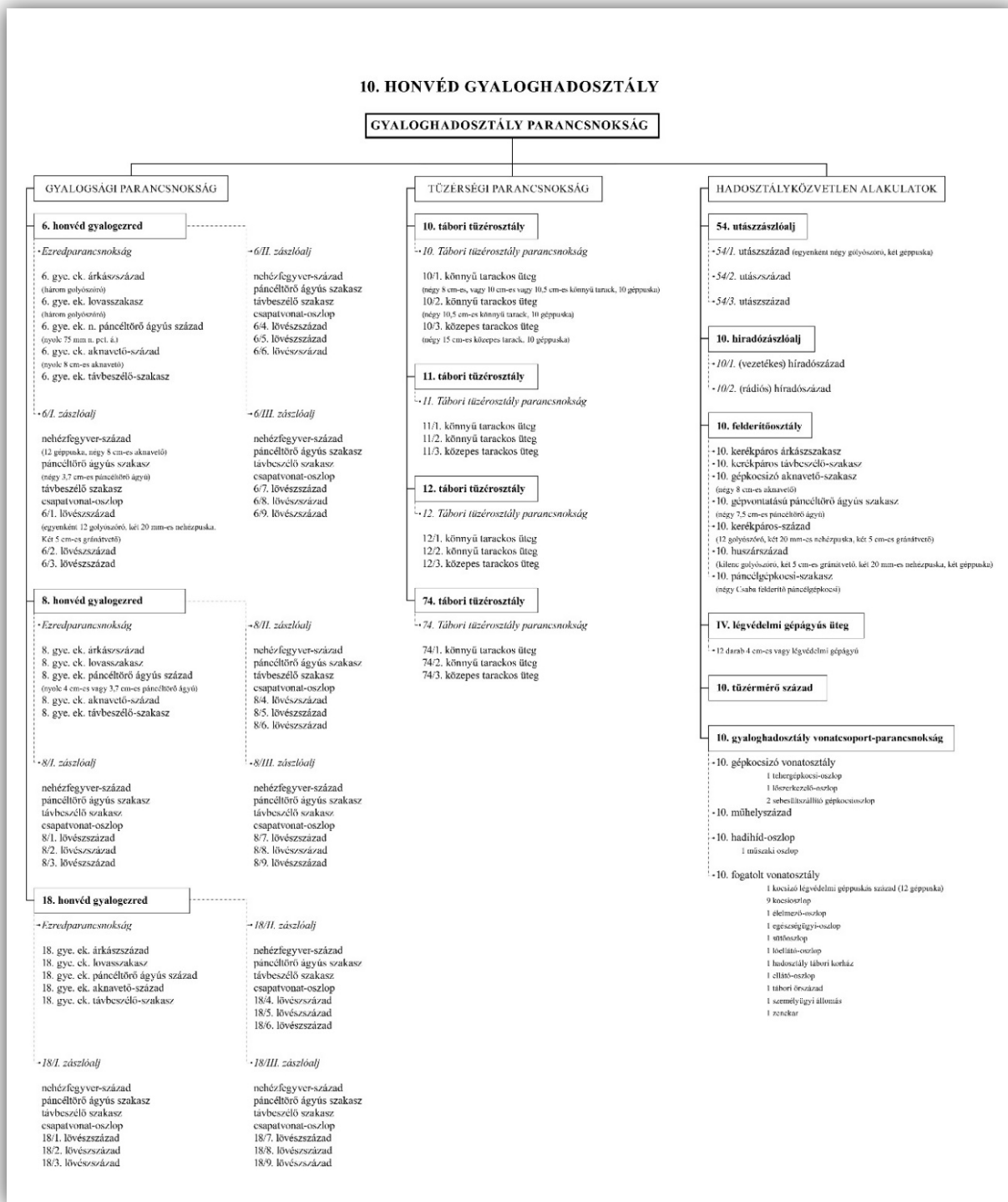
⁴⁰ Mivel a szekszárdi 12. könnyű hadosztály megszálló alakulatként a hadműveleti területen tartózkodott, a 12. tartalékhadosztály felállítására csak 1944 áprilisában kerülhetett sor. – In: SZABÓ PÉTER – SZILI FERENC 1993, 38. o.

⁴¹ Az időpont valószínűleg elírás, hiszen Kudriczy 1943. augusztus 10-ig volt a HM. VIII. csoportjának csoportfőnöke.

⁴² v. dési Bajnóczy József (Szinérváralja, 1888. február 27. – Pilismarót, 1977. június 12.) vezérezredesről van szó, aki 1941. november 1. és 1944 májusa között a Honvéd Vezérkar főnökének helyettese. – SZAKÁLY SÁNDOR 2003, 32. o.

⁴³ H. M. (rövidítés), jelentése: Honvédelmi Minisztérium

⁴⁴ KUDRICZY ISTVÁN 1961– „Utolsó kihallgatásom Horthy kormányzónál” című fejezetből, íródott 1961. április 29-én.

1. ábra. A m. kir. 10. „rosseb” honvéd gyaloghadosztály hadrendje 1944 augusztusában

(Az ábra nem tartalmazza a nem mozgósított 10. rohamtüzérszázadot,
illetve a 1944 novemberében létrejött 10. páncélvadász osztályt).

Készült: részben Szabó Péter – Számvéber Norbert 2003, 310. o. alapján

2.5. A 10. gyaloghadosztály tevékenysége a Dráva menti határszakasznál és a Muraközben (1943. szeptember – 1943. december)

Jugoszlávia 1941-es felbomlása után Horvátország területe jelentősen megnagyobbodott, és a német véderő védelme alatt megalakult a független horvát állam. A rend fenntartásában a német csapatok mellett részt vettek a szélsőségesen nacionalista usztasa mozgalom egyenruhás fegyveres szolgálatainak tagjai, valamint a független Horvátország sorozott reguláris hadseregébe tartozó katonák, a domobránok. Az ország területén erős partizánmozgalom bontakozott ki, amely eleinte csak a volt jugoszláv csetnik testület tagjaiból került ki és szerb nemzeti irányzatú volt, később azonban a kommunista Tito vezette partizánmozgalom kerekedett felül, köszönhetően mind a Moszkvából, mind pedig a nyugati szövetségesektől érkező jelentős fegyverzeti és anyagi támogatásnak.

A nagyobb városok helyőrségei – Zágráb, Eszék, Kapronca, Belovár, Bosna Brod⁴⁵ – német és horvát csapatok birtokában voltak, azonban rendkívül sok ellenőrzés alá nem vont terület is maradt.⁴⁶ A partizánok megerősödésének az lett a következménye, hogy Közép-Boszniát és az egész Tengeremelléket – Spalatótól⁴⁷ Susakig, illetve északra a Kulpa folyóig – egy tagban szállhatták meg Tito partizáncsapatái. Ez a terület csaknem eléri a történelmi horvát királyság területét. Ezzel egy időben Horvátországban a Magyarország elleni agitáció is folyamatos volt, hiszen egyes politikai csoportok, sőt a partizán alakulatok is egyértelműen igényt formáltak Bácska, Baranya és Muraköz visszaszerzésére. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a pécsi IV. hadtest hírszerzési osztályának tudomása volt arról, miszerint 1943-ban egy „Muraközi Légió” felállítását is tervezték, amelynek konkrét feladata a Muraköz megszállása lett volna.⁴⁸

Ezen partizáncsoportok akcióitól, átszivárgásától érhetően tartott a honvéd vezérkar, ebből kifolyólag 1943. szeptember 16-án – nem sokkal a megalakulása után – a 10. gyaloghadosztály zömét mozgósították,⁴⁹ továbbá mozgósításra került a nagykanizsai 17.

⁴⁵ Horvát nevükön: Zagreb, Osijek, Koprivnica, Bjelovar, Belovár (Bélavár) és Bosna Brod (Nagyrev) esetében a középkori magyar elnevezések használatától eltekinttem.

⁴⁶ HL Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 10. gy. ho. I. b. 43. IX. 30. – Horvátországi helyzetközlés

⁴⁷ Spalato olaszul, horvát néven Split.

⁴⁸ HL. Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 10. gy. ho. I. b. 43. X. 25 – Horvátországi helyzetközlés

⁴⁹ HL Seregtetek II. 1471 – 67. doboz, M. kir. pécsi IV. honvéd hadtestparancsnokság – 10. gy. ho. alakulatainak mozgósítása a hvéd-el kapcsolatban – 1943. szeptember 12.

gyalozezred is. Feladatul a Dráva folyó védelmét, a magyar, német és horvát hármass határpont és Gyékényes közötti határszakasz biztosítását, az esetleges szerb partizáncsoportok visszavetését vagy megsemmisítését jelölték ki.⁵⁰ Még június folyamán megkezdtek a határ menti zászlóalj-védőkörletek kiépítését: a 6/III. zászlóaljnak Heresznyénél, a 6/I zászlóaljnak Szentborbás és Felsőszentmárton területén, a 8/III. zászlóaljnak Ilma-pusztánál, a 18/I. zászlóaljnak Drávaszabolcsnál, a 18/III. zászlóaljnak Bolmány, Drávatöltés, illetve Gakováczipusztá területén.⁵¹ Az erődítési munkálatokra pedig a 6/II. zászlóalj és a 8/II. zászlóalj körletében egy árkászszakaszt és egy tábori munkásszázadot, a 8/I. zászlóalj körletében pedig egy árkászzászlóaljat és két tábori munkásszázadot vezényeltek ki. Az erődítési munkálatokra a három zászlóaljnak szeptember 15-ig volt ideje.⁵² Villányi Jenő őrnagy, a kaposvári 6/I. zászlóalj parancsnoka így ír erről az időszakról: „Felsőbb rendelkezés folytán augusztus hó elején zászlóaljjal a Dráva- partra lettünk kihelyezve erődítési munkálatok végrehajtása végett. (...) Ezen erődítési munkálatok kb. augusztus hó 19-éig tartottak és utána kezdődött a nagygyakorlat és ezredösszpontosító gyakorlat, mely szintén kihelyezési területen folyt le. Majd ezután szeptember 16-ával elrendelték a mozgósítást.”⁵³

A kaposvári 10. gyaloghadosztály I. b. osztályának⁵⁴ értesülései szerint a Horvátország északi részén működő partizánok megszervezését az angol hadvezetőség végezte, amely célból már 1943 szeptemberében angol tiszték tartózkodtak a Papuk-hegységben.⁵⁵ 1943 szeptemberében a Papuk-, a Psunj- és a Moslavina-hegységekben a 12. partizán hadosztály alakulatai harcoltak, melyek sorozatos merényleteket hajtottak végre az ország északi és középső részén található vasútvonalak és hidak ellen.⁵⁶ Éppen ezért a 10. gyaloghadosztály parancsnoka, Kudriczy vezérőrnagy, a horvát helyzet alapján a partizán csoportok magyar területre történő átszivárgásával komolyan számolt. A legénység tájékoztatására külön felhívta a figyelmet „azon célból, hogy megértse mindenki [kieg. – a szerző] a hadosztály

⁵⁰ SZABÓ PÉTER – SZILI FERENC 1993, 38. o.

⁵¹ HL Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, M. kir. pécsi IV. honvéd hadtestparancsnokság – Erődítési munkálatok folytatása – 1943. július 30.

⁵² HL Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, M. kir. pécsi IV. honvéd hadtestparancsnokság – Erődítési munkálatok folytatása táb. mu. szd-okkal – 1943. július 31.

⁵³ HL Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz – 10. gy. ho. IV. c. oszt. szám nélküli irat – 1943

⁵⁴ A hadosztályparancsnokság hírszerző és kémelhárító osztálya.

⁵⁵ A Papuk-hegység (ma a területe nemzeti park) Verőce és Pozsega városok közötti hegyes, erdős részéről van szó.

⁵⁶ HL Seregtetek – II. 1471 – 67. doboz, 10. gy. ho. I.b. 43. IX. 30. – Horvátországi helyzetközlés

mozgósításának szükségességét, hangoztatva azt, hogy a hadosztály elsősorban Hazánk déli határainak megvédését szolgálja a horvátországi különböző irányzatú partizán és egyéb bandák tevékenysége, illetve azon szándéka ellen, hogy Magyarország déli határain betörve rombolásokat, szabotázs cselekményeket, fegyver, élelmiszer és egyéb harácsolásokat hajtsanak végre.”⁵⁷

A partizánok a mozgósításra került hadosztály egyik útjárőrét már szeptember 20-án éjfélkor Légrádtól délnyugatra megtámadták, azonban a légrádi határvadászörs a partizánokat megzavarta, ezért azok visszavonultak. A hadosztály vezetésének már ekkor tudomása volt arról, hogy a környéken működő partizán alakulatok a Dráván átívelő gyékényesi hidat fel akarják robbantani, ezért szeptember 30-án a híd biztosítására a 6/III. zászlóalj egy megerősített lövészsorozatát rendelték ki.⁵⁸ Az 1943. október 25-i helyzetközlésben Kudriczy vezérőrnagy tájékoztatja a hadosztály tisztikarát a konkrét átszivárgásokról is, illetve arról is, hogy Muraszentmárián⁵⁹ már megtámadták a partizánok a határvadászörs laktanyáját, ahol a határvadászörs parancsnoka⁶⁰ a tűzharc folyamán hősi halált halt. Röviddel ezt követően Alsómihályfalvánál⁶¹ is betörték, ahol a légvédelmi figyelőőrsöt támadott meg mintegy tízfőnyi partizán géppisztollyal és kézigránáttal, azonban itt a rövid tűzharc után a figyelőőrs legénysége megfutamította a támadókat.⁶² Közben megerősítették Gyékényesnél a határvédelmet, ugyanis a kivezényelt 6/7. lövészsorozat mint a 17/III. zászlóalj bal szomszédja, kettős feladatot kapott: egyrészt biztosítani kellett a Zákány – Gyékényes – Barcs – Pécs vasútvonalat Zákányig bezárólag, illetve a gyékényesi vasútállomást és a gyékényesi vasúti hidat, másrészt a partizánátszivárgást kellett megakadályoznia a gyékényesi 54/1. és a szigetvári 54/2. határvadász portyázó századokkal. Ezen feladatok ellátásához a század még megkapta a 6/9. század felét, illetve egy géppuskaszakaszt, egy páncéltörő ágyús szakaszt és egy aknavető rajt.⁶³ Október 23-án Drávatamásinál, a 6/II. zászlóaljhoz tartozó Szabados Antal százados csoportjával horvát területre, 6-8 km mélyen benyomult felderítő céllal.⁶⁴ A partizánok ekkorra

⁵⁷ HL Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 10. gy. ho. I.b. 43. X. 21. – Horvátországi helyzetközlés

⁵⁸ HL Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 10. gy. ho. I. b. 43. IX. 30. – Horvátországi helyzetközlés

⁵⁹ Sveta Marija, település a mai Horvátországban, az egykori Muraköz déli határán.

⁶⁰ Személyére vonatkozóan nem áll rendelkezésre adat.

⁶¹ Horvátul Donji Mihaljevec, falu a mai Horvátországban, az egykori Muraközben.

⁶² HL Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 10. gy. ho. I.b. 43. X. 24. – Horvátországi helyzetközlés

⁶³ HL. Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 6/7. löv. szd. 43. X. 25 – 6./7. szd. „helyzettájékoztatója”

⁶⁴ A horvát területre történő benyomulással kapcsolatban ugyanakkor felmerült a gyanú, hogy a százados az embereivel harácsolni kívánt. Heszlényi altábornagy, a IV. hadtest parancsnoka kérte az ügy kivizsgálását,

már rendszeresen átszivárogtak a magyar határon, illetve a Dráva túloldalán élő magyar nemzetiségű lakosságot is folyamatosan vegzálták.⁶⁵ November 1-jén a 6/III. zászlóalj kétharmadát⁶⁶ a 10/2. üteggel megerősítve Gyékényesre rendelték, ahol az eddig is ott tartózkodó századával együtt a gyékényesi híd védelmi feladatát látja el.⁶⁷ November 13-án a horvát hídőrség parancsnoka jelentette a magyar hídőrség parancsnokának, hogy a partizánoktól üzenetet kapott, hogy a hidat fel fogják robbantani, ezért a 6/III. zászlóalj parancsnoka a szükséges intézkedéseket megtette, és a saját tüzérsége és aknavetői éjszakai belövéseket végeztek horvát területre.⁶⁸ Bácsay alezredes november 21-én jelenti az előljáróinak, hogy Resch Julia alezredes⁶⁹ közölte, hogy felettesei utólag hozzájárulásukat adják, sőt örömmel vesznek róla tudomást, hogy magyar részek Kapronca körülzárásának idején a gyékényesi híd védelmének érdekében horvát területre léptek, és ott nehézfegyverekkel tüzet nyitottak. Resch alezredes elmondása szerint ezen tüzelésre a Kaproncát északról körülzáró partizánok arcvonal-változtatásra kényszerültek. Az ekkor keletkező rést a városban rekedt horvát erők ki tudták használni, és saját veszteség nélkül a várost sikerült elhagyniuk Gyékényes irányába.⁷⁰ November 19-én a gyékényesi hídtól keletre lévő horvát komp őrségét támadták meg partizánok, és ekkor lövedékek hullottak a komp mögötti magyar határszakaszra, a 6/III. zászlóalj támpontjára. Ezt követően élénk tűzharc bontakozott ki a 6-8 főnyi partizáncsoport és a támpont legénysége között. A zászlóalj alá rendelt üteg négy lövést adott le egy horvát tiszt által megjelölt területre, ami után a lövöldözés megszűnt. November 24-én a gyékényesi vasúti Dráva-híd horvát őrségét megtámadták. A harc másnap reggel 5 óráig tartott. Magyar részről – horvát kérésre – tíz lövést leadtak, de egyéb beavatkozásra nem került sor.⁷¹

ugyanakkor a vizsgálat eredményéről nem találtam iratot. Tekintettel arra, hogy Szabados százados a Kárpátokban már az eredeti beosztásában harcolt, ezért valószínűleg vagy ejtették vele szemben a vádakat, vagy komoly retorzió nem érhetett sem őt, sem az embereit.

⁶⁵ HL Seregtettek – II. 1471. – 67. doboz, 53/ 10. gy. ho. I. b. 43. XI. 7. – Horvát területre behatolás

⁶⁶ Ez jelen esetben számszerűleg 12 tisztet és 359 főnyi legénységet jelent.

⁶⁷ HL Seregtettek – II. 1471. – 65. doboz, 124./10. gy. ho. I. a. 43.10.31 – Intézkedés a megerősített 6/III. zlj. elszállítására Gyékényesre.

⁶⁸ HL. Seregtettek – II. 1471. – 67. doboz, M. kir. 54. határvadász po.oszt. parancsnokság – Helyzetjelentés, 1943. nov. 14.

⁶⁹ Resch Julia horvát alezredes, a kaproncai kiképző zászlóalj parancsnoka. Személyére vonatkozóan további adatokkal nem rendelkezünk.

⁷⁰ HL. Seregtettek – II. 1471. – 67. doboz, 6/III. zlj – Helyzetjelentés, 1943. XI. 19.

⁷¹ HL Seregtettek – II. 1471. – 67. doboz, 72/10. gy. ho. I. b. 43. XI. 30. – Horvátországi helyzetközlés

November 27-én a Gola községben lévő horvát csendőrség parancsnoka felkérte a 6/III. zászlóalj parancsnokát, hogy csapataival szállja meg Gotalovo, Gota és Zdala községeket,⁷² és nyomuljon előre egészen a Dráváig. A helyzet kényes volta miatt a Dráva-hídőrség magyar parancsnoka ennek mellőzését kérte.⁷³ December 3-án Tüskeszentgyörgyön⁷⁴ egy 15 főből álló partizáncsoport behatolt a jegyzői lakba, és ott Papp Imre jegyzőt géppisztollyal agyonlőtte. December 6-án reggel egy kisebb partizáncsoport megtámadta a barcsi Dráva-híd horvát oldalán lévő hídőrséget, de azok a támadást visszaverték. December 8-án a Gyékényesen állomásozó 6/III. zászlóaljparancsnok-helyettes Hargay János főhadnagy jelentette, hogy előző nap 50-60 partizán megtámadta a magyar határ túloldalán található Góla községben lévő horvát csendőröket, és azokat tüzzel a várostól keletre, a vasút felé szorították. A gólai horvát vasútőrség parancsnoka segítséget kért a magyar féltől, amely Hargay főhadnagy parancsnoksága alatt egy lövész szakaszt két géppuskával, egy gránátvetővel és egy nehézpuskával megerősítve kirendelt. Estére a horvát csendőrök már egészen a magyar határig húzódtak, ahol a partizánok tüzét a nagyatádi csapatok már viszonzták is, ezért a partizánok visszavonultak.⁷⁵ December 12-én Filipovics horvát csendőr-hadnagy és 80 főnyi csendőr és munkaszolgálatos horvát katona a gyékényesi 54/1. határvadász pótszázad-parancsnokságtól kérte, hogy engedjék meg nekik Gyékényes községben való éjjelezést. (A 6/III. zászlóalj későbbi jelentése szerint ekkor kb. 300 partizán támadta meg⁷⁶ Golát.) A század parancsnoka az engedélyt nem adta meg. Ennek ellenére a csoport magyar területre ájtött, ahol a 6/III. zászlóalj elfogta, lefegyverezte, és Gyékényes községbe kísérte őket. Filipovics főhadnagy hat katonával Gyékényes vasútállomásra ment, ahol az 54/1 határvadász portyázó század őrizetbe vette azzal, hogy december 13-án reggel Golára, horvát területre visszakisérteti őket.⁷⁷ December 15-én a 6/III. zászlóalj parancsnoka, Bácsay Antal alezredes jelenti a hadosztály parancsnokának, hogy a „banditák” megüzenték a gyékényesi híd horvát hídőrségének, hogy a hidat még aznap éjjel felrobbantják. A hídőrség magyar területre menekült, és mivel semmivel sem volt rábírható, hogy a felállítási helyét újra elfoglalja, ezért Miskolczy Gyula főhadnagy, századparancsnok, századával a helyszínen állásba ment, és a híd felrobbantását

⁷² Ezen horvát községek a Dráva innenső oldala és a magyar államhatár között találhatóak.

⁷³ HL. Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 108. sz. Hughes-távirat

⁷⁴ Tüskeszentgyörgy (horvátul Sveti Juraj u Trnju) település a mai Horvátországban, az egykori Muraköz területén.

⁷⁵ HL. Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 58/10. gy. ho. I. b – 6/III. zlj. 43. XII. 8. szám. – Helyzetjelentés

⁷⁶ HL. Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 58/10. gy. ho. I. b – 6/III. zlj. 43. XII. 15. szám. – Helyzetjelentés

⁷⁷ HL. Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 132. sz. Hughes-távirat

megakadályozta.⁷⁸ A IV. hadtestparancsnokág december 16-án elrendelte a 10. gyaloghadosztálynál a mozgósítás megszüntetését, a mozgósított alakulatok békehelyőrségükbe történő visszatérését,⁷⁹ helyüket a székesfehérvári 3. gyalogezred, illetve a nagykanizsai 17. gyalogezred katonái vették át.

Összegezve a fent leírt három hónap eseményeit, abból egyértelműen kirajzolódik, hogy a partizánok déli–északi irányban mozogtak, illetve hogy fennhatóságukat egészen a magyar határig kiterjesztették. A horvát haderőnél a szökések az év vége felé már egyre nagyobb méreteket öltöttek. A különböző helyzetközlésekben rendszeresen számot adnak arról, hogy a horvát katonák harcértéke rendkívül alacsony, tartanak a partizánoktól, sok esetben át is állnak hozzájuk, néhány esetben pedig magyar területre menekülnek át. Magyar hírszerzési információk között rendszeresen felbukkan a Muraköz és a Bácskai háromszög megtámadására és megszállására irányuló partizán-, csetnik- és usztasa-szándék, arra hivatkozva, hogy azt a Magyar Királyság jogtalanul bitorolja. Ugyanakkor ebben az időben egyik délszláv alakulatnak sincs elég ereje ehhez, hiszen az egymás elleni küzdelmek kötik le az energiájukat. Olyannyira igaz ez a megállapítás a délszláv belviszályra, hogy a szerb partizánok többször is megkísérlik a gyékényesi Dráva- és a murakeresztúri Mura-híd felrobbantását, hogy ezáltal segítséget se a német, se a magyar fél a Független Horvát Állam részére ne nyújthasson.

2.6. Az 1. hadsereg mozgósítása és Magyarország német megszállása

A sztálingrádi német csatavesztést követően a hadászati kezdeményezés a szovjetek kezébe került. Az 1943-as év folyamán már jelentős kudarcokat kellett a merev hadvezetésnek köszönhetően a németeknek elkönyvelniük, és emiatt az arcvonal folyamatosan közeledett Magyarország északkeleti határai felé. Éppen ezért a magyar vezetés a Kárpátokban elkezdte az úgynevezett Árpád-állás⁸⁰ kiépítését, amely a már korábban kiépített völgyzárak megerősítését jelentette. A folyamatos német kudarcok hatására, attól tartva, hogy az ország

⁷⁸ HL. Seregtetek – II. 1471. – 67. doboz, 58/10. gy. ho. I. b – 6/III. zlj. 43. XII. 15. szám. – Helyzetjelentés

⁷⁹ HL. Seregtetek – II. 1471. – 65. doboz, 371./8. gy. e. pk. 43. XII. 17. szám.

⁸⁰ „Ez lényegében földerősítés jellegű volt, és kisebb csoportok, szakasztámponatok, óvóhelyek, megfigyelőállások, barakkok stb. építésére szorítkozott, vagyis a meglévő betonerődök (völgyzárak) közeit tábori erődítések beszurásával védőállássá fejlesztették ki. Még ez sem volt teljesen összefüggő vonal, de az egész védőállás tűzzel mindenütt lezárható volt.” – In. TGY 3480/I. – Jolsvai Győző, 3. o.

védelme nem kellően biztosított, a legfelsőbb vezetés 1944. január 6-án elrendelte az 1. magyar hadsereg mozgósítását, amelynek feladatául tűzték ki az Északkeleti-Kárpátok Uzsoki-szoros és Tatárhágó közötti részének biztosítását. Az intézkedés mögött meghúzódott egy olyan szándék is, amely szerint a magyarság katonai erejét minél ütőképesebben a háború utáni újjárendezési időkre átmentse a visszaszerzett területek megtartása érdekében. A hadsereg kötelékébe került a szolnoki 16. és az ungvári 24. gyaloghadosztály, a besztercei 1. és a munkácsi 2. hegyi dandár, a kecskeméti 2. páncélosadosztály, illetve további hadseregközvetlen alakulatok is. Az eredeti tervek szerint az 1. hadsereg teljesen önálló, a magyar Fővezérségnek alárendelt lett volna, azonban az 1944. márciusi események ezt az elképzelést alaposan felülírták.

A Magyarország megszállására vonatkozó elképzelés – az úgynevezett „Margarethe-terv” – már 1943 szeptemberében, az olasz átálláskor megszületett. Maga a terv rövid időn belül többször is átdolgozásra került, abba eredetileg román és szlovák csapatokat is be akartak vonni, ezt az elképzelést azonban később elvetették. Hitler a terv elkészülését követően nem hajtatta azt azonnal végre, csak akkor adott parancsot rá, amikor a szovjet csapatok már a Kárpátok előtt álltak.⁸¹ Ezt támasztják alá Koszorús Ferenc⁸² vezérkari ezredes sorai is: „1943 őszén még nem érett meg a helyzet a Hitlerrel való erőszakos szakításra. Ekkor még a sok balsiker ellenére is volt neki annyi ereje, hogy Magyarországot könnyen megszállhatta volna. E megfontolás helytállósága azonban az önálló Magyarország szempontjából semmi esetre sem jelenthette azt, hogy a magyar katonai vezetés fel ne készüljön a rohamosan közeledő kitűnő alkalomra. A magyar katonai vezetés azonban e felkészülés érdekében semmit sem tett.”⁸³ Ezt az állítást indirekt módon, de alátámasztja maga Szombathelyi is, aki szerint „úgy a magyar belpolitikai élet, mint a kormány és a kormányzó úr állandó és folyamatosan erősödő németellenes magatartása, továbbá, hogy harcoló csapataink nem vettek részt a háborúban, nem utolsósorban az általános hadi helyzet következtében sor került Magyarországra megszállására.”⁸⁴

⁸¹ UNGVÁRY KRISZTIÁN 2005, 229. o.

⁸² Koszorús Ferenc vezérkari ezredes (Debrecen, 1899. február 3. – Arlington (USA), 1974. március 8.) a jelzett időszakban (1942. október 1. – 1944. augusztus 1. között) az 1. páncélos hadtest vezérkari főnöke, majd 1944. november 15-ig az 1. páncélos hadosztály parancsnoka.

⁸³ DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973, II. kötet, 35. o.

⁸⁴ SZOMBATHELYI FERENC 1980, 30. o.

A VKF 2. osztályának⁸⁵ már 1943 októberében értesülései voltak⁸⁶ a pozsonyi katonai attasén keresztül arról, hogy a németek 1944. február végén, vagy március elején meg fogják szállni az országot. Amikor február 28-án a Führer, az Antonescu marsallal folytatott megbeszélés után megparancsolta, hogy a „Margarethe-terv” előkészületeit mielőbb zárják le, addigra már bizonyos, időközben kiadott parancsok és rendelkezések érvényüket veszítették,⁸⁷ és azokat újra kellett fogalmazni, illetve tervezni. 1944. március elejére már a magyar fél részére is körvonalazódott, hogy a németek készülnek valamire, azonban akkor még nem lehetett egyértelműen látni a pontos céljukat. A bécsi magyar főkonzul a nyugati határ közelében történő német csapatösszevonásokról tájékoztatta Kállayt. Ugyanakkor egyéb határ menti villongások miatt maga Kállay is említi:⁸⁸ utasította Ghyczy külügyminisztert, hogy hívassa be von Jagow német birodalmi követet a Külügyminisztériumba – illetve hasonlóképpen a Honvéd Vezérkar Főnökét, hogy hasonlóan járjon el⁸⁹ a német katonai attaséval –, és kérjen hivatalos magyarázatot a határ menti csapatösszevonásokkal kapcsolatban. Ekkor még a német fél értetlenségét fejezte ki, és letagadta az erről szóló híreket. Ezzel párhuzamosan azonban március 15-ig megtörténtek a szükséges német csapatösszevonások. Ugyanezen a napon von Jagow követ útján Hitler Klessheimbe kérte Horthyt, aki némi hezitálás után eleget tett a kérésnek.⁹⁰ A március 18-i megérkezést követően azonnal megkezdődtek a tárgyalások. Ezen Hitler Horthy tudomására hozta, hogy teljesen tisztában van a magyar fél kettős politikájával, és tudomása van Kállay „áruló” szerepéről. Nem tűrheti továbbá, hogy ez így maradjon, ezért úgy döntött, megszállja az országot. Horthy ezen felháborodva azonnal el akarta hagyni Klessheimet, de Szombathelyi, Ghyczy és Csatay rábírták a maradásra. Este a tárgyalások tovább folytatódtak, amelyen Hitler kitarthatott a megszállás szükségessége mellett, de kijelentette, hogy bizonyos engedményeket hajlandó tenni, így ha a kormányzó a helyén marad, és olyan kormányt nevez ki, amely a németeknek is elnyeri a bizalmát, akkor a megszállás csak ideiglenes lesz. Így Horthy – a helyzetből jobb

⁸⁵ A II. világháború alatt a magyar katonai hírszerzést kezdetben a Honvéd Vezérkar főnöke és a honvédelmi miniszter közvetlen alárendeltségébe tartozó VKF 2. kémelhárító osztályának hírszerző alosztálya, hivatalos nevén „központi offenzív alosztály”, korabeli szakzsargonban „koffa” irányította. – Lásd: LEXIKON, 159. o.

⁸⁶ KÁDÁR GYULA, 1974, 81. o.

⁸⁷ Kriegstagebuch des OKW, 104. o.

⁸⁸ KÁLLAY MIKLÓS, II. kötet, 176. o.

⁸⁹ SZOMBATHELYI FERENC 1980, 32. o.

⁹⁰ RÁNKI – PAMLÉNYI – TILKOVSKY – JUHÁSZ 1968, 781–782. o.

kiutat nem látva – elfogadta az ajánlatot, és kíséretével együtt hazautazott.⁹¹ Már a vonaton bemutatták neki a Birodalom új, teljhatalmú megbízottját, Veesenmayert, aki először Imrédy Béla, majd Ruzskay Jenő miniszterelnökké történő kinevezésére próbálta rávenni a kormányzót. Horthy azonban csak március 20-án, hazaérkezését követő második napon nevezte ki az egykori berlini nagykövetet, Sztójay Dömét, akit aztán Veesenmayer is elfogadott.⁹²

1944. március 18-ról 19-re virradóan nyugati és déli irányból nyolc német hadosztály lépte át a magyar határt, és céljukat sokáig leplezve gyakorlatilag megszállták az országot. A Magyarországot megszálló német csapatok parancsnoka von Weichs vezértábornagy volt, aki naplójában így emlékezik meg március 19-ről: „Reggel: a bevonulás tervszerűen folyik. Magyar csapatok lefegyverzésére csak egy helyen került sor. Ez is csak azért, mert a parancsom nem érkezett el időben. (...) Budapesten minden csendes. Sehol sincs ellenállás. Este: napi céljainkat általában mindenhol elértük. A Honvédség részben ünnepélyesen fogadott bennünket.”⁹³

Az eseményt magyar oldalról Major Jenő vezérezredes a visszaemlékezéseiben⁹⁴ így írja le: „Csak a beavatottak tudtak róla, hogy a kormányzó, a miniszterelnök, a vezérkar főnöke Hitlernél van megbeszélésen. Éppen ezért a tömegek számára megmagyarázhatatlan volt a kora reggeli hír: német csapatok jönnek be az országba, megszállják az egyes városokat, a laktanyák őrségeit lefegyverzik. Szombathelyen véres összeütközésre került sor. A páncéloshadtestnek – melynek parancsnoka voltam – csak Esztergomban voltak a Dunántúlon csapatai, innen ilyen jelentés még nem érkezett. A minisztériumban nem tudott senki felvilágosítást adni sem az eseményekkel, sem pedig a követendő magatartással kapcsolatban. Csak dél felé jött az utasítás a budapesti I. hadtestparancsnokság útján, hogy a német csapatok átvonulnak hazánkon. Ellenállást nem szabad kifejteni. (...) Eközben a német csapatok megszállták a rendőr-főkapitányságot, a hidakat, a rádiót, repülőtereket, és megkezdődött a német páncéloscsapatok bevonulása és átvonulása a városon. Ezek a csapatok mind harckész, részint tüzelésre kész

⁹¹ HORTHY MIKLÓS 1990, 283–284. o.

⁹² UNGVÁRY KRISZTIÁN 2005, 231–232. o.

⁹³ GOSZTONYI PÉTER 1984/3, 97. o.

⁹⁴ Jelen esetben a korrektúrázás nélküli eredeti változatot vettem figyelembe, amelyet a Hadtörténelmi Levéltárban őriznek (TGY – 3496), és amely könyv formátumban is megjelent. Ez az írás megjelent a dálnoki Veress Lajos által szerkesztett kiadvány III. kötetében is, azonban azt az anyagot átdolgozták.

állapotban voltak. Vidékről is érkeztek a bejelentések. Laktanyáinkba mindenütt német csapatok is beköltöztek, és őrséget állítottak.”⁹⁵

Amint az mind a német, mind a magyar visszaemlékezésekből is kitűnik, a megszállás különösebb esemény nélkül, a Honvédség Budapesten tartózkodó legfelsőbb vezetőinek⁹⁶ passzivitásával zajlott le. Szombathelyi a kormányzó vonatáról utasítást adott ki, amely szerint „a mi katonáink ellenállást ne fejtessenek ki.”⁹⁷ Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy ebben a helyzetben egyelőre nem készített katonai ellenállás erősen korlátozott lett volna, ugyanis a német haderő „ha meg is volt tépázva, de küzdeni és harcolni még mindig tudott és ereje még mindig kegyetlen csapást tudott volna mérni Magyarországra.”⁹⁸ Kádár Gyula is hasonlóképpen nyilatkozik: „Ma is állítom, március 19-én történő elhatározás alapján már nem lehetett ellenállni. A magyar hadsereg honi része gyengén volt felfegyverezve, tüzéralakulatok voltak használható löveganyag nélkül, a gyalogságnak alig voltak nehéz fegyverei. Az egyes csapatok nem voltak összevonva, az ország területén egy-két zászlóalj, üteg erőben szétszórva a békehelyőrségeikben békésen aludtak. (...) Sajnos nem mondhatom, hogy Budapesten általánosíthatóan megbotránkozást, vagy még csak megrökönyödést is tapasztaltam volna. Inkább a meghunyászkodás lett úrrá.”⁹⁹

A megszállásnak azonnali belpolitikai következményei lettek: Kállaynak le kellett mondania, egyben ő a török követségre menekült, Keresztes-Fischer belügyminisztert a németek letartóztatták, megkezdődött a gondosan előkészített letartóztatás-hullám – többek között az előbb említett Kádár Gyulát is letartóztatták. A megszállókkal együtt az országba érkezett az Einsatzgruppe G, és az ennek alárendelt Sonderkommando Eichmann¹⁰⁰ is. A közigazgatási apparátus legfelsőbb szintjén számos elbocsátás¹⁰¹ történt (41 főispánból 29-et leváltottak). Március 22-én megalakul a németeknek tetsző, új koalíciós kormány. Öt nappal a megszállás után Horthynak egy közös német–magyar nyilatkozatba is bele kellett volna

⁹⁵ MAJOR JENŐ é. n., 12. o.

⁹⁶ v. Náday István, Ruszkiczay-Rüdiger Imre, Beregfy Károly vezérezredek, Vörös János altábornagy és Magyarosy Sándor altábornagy.

⁹⁷ SZOMBATHELYI FERENC 1980, 33. o.

⁹⁸ ADONYI FERENC 1954, 60. o.

⁹⁹ KÁDÁR GYULA 1974/1, 88–89. o.

¹⁰⁰ Adolf Eichmann SS – Obersturmbannführer és az általa vezetett osztag tervezte és szervezte meg Magyarország területén – a hatóságokkal szorosan együttműködve – a magyarországi zsidók gettókba zárását, majd deportálását. – LEXIKON, 90. o.

¹⁰¹ UNGVÁRY KRISZTIÁN 2005, 232. o.

egyeznie, amely szerint a Wehrmacht közös megegyezés alapján vonult be az országba, erre azonban a kormányzó ellenállása miatt nem került sor.

Azt a reális veszélyt, hogy a románok Magyarország megszállását területi követeléseikre – Székelyföldre és Észak-Erdélyre – vonatkozóan kihasználják, a németek azzal akadályozták meg, hogy a kelet-magyarországi és erdélyi területeket a Tisza vonaláig hadműveleti területnek nyilvánították, és a magyar csapatokat Székelyföldről egy vonallal hátrébb vonták,¹⁰² ami nagyjából Kolozsvártól a román–magyar–szovjet hármashatárig terjedt.

¹⁰² Kriegstagebuch des OKW, 828. o.

III. FEJEZET

A 10. GYALOGHADOSZTÁLY HARCAI AZ 1. HADSEREG

KÖTELEKÉBEN

„Magyarország Kormányzójának hadparancsa elrendeli: »E harcban természetesen nincs hátra, csak ELŐRE!« Az ország sorsa az 1. hadsereg helytállásától függ. Ezt minden parancsnoknak át kell éreznie és a végsőkig való kitartást minden eszközzel megkövetelni és kierőszakolni. Ha a tisztek a helyükön vannak, a legénység követi őket.(...). Minden egység parancsnokát, aki ilyen parancs nélkül meghátrál, rögtönítélő eljárás elé állítom. A hadosztály/hegyidandár-parancsnokságok mindazokat, akik fegyvereiket elhagyják, kíméletlenül és azonnal lövessék agyon. Megkövetelem mindenkitől a legkeményebb kiállást és kérlelhetetlen szigort, mert egész jövő életünk és sorsunk ettől függ!”¹⁰³

3.1. Az 1. hadsereg harcai a 10. gyaloghadosztály mozgósításáig

1944 elejére, amikor a szovjet haderő már hazánk közvetlen közelében folytatta harcait, született meg az a döntés – ami a politikai és katonai vezetés elképzelései¹⁰⁴ szerint történt volna meg –, hogy a magyar csapatokat teljesen kivonják a Szovjetunió területéről, vagy legalább Galíciában, a magyar határ előtt összpontosítják őket. Mindkét elképzelés megbukott a német fél ellenállása miatt, majd az ország német megszállása végképp lehetetlenné tette az elképzelés megvalósítását.

Még az 1. hadsereg felvonulási időszaka alatt a német Mannstein vezértábornagy hadművelési céljaival való egyet nem értés miatt¹⁰⁵ a hadsereg parancsnoka, Náday István vezérezredes lemondott, a helyére pedig április 1-jével Horthy Lakatos Géza vezérezredes nevezte ki a hadsereg parancsnokának. Közben Erich von Mannstein vezértábornagy helyett Walter Model vezértábornagy került a Dél Hadseregcsoporthoz élére, amelynek egyúttal

¹⁰³ Lakatos Géza vezérezredes, az 1. hadsereg parancsnokának parancsa 1944. április 25-én – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944. – M. kir. 6. honv. gy. e – 15. számú ezred-eligazítás hivatkozva az 1548./1. hds. 1. a. 44. IV. 25. sz. hadseregparancsra

¹⁰⁴ SZOMBATHELYI FERENC 1980, 29. o.

¹⁰⁵ A német hadművelési elképzelés szerint a felvonuló 1. hadsereg feladata az lett, hogy a Kárpátok hágóin átkelve, a Dnyeszterig való előretöréssel biztosítsa azt a 200 km-es részt, amely a márciusi szovjet támadással a német 1. páncélos- és a 8. tábori hadsereg között keletkezett. Az 1. hadsereg parancsnoka Náday István vezérezredes nem értett egyet ezzel a tervvel, mert hadserege kizárólagos feladatának a Kárpátok védelmét tartotta, és semmiképpen nem akarta csapatait a Kárpátok előterének harcoksi-támadásra alkalmas lankás előterébe vezetni.

mozgósították és alárendeltek három hadosztályt: az egri 20., a nagyváradi 25. gyaloghadosztályt és a marosvásárhelyi 27. székely könnyű hadosztályt. Ez utóbbi kettőt valószínűleg a románok megnyugtatására.¹⁰⁶ A magyar haderővel a kapcsolatot új alapokra helyezték azzal, hogy von Greiffenberg katonai attasét kinevezték a Wehrmach magyarországi felhatalmazott tábornokának. A német megszálló alakulatok helyére – amelyeket egymás után vontak ki¹⁰⁷ – olyan egységek érkeztek Magyarországra, amelyeknek a kiképzése még nem fejeződött be, vagy még csak felállítási fázisban¹⁰⁸ voltak. Összességében a német fél a helyzet alakulását a saját céljai szempontjából kielégítőnek tekinthette.¹⁰⁹

1944. március végén megkezdődött tehát az 1. hadsereg állományába tartozó seregtestek felvonulása a Kárpátok előterébe, a tervezett megszálló erők hazahozatala és a Kárpátok megszállása helyett. Ennek az volt az oka, hogy az Dél Hadseregcsoport arcvonalán – melyet 1944. április 5-től Észak-Ukrajna Hadseregcsoporra neveztek át – a német 1. és 8. hadsereg között egy közel 200 km-es rés keletkezett, amelyen a szovjet páncélos ékek betörték, és a Kárpátokat megközelítették mintegy 150-200 km-re. Az 1. hadsereg számára két célt határoztak meg: egyrészt az 1. és 2. hegyi dandár Delatyn irányába, a többi seregtest pedig Stanislau és Stryj irányába vonuljon fel, majd a felvonulás befejezése után az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport keretén belül a Kolomea–Delatyn térségében indítsa meg a támadását, hogy ezzel a német arcvonalat összefüggővé tegye. A támadást a német Model vezértábornagy először április 10-én akarta elindítani, ezt a magyar csapatok felvonulásának nehézségei miatt április 14-re halasztja. A behavazott Kárpátokon való átkelés annyira leterhelte a felvonuló magyar alakulatokat, hogy a támadás végső időpontját végül április 18-ra kellett módosítani.¹¹⁰ Kezdetben a gyengébb orosz erőkbe ütközve az előrenyomulás tért nyert – különösen a 2. páncélos hadosztály, illetve az 1., valamint a 2. hegyi dandár alakulatai értek el számottevő sikereket –, azonban az ellenfél túlereje egyre jobban érezhetővé vált, és több helyen – Stanislounál, Nadworánál, Kolomeánál – komoly harcok alakulnak ki. A támadás végül május elején elakadt. Ugyan nem sikerült teljes mértékben elérni a kitűzött támadási célt, ám az arcvonalat az 1. hadsereg

¹⁰⁶ TGY 3384 – Adonyi Ferenc, 4. o.

¹⁰⁷ Utolsóként a német 1. hegyi hadosztályt és a 92. gránátos ezredet, utóbbit április 23-án.

¹⁰⁸ A 389. gyaloghadosztály, 8. SS lovashadosztály, egy pontosan meg nem nevezett lovashadosztály, a 18. SS gránátos hadosztály, illetve egy további SS gránátos hadosztály, amelynek a felállítására végül nem került sor.

¹⁰⁹ Kriegstagebuch des OKW, 828–830. o.

¹¹⁰ LAKATOS GÉZA 1981, 80. o.

alakulatai helyreállították, a keletkezett rést betömték, az ellenség jelentős részét magukra vonták, a két német hadsereget tehermentesítették, illetve közöttük az összeköttetést létrehozták.¹¹¹ Ezzel azonban a hadsereg támadó hadműveletei véget is értek.

Május elején a két leharcolt magyar hadosztály¹¹² kivonják, és a helyükre – rövid időre – két német hadosztály¹¹³ állítanak. Május 15-én leváltják Lakatos Géza vezérezredest, és helyére – a későbbi nyilas honvédelmi minisztert – Beregfy Károly vezérezredest nevezik ki, aki azonban a hadsereg-parancsnokságot csak május 26-án¹¹⁴ veszi át. Lakatos május 7-én úgy rendelkezett, hogy védelmi csoportosítások súlypontja a Prut völgyében és a Stanislau felé vezető utakon legyenek. Delatynt és Nadvornát helységtámpontokká kellett kiépíteni, továbbá Zabiet az ott lelhető mangánérc biztosítása miatt meg kellett erősíteni.¹¹⁵ A szovjetek Lemberg felé való előretörése miatt a 1. hadsereg alárendeltségéből kivonják az addig a magyarokkal együtt küzdő német hadosztályokat, pótlásukra pedig a soproni 7. gyaloghadosztályt küldték. A hónap végén, június 27-én egy szokatlan megállapodást is sikerül a VI. hadtest parancsnokának, Farkas Ferenc altábornagynak a németek beleegyezésével megkötnie az eredetileg ellenséges partizáncsoportosulásnak vélt UPA¹¹⁶ vezetőjével. A megállapodás lényege az volt, hogy az ukrán partizáncsoportok gyakorlatilag egy második frontot hoztak létre, amely a VI. hadtest arcvonalának 100 km-es szélességében és mélységében a vörös partizáncsoportok ellen harcoltak, a 27. székely könnyű hadosztályhoz összekötő tisztet vezényeltek, amely teljes mozgási szabadságot kapott, továbbá az UPA sebesültjeit magyar kórházakban látták el.¹¹⁷

1944 júniusában jelentős eseménysorozat vette kezdetét nyugaton: Normandiában partra szálltak a szövetséges csapatok, így a második európai front megnyitása nem tette lehetővé a nyugaton lévő további német erők átcsoportosítását a keleti hadszíntérre. A hónap első felében a német Közép Hadseregcsoport hírszerzése nagyméretű szovjet erők felvonulását állapította meg a frontszakaszával szemben, azonban az OKW¹¹⁸ nem adott

¹¹¹ TGY 3384 – Adonyi Ferenc, 6. o.

¹¹² A 2. páncélos hadosztályról és a 2. hegyi dandárról van szó.

¹¹³ A 68. német gyaloghadosztályról és a 101. német könnyű hadosztályról van szó.

¹¹⁴ LAKATOS GÉZA 1981, 87. o.

¹¹⁵ TGY 3784 – kisbarnaki Farkas Ferenc, 17. o.

¹¹⁶ UPA (Ukrainska Povsztanszka Armija) – Ukrán Felkelő Hadsereg rövidítése. A II. világháború idején Ukrajna függetlenségéért harcoló gerillák. – In: LEXIKON, 444. o.

¹¹⁷ TGY 3784 – kisbarnaki Farkas Ferenc, 35. o.

¹¹⁸ OKW – „Oberkommando der Wehrmacht” – a német véderő (Wehrmacht) főparancsnoksága.

hitelt ennek az információnak, hanem az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz várta a szovjet támadást, bár ezt semmi nem támasztotta alá. Június 21–23. között a szovjetek áttörték a Közép Hadseregcsoporthoz tartozó arcvonalt,¹¹⁹ és mivel a hónap végére a helyzet tovább romlott, ezért a hadseregcsoporthoz parancsnokát, Busch tábornagyot Hitler leváltotta, és az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz parancsnokát, Model vezértábornagyot bízta meg¹²⁰ annak irányításával. Model a még nyugodtnak számító Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz tartozó területéről több páncélos sereget vezetett át a Közép Hadseregcsoporthoz tartozó területére, azonban azok elvonása nem került el a szovjetek figyelmét.¹²¹ Június 22-én az 1. hadsereg mögött tartózkodó 7. és 16. német páncélos hadosztályt, majd július 18-án a 68. és a 101. vadászadosztályt¹²² az előbb már említett átcsoportosítások miatt szintén észak felé irányították át. A szovjetek a német csapatok átcsoportosításának megakadályozására ezen az arcvonalszakaszon több helyen a német erőket lekötésére irányuló támadásokat hajtottak végre. 1944. július 13-án megindult a szovjet támadás Tarnopol és Brody területe ellen, mely a német 1. és a 3. páncélos hadsereg arcvonaltát áttörte, majd egészen Lembergig előrenyomultak.

Július 12-től kezdve a magyar arcvonalt is kisebb erejű, de folyamatos támadások érték, amelyeket a magyar csapatok egészen a július 22-én Otthynia körzetében megindított nagy erejű szovjet támadásig vissza is tudnak verni, ekkor azonban a VII. magyar hadtest sávjában a szovjet csapatok az arcvonalt mintegy 8-10 km-rel benyomták, aminek a hatására a 7. gyaloghadosztály csapatai felbomlottak. Erre Beregfy Károly vezérezredes, a hadsereg parancsnoka ellentámadást vezényelt, de az erőtlenségre ráadásul július 24-én a VI. és a VII. hadtestek között mindennemű kapcsolat megszakadt. Július 25-én Beregfy váratlanul Tatarowba helyezte át a törzsszállását, és így gyakorlatilag a kettészakadt 1. hadsereg harcaira semmiféle befolyása nem maradt. A magyar csapatok a szovjet előrenyomulás előtt a Kárpátok felé vonultak vissza, azonban válságos helyzetet okozott, hogy a VI. hadtest és a 24. gyaloghadosztály alakulatai egyetlen úton vonultak vissza a Kárpátok felé, a Prut völgyében, ami miatt rendkívül nagy torlódás alakult ki. Sok raktárt nem tudtak időben kiüríteni, sok egység ekkor veszítette el nehézfegyverzetének nagy részét. A német gyártású harckocsik 62%-a, üzemanyaghiány

¹¹⁹ Ez volt az ún. „Bagratyion” offenzíva.

¹²⁰ Az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz vezetését időközben von Harpe vezérezredes vette át.

¹²¹ DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973, II. kötet, 204. o.

¹²² UNGVÁRY KRISZTIÁN 2004, 278. o.

miatt a 2. páncéloshadosztály Tigris harcokcsijai közül 7 db, illetve a Turán harcokcsik jelentős része¹²³ is ekkor veszett oda. A kialakult helyzet, illetve a visszavonulás iránya miatt kialakult német–magyar ellentét okán Beregfy vezérezredes, hadseregparancsnok kérte a felmentését, amit a Fővezérség el is fogadott. A hadsereg-parancsnoksággal átmenetileg kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagyot bízták meg.¹²⁴ Horthy a leváltott Beregfy helyére a kormányzói kabinetiroda vezetőjét, dálnoki Miklós Bélát nevezte ki, a hadsereg vezérkari főnöke pedig Kéri Kálmán ezredes lett. Augusztus 3-án dálnoki Miklós Béla megérkezett Husztra, és átvette a 1. hadsereg parancsnokságát. Ezzel egy időben jelentkezett¹²⁵ a hadosztályparancsnokságon a 10. gyaloghadosztály parancsnoka, v. Oszlányi Kornél vezérőrnagy is.

Összegezve a szovjet hadászati elképzeléseket elmondhatjuk, hogy az 1. Ukrán Front csapatai 1944. június végén két fő irányt tűztek ki maguk elé: a főerők a Visztulán átkelve berlini hadászati irányba törtek előre, míg a Front bal szárnya a Kárpátok felé – elsődlegesen Szlovákia felé, másodlagosan Kárpátalja irányába – folytatta támadó hadműveletét. A szovjet főparancsnokság – tekintettel a kárpáti irány fontosságára – augusztus 5-i hatállyal önálló frontot alakított, mely a 4. Ukrán Front nevet kapta. A Front parancsnokává Petrov vezérezredest nevezték ki, kinek az irányítása alá került – az 1. Ukrán Front állományából – az 1. gárda hadsereg, a 18. hadsereg, a 8. légi hadsereg, a 17. lövész hadtest, valamint néhány magasabb egység.¹²⁶ A szovjet főparancsnokság azt a feladatot tűzte a Front elé, hogy semmisítse meg a vele szemben álló német–magyar csapatokat, foglalja el a Kárpátok fő hegláncának hágóit, és északkelet felől jusson ki a magyar Alföldre.

¹²³ UNGVÁRY KRISZTIÁN 2005, 282. o.

¹²⁴ TGY 3784 – kisbarnaki Farkas Ferenc, 44. o.

¹²⁵ DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973, II. kötet, 219. o.

¹²⁶ A. A. GRECSKO 1977, 29. o.

3.2. A 10. gyaloghadosztály mozgósítása és felvonulása az Északkeleti-Kárpátokba (1944. július 18. – augusztus 23.)

„Kárpátokon a rosseb sereg / Harcol ám, mint a fergeteg
Rosseb egye, rosseb bánja / Magyaroknak egy hazája
Egy életünk, egy halálunk / Hajrá rosseb, mi ez nálunk”¹²⁷

A jelentős személyi és anyagi veszteségek pótlására a honvédelmi miniszter 1944. július 18-án¹²⁸ elrendelte a 10. gyaloghadosztály mozgósítását is. Mozgósításra került a hadosztály mindhárom gyalogezrede – a kaposvári 6., a pécsi 8. és a szekszárdi 18. gyalogezredek –, mindegyik 3-3 zászlóaljjal, illetve a kaposvári 10., a pécsi 11., a szekszárdi 12., és a szintén pécsi 74. tábori tüzérosztály alakulatai. A gyalogsági és tüzérségi alakulatokon kívül szintén mozgósításra került a 10. felderítőosztály (Pécs), a 10. rohamtüzér-osztály (Szigetvár), 10. tüzér mérőszázad (Pécs), a IV. önálló légvédelmi gépágyúüteg (Pécs), a 10. híradó zászlóalj (Pécs) és a 10. gyaloghadosztály-vonatparancsnokság (Kaposvár). A hadosztály létszáma nagyjából 16 ezer fő¹²⁹ volt.

1. táblázat. A gyaloghadosztály fegyverzete¹³⁰

golyószóró	366 db
géppuska	116 db
gránátvető	64 db
nehézpuska	58 db
könnyű / nehéz páncéltörő ágyú	60 db / 9 db*
könnyű / nehéz tábori tarack	32 db / 16 db
légvédelmi gépágyú	12 db (4 cm-es)
páncélgépkocsi	4 db

¹²⁷ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Melléklet a naplóhoz, 51. sz. – Rosseb-induló (részlet), *Kárpáti Híradó* című frontújság; I. évf., 2. sz., 2. o.

¹²⁸ HL – II. 1471 – 10. gyaloghadosztály (*továbbiakban 10. gyho.*) iratai – 79. doboz – 1194/M.

¹²⁹ Erre vonatkozóan pontos adattal nem rendelkezem, Bíró József visszaemlékezéseiben írja ezt a hozzávetőleges számot.

¹³⁰ SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT 2003, 310. o., illetve saját adat. (*)

A mozgósítással kapcsolatos eseményekre Bíró József tartalékos hadnagy, a 10. gyaloghadosztály I. a. (hadműveleti) osztályának segédtisztje így emlékezik vissza: „1944 júliusában már Oszlányi Kornél vezérőrnagy volt a hadosztályparancsnok. Személyi segédtisztje, Wallisch Károly tartalékos tüzér főhadnagy még nem vonult be, addig én voltam Oszlányi személyi segédtisztje, nekem diktálta le a végrendeletét. (...) Később is nekem kellett ellátni a személyi segédtiszti szolgálatot, mert a Kárpátokból Wallisch hazament Budapestre azon a címen, hogy lakását lebombázták. Augusztus 2-án Oszlányi megparancsolta, készüljek fel, mert 3-án reggel a taszári repülőtérrel Husztra repülünk, a hadsereg-parancsnokságra. (...) A hadosztályparancsnokság többi osztályai augusztus 4-én, 5-én autóval mentek ki Máramarosszigetig. Feladatunk az volt, hogy a beérkezett alakulatokat Rahó körüli felvonulási körzetbe irányítsuk. Utána a hadosztályparancsnokság is Rahóra települt át. Mikor már az egész hadosztály beérkezett, Oszlányi a Kabola Polyána-i völgyben nagy szónoklatot tartott. Nekünk itt az ezeréves határon akár életünk árán is meg kell védeni hazánkat. [A beszéd – a szerző megj.] végén a tábori papok meggyóntatták, megáldoztatták a katonákat, megáldották a fegyvereket.”¹³¹

Csánki Gábor a pécsi 8. gyalogezred református táborigazgatója Bíró Józsefhez hasonlóan – igaz, magáncélból – vezetett naplót. Ő így emlékezik vissza erre az időszakra: „1944. július 23-án azt a táviratot kaptam Harkányból, hogy a csizma talpa elszakadt, 25-ére talpaltassam meg. A kémesi posta ezt nem értette addig meg, míg el nem magyaráztam, hogy 25-én be kell vonulnom. Valóban így is lett. 25-én bevonultam Pécsre, s már délután Harkányban voltam a 8. gyalogezred parancsnokságán. (...) Július 29-én Nagyárpádon istentiszteletet tartottam a III. zászlóalj részére, ugyanott eskün vettünk részt. Délután Pélmonostorra mentünk, hol a II. zászlóalj esküjén buzdító beszédet mondtam. Július 30-án reggel 8 órakor az I. zászlóalj részére volt Siklóson istentisztelet, utána eskü. Már előre, parancsban kiadtuk a rendeletet az úrvacsoraosztásokra. Augusztus 2-án (...) megkaptuk a parancsot az indulásra. Augusztus 4-én pénteken, a harkányi állomáson megkezdtük a pakolást. Előző este búcsúzkodtunk, így a páncéltörő ágyús század késett. Emiatt az új ezredparancsnok (Doge alezredes) mérgeződött. (...) Nehéz volt jönni. Nem tudjuk, hogy merre megyünk s vissza jövünk-e. (...) Sellye – Dombóvár – Szeged – Nagykároly – Máramarossziget felé vezet az utunk. Visóvölgyén pakoltunk ki. (...) Visóvölgyéről éjjel gyalogmenetben Terebesfejrpatákra mentünk. Úgy volt, hogy az egész ezredünk felmegy Kőrösmező környékére. Az újabb parancs szerint Barlabásig

¹³¹ TGY 3053 – Bíró József, 2. o.

jutottunk el, hol a Tisza partján helyezkedtünk el. (...) Közben többször voltam Rahón a hadosztályparancsnokságon eligazításért.”¹³²

A 6. gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús századának naplója így ír ezekről a napokról: „1944. július 24-én kaptuk délelőtt kaptuk a parancsot, hogy a század hadilétszámra lesz emelve. A parancs szerint a század továbbra is Barcsra marad, s ott fog megalakulni. A tartalékosok behívását és bemutatását a 6/I. zászlóalj pótkeret parancsnokság Kaposváron végzi. (...) A század 40 mm-es páncéltörő ágyús századként alakul meg. Szakaszparancsnokok Környei Tibor hadnagy, Gimesi Mihály t. zászlós,¹³³ Kordé Imre t. zászlós és Kertész Rezső zászlós. (...) 1944. VII. 26-án kaptuk a parancsot, hogy a század gépkocsi vontatású nehéz páncéltörő századdá alakul. A parancs szerint a gépkocsikat Pécsről a IV. gépvontatású vonatosztálytól, az ágyúkat pedig Esztergom-táborból kapja a század. Esztergom-táborban lesz kb. 8-10 napos átképzés.(...) VII. 29-én Vadász Ödön főhadnagy úr bevonul a hadműveleti területről és átveszi a parancsnokságot.¹³⁴ VIII. 17. – (...) 6 h-kor érkezünk meg Nagybocksóra, ahol a kirakodást megkezdtük. Reggeli után gépkocsikon Kaszopolyána községbe indultunk. Itt Ludányi ezredes úr megsejmelte a századot, s rövid beszédet intézett a század legénységéhez. (...) 18 h-kor indulás az ezred után Birlebas községbe. Itt a század letáborozik és éjjelez. VIII. 18. – Az elmúlt éjszaka parancs érkezett a további menetre. 6 h-kor indulás a gépkocsikon. Menetvonal Berlebas – Rahó – Körösmező – Tatárhágó – Tatarowka-nyugat, majd jelentkezés a VI. hadtest¹³⁵ parancsnokságnál.”¹³⁶

A 10. gyaloghadosztály csapatai – ahogy az előző leírásokból is kitűnik – Máramarossziget és Rahó környékén gyülekeztek, majd a Tisza, a Kiszwa és a Sopurin völgyében vonultak fel. A felvonulás során 7-10 napig az előbb említett területen elhelyezésben maradtak. A hadosztályparancsnokságot Rahón a polgári iskolában állították fel. A 6.

¹³² SELMECZI ISTVÁN 2015, 106–108. o.

¹³³ Tartalékos zászlós

¹³⁴ A század augusztus első napjaiban a szükséges felszerelést a 6. gyalogezred különböző pótalakulataitól, a 10. rohamtüzérszaktól, illetve a pécsi IV. hadtest hadtestközvetlen alakulataitól szerezte be, majd augusztus 5-én Esztergomtáborba vonult el átképzésre, amely egészen augusztus 14-ig tartott. Ekkor – a század bevagonírozását követően – megindulnak az Esztergom – Budapest – Miskolc – Sárospatak – Sátoraljaújhely – Huszt – Máramarossziget szállítási útvonalon.

¹³⁵ A századot a I. hadsereg parancsnoka a VI. hadtest parancsnoksága alá rendeli. Lásd: VADÁSZ ÖDÖN 1944 – 34/6. gy. epk. 1944. VIII. 17. sz. irat.

¹³⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – M. kir. „Nagy Lajos király” 6. honvéd gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús század naplója, 1–10. o., Napló.

gyalozezred és a 10. tüzérosztály Kaszopolyána környékén létesített magának átmeneti szállást, a 8. gyalozezred a Fehér-Tisza völgyében, a 18. gyalozezred a Spourka völgyében, a 10. felderítő osztály szálláscsoportja Rahón, a 10. gyaloghadosztály vonatparancsnoka a Tisza völgyében a Trebusa és a Kis-Bocskó vasútvonal mentén szállásolt el.¹³⁷ Feladatuk kapták, hogy a felvonuló csapatok mihamarabb rendezzék a soraikat, a szükséges előkészületeket tegyék meg, a legénységet és az állatállományt pedig pihentessék, a szükséges kiképzéseket szervezzék és tartsák meg.

Miközben az 1. hadsereg alakulatai augusztus elején megkezdik védelmi harcukat a Hunyadi-állásban,¹³⁸ addig augusztus 14-én a német hadseregcsoport elrendelte a német 4. hegyi hadosztály felváltását. Másnap a kivont alakulat helyére a 10. gyaloghadosztály került a VI. hadtest alárendeltségében. Augusztus 21-én a somogyi hadosztálynak először a 2. hegyi dandárt kellett felváltani a jobban járható Pruth-völgyben, majd a 2. hegyi dandár nagyobb része került¹³⁹ a 4. német hegyi hadosztály helyére. Igen kellemetlenül érintette a hadtestet a hadsereg eme parancsa, mert a 18. és 19. tartalék hadosztályok kivonása után az arcvonal további lazítása akkor, amikor az ellenség ellentámadása várható, veszélyesnek látszott. Ezért a hadtestparancsnok nem tartotta kívánatosnak, hogy az első 10-14 nap válságos idejében új csapatok kerüljenek védőállásba. Különben is a 4. német hegyi hadosztály arcvonala utánszállítási okokból hegyi alakulatokat kívánt volna. Erre a célra azonban csak a 10. gyaloghadosztály állt rendelkezésre, amely legnagyobbbrészt muraközi nagy lovakkal volt ellátva. Így először a 2. hegyi dandár egy részét és a 25. gyaloghadosztályt kellett a 10. gyaloghadosztállyal leváltani és azután a 2. hegyi dandárral a német 4. hegyi hadosztályt. Ez kétszeres felváltást jelentett és kb. egy hetet vett igénybe. Mindezt az éjjeli órákban az egyedüli Pruth völgyi műúton és az állásokba felvezető hegyi utakon kellett lebonyolítani. A kiadott hadtest intézkedés lényege a következő volt: a 25. hadosztály, a 2. hegyi dandár és a német 4. hegyi hadosztály arcvonalát a 10. gyaloghadosztály és a 2. hegyi dandár veszi át. 10. gyaloghadosztály élen beérkező ezrede felváltja augusztus 19–22. között a 2. hegyi dandár 1.-, 11.- és 13. hegyivadász zászlóaljait. A felváltott hegyivadász zászlóaljak felváltják a német 4. hegyi hadosztályt augusztus 23–25. között. A német 4. hegyi hadosztály augusztus 26-án Tatarow – Worochta területén gyülekezik és megkezdte menetét elrendelt új körzetébe. „A 10.

¹³⁷ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – 12/6. gy. epk. 1944. VIII. 8. sz.

¹³⁸ A Hunyadi-állás nem egy kiépített védővonal volt, hanem csak ún. védelemre előkészített terület. Tüzelőállásai és óvóhelyei csak a legfontosabb helyeken épültek ki.

¹³⁹ DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973, II. kötet, 225–227. o

hadosztály további két ezredével szándékom felváltani az egész 25. gyaloghadosztályt, oly módon, hogy minden gyalogezred 1-1 tartalék zászlóaljjal rendelkezzen. Hadtest tartaléka Tatarow – Mikuliczyn térségében a 25. ezred.”¹⁴⁰ Augusztus 18-án a 6. honvéd gyalogezred három zászlóalja, a 10. tüzér mérőszázad és a 74. tábori tüzérosztály Szurdok, Tiszaborkút területére folytatta a felvonulását. Ludányi ezredes, ezredparancsnok a három zászlóaljparancsokat¹⁴¹ és az összes alosztályparancsnokot ugyanezen a napon az Árpád-vonal szemrevételezésére előrendelte.¹⁴²

3.3. A 10. gyaloghadosztály védelme és az azzal kapcsolatos stratégiai elgondolások a Kárpátok előterében

1944. augusztus 25-re a 10. gyaloghadosztály teljes egészében átvette a 25. gyaloghadosztály állásait.¹⁴³ Ezen a napon a 10. gyaloghadosztály parancsnoka a hadosztály védelmi körletét az alábbiak szerint jelölte ki:¹⁴⁴ a bal oldali sávhatára az országhatáron kezdődve Worochtától négy kilométerre délnyugatra lévő Kicsera 1201 magassági ponton,¹⁴⁵ illetve Dzimir 1025-ös mp-on keresztül Knizek 754 mp-ig bezárólag tartott. A hadosztály jobb oldali sávhatára az országhatártól kezdődően Hryhoriwka 1386 mp-on át a Worochta délnyugat 4 kilométerre található Kiczera 1201 érintésével a Delatyntól délre 1 km-re lévő Bujarski-patak völgyéig bezárólag tartott. A jobb oldali védőkörletet a kaposvári 6. gyalogezred kapta a 6. nehéz páncéltörő ágyús század egyharmadával. Feladatául azt jelölték ki, hogy két zászlóaljjal a főellenállási vonalban, süllyal a két Rokieta felé zárja le a Mikulyczin–Luczky utat, egy zászlóaljat pedig tartalékban tartson a két Rokieta mögött. A középső védőkörletet a szekszárdi 18. gyalogezred parancsnoksága alatt a 18/I. és 18/II. zászlóaljak, a 18. páncéltörő ágyús század háromnegyede, a 18. aknavető század fele, a 10. felderítőosztály kiképző százada; a 10. felderítőosztály aknavető szakasza és a 10. felderítőosztály árkászszakasza szállta meg. Feladatul a védekezést kapták, süllyal a Pankir 945 és a Mokryckie 952

¹⁴⁰ KISBARNAKI FARKAS FERENC 1952, 113–114. o.

¹⁴¹ A 6/I. zászlóaljból végül Farkas Béla százados, a 6/II. zászlóaljból Szabados Antal százados, 6/III. zászlóaljból pedig Miskolczi Gyula főhadnagy lett kivezényelve.

¹⁴² VADÁSZ ÖDÖN 1944 – 14/6. gy. epk. 44. VIII. 17. szám

¹⁴³ TGY 3480/I – Jolsvai Győző, 51. o.

¹⁴⁴ Lásd 1. ábra.

¹⁴⁵ Továbbiakban „mp”.

mp-ok közötti területen. A bal védőkörletet pedig a pécsi 8. gyalogezred látta el. Feladata védekezés két zászlóaljjal a főellenállási vonalban, süllyal Jaworowa 1005 mp-tól délre lévő területen. Mindenképpen tartania kellett a Mikuliczyn–Jama-i műutat. A harmadik zászlóaljuk tartalékban a súlyképző terület mögött maradt. A hadosztály tartalékot is képzett a 18/III. zászlóaljparancsnok parancsnoksága alatt, amelyre a 18/III. zászlóalj, a 18. páncceltörő ágyús század negyede és a 18. aknavető század fele állt rendelkezésre Mikuliczyn területén, a Pruth és a Prutec folyók összefolyásától délre.

A hadosztály tüzérségéhez tartozó 10. és 11. tüzérosztályok augusztus 24-én visszaléptek a hadosztály alárendeltségébe. Megerősítésül alárendelték a 20. - és a 31. határvadász zászlóaljak ütegeit. A hadosztály egész tüzérsége – összesen 14 üteg – a tüzérparancsnok egységes vezetése alatt támogatta a gyalogság harcát, amely súlyt a Pruth-völgyben képzett. A gyalogsággal való együttműködésre a rendelkezésre álló hat alacsonyabb tüzéregységet rendelték ki. A 6. gyalogezreddel a 66. határvadász tüzérosztály-parancsnok parancsnoksága alatt a 31. határvadászüteg; a 74/1. üteg és a 12/1. üteg-; a 18. gyalogezreddel a 12. tüzérosztály-parancsnokának parancsnoksága alatt a 12. tüzérosztály zöme és a 20. határvadász üteg-; a 8. gyalogezreddel pedig a teljes 10. és 11. tüzérosztályok működött együtt. A távolharccsoportot a 74. tüzérosztályhoz tartozó 74/2. és 74/3. üteg alkotta. A pánccelelhárítás a 6. gyalogezred nehéz páncceltörő ágyús századára hárult a 10. gyaloghadosztály parancsnokának alárendeltségében. A század parancsnokának a század kétharmadának meghagyásával alárendeltek továbbá nyolc darab nehéz páncceltörő ágyút a 25. gyaloghadosztálytól, így összesen 14 darab ágyúval kellett a Pruth-völgy pánccelelhárítását megszerveznie a Tatarow–észak és a Jaremce–dél közötti területen. Három páncceltörő ágyú Ludányi ezredesnek lett alárendelve a rokietai út védelmére. A légvédelmet a IV. önálló légvédelmi gépágyús üteg egy-egy szakaszával a három védőkörletben, hárommal Mikuliczyn területén látta el. A műszaki alakulat fél századát a jobb oldali védőkörletnek, a másik fél utászszázadot a középső védőkörletnek, a bal védőkörletnek pedig az 54. utász zászlóalj kétharmadát, valamint a 108/95. különleges munkásszázadot rendelték alá. Elvégzendő munkának szabták meg nekik a már megkezdett védőállások teljesen összefüggő harcárokká való kiépítését, valamint minden tüzfegyver és lövész tüzelőállása mellé szilánkálló óvófülke kiépítését. A század-, üteg-, osztály- és zászlóaljparancsnokok részére figyelőhelyeket kellett kiépíteniük, amely mellé minden esetben egy óvóhely is kiépítendő volt.¹⁴⁶

¹⁴⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a naplóhoz, 14. sz. - 172/10. gy. ho. I. a. 44. VIII. 21. szám – Védelmi Intézkedés 1–3. o.

2. ábra. A 10. gyaloghadosztály helyzete 1944. augusztus 27. – szeptember 17. között¹⁴⁷

¹⁴⁷ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz – Térképek (A térképet az eredeti alapján Sántha Zsuzsanna készítette.)

A hadosztálynál külön parancsban szabályozták a hátsó védőállások előkészítését is, amely szerint a hadosztály jelenlegi főellenállási vonalát¹⁴⁸ véglegesnek kell tekinteni, így az állásokat úgy kell megépíteni, hogy a téli hidegek ellen is óvjanak.¹⁴⁹ Felhívták a figyelmet arra, hogy a legnagyobb súlyt az akadályok kiépítésére – drótakadály és műszaki zár –, a fedezékek tökéletesítésére, az összekötőárkok olyan fokú kiemelésére kell fordítani, amelyben a közlekedés ellenséges tűzben is biztosítható. A kiépítés műszaki vezetésével valamennyi csapatnál az 54. utászászlóalj parancsnokát bízták meg. A főellenállási vonalat és az ahhoz tartozó harcberendezéseket a megszálló csapat építette ki saját sávjában alárendelt műszaki erővel. A Mikuliczynban építendő reteszállásnak az lett volna a feladata, hogy a településtől északra lévő Pruth-völgy megbízhatóan lezárható legyen. A reteszállás jobb szárnya a főellenállási vonalhoz, bal szárnya a 2. hegyi dandár által kiépítendő állásrendszerhez csatlakozzon. A 18. gyalogezrednek továbbá feladatul szabták, hogy saját tartalékával és műszaki erejével építse ki az ún. Kiczera-reteszállást.¹⁵⁰

Oszlányi Kornél vezérőrnagy, hadosztályparancsnok a fenti intézkedésekkel párhuzamosan irányelveket is kiadott a harcoló csapatok számára a hadosztály védelmével kapcsolatosan. Ebben így szól a hadosztály tiszti karához: „A múlt világháború tíz Isonzo csatájában és a mostani világháború Don-menti védelmében szerzett személyes tapasztalataimat, nem különben itt a Kárpátokban állott és álló seregtestek tapasztalatait a következőkben foglalom össze. (...) Itt a Kárpátok előterében a hadosztály úgy vesse meg a lábát, mint tették a múltban az ezredek elődcsapatai a Doberdón és másutt, tehát a legsűrűbben árkok tartós állásharcra rendezkedjenek be. Közeleg a tél, szükség van tehát arra is, hogy az idő viszontagságai ellen óvják magukat. (...) Itt maradunk! Hosszú hónapokig marad mindenki a helyén, mindenki éjjel-nappal dolgozzon! (...) Tüzérségben és gyalogsági nehézfegyverekben erősek vagyunk. Ezt ki kell használni. Ellenségnek gyülekezéseit, erődítési munkálatait, utánszállításait, figyelő helyeinek leküzdését ezekkel a fegyverekkel kell megzavarni és nem mindig vállalkozáshoz nyúlni. (...) A főellenállási vonalat, különösen annak kirívó pontjait

¹⁴⁸ A korabeli katonai terminológia szerint a főellenállási öv ellenség elé eső védműveit összekötő vonal. A főellenállási vonalat ideális esetben a gyalogság és az azt támogató gyorscsapatok fegyvereinek tűzrendszere, a szélességben és mélységben rendszertelenül tagolt fészkek és támpontok alkották. Legelől lévő része a peremvonal. – In: LEXIKON, 117. o.

¹⁴⁹ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a naplóhoz, 26. sz. - 202/10. gy. ho. I. a. 44. VIII. 24. szám – Védelmi Intézkedés 1. o.

¹⁵⁰ Lásd a 26. sz. irat térképmellékletét.

(...), melyre az ellenség gyakran fektet tüzérségi és aknavető tüzet, ne tömjük meg emberekkel. (...) Tudott dolog, hogy az orosz aknavetőben gazdag. (...) A helyes eljárás az, ha az árok közelségében oldalt, hátul óvóhelyünk van, és ott tartjuk legénységünk zömét és az árokban – annak legfontosabb kilátást nyújtó részeiben – figyelőket hagyunk kint. Éjjel ez a helyzet annyiban változik, hogy magát a megszállást sűrítenuk kell. (...) Egy küzdő század »harcos része« az a rész, amely kimondottan fegyverrel a kézben, vagy nehézfegyver mellett küzd. Ennek létszáma egy lövész századnál kb. 100 fő. Ezen felül kikülönít a század tűz- és lökőerőben egy teljes szakaszt mint tartalékot. A fennmaradó rész mint »létszámfeletti csoport« arra való, hogy a küzdőknél beállott kieséseket pótolja. Ez a csoport a tartalék magasságában együtt tartandó. Ide lövész századonként tiszt helyen lévő parancsnokot is kell beosztani és éppúgy tiszthelyetteseket és tiszteket is, akik szintén a kiesések pótlására jönnek tekintetbe. (...) A parancsnokok miután már mind az ellenség helyzetéről, mind a terepről, mind a saját erőikről a képet tisztán látják, változtassanak az eddigi csoportosításokon belátásuk szerint. (...)»¹⁵¹

A tartalékok felhasználásról szóló irányelv¹⁵² szerint az ezredeknek a tartalékokat meg kell osztaniuk, és ezek részeit olyan területre kellett csoportosítaniuk, ahonnan a veszélyeztetett részeket a lehető leghamarabb elérjük. A 6. gyalogezrednél a súlyt a Rokietáról vezető műút mentén kellett tartani, de kellett további tartalékot képezniük a jobb szárny beszögellése mögött is. A 18. gyalogezrednél a súlyt a bal szárnyon – és egyes részeknek a hegygerincről a Prutec-völgybe vonuló „hátaikon” – kellett képezni. A 8. gyalogezred esetében a tartaléknak súllyal a jobb szárny mögött kellett várakoznia. Az erődítési munkákhoz szükséges műszaki anyagot az 54. utászászlóalj parancsnokának kellett a harcászati vezetők rendelkezésére bocsájtania, melyet a központi anyagtelepen – Mikuliczyn fűrésztelepen – adtak ki.¹⁵³

¹⁵¹ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 43. sz. – Melléklet a 170/10. gy. ho. I.a. 44. VIII. 21. számhoz – Irányelvek a hadosztály védelmére nézve.

¹⁵² VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 28. sz. – 203/10. gy. ho. I.a. . 44. VIII. 24. számhoz – Tartalékok felhasználása

¹⁵³ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 26. sz. – 204/10. gy. ho. I.a. 44. VIII. 24. szám – Irányelvek a hadosztály védelméhez, 2. o.

3. ábra. A 6. nehéz páncéltörő ágyús század helyzete 1944. augusztus 23. – szeptember 3. között¹⁵⁴

A 10. egészségügyi oszlop Mikuliczintól északra található szanatórium-épületében települt, de ezenfelül a Prutec völgyében a 655. híd közelében kötözőhelyet is létesítettek a 6. gyalogezred telephelyén. A 10. tábori kórház a tatarowi szanatóriumban települt, a hátsó vonalakban lévő alakulatok pedig a betegeket a Kőrösmezőn lévő 25. gyaloghadosztály egészség-oszlopának adták le. Az állategészségügyi szolgálatot a 10. lóellátó/lókorház szakaszai Jasinán látták el.¹⁵⁵

A Vadász Ödön főhadnagy által vezetett századnaplóban leírtak szerint a hónap végén általános csend honolt a frontszakaszon, és ezt az időszakot elsősorban a téli állások kiépítésére és azok további tökéletesítésére fordították. „Hat lövegünk [kieg. a szerző] a Mikuliczyn –

¹⁵⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz – Térképek (A térképet az eredeti alapján Sántha Zsuzsanna készítette)

¹⁵⁵ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 29. sz. – 395/10. gy. ho. I. c. 44. VIII. 24. szám – Anyagi intézkedés a 172/10. gy. ho. I.a. 44. VIII. 21. sz. védelmi intézkedéshez.

Tatarow közti völgyút – egyedüli közlekedhető út – biztosítására van beállítva, ellenséges tevékenységről csak repülő vagy harckocsi támadás esetén lehet beszélni.”¹⁵⁶ A naplóban található bejegyzések szerint – bár megkésve, de – a déli frontszakaszon történtek elértek a legénységhez is: A hallott hírek szerint Romániában a kapitulációval kapcsolatosan komoly belső zavarok vannak. Bulgária kilépéséről is érkeztek hírek, de megerősítve még nincsenek. Mindennek dacára az arcvonalban csend van.”¹⁵⁷

Oszlányi vezérőrnagy, hadosztályparancsnok 1944. szeptember 3-án elrendelte egy új, a hadosztály alakulataiból összeállított harccsoport létrehozását Breuer Pál ezredes parancsnoksága alatt. Ez a harccsoport a 18/III. zászlóalj, a 8/III. zászlóalj és a 10. felderítő lovas századból állt össze. Feladatul kapta a mikuliczyni reteszállás kiépítését és megszállását, és mint a hadosztály tartalékcsoportjának, fel kellett készülnie a Prut völgyének lezárására, a Mokriczie 952 mp., illetve az ettől nyugatra eső területről várható ellenséges támadással szembeni ellenállásra.¹⁵⁸

3.4 Románia kiugrásának a hadászati helyzetre gyakorolt hatásai

Visszalépve az időben és kissé eltávolodva az Erdős-Kárpátokban zajló eseményektől, meg kell vizsgálnunk, hogy ezzel egy időben milyen sorsfordító események zajlanak a Kárpátok és a Fekete-tenger között elterülő frontszakaszon. Románia és a német Dél Hadseregcsoporthoz való viszonyában a szovjeteknek ugyanis az volt a céljuk, hogy Romániát a harcoló felek sorából kiiktassák, a Dél Hadseregcsoporthoz pedig lehetőség szerint megsemmisítsék. A szovjet csapatok a német és román csapatok által tartott arcvonalat Iași – Chișinău – Bényer (Bender) körzetében kívánták áttörni, hogy aztán a román olajmezők és a főváros felé folytathassák előnyomulásukat.¹⁵⁹ Az augusztus 20-án megindított szovjet hadművelet sikeres végrehajtása következtében a frontot a szovjet magasabb egységek a román 3. és 4., illetve a német 6. és 8. hadseregek vonalán áttörték, így szabaddá vált az út Bukarest elfoglalására. A Dél Hadseregcsoporthoz főparancsnoka, Hans Friessner vezérezredes *Árulások, veszített csaták* című

¹⁵⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 15. o.

¹⁵⁷ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 19. o.

¹⁵⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 53. sz. – 377/10. gy. ho. I. a. 44. IX. 1. szám – Breuer-harccsoport megalakulása.

¹⁵⁹ SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT 2003, 92. o.

memoárjában így emlékszik vissza erre az eseményre: „Az óriási élőerő és hadianyag révén az oroszok – igaz, nagy veszteségek árán – több ponton is áttörtek a vonalainkat. A viszonylag gyors sikernek azonban nem csupán az ellenség számbeli fölénye az oka, hanem – miként az előző napokban is kiderült – a különböző román alakulatok megbízhatatlansága és meglepően rossz állóképessége. Feltűnő, hogy a támadások főként a román arcvonalszakaszok ellen irányulnak.”¹⁶⁰ Hitler a német–román visszavonulást csak két nappal később, augusztus 22-én engedélyezte, akkorra azonban a szovjetek nem várt előretörése lavinaszerű változásokat hozott a román belpolitikában: augusztus 23-án az esti órákban Mihály király parancsára, a bukaresti királyi palotában letartóztatták Ion Antonescu marsallt, majd bejelentették a szövetségesek oldalára – a szovjetekhez – történő átállást. Az esemény a magyar vezérkart kevésbé, a németet viszont annál jobban meglepte. Augusztus 25-én Románia hadat üzent Németországnak, majd ezt követően egy nappal szovjet és román csapatok jelentek meg és vették fel a harcrintkezt a Keleti-Kárpátok vonalán húzódó magyar határon: a székelyföldi Úzvölgyénél, illetve az attól délre található Ojtozi-szorosban. A szovjetek a Iași–Chișinău hadművelet alkalmával jelentős sikereket értek el: mintegy 300-320 km-t haladtak előre a hadművelet 10 napja alatt, szétverték a Dél Hadseregcsoportot (16 német gyaloghadosztályt, öt hadtest parancsnokságot), és csaknem a teljes keleten alkalmazott román haderőt. A német és román csapatok együttesen – szovjet adatok szerint – 408 ezer fős élőerő-veszteséget szenvedtek el.¹⁶¹ Az áttörés következményeképpen a keleti hadszíntér déli részén mintegy 650 km-es „rés” keletkezett, a német csapattöredékek pedig a Kárpátokon keresztül Magyarország felé özönlöttek vissza. A németektől megtisztított román fővárosba a szovjet csapatok augusztus 29–30-án vonultak be.

3.5. Az 1. hadsereg helyzete és tevékenysége a román átállás után

A román kiugrás után az 1. hadsereg feladata a Kárpátok védelmével kapcsolatban változatlan maradt, de Erdély védelmére kivonásra került – a súlyos veszteségeket szenvedett német 8. hadsereg megerősítésére – a német 4. hegyi hadosztály és a német 100. vadászadosztály a XLIX. német hadtest törzsével együtt. Ahogy a német–román frontarcvonal összeomlásának híre a magyar csapatokhoz elérkezett, a két erdélyi hadosztály kérte, hogy szűkebb hazájának

¹⁶⁰ FRIESSNER, HANS 1992, 69. o.

¹⁶¹ SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT 2003, 93. o.

védelmére kelhessen, és így a felállított 2. hadsereghez kivonásra került a nagyváradi 25. gyaloghadosztály és a marosvásárhelyi 27. székely könnyű hadosztály,¹⁶² továbbá a feltöltött 2. páncélos hadosztály is. Természetesen ezen átcsoportosítások nem kerültek el a szovjetek figyelmét sem, és erősen zavarták augusztus végén az 1. hadsereg körletében folyó kivonásokat. A román átállás hírére a 10. gyaloghadosztály parancsnokságának épületében tartózkodó Bíró József tartalékos hadnagy így emlékezik vissza: „Augusztus 22-én, vagy 23-án a hadosztályparancsnokság telefonügyeletese voltam. A szokottnál is nagyobb volt a csatazaj, csak úgy lángoltak a hegyek. Az arcvonalból nem jelentettek semmi eseményt. Berohant a szobámba Oszlányi, aki a nagy lángolásra felébredt, mert arrafelé nézett az ablaka. »Mi történik ott kint?« Nem tudtam érdemlegeset jelenteni. Másnap tudtam meg, hogy a románok fegyverletételét ünnepelték az oroszok. Reggel Oszlányi tiszti gyűlést tartott, melyen bejelentette a románok átállását és annak veszélyes következményeit.”¹⁶³ Oszlányi Kornél vezérőrnagy, hadosztályparancsnok nemcsak szóban, de írásban is értesítette hadosztályának tisztikarát, és rajtuk keresztül a legénységet is a hadműveleti fordulópontról: „Kedves Barátom! Bizonyára értesültél és csapataid, illetve alakulataid is tudják már, hogy Románia ismét hű maradt önmagához és kiugrott. Szükségét látom annak, hogy alárendelt parancsnokaid révén (...) tájékoztasd csapatodat, illetve alakulatodat arról, hogy Magyarország így is meg fogja állni helyét nagy szövetségese oldalán, és ennek a semmit sem jelentő oláh haderőnek kiesése arcvonalunkat nem gyengíti és a végső győzelembe vetett hitünket meg nem ingatja. (...)”¹⁶⁴ A román átállás ugyanakkor maga után vonta, hogy a 1. hadseregnél a román nemzetiségű személyek beosztását a harcoló alakulatoknál azonnal be kellett szüntetni, és az eddigi beosztottakat le kellett fegyverezni. Ez alól egyedül az alosztályparancsnokok által megbízhatóan „magyar érzelműnek” tartott elrománosodott magyarok képeztek kivételt. A román munkásszázadokat meg kellett hagyni, de fokozottabb ellenőrzést követeltek meg velük szemben.¹⁶⁵

¹⁶² VADÁSZ ÖDÖN 1944 – M. kir. VI. honvéd hadtestparancsnokság, 53. sz. hadtestparancsnoksági parancs, 1944. IX. 11, Búcsú a 27. székely hadosztálytól; illetve: M. kir. VI. honvéd hadtestparancsnokság, 57. sz. hadtestparancsnoksági parancs, 1944. IX. 16, Búcsú a 2. hgy.dd-től;

¹⁶³ TGY 3351 – Bíró József, 4–5. o.

¹⁶⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – 211/10. gyho. I. a. 44. VIII. 24. szám

¹⁶⁵ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – M. kir. VI. honvéd hadtestparancsnokság – 51. sz. hadtestparancsnoksági parancs, 1944. IX. 4.

Augusztus 29-én kirobbant a szlovák felkelés, amelyet az 1. és részben 4. Ukrán Front támogatott a német 1. páncélos hadsereggel szemben. Ez idő alatt a magyar 1. hadsereg védelmi arcvonalán nyugalom állt be, amely időt felhasználta a magyar vezetés, elsősorban a kivont és Erdélybe küldött seregtestek által okozott hiányok feltöltésére. Az erdélyi helyzet miatt a hadsereg ugyanakkor további erősítésekre nem számíthatott. Az új helyzet miatt vitéz Vörös János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke engedélyezte szeptember 4-én a hadsereg jobb szárnyának a Szent László-vonalba való visszavételét a Tornyai- és Tatár-hágó között.¹⁶⁶

3.6. A 10. gyaloghadosztály visszavonulása a Szent László-, majd az Árpád-állásba

„Általában meg lehet állapítani, hogy mi a visszavonulás művészetéhez nem értünk, mert soha nem is volt szabad azt békekiképzés ideje alatt gyakorolnunk.”¹⁶⁷

3.6.1. Az Árpád-állás

Még mielőtt a konkrét visszavonulásra rátérnék, fontosnak tartom, hogy az Erdős-Kárpátokban lévő erődítéseket – a Szent László- és az Árpád-állást – bemutassam. A statikus védelem kiépítésére vonatkozó elképzelés még akkor kezdett el körvonalazódni, amikor 1939-ben Magyarország közvetlen szomszédságba került a Szovjetunióval. Ez a tény arra készítette a magyar politikai és katonai vezetést, hogy a szovjetekkel közös határszakaszt megerősítse. Mivel a határ a Kárpátok gerincén húzódott, ott nem volt lehetséges a védelem alapjait felépíteni, ezért azt hátrébb építették ki. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a Tisza völgyébe vezető fő közlekedési vonalakat lezárták. Ezeknek a völgyzáraknak az lett volna a feladatuk, hogy az ellenséges páncélos és gyorscsapatok betörését megakadályozza, és a Honvédség számára elég időt biztosítson a saját csapatok bevetéséhez. A völgyzárakat a határhoz legközelebb eső, védelemre legalkalmasabb terepszakaszon alakították ki. Egy-egy ilyen völgyzár általában egy-két kilométer szélességben zárta le a kelet–nyugati és az észak–déli irányba vezető utakat és völgyeket. Ezen völgyzárak változó számban, de nagyságrendileg tíz–húsz kis erődből álltak, amelyek lényegében egy beton erődrendszert alkottak. Ezek elé

¹⁶⁶ TGY 3384 – Adonyi Ferenc 1954, 13. o.

¹⁶⁷ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 56. o.

harckocsi-akadályokat, részben magasfeszültségű drótkadályokat és aknamezőket telepítettek. A völgyzárak védelmét egy-egy ún. erődszázad látta el, kb. 200-300 főnyi katonával. Egy-egy betonerődbe 1-2 nehézfegyvert, illetve annak a kezelőszemélyzetét helyezték el. „Később a megfelelő mélység biztosítása végett a völgyzárak mögött a terepnek megfelelően, 5-10 km. távolságban, az elsőhöz hasonló második völgyzár telepítetett. Egy völgyben egymás mögött fekvő két völgyzár fölött egy erődzászlóalj parancsnok állott, akinek feladata a völgy védelmének egységes vezetése volt.¹⁶⁸” – olvasható Jolsvai Győző vezérkari ezredes az 1980-as években írt tanulmányában.

A völgyzárak tehát korántsem alkottak összefüggő védelmi vonalat, az egyes támpontok között nagy hézagok voltak, emiatt az 1. hadsereg védelmi harcai során a szovjet csapatok átszivárgása gyakran előfordult. 1943-ban a Kárpát-védelem kigondolásakor döntöttek arról, hogy az Árpád-állás előtti hadműveleti területet megerősítik. A terepadottságok kedvezőek voltak, mert a magyar határt csak néhány irányból lehetett megközelíteni. A jelzett terület megerősítésére két ún. „állást” hoztak létre: a Hunyadi- és a Szent László-állást. Előbbi az Északkeleti-Kárpátok hágóit lezáró erődítések legkülső vonala volt, amely nem képzett összefüggő védelmi vonalat. Utóbbi 1943-ig nem is kapott nevet, és nem is számított külön vonalnak, hanem egy ún. felvételi állás volt, amely gyakorlatilag az Árpád-állás előretolt állásrendszereként a Keleti-Beszkidék és a Máramarosi-havasok hágóit zárta le a Kárpátokon húzódó magyar határ felé. Az Árpád-vonallal egy időben hozták létre, azért, hogy a Hunyadi- és Árpád-állások között legyen még egy terepszakasz, ahol a védők esetleg megkapaszkodhatnak. Műszakilag megerősített, körkörösén védhető század-, illetve zászlóalj-támpontokból és reteszállásokból állt, mely – ahogy látni fogjuk később – 1944 szeptemberében megkönnyítette az 1. hadsereg visszavonulását az Árpád-vonalba, de amint azt szintén látni fogjuk, hosszabb ideig nem tudták/akarták tartani, annak részbeni kiépítetlensége miatt.¹⁶⁹

3.6.2. A 4. Ukrán Front a Kárpátok előterében

A szovjet fél úgynevezett „keleti-kárpáti hadművelet”-ében az 1. és a 4. Ukrán Front csapatai vettek részt. Szeptember 9-én, a hadműveletek megindításakor az északkelet felől támadó 4. Ukrán Front állományában ekkor a szovjet 1. gárdahadsereg, illetve a 18. hadsereg tartozott, illetve a Szovjet Front jobb szárnyán az önállóan harctevékenységet folytató 17. gárda

¹⁶⁸ TGY 3480/I – Jolsvai Győző, 2. o.

¹⁶⁹ SZABÓ JÓZSEF JÁNOS 2002, 170. o.

lövészhadtest. A hadművelet megkezdése előtt az 1. gárdahadseregnek három lövészhadteste nyolc hadosztályból állt, egyet pedig kivontak hadseregtartaléknak. Ez a hadsereg több mint 60 ezer főből állt; 74 különböző harckocsival, 152 db különböző űrméretű löveggel, 263 darab 76 mm-es hadosztálytüzérségi löveggel, 590 db különböző fajta aknavetővel rendelkezett. Tőlük délkeletre a 18. hadsereg két lövészhadteste állt, hat lövészadosztállyal, nagyjából 44 ezer fővel, harckocsi és rohamlöveg nélkül. Rendelkeztek azonban 1730 géppuskával, 441 db különböző űrméretű aknavetővel, 132 db különböző űrméretű löveggel, 188 db 76 mm-es hadosztálytüzérségi löveggel. A VI. hadtest csapataival szemben állt a 17. gárda lövészhadtest, amely négy hadosztályból: a 2. gárda légideszant-, a 8., a 138., és a 317. lövészadosztályokból állt.¹⁷⁰ A 17. gárda lövészhadtest-csapatának pontos számáról nincs tudomásunk, de tekintettel arra, hogy a szovjet lövészadosztályok átlagos állománya 4500-6000 fő között mozgott, ezért ennek a hadtestnek az állománya nagyjából 18-24 ezer fő között lehetett. A VI. hadtest létszáma ennek kb. másfélszerese lehetett, ugyanakkor egyéb vonatkozásban nagyjából egyenlő erők álltak egymással szemben.

3.6.3. A 10. gyalogadosztály visszavonulása a Szent László-, majd az Árpád-állásba

Ahogy korábban szó volt róla, Vörös János vezérezredes szeptember 4-én engedélyezte az 1. hadsereg jobb szárnyának a Szent László-vonalba való visszavételét a Tornyai- és Tatár-hágó között. Ez azt jelentette, hogy a VI. hadtest és benne a 10. gyalogadosztály is visszavonásra került. A visszavonulás szükségességét a korabeli iratokban a Kudriczy István vezérőrnagy, a hadosztály parancsnoka úgy indokolja meg, hogy a VI. hadtest jelenlegi fő ellenállási vonala az ellenségnek kedvező, de saját szempontból kedvezőtlen a közlekedési és a terepviszonyok miatt. Új állásaikat szeptember 12-ig el kellett foglalniuk. A visszavonulással kapcsolatban, és a hadosztályparancsnok váltással kapcsolatban Vadász főhadnagy szeptember 5-én az alábbi bejegyzést teszi meg a század naplójába: „15.00 órakor a Rokietáról lejövet bementem az I. a.-ba ¹⁷¹ érdeklődni, hol hallottam, hogy a jelenlegi hadosztályparancsnok (v. Oslányi vezérőrnagy) nyolc hét betegszabadságra megy és helyette v. Kudriczy vezérőrnagy jön hadosztályparancsnoknak. Hosszú várakozás után 17.30-kor Tüske vk. százados I. a. osztály vezetője személyesen rendelkezett velem, mely szerint a hadosztály a kiürítésre a parancsot megkapta. A kiürítés több napig fog tartani, kezdete ma éjszaka, utolsó napot megmondani nem

¹⁷⁰ A. A. GRECSKO 1977, 107–108. o.

¹⁷¹ A 10. gyalogadosztály-parancsokság hadműveleti osztálya.

tudta.”¹⁷²Az új főellenállási vonalat Syholka – Bukowinka – Czarny Pohar – Kuniklywa – Lesniow és Kruhly Jawornik magaslatok vonalán jelölték ki.

4. ábra. A 6. nehéz páncéltörő ágyús század helyzete 1944. szeptember 4–12. között¹⁷³

A hadosztály visszavonulása több lépcsőben zajlott le. Először szeptember 5–6-ra virradó éjjelen a 6/II. zászlóalj és a 10. felderítőosztály lovasszázada vonult hátra, amelyek megszállták

¹⁷² VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 25. o.

¹⁷³ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Melléklet a Naplóhoz – Térképek (A térképet az eredeti alapján Sántha Zsuzsanna készítette)

az új főellenállási vonalnak a Prut-völgyi szakaszát, valamint a Jahodyn és a Kruhly Jawornik magaslatokat. Ezt követően szeptember 7-én éjjel vonult vissza Breuer Pál ezredes parancsnoksága alatt a 8/III. és a 18/III. zászlóalj, illetve a 6/3. lövészsorozat, melyek a felvételi állást megszállva biztosították a hadosztály visszavonulását egészen szeptember 11-én 22.00 óráig. A következő éjjelen Ludányi ezredes parancsnoksága alatt a 6/III. zászlóalj – egy megerősített lövészsorozat kivételével –, az ezredközvetlenek, a 6. nehéz páncéltörő ágyús szakasz és az összes csapatjármű következett a visszavonulásban a Prutec völgy – Mikuliczyn – Podlesniow útvonalon. Ugyanezen az éjjelen a 6/I. zászlóalj még ott lévő része bevonult a felvételi állás jobb szárnyába, ahol Breuer ezredes parancsnoksága alá lépett; illetve a 18. gyalogezred parancsnokának parancsnoksága alatt – egy lövészsorozat visszahagyásával – a 18/II. zászlóalj, az ezredközvetlenek zöme és az ezred összes gépjárműve is megkezdte visszavonulását a Prutec-völgybe. Szeptember 9-én éjjel a 18/I. zászlóalj, az ezredközvetlenek és a zászlóalj megmaradt járműveivel a Prutec-völgy, Mikuliczyn, Podlesniow útvonalon visszavonult. Ugyanezen az estén a Mikuliczyn, Podlesniow, Tatarow útvonalon vonták hátrébb a 8/I. és 8/II. zászlóaljakat, az ezredközvetleneket és a használható gépjárműveket. A 10. felderítő lovasszázadot ugyanakkor még a nap során szétszórta, hét különböző helyre irányítva rajait, amivel a hadosztályparancsnok azt akarta elérni, hogy az ellenség hegyi utakon ne tudjon átszivárogni. A kivonás utolsó estéjén – szeptember 11. éjjelén – a felvételi állás csapatait vonták ki. Elsőként 22.00 órakor a 6/I. zászlóalj, majd sorrendben a 18/II. és a 8/III. zászlóaljak következtek. Éjfélkor a századparancsnokok által kiválasztott alkalmas terepszakaszokon századonként vonultak vissza a visszamaradó lövészsorozatok. A tüzéséget egységesen még 9-én hajnalban kivonták. A hadosztályparancsnok új harcálláspontja Jablonicára lett áthelyezve.¹⁷⁴ Az 1. hadsereg vonatkozásában elmondható, hogy a csapatok a leválást úgy hajtották végre, hogy az a szovjetek számára észrevétlen maradt.¹⁷⁵

A Hunyadi-állás részbeni elfoglalása után az 1. hadsereg arcvonala mögött mindinkább fokozódott a partizántevékenység, ezért a hadsereg-parancsnokság szeptember közepén egy partizán vadászcsoporthoz alakított meg ezen csoportok leküzdésére. A 10. gyaloghadosztálytól összesen egy tisztet, húsz honvédet, négy géppisztolyt és egy golyószórót adtak át a feladat

¹⁷⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 59. sz. – 434/10. gy. ho. I. a. 44. IX. 7. szám – Intézkedés a téli állások elfoglalására, 1–5. o.

¹⁷⁵ Lásd TGY 3278 – Szabó István főhadnagy: *Egy rohamosztág parancsnok emlékeiből* című visszaemlékezését.

végrehajtásához.¹⁷⁶ Ugyanakkor a hadsereg-parancsnokság az ukrán nemzeti partizánokkal¹⁷⁷ (U.P.A.) kapcsolatos magatartást is szabályozta. Mivel az U.P.A.-egységek többsége az akkor már szovjet területeken harcban állt a Vörös Hadsereg alakulataival, ezért a parancs értelmében a magyar csapatoknak is tolerálniuk kellett a területükön működő U.P.A.-csapatok jelenlétét – amennyiben békés céllal mozogtak ott –, cserébe azok a szovjet partizáncsoportok és a lengyel „bandák” mozgásáról információval szolgáltak. Ezzel egy időben részükre a fegyverek szállítását, illetve rendelkezésre bocsájtását határozottan megtiltották.¹⁷⁸ Megtiltották továbbá olyan igazolványok kiadását is, amely szerint azok a hadosztály területén egyenruhában járhattak volna, illetve fegyvert viselhetnének. Tilos volt továbbá az U.P.A.-futároknak a hadosztály hátsóbb vonalait használniuk.¹⁷⁹ A hadsereg-parancsnokság szeptember 11-én tájékoztatta a csapatokat, hogy a szovjetek egy – a magyar szakaszon még – egészen újnak tűnő partizánvétekezéssel is próbálkoztak: honvédségi egyenruhában kémekeket és szabotőröket dobtak le ejtőernyővel Kárpátaljára, többek között olyanokat is, akik a honvédségben korábban már szolgáltak.¹⁸⁰ A hadsereg parancsnoka az ilyen személyekkel szemben a leghatározottabb fellépést várta: „Azokat a honvéd egyéneket, kik az 1. hadsereg működési területén (...)

¹⁷⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 79. sz. – 523./10. gy. ho. I. a. 44. IX. 13. szám – Partizán-vadászcsoport megalakítása.

¹⁷⁷ A II. vh. idején Ukrajna függetlenségéért harcoló gerillák. Szervezetük, az Ukrainska Povsztanszka Armija – Ukrán Felkelő Hadsereg (U.P.A.) a Galíciában már működő lengyel- és szovjetellenes illegális fegyveres szervezetek egyesítésével, 1941. június 30-án, német gyámsággal alakult meg, egy időben az Ukrán Területi Igazgatással. Politikai vezetője Sztepan Bandera és Andrij Melnyik, katonai parancsnoka Bogdan Zubenko tábornok volt. 1944-re az U.P.A. harcoló létszáma elérte az 50 ezer főt. 1943 végétől kapcsolatot keresett a galíciai német és a magyar alakulatok parancsnokaival a semlegesség érdekében. 1944. március 5-én Jeraszimovszkij U.P.A. és Pappe német tábornok megállapodást kötött a szovjet hadsereg elleni közös harcról. Március végétől szóbeli semlegességi megállapodás volt érvényben a Magyar Megszálló Erőkhöz tartozó könnyű hadosztályok, illetve az U.P.A. között. Június 27-én az U.P.A. és a Galíciában harcoló 1. magyar hadsereg között részleges együttműködési megállapodást írt alá Zubenko tábornok és kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy, a VI. magyar hadtest parancsnoka. 1944 őszén az U.P.A. részei magyar területre húzódtak vissza. Az Ukrajnában maradt partizánokat a szovjet fegyveres erők az 1950-es évek elejére számolták fel. – In: LEXIKON, 444. o.

¹⁷⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 96. sz. – 236./10. gy. ho. I. b. 44. IX. 12. szám – U.P.A.-val kapcsolatos magatartás szabályozása (hivatkozva a 3839./1. hds. I. b. 44. IX. 11. sz. rendeletére)

¹⁷⁹ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 140. sz. – 236./10. gy. ho. I. b. 44. IX. 24. szám – U.P.A. részére igazolványok kiadásának megtiltása (hivatkozva a 4223./1. hds. I. b. 44. IX. 21. sz. rendeletére)

¹⁸⁰ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – M. kir. 1. honvéd hadsereg-parancsnokság – 57. sz. hadsereg-parancsnoksági parancs (1944. szeptember 14.), 2. o. (hivatkozva a 3838./1. hds. I. b. 44. IX. 11. sz. rendeletére)

partizánharc során fegyverrel a kézben kerülnek a tisztogató csapatok kezébe, a helyszínen agyon kell löni. Ugyancsak agyon kell löni mindazokat, akik bár fegyver nélkül kerültek a partizánokkal együtt kézre, de hűtlenségük megnyugtatóan bebizonyítást nyert. (Áruló okmányok, robbanóanyag, lőszer, hir. anyag, stb. birtoklása.)”¹⁸¹ A partizánokkal való kapcsolattartásra így emlékszik vissza Bíró József tartalékos hadnagy: „A lengyel lakóssággal igen jó viszonyban voltunk. Általuk üzengetett az I. b. osztály a partizánoknak és viszont. Tudtuk, hogy vannak, de nem bántottak bennünket. Ők vezették a hátunkba szivárgó erőket a beláthatatlan erdőrengetekben, melyet mi nem ismertünk. Majdnem mindenki erdész, vagy favágó volt, hát hogyan ismerték volna környezetüket.”¹⁸²

Súlyosbodott közben a helyzet a 1. hadsereg védelmi vonalától északra található Duklai-szorosnál, amelyet az 1. német páncélos hadsereg védett. A német csapatokkal szemben szeptember 8-án meginduló szovjet támadásnak a tervek szerint át kellett volna törnie három nap alatt a Kárpátok egyik legkönnyebben átjárható szorosát, majd el kellett volna érnie az ötödik napon már Eperjest. A terv a szovjetek elképzelése szerint úgy valósulhatott volna meg, hogy a szlovák felkelők hátba támadják a szorost védő német csapatokat, így bekerítve azokat. A hadművelet a nagyméretű előkészítés ellenére elsőre szinte teljes kudarcba fulladt. A szlovák nemzeti felkelést a német csapatok leverték, a Duklánál támadó szovjet csapatok mintegy 70 százalékos veszteséget szenvedtek. A szovjet csapatoknak csupán szeptember 13-án Zborótól északra sikerült elfoglalni két kisebb települést, de azokat is bekerítették már másnapra a német csapatok. Konyev marsall szeptember 18-án még egyszer próbálkozott, és a Duklai-szorosról nyugatra ismét behatolt a szlovák területre, de nem járt eredménnyel, így a német kiürítésig, október 6-ig érdemleges hadművelet itt már nem zajlott. A Duklai-szorosban törtétek miatt ugyanakkor a németeknek is csapaterősítésekre volt szükségük, és tartalékuk nem lévén, előbb szeptember 16-án a magyar 13. és 6. gyaloghadosztályok között védelemben lévő német 101. vadászadosztályt, majd szeptember 22-én a magyar 16. és a 13. gyaloghadosztályok között harcoló német 100. vadászadosztályt vonták ki. Ezt a két német seregetestet a Közép Hadseregcsoport parancsára a magyar 2. hegyi dandárnak, illetve a szintén magyar 13. gyaloghadosztály tartalékaival kellett felváltani. Ezek után azon a nagyjából 200 km-es frontszakaszon, amelyet hét magyar seregetest védett, nem maradt egyetlen német alakulat sem!

¹⁸¹VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Melléklet a Naplóhoz 107. sz. – 262./6. gy. epk. 44. IX. 17. szám – Hadifogságból visszatértekkel való eljárás (hivatkozva a 201./10. gy. ho. I. b. 44. IX. 2. sz. parancsra)

¹⁸²TGY 3053 – Bíró József, 11. o.

Az 1. hadsereg helyzete bár nem volt aggasztó, ugyanakkor az sem adott okot túlzott bizakodásra, hogy ekkor már mind északról a 4. Ukrán Front csapatai, mind a dél felől előretörő és az Alföldre kiérkező 2. Ukrán Front is veszélyeztették, ezzel ugyanis fennállt a bekerítés veszélye. A hadsereg-parancsnokság elgondolása az volt, hogy a csökkentett erejű hadsereget vissza kellene vonni a Szent László-állásba, ezt azonban dálnoki Miklós Béla vezérezredes, hadseregparancsnok szeptember közepén még nem rendelte el. Érdekes módon, míg a szovjet csapatok már szeptember 13-án elérték az ezeréves határt, ezt mégsem az akkori magyar határ közelében, hanem szlovák területen tették meg. Ebben az időben ugyanis a magyar csapatok Duklától délre, 80-100 km-re, még a Szent László-állás előtt harcoltak, a hágók előtt kb. 20-30 km-re.

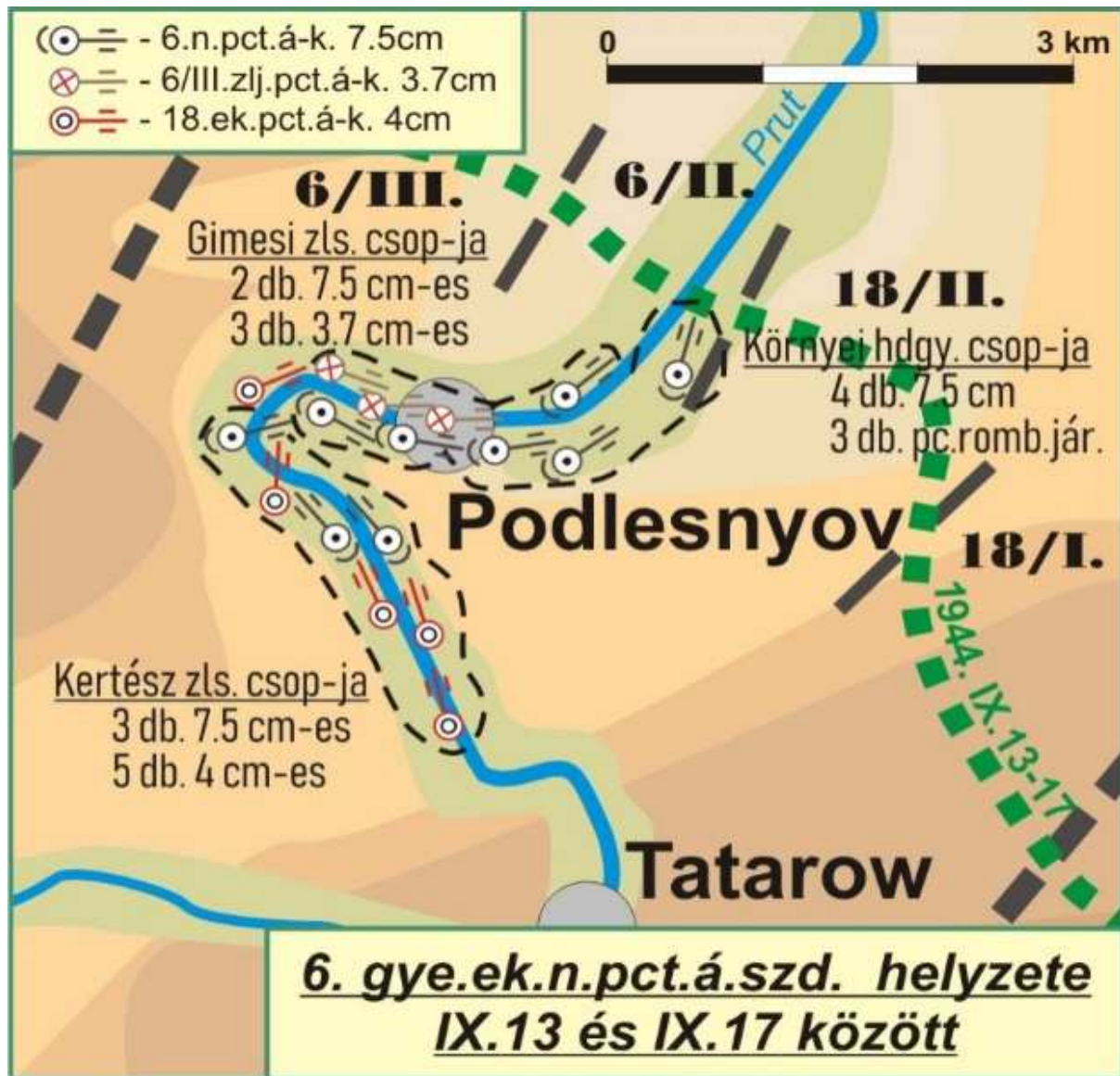
Szeptember 15-én a hadosztályparancsnoki tisztség élén változás állt be¹⁸³, a hadosztály új parancsoka a tisztséget egyszer már betöltő Kudriczy István vezérőrnagy lett. Az ismételten kinevezett hadosztályparancsnok az alábbiakat jegyezte fel a kinevezése körüli időszakról: „Szemrevételezés után¹⁸⁴ Mikuliczynba ereszkedtünk le, hol megismerkedtem v. Oszlányi Kornél vezérőrnaggyal és örömmel üdvözöltem régi hadosztály törzsemet és vezérkari főnökömet Lovász Olivér vk. őrnagyot. Másnap a vk. hadműveleti osztályában tájékoztam a 10. hadosztály helyzetéről. Főnököm¹⁸⁵ figyelmeztetett, hogy Oszlányi nagyon féltékeny rám, ne látogassam meg a csapatokat és vk. osztályba se nagyon járjak. Még a hadosztályparancsnokság őrségét is lekapta, mert ha megjelentem a közelükbe, olyan »Fegyverbe!«-t hajtottak végre, hogy neki nem tetszett. (...) Mégis egyik délelőtt megkíséreltem feljutni a Rokietára, de úgy látszik a gépkocsivezetőm is ki volt oktatta, mert a gépkocsi elakadt. (...) Így a következő nap a hadosztály leendő jobb, azaz keleti részét mentem egyedül szemrevételezni a Lesinov 1255 és a Carna Pohár 1250 területén. Ott találtam a 10. kiképző századot felvételi állásban és két órával később Nádor Gyula ezredest. (...) Vele beszéltem meg az új védőállás megszállását, előretolt állást és a védelmi tervet. A visszavételt az új állásba még Oszlányi hajtotta végre, ellenséges támadástól nem zavarva. Utána gépkocsival elment Kaposvárra gyógyíttatni magát. Úgy volt, hogy nem is jön vissza betegsége miatt. Egy hétig nem is történt semmi harccselekmény. Oszlányi meggondolta magát és

¹⁸³ Oszlányi Kornél vezérőrnagy ekkor 4 hetes egészségügyi szabadságra távozott a hátországba.

¹⁸⁴ Pontos dátum nincs leírva, de ez még valamikor szeptember első napjaiban történhetett.

¹⁸⁵ Itt Lovász Olivér vezérkari őrnagyra, a 10. gyaloghadosztály vezérkari főnökére gondol a szerző.

váratlanul visszaérkezett, nekem pedig a 24. hadosztály átvételére Királymezőre kellett útbaindulnom.”¹⁸⁶

5. ábra. A 6. gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús század helyzete 1944. szeptember 13–17. között¹⁸⁷

¹⁸⁶ KUDRICZY ISTVÁN 1961 – *Részletek a Tatár-hágói harcokból* (töredékes fejezet, dátum nélküli, vélhetően 1961 első hónapjaiban készült), 2. o.

¹⁸⁷ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – *Mellékletek a Naplóhoz – Térképek* (A térképet az eredeti alapján Sántha Zsuzsanna készítette.)

Ők ketten 1944. június 1. és november 27. között ötször (!) váltották egymást a hadosztály élén. A megalakulástól – 1943. augusztus 10-től – Kudriczy, majd a második mozgósítás előtt – 1944. június 1-jén – Oszlányi lett a hadosztály parancsnoka szeptember 15-ig. Ezután Kudriczy lesz ismét a parancsnok – ahogy az előbb maga is leírta –, majd a 10. gyaloghadosztállyal szomszédos ungvári 24. gyaloghadosztály parancsnokává nevezik ki, amikor szeptember 29-én, a Kaposváron töltött közel kéthetes egészségügyi szabadságáról Oszlányi Kornél visszatért. Azonban ő nem sokkal ezután – október 4-én – kéri végleges felváltását, nagy valószínűség szerint idegösszeomlás miatt. Az idegkimerültséget maga is elismeri,¹⁸⁸ továbbá Kudriczy is leírja¹⁸⁹ a felváltáskor történeteket, amely megerősíti Oszlányi rossz idegállapotát.¹⁹⁰

Szeptember 15-én a szovjet csapatok visszaszorították a néhol még a régi állásaiban lévő, VI. hadtesthez tartozó töredékcsapatokat, és folyamatos támadásaikkal nyomás alatt tartották néhol már az új főellenállási vonalat is. A támadások a következő napokban is folytatódtak,

¹⁸⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 149. sz. – „*Kedves Barátom!*” kezdetű, vélhetően alosztály-parancsnoki szintig elküldött levelében Oszlányi így fogalmaz: „*Tudjátok, hogy az indulás előtt magas lázzal, paratífuszban feküdtem. Az események szükségessé tették, hogy betegségem közben szolgálatomat ellássam, sőt egy távirati parancsra ilyen állapotban repülőgépen hadművelési területre kijöttem. Az első hetek egészségemnek súlyos megpróbáltatást jelentettek, s így egy hó leteltével állapotomról jelentést tettem előljáró parancsnokságomnak. Válasz az volt, hogy menjek egy hosszabb egészségügyi szabadságra. Közbejöttek azonban a Hunyadi-állásból való elszakadás eseményei, azok lezajlását megvártam és végül egy hét szabadságra távoztam. Visszaérve napról napra jobban kellett látnom, hogy fáradtsági és kimerültségi érzésem nem javult, a Donon nagy erőpróbának kitett idegzetem szintén nem mutat megerősödést – így újból előljáromhoz fordultam, és most valóban egészségügyi szabadságra távozom. Legyengült szervezetemmel és erősen megviselt idegzetemmel azt a mérhetetlenül súlyos feladatot, melyet csapataimmal itt, az egyik legfontosabb irányban teljesítenem kell, nem tudom teljes felelősséggel vállalni, azaz arra nem érzem magam a jelen állapotomban elég erősnek (...) Isten veletek! v. Oszlányi vezérőrnagy” A levél Vadász főhadnagyhoz 1944. október 8-án érkezett meg, de a hadosztályparancsnoksági iratokból, illetve a nehéz páncéltörő ágyús század naplójából kiderül, hogy az október 4-én íródott.*

¹⁸⁹ „*Rahóra érkezve a határvadász laktanyában, a hadosztályparancsnokság épülete előtt, egy széken ülve, teljes öltözetben a gépkocsija előtt találtam a hadosztályparancsnokot: v. Oszlányi Kornélt. Teljes idegösszeomlásban. »Kedves Pistám, én képtelen vagyok téged tájékoztatni, légy szíves menj fel, majd a főnököm tájékoztat.« Elbúcsúztam, jobbulást kívántam és felmentem.” KUDRICZY ISTVÁN 1961 – Harcok az Árpád-állásban 1944 októberében, 2. o.*

¹⁹⁰ Oszlányi ennek ellenére november 12-én visszaveszi a hadosztály parancsnokságát Kudriczytól – aki ekkor már altábornagy –, majd ismét betegségére hivatkozva november 27-én távozik. Ez után már egyikük sem tér vissza a hadosztályhoz.

főleg az 1. hegyi dandár arcvonalán. A 10. gyaloghadosztály ekkorra már teljes egészében felváltotta a kivonásra került 2. hegyi dandárt, amelynek részei már nagyjából beérkeztek Kőrösmezőre.

6. ábra. Vázlat a 10. gyaloghadosztály 1944. szeptember 17-től érvényes páncélelhárító rendszeréről¹⁹¹

¹⁹¹ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz – Térképek (A térképet az eredeti alapján Sántha Zsuzsanna készítette.)

Szeptember 18-án a 10. gyaloghadosztály jobb szomszédságában lévő 1. hegyi dandárnál a szovjetek betörték, illetve benyomták a főellenállási vonalat, amelynek következtében veszélyeztették Worochtát. A betörés elhárítására a hadosztály alakulatai közül a 6/I. zászlóalj, illetve a 10. felderítő osztályt vetették be.¹⁹² Az ellentámadás előzetes megbeszélése Worochtán történt, melyen jelen volt Farkas Ferenc altábornagy, mint a VI. hadtest parancsnoka, Lóskay Ferenc vezérőrnagy az 1. hegyi dandár parancsnoka, annak tüzér parancsnoka v. Kossuth Ferenc tüzér ezredes és a 10. gyaloghadosztály parancsnoka. A tervezett ellentámadáshoz a 10. hadosztály rendelkezésre bocsájtotta a 6/I. zászlóalj, a 10. felderítő osztályt, a 8/III. zászlóalj és az állásából kivont szekszárdi gyalogezred 18/I. és 18/II. zászlóaljait.

Utóbbiaknak szeptember 19-ről 20-ra virradó éjjel az általuk aknákkal elzárt Tichy patak völgyén át kellett jönniük és még az éjjel felmászniuk a Dil 1205. sz. magaslatra. Ott le kellett váltaniuk az 1. hegyi dandár oda visszavonuló, egyik tönkrevert zászlóalját. A 12. tábori tüzérosztály parancsnoka, Schlissler Vilmos alezredes az 1. hegyi dandár tüzérparancsnokának, Kossuth Ferenc ezredes parancsa szerint Ardeluza területén vonult fel, de azt hitte, hogy biztosított terepen vonul fel, ezért elmulasztotta a kellő felderítést és biztosítást. Emiatt az előszivárgott szovjet gyalogság meglepte és elfoglalta két üteget. Kudriczy erre válaszul a 10. gyaloghadosztály tüzérparancsnokát, Lehoczky Lajos ezredest azonnal kiküldte, hogy minden hadra fogható tüzérrel foglalja vissza az ütegeket. Lehoczky ezredes nem sokkal ezt követően jelentette, hogy bár az ütegek vissza lettek foglalva, ezen akció során sajnálatos módon elesett a tüzérosztály orvosa, a gazdasági hivatal főnöke és néhány fogatos tüzér.

A szekszárdi 18. gyalogezred parancsnoka, v. Nádor Gyula ezredes szeptember 20-án a déli órákban jelentette, hogy a hegyi vadász zászlóalj nem találva a helyén, a Dil nevű magaslatot támadással kellett elfoglalnia. Mivel azonban három kúp van egymás közelében, nem tudja, hogy melyik kúp melyik magassági jellel van ellátva. A hadosztályparancsnok erre a momentumra emlékiratában így emlékszik vissza: „Drága Gyulám! A szovjet 2. gárdahadosztály már jelentette hátra, hogy elfoglaltad tőle a magassági pontot! (A 10. hadosztály híradó-zászlóalj rádióhallgató szolgálata munkában volt.) Ha szükség van a másik két magaslatra is, most azonnal folytasd a támadást, de ne kapcsold ki a hadosztály csatlakozóállomását, hogy így mindenről azonnal tudjak!”¹⁹³ Ezt követően a hadosztály-

¹⁹² VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 39–40. o.

¹⁹³ KUDRICZY ISTVÁN 1961 – *A 10. kaposvári honvéd hadosztály a Tatárhágó védelmében* (1961. I. 7. – 2. sz. melléklet), 1. o.

parancsnok a további harcokat a 10. gyaloghadosztály parancsnoka a Jablonica és Worochta közti magaslatról személyesen vezette, miután Worochta körül már csak a 10. hadosztály csapatai harcoltak. A harcok során a 6/I. zászlóalj parancsnoka, Villányi Jenő őrnagy is megsebesült. Estére a szovjet járőrök már Jablonica felé kapaszkodtak a magaslatra, de Ludányi Antal ezredes, a 6. gyalogezred parancsnoka két zászlóaljjal és a pécsi 8. gyalogezred két zászlóalja még arccal északnak tartották a 10. gyaloghadosztály eredeti állásait. Hogy Worochta felől el ne vághassák őket, Kudriczy a hadosztálytörzs századát és a hadosztály egyik utászszázadát a Jablonica és Worochta közti magaslatra rendelte, hogy az egyetlen visszavonulási lehetőséget az arccal észak felé harcolóknak biztosíthassa.

Szeptember 22-én este Farkas Ferenc altábornagy beszüntette a Worochta körüli harcot, elrendelte a Tatár-hágó feladását és a hadosztály visszavételét az Árpád-állásba. A 10. gyaloghadosztálynak ehhez a művelethez még 24 óráig kellett tartania a közvetlenül a hágó védelmét szolgáló utóvédállást. Vadász főhadnagy a Worochta környéki harcokról, illetve Villányi őrnagy megsebesülésének körülményeiről az alábbiakat jegyezte fel: „Tegnap este hallottam, hogy ma [megj.: 1944. szeptember 22-én] 10.00 órakor indulni fog Worochta visszavételére egy nagyobb szabású ellentámadás, melyben részt vettek volna a hegyi dandártól egy friss határvadász zászlóalj, a 18/II. és a 8/III. zászlóaljak. Sajnos az ellenség 8.00 órakor megindította a támadását, aminek a következménye az lett, hogy a mi részünkről elindulásra kész ellentámadás befűlt. Ismét szorongatott helyzet alakult ki a hadosztály jobb szárnyán az 1. hegyi dandárnál. Ebéd után jött egy motorkerékpáros a hadosztálytól – Sárdi főhadnagytól – azzal a hírral, hogy Villányi őrnagy úr, a 6/I. zászlóalj parancsnoka sebesülten a lengyel laktanyában telepített egészségügyi oszlopnál fekszik. Azonnal BMW-n bementem Papp törzsőrmesterrel meglátogatni. Igen szépen nyilatkozott a zászlóalj tisztjeinek és legénységének vitéz magatartásáról. Dacára, hogy ő egy igen sovány ember, mégis a géppisztoly-töltény megtalálta azt a kis húst – szerencsére –, ami zörgő csontjain van. Nem látszik súlyosnak a sebesülése.”¹⁹⁴

Vörös János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke szeptember 22-én önhatalmúlag elrendelte az 1. hadsereg arcvonalának visszavételét a Szent László-állásba, illetve egyes nem megfelelően kiépített szakaszai esetében az Árpád-állás elfoglalását, valamint tartalék képzetét.¹⁹⁵ Kudriczy hadosztályparancsnok nem várt sokáig, már szeptember 22-én este kiadta

¹⁹⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 44–45. o.

¹⁹⁵ HL VKF. 1. oszt. naplója (795./Föv. hdm. 44. IX. 22)

az intézkedést a védőállás visszavételére még aznap éjjeli határidővel, amelyet az 1. hegyi dandárnál történt eseményekkel¹⁹⁶ indokolt. A visszavétellel az volt a szándéka, hogy az arcvonal megrövidítése folytán a kivonható erőkkkel – az új arcvonal megszilárdítása után – a Worochtat támadó szovjet ellenséges erők visszaverésében közreműködjön, és ezzel egy időben némi tartalékot is tudjon képezni. Az akció elnevezése „tatarowi akció” volt. Ebben kijelölték az új főellenállási¹⁹⁷ vonalat, az ezredek és az alosztályok sávhatárait, továbbá a kivonás végrehajtásának ütemtervét. A visszavonulás során a 25. határvadász zászlóaljnak meg kellett szállnia egy századával a Magura 1271 mp-ot, egy századdal pedig a Sredina 1004 mp-ot, további egy századdal pedig a Kiczera 954 és a 1003 mp-ok közötti területet. A 6. gyalogezred parancsnoka feladatául kapta, hogy egy zászlóaljjal támpontszerűen foglaljon reteszállást Tatarow–észak műútnál, Tatarowczyk-, Plytny- és Pihy-völgyekben. A reteszállást szeptember 22-én éjjel 22.00 óráig kellett elfoglalniuk, és egészen másnap reggel 8.00 óráig tartaniuk kellett a pozíciójukat, a visszavonulásukat csak ezután kezdhették meg. A 6. gyalogezred másik zászlóalját még 22-én este egyenesen az új főellenállási vonalba kellett visszavonni, és ott azt a feladatot kapta, hogy a műút területét zárja le. A visszavonulás rendezettségéért és a Prut-völgyben lévő műtárgyak felrobbantásáért és a nehéz páncéltörő ágyúk visszavonásáért Ludányi ezredes felelt. A 18. gyalogezred parancsnokának csoportja (18/I. zászlóalj, a 8/III. zászlóalj, illetve a Szhajda-csoport) az utóvédeknek a Grzebien 1055, a Pihy völgy 734 mp vonalában való visszahagyása mellett kellett a főellenállási vonalba 22-én este visszavonulnia. Ott a hegyivadász-erőket alárendelték nekik, és a szétszóródott kötelékeket össze kellett gyűjteniük, illetve azokat állománytestükhöz kellett irányítaniuk. A 18/III. és a 18/II. zászlóaljak felett a főellenállási vonalba való beérkezés után a parancsokságot a 18. gyalogezred parancsnokának vissza kellett vennie. Nádor ezredes továbbá feladatként kapta meg a Pihy-völgyből való visszavonás, valamint a rombolások végrehajtását is. A 8. gyalogezred

¹⁹⁶ Egybevág a Kudriczy vezérőrnagy által kihirdetett hadosztályparancsnoksági parancs és a Vadász főhadnagy által szignózott századnapló. Ott így írnak az 1. hegyi dandárnál történt eseményekről: „*Benyomásom szerint megint csak rövidíteni kellene arcvonalunkon és visszamenni az 1000 éves határra, mert akkor némi tartalékkal is rendelkezniénk. Jelenleg a hadosztálynak volt a 10. felderítő osztálya, és a kétharmad 6/I. zászlóalja, mint hadosztálytartalék, de az már két nap óta harcol a szomszéd 1. hegyi dandár körletében, annak megsegítésére, tehát a hadosztálynak tartalékereje nincs. (...) A harci zaj az 1. hegyi dandár arcvonala felől szünet nélkül hallatszik.*” – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944, Napló, 43. o. – 1944. IX. 21-i bejegyzés

¹⁹⁷ Woronienka város É, Pohary 953. háromszögelési pont, Kiczera 954 mp, 1003 és 1051 mp-ok, Legura 1271, Tatarow Ny, Czerlec 1114, Hrebla 1256 és 1203 mp-ok, Chomiakow 1334 mp, 1520 mp, Sziniak 1666 mp, Siniak Gorgan 1600 mp, Babini Pohar 1451 mp.

parancsnokának csoportja szintén 22-én este visszavonult az új főellenállási vonalba, harcálláspontja azonban változatlan marad. A 6. nehéz páncéltörő ágyús század zömével Tatarow és Jablonica között rendezkedett be páncélelhárításra.¹⁹⁸

Az 1. hadsereg seregtestei másnap, szeptember 23-án kapták meg a parancsot a visszavonulás megkezdésére. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az OKW vezetése is beleegyezett a Szent László-állásba való visszavételbe. Az akció fedőneve „Wintersport” volt, amelyet több ütemben kellett végrehajtani, és végső célja az Árpád-állás megszállása volt. Ide azonban csak külön parancsra lehetett visszavonulni. A 10. gyaloghadosztályt a hadsereg jobb szárnyán azért vonták vissza először – ahogy azt Kudriczy, illetve a hadosztályiratok is említik –, nehogy Worochtánál a szovjetek egy esetleges támadással elvágják a hadosztály visszavonulási útját.¹⁹⁹ A 10. gyaloghadosztály parancsnoka szeptember 24-én este adta ki az első „*Intézkedés a hadosztály visszavonására az »Árpád« állásba*” című parancsát, amelyet szeptember 25-én délután a második, „*Intézkedés az »Árpád« állás megszállására*” című követ. Végül az „*Intézkedés az »Árpád« állásba való visszavonulásra*” című zárja szeptember 26-án délelőtt az erre vonatkozó rendeletek sorát. Kudriczy az első parancsában ismerteti a visszavonás okait, és a visszavonás indokaként a közlő telet, illetve a további tartalékok kivonásának szükségességét jelöli meg. Ezen parancsa szerint az Árpád-állásba való visszavételt fokozatosan kell végrehajtani. Szeptember 25-ről²⁰⁰ 26-ra virradó éjjel a 10. gyaloghadosztály Worochta felé való biztosítás mellett először a határ menti Szent László-állásba került eddigi sávjában visszavételre. A 6. gyalogezred (Körösmező) délre menetelt, s a kijelölt védőállását megszállta. A 18. gyalogezred azon részei, amelyek az ezredparancsnok parancsnoksága alatt álltak, 26-án este megszállták a woronienkai és a tatárhágói támpontokat, és a hadosztálytartaléknak szánt 18/II. zászlóalj a Kevele-patak völgyében lévő, ún. Tejcsarnok területére vezényelték. A 10. felderítőosztály Kőhavasra, a 10. kiképző zászlóalj

¹⁹⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 113. sz. – 742./10. gy. ho. I. a. 44. IX. 22. szám – Intézkedés a védőállás visszavételére (Tatarow-akció)

¹⁹⁹ DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973, II. kötet, 235–236. o.

²⁰⁰ „IX. 25-én a sötétség beálltával a hadosztály egyrészt Havasolja templom, Woronienka vasútállomás írás »W« betűje, Worochta templom, másrészt Fekete Ág 1723 hárp., Polonena Douha 1368 hárp., Babiny Pohar 1434, Gorga 1595 mp. által határolt sávban a régi állásokban visszahagyott tüzérség leplező részek visszahagyása mellett a Szent László-állásba a határ mentére vonul vissza” – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Melléklet a Naplóhoz, 117. sz. – 775./10. gy. ho. I. a. 44. IX. 24. szám „Intézkedés a hadosztály visszavételére az »Árpád« állásba” – 1. o.

Rahóra, a 8. gyalogezred – a 8/III. zászlóalj²⁰¹ egyik lövészsorozatának visszahagyásával, amely a 18. gyalogezred parancsnokának parancsnoksága alá került – Kőrösmezőn keresztül a Fűrészvölgy területére menetelt, és ott 27-én egész nap pihent, 29-én pedig hadtest-tartalékviszonyba lépett. Visszamaradt ugyanakkor eredeti állásában a 12. tábori tüzérsztyál 1. és 2. ütege a 18. gyalogezred parancsnok-csoportjának támogatására. A 11/1., a 10/1. és a 12/3. ütegek 26-án megkezdték a visszavonást az Árpád-állásba, feladatuk a tűzkészültség mielőbbi elérése volt.²⁰²

Összességében elmondható, hogy szeptember 26-ról 27-re virradó éjjel az országhatáron erős utóvédek²⁰³ visszahagyása mellett a hadosztály nagy részének – a jóval szélesebb védőkörlettel rendelkező Árpád-állásba – nagyobb veszteségek nélkül sikerült visszavonulnia, és a kedvezőbb védelmi pozíciót nyújtó kiépített állásrendszert elfoglalnia. „Az utóvédállítás védelmét Hirth [v. Nádor – kieg. tölem] Gyulára és tolnai²⁰⁴ gyalogezredére bízom.²⁰⁵ Hogy

²⁰¹ A 8/III. zászlóalj külön feladatot kapott: alárendelték neki a 8. gyalogezred ezredközvetlen aknavető századot, amellyel együtt szeptember 27-én déltől Kőrösmező–dél érintésével az Asztaghavas 1707 és a Nagy Katlan területére menetelt, majd 28-án megszállta a védőállását.

²⁰² VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Melléklet a Naplóhoz, 122. sz. – 797./10. gy. ho. I.a. 44. IX. 25. szám „Intézkedés az »Árpád« állásba való visszavonásra” – 1. o

²⁰³ „Reggel mindjárt kimentem a szakaszokhoz a Tatárhágóra, Havasaljára, hol mindeniknek átadtam a postát. Érdeklődésemre a II. szakasz parancsnoka jelentette, hogy egy raját – Kovács Mihály tizedesét – a tegnapi napon a csapatok által észlelt páncélos jármű leküzdésére előre rendelte Gecsányi vezérkari ezredes, gyalogsági parancsnok, a Blotek-i hídhoz, hol közelharcban vett részt. Az ott működő Bácsay alezredes 6/III. zászlóaljparancsnok. a raj működéséért köszönetet mondott. Néhány repeszgránátot lőtt ki a raj a Tatarow északi oldala felé eső hegylejtre, eredményesen, mert az ellenséges tűz megszűnt és a gyalogság szépen tudott feladatának eleget tenni. A III. szakasz parancsnoka ugyancsak jelentette, hogy egy raja – Pulai tizedes – a Páncél ház előtt volt tüzelőállásba és az ellenség annyira megközelítette, hogy kézigránátok robbantak a raj körül, ez a raj is néhány repeszgránátot kilőtt és az ellenség visszament állásaiba. Egy aknabecsapódásból eredő szilánktól Sütz honvéd megsebesült, kórházba ment. Mind a két szakasz, mint nehézfegyver utolsónak jött le az 1000 éves határról és alá volt rendelve Nádor ezredesnek, ki nekem is személyesen szólt a harcálláspontján (Havasalja – Tatárhágó útelágazódás). 10.25-kor megköszönte az emberek komoly harcolni akarását.” – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944, Napló, 52. o. – 1944. IX. 27-i bejegyzés

²⁰⁴ Tolna vámegeyei, valójában a szekszárdi székhelyű 18. gyalogezredről van szó.

²⁰⁵ „IX. 26-ról 27-re virradó éjjelen a hadosztály zömét a Kőrösmezőtől délre fekvő Árpád-állásba veszem vissza. A Szent László-állásban a 18. gyalogezred ezredparancsnokának parancsnoksága alatt két zászlóalj és a 12. tüzérsztyál a 12/1-2. ütegekkel marad vissza! (...) A visszamaradó csoport csak harcolva, ellenséges nagy támadás esetén, a hadosztályparancsnok külön parancsára térhet ki. Legyen tisztában azzal, hogy az ezeréves magyar határt ő védi, utolsónak! Lehet, hogy az ellenség nagy erővel a határszakaszon nem szándékszik

lejövetelét biztosítom, az ezreddel összeforrt Schissler tüzérsztyált a Dil aljához rendeltem, hogy páncélosok ellen és gyalogsági támadás ellen közvetlen lövéssel, repeszgránáttal – kartáccsal – biztosítsák. Éjjel megnéztem őket. A 6. gyalogezred az éj folyamán rendben visszavonult. (...) Mikor a tüzérség már elvonult Jablonica-i parancsnokságom előtt, az egyik üteggel magam is áthelyeztem törzsszállásomat a Tatár-hágói határvadász laktanyába és virradattól figyeltem a 18. gyalogezred visszajövetelét. Távcsöveket a határsorompóra fektetve figyeltem. Egyszerre észrevettem, hogy az utóvédállás legfontosabb magaslatára két oldalról kapaszkodik fel egy-egy zászlóalj, úgyszólván zárt rendben. Melyik a 18. gyalogezred és melyik az ellenség? Az egyik nyugatról, a másik keletről. (...) Odaszólok a legközelebbi tüzértisztnek: »Nézd csak meg melyik a saját és melyik az ellenség! Nem szabad tévedni!« A tüzértiszt megállapítása ugyanaz. Közvetlen lövéssel azonnal a jobb csoportra kell feküdni és meg kell akadályozni, hogy a bal csoport előtt érkezzék a magaslatra. Az első lövések kirepülnek. Most már Gyula is tudja, hogy a magaslat túlsó oldalán muszkák vannak. (...) A 18. gyalogezred a tüzérségi tűz után elűzte a még fekvő maradt szovjet gyalogságot, és megszállta az utóvédállást.” – olvasható Kudriczy vezérőrnagy emlékiratában.²⁰⁶ Ezen az éjjelen a 8. gyalogezred két zászlóalja is viszonylag zavartalanul visszavonult. A 6/I. zászlóaljat pedig a hadosztályparancsnok utasítására a hágó mögött tartalékban várt, majd az előbb említett két 8. gyalogezredbeli zászlóalj hadseregtartalék lett a 1. hadsereg parancsnokának intézkedése alapján. A 6. gyalogezred közben megkezdte az Árpád-állás körösmezői völgyzártól nyugatra fekvő, a 18. gyalogezred pedig a völgyzártól délkeletre lévő részének a megszállását. A völgyzárát az erődcsázad vette birtokba, és előőrseivel a 18. gyalogezred leendő állásait védte.

Visszavonulás közben Vadász főhadnagy írja le azt a sajnálatos eseményt, amely szerint 1944. szeptember 27-én saját csapatok felgyújtották²⁰⁷ Körösmezőt. „Szomorú látványban volt részem a sötét éjszakában. Körösmező égett, annak dacára, hogy még az ellenség a határon sem volt. Saját embereink ész nélkül, minden alap nélkül gyújtogattak. Rettenetes érzés volt látni

országunkba betörni. Ez esetben a csoport előretolt állásként végig a határon marad.” – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Melléklet a Naplóhoz, 117. sz. – 775./10. gy. ho. I.a. 44. IX. 24. szám – „Intézkedés a hadosztály visszavételére az »Árpád« állásba” – 2. o.

²⁰⁶ KUDRICZY ISTVÁN 1961: A 10. kaposvári honvéd hadosztály a Tatárhágó védelmében, 1961. I. 7. – 2. sz. melléklet, 2. o.

²⁰⁷ Információim szerint nem égett le az egész település, csak a központtól (a Mezőhát-patak hídjától) délre eső terület. A helyiek ugyanakkor nem erősítették meg ezt az időpontot. Egyesek az 1944. október 16-ot jelölték meg a település felgyújtásának időpontjául, a szovjet csapatoknak tulajdonítva azt. (Hangácsi István szíves közlése)

saját egyik nagyközségünk hamvadását. Ez az érzés annál is inkább rettenetes volt, mert míg ellenséges területen voltunk és helységeket adtunk fel és ürítettünk ki, sehol sem lehetett látni égő falut, vagy csak házat is. Nem tudom mi vezethette embereinket ebben a kegyetlen rombolásban.”²⁰⁸

Az Árpád-állásban a 10. gyaloghadosztály tüzéralakulatainak csoportosítása az alábbiak szerint nézett ki: az ún. „Keleti támogató tűzcsoporth” a 12. tábori tüzérosztály parancsnoksága alatt a 12/1.-2.-3. ütegek a Nagy Szécsöly és az 1524 mp-ok területéről támogatta előbb a 10. felderítőosztályt, majd a 18. gyalogezred II. zászlóalját. A „Középső támogató csoport” kettő alcsoportban látta el a feladatát a hadosztály tüzérparancsnok-helyettes egységes vezetése alatt. Míg az első alcsoport a 10. tábori tüzérosztály parancsnokának parancsnoksága alatt – szervezetszerű – három üteggel Kevele vasútállomás és a 957 mp. közötti területen, addig a másik alcsoport a 11. tüzérosztály parancsnokának²⁰⁹ vezetése alatt osztályának három üteggel a Fagyalos völgyéből támogatta a 6./II. zászlóalját és a 3/1. erődszázadot. A „Nyugati támogató tüzér üteg” elnevezés magát a 74/2. üteget takarta, amely az Ikerhavastól délre lévő 1309 és 1459 mp-ok területéről a 8./III. zászlóaljat támogatta. A távolharccsoport a 74. tüzérosztály parancsnoksága alatt a 74/3. üteg, a II/1. gépvontatású közepes tarackos üteg, a 151. nehéz mozsárüteg a Kevelétől délre a Tisza völgyébe vonult fel, és távolharc feladatai mellett még a 10. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnokának csoportját is támogatnia kellett.²¹⁰

Szeptember 29-én a szovjet csapatok a hadosztály jobb szárnyára már fel is zárkóztak. „Egész nap a tüzeink és aknavetőink lövöldöztek, úgy szintén az orosz aknavetők is. Ennek következtében a századnak vesztesége nem volt. A 6./III. zászlóalj által fogott fogoly szerint a feladatuk volt, hogy ériék el a Tatárhágót, mert ott fognak találkozni a román és bolgár katonákkal és itt megpróbálnak velünk megegyezni. Ha nem megy a megegyezés, akkor megtámadnak minket itt a hágónál.”²¹¹ – jegyezte fel ezzel a nappal kapcsolatos észrevételeit Vadász főhadnagy. Másnap, szeptember 30-án így folytatja: „Ma ismét rosszabbodott a helyzet a főellenállási vonalban. A jobb szárnyán az ezrednek nem valami rózsás a helyzet. Több helyütt hézag van a főellenállási vonalon és ennek betömésére bevetette a gyalogsági parancsnok a 8./II. zászlóalj 4.-5. századait. Még estére sem állt helyre a rend egészen és ezért

²⁰⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 54. o.

²⁰⁹ Mártonffy István alezredestől a 11. tüzérosztály parancsnokáról tesz említést a hadosztályparancsnok.

²¹⁰ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz: 122. sz. – 797./10 .gy. hó. I.a. 44. IX. 25. szám „Intézkedés az »Árpád« állásba való visszavonásra” – 2. o.

²¹¹ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 56–57. o.

egész késő este kaptam a parancsot, hogy a nappalra reteszállításba elhelyezett 6/II. zászlóalj vonatlegénysége éjszakára is marad a helyén és az aknavetőszázad legénységének a tegnapi éjszakai helyét foglalja el. (...) Az erődszázad (3/1) emberei nemigen tudják állni a harcot, meglépnek a beton fedezékekből engedély nélkül. Így már estére cca. 4-5 betonerőd ellenséges kézen van.”²¹²

Október 2-án estére a 6/I. zászlóalj egész arcvonalán megtörtént az ellenség részéről a betörés. A 18. gyalogezred és a 6. gyalogezred csatlakozási pontján, az Esztina területén az ellenség kis részekkel beszivárgott. Az előző napon ellentámadásra bevetett 8/II. zászlóalj a nyomást nem bírva felbomlott, így a főellenállási vonalon nagy hézaggal állt az 6. gyalogezred egész éjjel. „Mi is itt a második kevelei völgyzárban egész éjjel szigorú készültségben voltunk. Ilyen borús éjszaka után aztán ma »mindent bele« jeligével elindult a nagy ellentámadás a főellenállási vonalban a folytonosság megteremtésére. Ment is egész nap a lövöldözés minden irányban. Egész nap semmi hírt sehonnan sem kaptam. Ezredes úr kétszer is felhívta figyelmem távbeszélőn, hogy bárki igazolatlanul hátra egy lépést tesz, azonnal lőjem agyon. Rettenetes feladat volt, de még szerencse, hogy végrehajtásra nem kerülhetett, mert mindenki rendesen, katonásan állt a helyén és ennek volt köszönhető, hogy 17 óra tájban Ludányi ezredes úr közölte velem, hogy a 6/I. zászlóalj főellenállási vonala a régi és hézagmentes.”²¹³ – olvasható Vadász főhadnagy által vezetett század naplójában.

Október 3-án egy kb. 25-30 fős orosz egység Tiszaborkút és Kevele völgy közt egy vasúti hidat elfoglalt, emiatt lehetetlenné vált a Rahó felé való közlekedés. Erre válaszul a hadosztályparancsnokság azonnal elindított délről is és északról is így bekerítő csoport. „Kb. 21 h-kor az itt volt 10. kiképző zászlóalj Kassai főhadnagy századát a gyalogsági parancsnok ennek a szurdoki hídnál lévő ellenség kifüstölésére tölem innen a reteszből elrendelte. Így magamra maradtam egy géppisztollyal.”²¹⁴ A következő napi bejegyzésében Vadász főhadnagy tovább folytatja az események leírását, mely alapján nem sikerült beszivárgott szovjet csapatokat kiverni, sőt azok a hajnal folyamán újabb erővel betörték a főellenállási vonalba, a 8/III. zászlóaljnál az Asztaghavasnál meg is szilárdította a pozícióját. Ezt azonban a hadosztály parancsára már reggel 8 órára felszámolták. „Amint kinéztem fedezékem ajtaján, a műúton valóban a régi rendes gépkocsi- és járműforgalmat láttam. (...) Lementem az ezredtörzsszállására tájékozódni a helyzetről. Megállapítottam, hogy a Szurdok hídi hecc igen

²¹² VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 59. o.

²¹³ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 62. o..

²¹⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 62. o.

sok áldozatot hagyott a színhelyen. Bevetették a felszámoláshoz a 8/I. zászlóalj is. Személyesen jelen volt v. Oszlányi vezérőrnagy úr is, a hadosztály tüzérparancsnoka és még sokan mások. Csákin kívül még súlyosan megsebesült Rác vezérkarbeli százados és a 30,5 cm mozsárparancsnok, egy tüzérszázados is, legénységben is van veszteség bőven, de az ellenségből még egy halott sem maradt. Hihetetlen!”²¹⁵

Rá egy napra érkezik a hír ismét, hogy a Szurdok hidat – ami egyébként az akkori főellenállási vonal mögött 5 km-re volt – az ellenség ismét lezárta, ugyanis a főellenállási vonal jobb szárnyán Esztenánál, mint a balszárnyán az Asztaghavasnál az ellenség által létesített hézag ekkor még megvolt. A hadosztályparancsnokság a következő napra – október 6-ra - egy ellentámadást tervezett az Asztaghavason a 21/I.-II. zászlóaljakkal. Vadász főhadnagy eze a napon a naplóban még hozzáteszi: „Az, hogy Esztenánál mi lesz, nem tudom. Tudtommal Rahón egy német hegyi zászlóalj van, mint hadseregretartalék. Megnyugtató érzés lenne, ha az Esztenára is nyomnának valami komoly erőt. Ha azt nem teszik, ez a szurdoki hecc mindennapos lesz”²¹⁶

Kudriczy vezérőrnagyot október elején a 24. gyaloghadosztálytól ismét visszavezényelték a 10. gyaloghadosztályhoz, aki visszautazása közben megállt Rahón a VI. hadtest parancsnokságán. „Farkas Ferenc szállóbeli szobájában fogadta jelentkezésemet. A 10. hadosztálynál nagyobb bajok történtek, vegyem át újra a parancsnokságot. (...) Rahón a hadosztály vezérkari főnöke tájékoztatott: egy több zászlóaljas szovjet csoport valahogy ájtött a jobb szárny 18. gyalogezred vonalán és Tiszaborkúttól északra birtokba vette a hidat,²¹⁷ mely átvezet a Tiszán a Menculra vezető úton. Megrohanta a híd közelében lévő gyalogsági parancsnokságot,²¹⁸ azt elkergette, a gyalogsági parancsnok vezérkari tisztje Rác vk. százados közelharcban állóvést kapott. Kifosztották a híd mellett lévő raktárainkat, megtámadták a 101-es 30,5 cm-es mozsárüteget, az ütegparancsnok elesett, de az üteget a tüzerek megvédték. A közlekedés az egyetlen gépkocsizható műúton megszakadt.”²¹⁹ A hadosztályparancsnokság

²¹⁵ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 65–66. o.

²¹⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 67–68. o.

²¹⁷ Az ún. Szurdoki híd.

²¹⁸ Gecsányi Ágoston harcálláspontja.

²¹⁹ KUDRICZY ISTVÁN 1961 – „Harcok az Árpád állásban 1944 októberében” című fejezet, 2. o.

Ezt az állítást megerősíti Lehoczky Lajos, a 10. gyaloghadosztály tüzérparancsnoka és Vadász főhadnagy is. Lehoczky így ír erről: „A kőrösmezői csatánál, amikor az ellenség az egyik gyalogezred hézagján átszivárgott és a szorost lezárta, a támadás megint a tüzérség állásai ellen indult. Rögtönzött ellentámadással a hadosztály tüzérparancsnok és a másik oldalról a gyalogsági parancsnok vezetése alatt sikerült a gyűrűt felszakítani, de a

élén álló Kudriczyt vezérőrnagyot²²⁰ ekkor a fentebb említett átszivárgó csapatokon és a főellenállási vonalon ütött réseken kívül még az is elég kellemetlenül érintette, hogy a hadosztály völgyzár-erődjeiből az előőrs erődök ekkorra már elestek, a 6. gyalogezred parancsnokságát – benne az ezredparancsnokkal, Ludányi Antal ezredessel – a beszivárgó szovjet csapatok pedig körül zárták.²²¹ A 6./III. zászlóalj állásába a Kőrösmező melletti Menculon is betört az ellenség, amely a Stiket is elfoglalta, továbbá ekkorra már a szomszédos ungvári 24. gyaloghadosztállyal semmiféle összeköttetésük nem volt. A 10. gyaloghadosztályparancsnokság „Napi helyzetjelentése” is megerősíti a kaposvári gyalogezred harcainak hevességére vonatkozó információkat.²²² Ennek megfelelően Kudriczy hadosztályparancsnok erélyes rendszabályokat vezetett be, továbbá parancsba kapta kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagytól, a VI. hadtest parancsnokától, hogy az Árpád-vonalat haladéktalanul foglalja vissza. A parancs értelmében a 21. gyalogezred parancsnok csoportját²²³ is a 10. gyaloghadosztály alá rendelték.²²⁴ A hadosztály helyzete sem volt a legjobbnak mondható, hiszen ekkorra az egyetlen rendelkezésre álló tartalékunk a 10. felderítő osztály huszárszázada volt. A hadosztály parancsnoka utasította Nádor Gyula ezredet, a 18. gyalogezred

támadásnál a 30,5 mozsárüteget parancsnoka hősi halált halt sok bajtársával egyetemben” (Lásd: Lehoczky Lajos: *A m. kir. 12. honvéd tolnai tüzérezred kimagasló fegyvertényei* – In: *Hadak Útján* 1954. VI. évf., 59. szám, 10. o. *Megjegyzés:* A cikket egy „magát megnevezni nem óhajtó tüzér” írta, de az előbb említett a TGY – 3155-ös, fenti című iratból fellelhető iratból kiderül, hogy Lehoczky Lajos a cikk szerzője.) Vadász főhadnagy ugyanakkor lényegesen kevesebb szovjet katonáról beszél, közel sem két zászlóaljról, mint Kudriczy, és a másik elég lényeges különbség, hogy szerinte az ellenrendszabályok bevezetésénél Oszlányi volt a hadosztályparancsnok, nem Kudriczy. Ennek az lehet az oka, hogy október 3. és október 5. között a híd több alkalommal is gazdát cserélt, és míg október 3-án Oszlányi volt, addig már október 5-én Kudriczy a hadosztályparancsnok.

²²⁰ Oszlányit nagy valószínűséggel ez alkalommal idegösszeomlás miatt kellett leváltani. Az idegeinek rossz állapotát a saját maga által a hadosztálynak írt levelében is elismeri, illetve Kudriczy vezérőrnagy visszaemlékezéseiben leírja október 5-én milyen rossz állapotban találta Oszlányit a hadosztály parancsnokságának épülete előtt.

²²¹ Több további forrás is említi az esetet; úgy a Kudriczy-anyag, mind a századnapló, mind pedig a Gerei Mihály egykori honvéd (6. honvéd gyalogezred, ezredközvetlen távbeszélő szakasz) említést tesz róla a Ludányi–Howard interjúkötetben.

²²² HL, II. 1471. 10. gyho, 90. doboz - Mellékeltek a 10. gyaloghadosztály naplójához, – 240. sz. melléklet.

²²³ A 21/I.-, a 21/III. zászlóaljakból, illetve a 21 gyalogezred ezredközvetlenjei tartoztak ehhez a csoporthoz.

²²⁴ HL, II. 1471. 10. gyho., 90. doboz Mellékeltek a 10. gyaloghadosztály naplójához – 245. sz. melléklet.

parancsnokát, hogy zárja le az előszivárgó szovjet csapatok útját.²²⁵ Ezt követően a kaposvári 6/III. zászlóalj parancsnokát, Bácsay Antal alezredest utasította, hogy az előtte – gyakorlatilag a hegyen alattuk – fekvő állásokban lévő szovjet csapatokat rohamozza meg, és onnét a szovjeteket vesse ki. Hasonló erélyes utasítást ad ki az egyébként még körül zárt és a szovjet csapatokkal tűzharcban álló Ludányi Antal ezredesnek, a 6. gyalogezred parancsnokának: a Stick felé a Svidovecről vezető völgyet zárja le. Az elfoglalást követően a völgyzárát a 6. gyalogezred parancsnoknak rendelte alá.

A hadosztályparancsok az általa kiadott parancsok eredményeire így emlékezett vissza: „A 18. gyalogezred megtalálta a vadászösvényt. Szovjet utászok már szélesítették és a távbeszélő vonalat is építették. Ezek el lettek kergetve és az út megbízhatóan le lett zárva., A 10. huszárszázad megtámadta a két zászlóalj erejű ellenséget, melynek a hídnál lévő golyószóróját is elkapták. A szovjet csoport az erdőbe menekült. Délután a »hajrá hír« már jelentette: egy szovjet őrnagy vezeti a csoportot, aki jelentette: »a gyáva kutyák az első támadásra szétszaladtak, most utánuk megyek az erdőbe és újra összeszedem őket. Estére a híd újra a kezünkbe lesz.« Másnap a 10. kerékpáros század is együtt támadt már a huszárokkal. A 10. felderítő osztály parancsnoka délután jelenti, hogy az ellenség szét lett verve, a műút szabad, a híd használható állapotban újra a kezünkben van. De a »hajrá hír« megint csak jelenti rádió lehallgatásának eredményét, mely szerint az oroszok este újra visszaveszik a hidat. Most már dühös lettem: »Míg a szovjet őrnagyot élve vagy halva be nem hozzátok nekem, addig nem hiszek semmiféle jelentésnek!« Másnap behozták, de fel az iskolába csak igazolványát és az összes iratait hozták fel és kértek, hogy nem menjek le megnézni a holttestét. Foglyot nem ejtettek, ha még maradt is az erdőben kóborolva szovjet katona, már nem volt olyan parancsnokuk, aki még egyszer összeszedte volna őket. A műút veszélyeztetettsége megszűnt. (...) A 6. gyalogezred parancsnokságot is egy ilyen szétrobbantott szovjet csoport vette körül – élelmük nem volt, az éhséget használták fel a szovjetnél hajtó erőnek – de az első járőr elől már szétszaladtak. Így Ludányi ezredes is felszabadult. A 6/III. zászlóaljnál is helyreállt a rend. Szétverték őket – már a rohamtávolságon lévő századot. Az erőd század parancsnok ellentámadásra indult, tőle több jelentés nem jött, az erődöket nem sikerült visszafoglalni.”²²⁶

Október 8-án a 63. határvadász portyázó osztály felderítői Zabie községben 700-800 főnyi gyalogságot észleltek 4 löveggel, míg ugyanezen a napon a 18. gyalogezred

²²⁵ Az úgynevezett „Stana” nevű hely, ahol a leírások szerint nyári juhaklok voltak. Sajnos a rendelkezésemre álló térképek alapján nem tudtam pontosan azonosítani a helyet.

²²⁶ KUDRICZY ISTVÁN 1961: *Harcok az Árpád állásban 1944 októberében*, 1–4. o.

védőkörletében kb. 2. századnyi aknavetőkkal felszerelt ellenséges gyalogság az 1572 magassági pont környékén gyülekezett. Az ellenség a gyalogsági parancsnok²²⁷ csoportjának védőkörletébe is beszivárgott Kis Szécsölynél, ezt azonban a helyben lévő erők a 8. gyalogezred parancsnokának, Keserű István alezredes vezetésével elhárították. A 21/I. zászlóalj támadást indított az Asztaghavas visszafoglalására, ez azonban a jól beásott ellenség szívós ellenállásán megakadt.²²⁸ Október 9-én a 18. gyalogezred és a 63. határvadász portyázó osztály arcvonalán viszonylagos nyugalom volt. Az Asztaghavast megpróbálták ismét elfoglalni, mely előtt alapos tüzérségi előkészítés volt, de azt visszafoglalni már nem tudták.²²⁹ Október 10-én a gyalogsági parancsnok védőkörletében az ellenség az éjszaka folyamán egy századdal beásta magát a 950 magassági ponttól északkeletre lévő területen Ezt a szovjet századot a 8/II. zászlóalj még hajnalban tüzérségi és aknavető-támogatás mellett eredményesen megtámadta. A Kis Szécsölytől északnyugatra lévő ellenséget ezen a napon felszámolták, ugyanakkor a hegytől 2 km-re északra lévő 10. gyalogsági parancsnok védőkörletének jobb szárnyát egy zászlóaljnyi ellenséges erő támadta meg.²³⁰

Október 10-én a 10. gyalogsági parancsnok arcvonalán az ellenség egy századnyi erővel támadott a Kis Szécsölytől északkeletre, az Esztenára vezető műút mentén, de ezt a támadást sikeresen visszaverték.²³¹ A nap folyamán még kisebb helyi csetepatéokra került sor, illetve a 6. nehéz páncéltörő ágyús századot nyolc löveggel útba indították Budapestre.²³² „Október 11-re volt kitérve a Stik visszafoglalása. Ehhez én is mentem. (...) Két Volkswagennel indultunk, de

²²⁷ Gecsányi Ágoston vk. ezredesről van szó.

²²⁸ HL, II. 1471. 10. gy.ho., 90. doboz – 251. sz. melléklet

²²⁹ HL, II. 1471. 10. gy.ho., 90. doboz – 1944. október 9-i keltezésű, szám nélküli melléklet.

²³⁰ HL, II. 1471, 10. gy.ho., 90. doboz – Mellékletek a 10. gyaloghadosztály naplójához – 200/10. gyho. I. a. 44. X. 10-i rádiótávírata

²³¹ HL, II. 1471, 10. gy.ho., 90. doboz – Mellékletek a 10. gyaloghadosztály naplójához – 264. sz. melléklet

²³² VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 76. o. Érdekes adalék, amit a századparancsnok itt ír: „Újabb és egyéb parancsot nem kaptam, minthogy irány Budapest, Fővezérség, hadműveleti osztály, Színház utca 7. Búcsúzkodás után én is a századhoz mentem.” Ez a véleményem szerint azt jelenthette, hogy ekkor még számolhattak a századdal – mint gyorsan mozgó alakulattal – a kiugrás katonai előkészülete során. A század már október 13-án Budapest közelében – Szihalmon – tartózkodott, a század parancsnoka október 14-én be is utazott Budapestre, a Fővezérségre, ahol kézbe kapta a 1569/Föv. hdm. 44. X. 14. számú rendeletét, mely az alakulatot a 3. hadseregnek rendeli alá és azt Kecskemétre útba indítja. Hogy ezt az intézkedést a Fővezérségen a kényszerűség szülte, vagy szánt szándékkal távolították el ezt az alakulatot, ezt források hiányában megmondani rendkívül nehéz. Az azonban biztos, hogy az új Honvéd Vezérkari Főnök csak október 17-én rendelte el a 10. gyaloghadosztály tovább-irányítását Budapestről és a 3. hadseregnek történő alárendelését.

azután a Bliznica hátán már gyalog kellett mennünk, mert az út még nem volt kiépítve. A Bliznica háromszögelési pont 1883 alatt találtam Keresztes ezredes²³³ harcálláspontját, felette a tüzérfigyelőket. (...) A zászlóalj az oldalhát mögött pihent, biztosító részei szokványos aknavető tűz alatt álltak. A bokrok közt előrekúsztam és tájékozódtam. Az ezred és tüzérparancsnokkal beszéltem – nem tudták, melyik a Stik, majd három lövést adattam a Stikre 15 cm-es tarackkal. Két lövés túl hosszú volt, a harmadik lövés gyér füstje már látható volt. A lövések a Stik túlsó igen meredek oldalán, valahol az erdőben robbantak. Miután megállapítottam, hogy a támadás sem gyalogságilag, sem tüzérségileg előkészítve nincs, elrendeltem, hogy a támadást nem kell végrehajtani, a védelmet a zászlóalj készenléti helyén kell felépíteni. Visszamentem (...), felhívtam a hadtestparancsnokot: Farkas Ferencet. Bejelentettem, hogy a támadást nem engedtem végrehajtani, mert sok vérbe kerülne és a jelenlegi helyzetben is tartani tudjuk állásainkat. Farkas válasza: »Nagyon helyes, hogy nem engedted a támadást végrehajtani, siess vissza a harcálláspontodra, ott új intézkedés vár.«²³⁴

Még ezen a napon, október 11-én a hadosztály parancsnoka az általános helyzetre való hivatkozással, a kapott felsőbb parancsnak megfelelően kiadja az intézkedési tervét a hadosztály 1. hadsereg arcvonalából történő kivonására és elszállítására. Az intézkedés értelmében a hadosztály kötelékéből kivált a 66. határvadász-csoport, a 63. határvadász portyázó osztály, illetve a 21. gyalogezred parancsnokának csoportja (21/I., 5/I. és a 21/III. zászlóalj) is. Ezen alakulatok visszamaradtak a kijelölt védelmi állásaikban és az ungvári 24. hadosztály kötelékébe léptek át. A 10. gyaloghadosztály feladata ezzel egy időben az volt, hogy október 13-ig a Tiszabogdány, Nagy Szécsöly, Ikerhavas, 14-ig pedig a Tiszaköz, Dömény, N. Mencsely vonalához – utóvédeket hagyva – vonuljon vissza, majd rakodjon be.²³⁵ Ezt a rendelkezését Kudriczy vezérőrnagy másnap, október 11-én felfüggesztette,²³⁶ azonban az erődök 8.8 cm-es nehéz páncéltörő ágyúinak és a 6. gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús századának kivonását az nem érintette. Az arcvonal helyzetének rendezésére elrendelte a 10. kiképző zászlóalj felosztását és a személyzetének szétosztását, a 10. felderítő

²³³ Keresztes Árpád alezredes – Kudriczy tévesen ezredesnek írja – a m. kir. 8. „Béla király” honvéd gyalogezred parancsnoka.

²³⁴ KUDRICZY ISTVÁN 1961: *Harcok az Árpád állásban 1944 októberében*, 5. o.

²³⁵ HL, II. 1471, 10. gyho, 90. doboz –Mellékletek a 10. gyaloghadosztály naplójához – 259. sz. melléklet

²³⁶ Bíró József visszaemlékezése szerint ez volt az a momentum, ami megakasztotta a hadosztály időben történő Budapestre szállítását. Lásd: TGY 3351 – Bíró József, 9. o.

osztály kivonását, illetve a 8/I. zászlóalj visszavonását hadosztálytartaléknak.²³⁷ Október 13-án a kivonást a csapatok sikeresen folytatták, mivel az ellenséges erők az elszakadó mozdulatokat nem követték.²³⁸ A szovjet csapatok október 14-re azonban már felzárkóztak, és a 18/I. utóvéd-zászlóaljnál a Kőhavas felől egy századerejű csoportosulásuk betört, komoly tűzharcra, majd visszavonulásra készítette a szekszárdi zászlóaljat.

Kisebb-nagyobb helyi harcok még máshol is előfordultak (Tisza-patak, Szurdok, kevelei felrobbantott fahíd, Kaszó-völgy), azonban a kivonást ezt nem akadályozta²³⁹ és a hadosztály alakulatai ezzel a nappal kezdve Máramaroszigeten,²⁴⁰ Taracközön,²⁴¹ Nagybocksón,²⁴² Rahón²⁴³ és Técsőn²⁴⁴ megkezdték berakodásukat.²⁴⁵ A menet vonatkozóan október 14-én erélyes rendszabályokat fogantatosított a hadosztály vezérkari főnöke: a menetet mindennap 16.00 óra és másnap reggel 7.00 óra között kellett bármiféle pihenő nélkül végrehajtani, nappal teljes rejtésben maradva. Parancsa szerint, aki az útvonalon a közlekedést esetleg akadályozza, azt az úttestről azonnal le kellett lökni. Minden parancsnoknak a menet folytonosságát kellett szem előtt tartania, és a forgalmi szabályozó és rendészeti közegeket szükség esetére felhatalmazta a fegyveres erőszak alkalmazására is. Ugyanakkor arra is külön hangsúlyt fektetett, hogy a menekülő polgári lakossággal szemben messzemenő megértéssel és előzékenységgel viselkedjenek a csapatok.²⁴⁶

²³⁷ HL, II. 1471, 10. gyho, 90. doboz – Mellékletek a 10. gyaloghadosztály naplójához – 260. sz. melléklet

²³⁸ HL, II. 1471, 10. gyho, 90. doboz – Mellékletek a 10. gyaloghadosztály naplójához – 267. sz. melléklet

²³⁹ HL, II. 1471, 10. gyho, 90. doboz – Mellékletek a 10. gyaloghadosztály naplójához – 270. sz. melléklet

²⁴⁰ A 10. gypk, 10. tpk, 6. gyalogezred parancsnokság és az ezredközvetlenek, a 6/I.-, 8/I., az 54. utász és a 10. híradó zászlóaljak, a 74. tábori tüzérosztály és a IV. önálló légvédelmi gépágyús üteg.

²⁴¹ 6/II. és a 6/III. zászlóalj, illetve a 10. tábori tüzérosztály.

²⁴² 8. gyalogezred ezredparancsnoksága és az ezredközvetlenek, a 8/II. és a 18/II. zászlóaljak és a 11. tábori tüzérosztály.

²⁴³ A 8/III. zászlóalj és a 10. felderítőosztály.

²⁴⁴ 18. gyalogezred-parancsnokság és az ezredközvetlenek, a 18/I. és a 18/III. zászlóaljak, illetve a 12. tábori tüzérosztály.

²⁴⁵ HL, II. 1471, 10. gyho, 90. doboz – Mellékletek a 10. gyaloghadosztály naplójához – Berakási áttekintés (sorszám nélküli melléklet)

²⁴⁶ HL, II. 1471, 10. gyho, 90. doboz – Mellékletek a 10. gyaloghadosztály naplójához – 273. sz. melléklet

IV. FEJEZET

A KIUGRÁSI KÍSÉRLET ÉS A 10. GYALOGHADOSZTÁLY

„Boldogok voltunk mindnyájan, hogy hazamegyünk, Budapestre megyünk, hamarosan vége lesz a háborúnak. Nem tudtuk, hogy mi vár ránk. Aztán valami időhúzás közbejött.”²⁴⁷

4.1. Általános helyzet a magyarországi hadszíntéren

1944. szeptember végén – október elején

1944. szeptember végére a huszonnyolc – különböző harcértékű – német–magyar sereggel szemben 109 szovjet és román sereggel állt harcban. Ezen felül a román térségben további három hadsereg is rendelkezésre állt a Sztavkának. Az egyenlőtlen viszonyokat jól érzékelteti az a tény is, hogy a Makó és Nagyvárad között húzódó 200 km-es arcvonalon küzdő 3. hadsereg vezetője, Heszlényi József altábornagy csak egy tartalék és három rendkívül gyengén felszerelt póthadosztály, a szintén nem teljes értékű 1. páncélosadosztály és a tábori huszár pótezred felett rendelkezett.²⁴⁸

A szovjet főparancsnokság kihasználva ezt a helyzetet, úgy tervezte hogy csapatai lendületből foglalják el a magyar Alföldet. Ennek kettős oka volt: egyrészt hogy az arcvonalát még mindig tartó 1. hadsereg hátába kerüljön, másrészt hogy az esetleges bekerítéssel kikapcsolja a németek még utolsó harcoló szövetségét a háborúból. Ezért két nagyobb szovjet támadó-hadműveleti csoport gyülekezett Magyarország határain, illetve néhol már azon belül: az egyik Nagyszalontától és Nagyváradtól délkeletre, a másik Makó és Nagyszalonta térségében. Előbbi feladata volt, hogy északi általános irányba támadva a Dél

²⁴⁷ TGY 3053 – Bíró József, 5. o.

²⁴⁸ A gyenge értékű póthadosztályokat csak kényszerből, a román kiugrás okozta válsághelyzetben, 1944 augusztusában állították fel a hadtestek területén működő kiképző és pótalakulatokból. A póthadosztály a felállító hadtest számát kapta, amelyet római szám helyett arab számmal írtak. A pécsi IV. hadtest póthadosztálya a 4. póthadosztály volt, melyet a Dél-Alföldön vetettek be 1944 szeptemberében. Mivel a póthadosztályok nem a hadrendbe tervezett, csak a hadművelet idejére ideiglenesen felállított sereggel voltak, gyakran használták megnevezésükben a tábori jelzőt. A 3. hadsereg felállításáról és harcairól bővebben a következő fejezetben számolunk be. – Bővebben lásd: *Hadak Útján* 1962. XIV. évf., 144. sz., 10. o.

Hadseregcsoport²⁴⁹ maradványait az „A” Hadseregcsoport Kárpátokon belüli részeit, illetve a még harcoló 1. hadsereget semmisítse meg, vagy bekerítéssel harc képtelenné tegye. Ez volt az ún. debreceni támadó hadművelet. A második támadó csoportnak az Alföldön keresztül Budapest irányába kellett előretörni.

A magyar 1. hadsereg egyes részeinek szeptember 25-i a Szent László-, majd az Árpád-állásokba történő visszavonását követően újból heves támadások érték a magyar VI. hadtest csapatait a szovjet 18. hadsereg és a 17. gárda lövészhadtest-csapatai részéről, amelyek már a Északkeleti-Kárpátokon húzódó fő gerincvonal környékén álltak. Míg a VI. hadtest 10. és 24. gyaloghadosztályai az úgynevezett „körösmezői csatában” csak nagy nehézségek árán tudták megakadályozni a 17. gárda-lövészhadtest Rahó–Máramarosziget irányú előretörését, addig a hadsereg arcvonalának közepén és a balszárnyon védekező magyar csapatok csak néhány szakaszon kényszerültek a történelmi határ mögé. Október 6-án Arad térségéből Budapest általános irányban megindított szovjet támadással az ország súlyos helyzetbe került. Az 1. hadsereg tehát hiába tartotta az állásait a Kárpátokban, a Debrecen irányából előretörő ellenség ekkorra már komolyan veszélyeztette a hadsereg utánszállítási vonalait és közvetlen bekerítéssel fenyegetett.

A hadműveletekkel párhuzamosan politikai téren is jelentős események következtek be: 1944. szeptember 28-án indult el Budapestről a Faraghó Gábor vezérezredes vezette magyar fegyverszüneti bizottság, mely október 1-jén érkezett meg Moszkvába. Erről persze a németek viszonylag hamar tudomást szereztek, hiszen Greiffenberg tábornok jelentése szerint „egy baráti magyar vezérkari tiszt közlése szerint, a magyar csendőrség köreiben úgy tudják, hogy Faraghó külföldön tárgyal a szovjettel egy fegyverszünet megkötéséről.”²⁵⁰

4.2. A kiugrás előkészítése és a 10. gyaloghadosztály

Október 9-én Vattay Antal altábornagy, a Kormányzó Katonai Irodájának főnöke dálnoki Miklós Béla vezérezredest, az 1. hadsereg parancsnokát Budapestre kérte. A kormányzó október 11-én fogadta őt, és ezen a találkozón Horthy átadta Miklós Béla vezérezredesnek a

²⁴⁹ A Dél Hadseregcsoport a magyar 2 és 3., illetve a német 6. és 8. tábori hadseregből állt. A hadseregcsoport élelmezési létszáma megközelítette a 430 ezer főt, ebből körülbelül 250-260 ezer volt német. – Lásd: SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT 2009, 133. o.

²⁵⁰ GOSZTONYI PÉTER 1969/6, 515. o.

fegyverszünet aláírására vonatkozó felhatalmazást azzal, hogy azt juttassa mielőbb Moszkvába az ott lévő magyar fegyverszüneti bizottsághoz, illetve annak vezetőjéhez, Faraghó Gábor vezérezredeshez. Ezzel egy időben a kormányzó Miklós Béla vezérezredes tudomására hozta, hogy a fegyverszüneti tárgyalások előrehaladott állapotban vannak, és azok végrehajtását október 20-ra tervezi. Közölte vele, ha a rejtjeles parancsának szövege elhangzik – az „1920. március 1-i rendeletem végrehajtandó!” –, akkor a harcot be kell szüntetni, a németekkel való kapcsolatot meg kell szakítani, és a szovjetekkel az érintkezést fel kell venni. Esetleges német ellenállás esetén mindennemű német beavatkozást fegyverrel kell visszaverni. A proklamáció során esetlegesen felmerülő fegyveres konfliktus kezelésére a 10. gyaloghadosztályt a fővárosba rendelték. Ugyanezen a napon a VI. hadtest parancsnoka, kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy a „Magyar szavak a magyar katonához” – valószínűleg már akkor is túlzottan optimistának tűnő – hadtestparancsában a következőket közli a hadtest tisztikarával. „A közeljövő katonai feladata kettős: a./ Felépíteni egy hátsóbb új védővonalat, melyben az előbb-utóbb kifulladás szovjet támadás a háború reánk nézve kedvező fordulatának bekövetkeztéig felfogható. b./ rendezetten, teljes felszereléssel, csorbíthatatlan harci szellemmel és fegyelemmel hátravonni a Kárpátalján és Erdélyben hovatovább elszigetelt helyzetben harcoló magyar erőket. (...) A legénység előtt a helyzet komolyságát eltitkolni nem lehet, de ugyanakkor fel kell világosítani őket arról, hogy az ország jelenlegi nehéz katonai helyzete kizárólag a román árulás következménye. (...) A harc a magyar jövőért változatlan elszántsággal folyik tovább akkor is, ha ez az ország jelentős részének átmeneti feladásával jár. (...) A fordulat lehet, hogy holnap bekövetkezik, lehet csak hetek múlva, lehet, hogy csak tavasszal. Mindez nem ok arra, hogy a magyar feltámadásba vetett hitet, rendületlen hitünket bármelyikünk egyetlen pillanatra is feladja.”²⁵¹

Október 11-én hajnalban a Faraghó Gábor vezérezredes által vezetett Moszkvában tartózkodó magyar fegyverszüneti előkészítő bizottság megkapja a Várból a jóváhagyást, mely szerint az előzetes fegyverszüneti feltételeket elfogadhatják. Ebben a táviratban továbbá az állt, hogy kéri a részletes fegyverszüneti tárgyalások mielőbbi megindítását, illetve a teljes titoktartást, amíg a Budapesten túlerőben lévő németekkel szemben megfelelő számú magyar katonaságot vonultathatnak fel.²⁵² Vörös János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke

²⁵¹ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – M. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság – 33. számú hadosztály-parancsnoksági parancs – 1. pont. „Magyar szavak a magyar katonához” – hivatkozva a 2665/VI. hdt. I. a. 44. X. 10 hadtestparancsra

²⁵² GOSZTONYI PÉTER 1969/5, 410. o.

október 12-én elrendelte, hogy a 10. gyaloghadosztályt²⁵³ vonják ki az arcvonalból, és azonnal indítsák Budapestre, a VI. hadtest törzsével együtt.²⁵⁴ Bár a hadosztály kivonása ellen Heinz Guderian vezérezredes a német szárazföldi haderő (OKH) vezérkari főnöke hevesen tiltakozott, de a parancs érvényben maradt. Vörös sűrű levélváltást folytatott Guderiannal, és teljesen jogos érvekre hivatkozva próbálta álcázni a gyaloghadosztály kivonásának valódi okát. Ezenkívül, kissé tovább feszítve a húrt – teszem hozzá teljesen jogosan – vetette oda Guderiannak egyik válaszlevelében: bár a 10. gyaloghadosztály kivonása gyengíti az 1. hadsereg arcvonalát, azonban annak pótlására számos olyan német alakulat van Budapest környékén, illetve a Dunántúlon, amelyek a legyengült 1. hadsereg arcvonalának alátámasztására elegendőek lennének. Azt is közli továbbá, hogy az 10. gyaloghadosztály hátravonását csak első lépésnek tekinti, a tervei szerint az 1. és 2. hadsereget is vissza akarja vonni a Tisza–Bodrog vonalára. Tovább álcázva az eredeti elképzelést, a hadosztállyal kapcsolatban lekicsinylő megjegyzést is tesz: „A 10. gyaloghadosztály önmagában a nagy kiterjedésű fővárost legfeljebb gyengébb orosz élek ellen képes oltalmazni, de már komolyabb ellenséges támadás elhárítását nem biztosíthatja.”²⁵⁵ Miklós Béla vezérezredes végül elrendeli a hadosztály kivonását, mely a parancsnak megfelelően elkezdi azt végrehajtani.

A kivonásra kerülő 10. gyaloghadosztálynak bár voltak veszteségei a Kárpátokban, de Bíró József „*A Tatárhágótól Budapestig*” című visszaemlékezése szerint az legalább hetven százalékos harcászultsági állapotban volt: „Úgy emlékszem, hogy október 11-én²⁵⁶ kaptam kézhez a Hughes géptávíró kezelőjétől a parancsot továbbításra. Nagyon meglepett és megörvendeztetett. Megpróbálom szó szerint felidézni: A 10. hadosztály szüntesse be a harci cselekményeket. Csendben, lehetőleg éjszaka vonja ki az alakulatait a vonalból, és a legelső

²⁵³ Érdekes adalék, hogy a Vezérkar Főnöke először az 1. hegyi dandár kivonására és Budapestre szállítására tett javaslatot, azonban dálnoki Miklós Béla vezérezredes, a magyar 1. hadsereg parancsnoka rábeszélte, hogy inkább 10. gyaloghadosztályt vonják ki, mert a hegyi dandárt jobban tudja alkalmazni a hegyi harcok során.

²⁵⁴ HL VKF. 1. oszt. naplója (1532./Föv. hdm. 44. X. 13)

²⁵⁵ HL VKF. 1. oszt. naplója (1532./Föv. hdm. 44. X. 13)

²⁵⁶ Ez valószínűleg már október 10-én megérkezett, Vadász főhadnagy a Napló 75. oldalán már kész tényként közli a hadosztály elszállításáról tudomása van: „8 h-kor BMW-n bementem a vezérkari főnökhöz. (...) A század kivonására vonatkozólag tájékoztatóként közölte velem a VI. hadtest. rendeletének páncél elhárítási rendeletét, mely szerint a század Tiszaborkút és Visóvölgy között kell el lássa a páncélelhárítást, míg a hadosztály berak és új feladattal máshova viszik.” – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 75. o.

szállítási lehetőségekkel azonnal induljon Budapest védelmére. Még a vezérkari főnök [Parlay István vk. alezredes – kieg. tőlem] is meglepődött, amikor átadtam a géptáviratot.²⁵⁷

Ahogy az előző fejezetben már említettem, a kivonásra került 10. gyaloghadosztályt a 66. határvadász-csoporttal és a 63. határvadász portyázó csoporttal megerősített ungvári 24. gyaloghadosztály váltotta fel. Az ungvári seregtestnek a Nagybocksó, Gyertyánliget, Asztaghavas vonalba visszavett védőállást kellett tartania, melyet október 13-án este 20 óráig kellett a parancs szerint elfoglalnia. Ezzel egy időben a 10. gyaloghadosztálynak a 24. gyaloghadosztály védőállásai mögé kellett vonulnia és Visóvölgy, Máramarossziget, Tarcaköz területén bevagonírozás után el kellett volna indulnia Budapest védelmére a kiugrás biztosítására. Ezzel egy időben Budapestre rendelték a VI. hadtest parancsnokát, a törzsét pedig arra utasították, hogy a 10. gyaloghadosztály kivonása után induljon el Budapestre.²⁵⁸ „Boldogok voltunk mindnyájan, hogy hazamegyünk, Budapestre megyünk, hamarosan vége lesz a háborúnak. Nem tudtuk, hogy mi vár ránk. Aztán valami időhúzás közbejött. Meg kellett várni a miskolciakat, hogy felváltsanak bennünket. Ez súlyos késedelem volt és a legfőbb oka annak, hogy nem érkezhettünk meg teljes létszámmal Budapestre október 15-ig.” – emlékezett vissza Bíró József tartalékos hadnagy.²⁵⁹ Az alakulatok zömét csak október 13–15. között tudták elindítani Budapest felé. Fontos visszatartó erő volt a rakodás lassúsága –14 ezer embert, azok fegyvereit, szállítóeszközeit, lovait stb. kellett bevagonírozni –, a szerelvények alacsony száma, illetve az is, hogy a háterszágban a főbb vasúti csomópontokat a szövetségesek ekkor már nagy számban bombázták. Kudriczy vezérőrnagy a kiugrási kísérlet előtti napokra részleteiben így emlékezett vissza vissza: „Késő este értem vissza a Rahóra. Farkas Ferenc intézkedése a hadosztály kivonását tartalmazta és Budapestre szállítását, Budapest védelmére. Az utóvéd a német hegyi zászlóalj volt Tiszaborkút területén kiépített állásban. Mielőtt Farkas elindult Budapestre, kijött Rahóra és aggodalmának adott kifejezést: »Vissza fogunk-e jutni, mikor a szovjet erők már Szolnok előtt állnak?« Megnyugtattam, hogy keresztülverekszem magam hadosztályommal nyugatra, mindent magammal viszek és lövegeket csak akkor

²⁵⁷ Bíró József tartalékos hadnagy visszaemlékezésében nem közli az intézkedés hivatkozását. A kivonási parancsot azonban ő így idézi: „Intézkedés a 10. gyaloghadosztály kivonására – A 10. gyaloghadosztály kivonásra és elszállításra kerül Budapest védelmére. A hadosztály haladéktalanul szüntesse be a harcot, hátvédek fedezete mellett éjjelente vonuljon be Rahó és Máramaros térségébe. A felváltásra intézkedés történik” – TGY 3251 – Bíró József 3. o.

²⁵⁸ HL VKF. 1. oszt. naplója (1502./Föv. hdm. 44. X. 13)

²⁵⁹ TGY 3053 – Bíró József , 5. o.

robbantok fel, ha már lehetetlen őket tovább vinni. Ha kell, a Kárpátokon keresztül megyünk vissza, ha kell, egy hátizsákkal a hátamon. Elbúcsúzott, többet nem láttam. Minden anyagot újra levitettem a Rahóra, vasúti szerelvényekbe raktam és elindítottam hátra. Még a kiserődökbe beépített páncéltörő ágyukat is sikerült kiszedni²⁶⁰ és elküldeni. Utolsó nap még Budapest szálló fehéreneműjét megvétettem kórházak részére. (...) Október 13-ról 14-re éjjel az utolsó üteggel indultam én vissza Máramarosszigetre. 14-én hajnalra értem oda.”²⁶¹

Kudriczy István vezérőrnagy hivatalosan október 14-én tájékoztatta a hadosztály katonáit a kivonás tényéről, egy meglehetősen pátoszosra sikerült hadosztályparancsban.²⁶² A

²⁶⁰ Ezt az állítást megerősíti a Vadász-hagyatékban található 152. sz. Napló-melléklet – a 152/6. gye. e. n. pct. á. szd. pk. 44. X. 10. sz. alosztályparancsnoksági parancs – is, melyben Vadász Ödön a hadosztály vezérkari főnökének parancsára hivatkozva a kőrösmezői erődben lévő négy darab 8.8 cm páncéltörő ágyút, valamint a 7.5 cm-es páncéltörő ágyúkat október 10-én éjjel kivonja. (A 8.8 cm-es nehéz páncéltörő ágyúkat még október 11-én Rahón vonatra rakják.) A parancs eredeti (október 9-i) szóbeli kiadása kapcsán ironikusan a következőket írja le Vadász főhadnagy: „Éjjel 12.30-kor szólt a telefon és Létay százados Gecsányi ezredes, gyalogsági parancsnok azon parancsát adta tudomásomra, hogy az erődben lévő 8,8 cm-es nehéz páncéltörő ágyúkat azonnal ki kell venni és még ma a sötétség leple alatt a gyalogsági parancsnok harcálláspontjára kell irányítani. Megnyugtattam Létay századost, hogy nem hogy ma éjszaka, de még vagy két éjszaka is kell hozzá, persze csak akkor, ha legalább lövegenként 100-100 munkás fog hozzá a kivontatáshoz. A löveg maga csupaszon 6,5 tonna, a talaj, melyen vontatni kellene árterülete a Tiszának, a tüzelőállások az ellenség által teljesen belátott területen vannak, tehát csak éjszakai műveletről lehet szó. Rövid beszélgetés után 1 h-kor felültem a BMW-re és a tők sötétségben két géppisztolyos vezetővel elmentem a gyalogsági parancsnokhoz. Itt ecseteltem a helyzetet és a lehetőségeket. A gyalogsági parancsnok a (hadosztály) vezérkari főnökéhez utasított jelentésemmel, kinek ugyancsak megjelentettem a száraz tényeket e négy löveg kivonását illetően. Tudomásul vette és utasított, hogy a részletek megbeszélése végett holnap reggel nála jelentkezsem.” – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 74–75. o.

²⁶¹ KUDRICZY ISTVÁN 1961: *Harcok az Árpád Állásban 1944. októberében* című fejezet, 4. o.

²⁶² „Rosseb hadosztály katonái! Több mint két hónapig védtétek a Kárpátok előterében, majd pedig a Kárpátokban Hazánk ezeréves határait. Hősi helytállásokkal és kitartásokkal távol tartottátok az ellenséget és egy lépésnyi teret sem engedtetek át, csak parancsra! Most, mikor felsőbb parancsra búcsút mondunk a Kárpátoknak és a Tatárhágó területének, és elbúcsúzunk azoktól a bajtársainktól, akik életüket adva a legtöbbet adták hazánkért, s akiknek hősi sírjai a kopár bérceken és százados fenyőfák alatt visszamaradnak, azért hogy szűkebb hazánk, otthonunk és családunk védelmére siessünk. (...) Mindent meg kell tennünk, hogy harckészültségünket növeljük, és minél jobban felkészüljünk az elkövetkezendő harcokra. Az ország tekintete rajtunk függ és odahaza asszonyaink és gyermekeink imádkoznak azért, hogy békés családi otthonunk fennmaradjon. Kemény szívvel induljunk az utolsó küzdelemre a végső győzelem kivívásáért! Városainkért, faluinakért! Asszonyainkért, gyermekeinkért!” – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944 – M. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság, 34. sz. hop. parancs – 1944. X. 14.

hadosztály tehát kilépett az 1. hadsereg kötelékéből, és megkezdte bevagonírozását. Ekkor még úgy tudva, hogy Budapestre tartanak...

4.3. A kiugrási kísérlet október 15-én

Az ország hadihelyzete, a nyilas mozgolódás és a szovjet ultimátum miatt Horthy úgy döntött, október 15-én bejelenti a fegyverszüneti kérelmet. Az események Budapesten ugyanakkor nem teljesen úgy alakultak, ahogy azt előzetesen elgondolták, ugyanis a németeknek szinte minden részletről tudomásuk volt. Ennek első lépésének volt tekinthető, hogy még október 8-án elrabolták Bakay Szilárd altábornagyot, a budapesti I. hadtest parancsnokát, a tervezett kiugrás egyik kulcsfiguráját, akit később Mauthausenbe hurcoltak.²⁶³ Október 15-én reggel a németek elrabolták ifjabb Horthy Miklóst, a kormányzó egyetlen még életben lévő fiát. Az esettől függetlenül 12.30-kor beolvasták a rádióba a már előkészített proklamációt, melyben Horthy közölte: mindenki előtt kétségtelen, hogy a Német Birodalom a háborút elvesztette, a fennálló hadihelyzetben változást már nem vár, ezért fegyverszünetet fog kérni. A németek nem tartották be a segítségnyújtásra vonatkozó ígéretüket, Bakayt elrabolták, a kormányzat ellen lázítottak, az országot a német utóvédharcok színterévé kívánják változtatni. Ennek ellenére ugyanebben az iratban szerepel az az utólag egyértelmű hibának mondható tény is, miszerint a fegyverszüneti kérelmét előzetesen közölte Veesenmayerrel, továbbá az a kétértelmű információ is, mely szerint: „A honvédség előjáróit megfelelően utasítottam, ezért a csapatok esküjükhöz híven egyidejűleg kibocsátott hadparancsom érelmében az általam kinevezett parancsnokoknak kötelesek engedelmeskedni.”²⁶⁴

Horthy csak félig oldotta meg a kérdést a kiugrás bejelentésével, ugyanis bár beszélt róla, de a hadseregpáncsnokok nem kaptak egyértelmű utasításokat, illetve azzal, hogy Veesenmayerrel közölte politikai szándékait, a saját mozgásterét szűkítette le szinte a nullára. Ugyanakkor nem is volt egyértelmű a beolvasott üzenet, mivel azt úgy is lehet értelmezni, hogy további parancsokat fog Horthy a vezérkaron keresztül még kiadni, azonban azok meg sem voltak fogalmazva. Ehhez hozzájött még az is, hogy délután öt órakor a rádióban beolvasták

²⁶³ LEXIKON, 34. o.

²⁶⁴ A Magyar Távirati Iroda napi jelentései, 1944. október 15-én, 13.15-kor kiadva

(lásd: <http://archiv1920-1944.mti.hu>)

Vörös János vezérezredesnek, a Honvéd Vezérkar főnökének nevében egy tájékoztatást,²⁶⁵ amely szerint a proklamációt nem szabad úgy értelmezni, hogy a harcot be kell szüntetni, hanem azt további parancsig folytatni kell.

Az 1. hadsereg vezérkaránál eközben az eseményekről mit sem tudva, megdöbbenéssel fogadták a kormányzó proklamációját. Jól jellemezi ezt az, hogy Kéri Kálmán, az 1. hadsereg vezérkari főnöke saját bevallása szerint a tárgyalásokról mit sem tudott, egészen október 15-én délelőtt 10 óráig, amikor a 24. gyaloghadosztály akkor beérkező új parancsnoka, Karlóczy vezérkari ezredes arról tájékoztatta.²⁶⁶ Jól mutatja a helyzet előkészítetlenségét az a tény is, hogy Miklós Béla vezérezredes, a kiugrási tervbe bár be volt avatva, azonban a proklamáció pontos idejét ő maga sem tudta, ezért még október 13-án elrendelte a hadseregtörzsnek Husztról Beregszászra költöztetését, ami 15-én gondot is okozott.²⁶⁷ A vezérkar nagyobb része is csak 16-án reggel települt át.

Miklós Béla vezérezredes október 15-én délben érkezett vissza a főhadiszállásra, ahol Jolsvai Győző vezérkari ezredes, az 1. hadsereg főszállásmestere jelentkezett nála 12.00 óra után, tájékoztatva az anyagi kiürítés menetéről. Kéri Kálmán vezérkari ezredes, az 1. hadsereg vezérkari főnöke 11.00 órakor indult Husztról Beregszászra jelentéstételre. Alig kezdte el a helyzetjelentést 13.00 körül, mikor elhangzott a proklamáció. „Döbönt csendben hallgattuk a rádiót és kérdőn, vizsgálgatva néztünk egymás szemébe. Miklós kérdő módon Kérire nézett és jelzett felé, hogy fejtse ki véleményét: Kegyelmes Uram! Alázatosan jelentem, hogy a hadsereg-parancsnoksághoz tartozó minden rendű és rangú egyénnel szemben, minden rendelkezésemre álló eszközzel el fogok járni, aki a Kormányzó úr intencióival szembe helyezkedne.”²⁶⁸ Egy fontos tény azonban Miklós Béla nem közölte Kériver: a Horthy által kiadott titkos jelmondatot,²⁶⁹ mely elhangzása után a szovjetekkel szembeni harcot be kellett volna szüntetni, az érintkezést velük fel kellett volna venni, a németekkel meg kellett volna szakítani mindennemű kapcsolatot, és ha szükséges, fegyveresen szembe kellett volna szállni velük. Más kérdés, hogy ez a mondat sem akkor, sem később nem hangzott el Horthy részéről. Délután ráadásul a Honvéd Vezérkartól egy, a harcok folytatását szorgalmazó távirat érkezett, mely egyben a németekkel való együttműködést is elrendelte. Erre válaszul született meg a

²⁶⁵ UNGVÁRY KRISZTIÁN, 347. o.

²⁶⁶ TGY 2894 – Kéri Kálmán, 43. o.

²⁶⁷ DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973, III. kötet, 240. o.

²⁶⁸ TGY 2894 - Kéri Kálmán, 45–46. o.

²⁶⁹ „Az 1920. március 1-i rendeletet végrehajtandó.”

hadseregparancsnokság intézkedése 15.00 órakor, „mely szerint az alárendelt csapatok feladata a védőállásokban való kitartás, a bármely irányból őket érő támadások visszaverése, de egyben minden provokatív magatartás kerülése a Vörös Hadsereg csapataival szemben.”²⁷⁰ Késő délután, 15.00–17.00 óra között érkezett meg a honvéd vezérkar főnökének a harcok további folytatására buzdító intézkedése, mely szerint a rádióban elhangzottakat senkise értelmezze úgy, hogy a magyar hadsereg a fegyvert letette volna. Amíg zajlanak a fegyverszüneti tárgyalások – melynek végeredménye bizonytalan –, addig mindenki harcoljon tovább.²⁷¹

Október 16-ára azonban minden eldőlt: a Budapesten lévő német rendőr és karhatalmi erők Horthyt lemondásra és a hatalmat a nyilasoknak való átadásra kényszerítették, őt pedig megmaradt családtagjaival együtt „védőőrizetbe” vették és a Német Birodalom területére hurcolták. Miklós Béla vezérezredes és Kéri Kálmán vezérkari ezredes Vörös János vezérezredesnek, a honvéd vezérkar főnökének tehetetlenkedése, a kiugrás magakadályozásában való passzív részvétele miatt, illetve a németek és a nyilasok fellépése miatt egyre szorultabb helyzetben lévén végül úgy döntöttek, hogy átmennek a szovjet csapatokhoz. A hadsereg parancsnokságát rövid időre a rangban következő Hollósy-Kuthy László altábornagy vette át, majd őt a már a Beregfy Károly nyilas honvédelmi miniszter és egyben a Honvéd Vezérkar főnöke által kinevezett László Dezső altábornagy követte az 1. hadsereg élén.

4.4. Október 15. és a hadosztálynál történt események

Október 15-én a 10. gyaloghadosztály alakulatai már kivonás alatt álltak. Mint már korábban Bíró József hadnagy és Vadász Ödön főhadnagy visszaemlékezéséből idéztük, első alakulataikat már október 9-én kivonják, és útba indították Budapest felé.

A hadosztály parancsnoka, október 13-ról 14-re virradó éjjel az utolsó üteggel indult vissza Máramarosszigetre, ahol a kultúrotthonban volt a hadosztályparancsnokság elhelyezve. A hadosztály csapatai ezalatt vagy gyalogmenetben meneteltek szétszórta, a kivonásnak megfelelően, vasútállomásról vasútállomásra,²⁷² vagy már útban voltak Budapest felé. Kudriczy vezérőrnagy október 15-én épp a tiszti étkezőben ebédelt, amikor odalépett hozzá

²⁷⁰ TGY 2894 – Kéri Kálmán, 48. o

²⁷¹ HL VKF. 1. oszt. naplója (1591./Föv. hdm. 44. X. 15)

²⁷² Ezen a helyen a szöveg olvashatatlaná válik a rágépelés és a fénymásolás rossz minősége miatt.

Zvolenszky Aladár őrnagy, a 10. gyaloghadosztály I. b. (hírszerző és kémelhárító osztály) osztály vezetője, kezében egy cédulával, és jelentette, hogy hallgatta a Kormányzó rádióbejelentését a fegyverszüneti kérelemről. Ekkor a hadosztály vezérkari főnökével, Parlay István alezredessel és Zvolenszkyvel Aladár őrnaggyal a vendéglő távbeszélő készülékéhez ment, és mialatt az összeköttetésre vártak, a vezérkari főnöknek utasítást adott arra vonatkozóan, hogy a kiadott parancsait mindenáron végre kell hajtani. Akárki le akarja őket fegyverezni, vagy a parancsok végrehajtását meg akarja akadályozni, azzal szemben fegyvert kell használni. Ekkor végre létrejött a telefonkapcsolat, és a vonal másik végén Miklós Béla vezérezredes, az 1. hadsereg parancsnoka jelentkezett. Kudriczy emlékirataiban rendkívül részletességgel számol be az aznap történt eseményekről, és több helyen párbeszédszerűen jegyzi le az akkor folyt beszélgetéseket: „Jelenttem a Kormányzó felhívását és bejelentését. Kérdésekre, hogy nem a szovjet megtévesztő rádiója-e, azt válaszolta, hogy nem, ez a Kormányzó bejelentése és felhívása. Jelenttem intézkedéseimet, ezeket jóváhagyta és értesített, hogy az élszállítmányokból két zászlóalj²⁷³ és két üteget Beregszászon saját rendelkezésére kirakat, ezt vegyem tudomásul. Hogy közelebbi dolgokat megtudjak, felhívtam a hadsereg vezérkari főnökét, Kéri Kálmán vk. ezredest (...) ki azt mondta: úgyis ide kell jönnöd, tedd át a harcálláspontodat Husztra, itt majd tájékoztatlak. Kb. 14.00 órakor Huszton voltam. Útközben megelőztem a 6. gyalogezredet, mely biztosítással és feltűzött szuronnal menetelt éppen német vonatalakulatok között Huszt felé, az aznap éjjelezési állomása felé. Megérkezve Husztra, a kormányzósági palotában már csak Kéri Kálmánt és egy egészen szűk törzset találtam. Kéri nagy távbeszélést folytatott Budapesttel: a kormányzósággal, a honvédelmi minisztériummal és a vezérkari főnökséggel. Mellette ültem és hallgattam: a./ a koronatanács a Lakatos-kormány lemondott, Lázár testőrezredes rohant a koronatanácsról a rádióba az előkészített proklamációt felolvasni, a koronatanács jóváhagyása nélkül. b./ Csatay honvédelmi miniszter²⁷⁴ nincs bent, csak a helyettese. Érdemlegeset nem tudott mondani. c./ A honvéd vezérkar főnöke²⁷⁵ rövidesen intézkedni fog. d./ a szomszéd 2. hadsereg parancsnoka²⁷⁶ távbeszélő összeköttetést keresett Miklós Bélával, de letagadták e./ Horváth Ferenc

²⁷³ Valójában csak egyet, a pécsi 8/III. zászlóaljról van szó, akik majd csak Gödöllő előterében csatlakoznak ismét a hadosztályhoz.

²⁷⁴ v. csataji Csatay Lajos vezérezredes, honvédelmi miniszter. Október 16-án leváltják.

²⁷⁵ Ezen a napon még Vörös János vezérezredes a Honvéd Vezérkar főnöke. Október 16-án leváltják.

²⁷⁶ Primor dálnoki Veress Lajos vezérezredes, a 2. hadsereg parancsnoka, október 16-án a németek elfogják, és decemberig fogságban tartják.

altábornagy²⁷⁷ repülőgépen fog érkezni és intézkedéseket fog hozni (Veress Lajostól vagy Budapestről azt nem tudtam kivenni). 16.00 órakor Hughes-távíratot hoztak Kérinek. Elolvasta, felhívta Miklóst Beregszászon, beolvasta a távíratot és megkérdezte: Kiadhatom? Miklós válasza: Igen! Kéri elővette a piros ironját, és a következő intézkedést írta: »a m. kir. honvéd vezérkar főnökének alábbi rendeletét végrehajtás végett teljhatalmúlag közlöm `tól-ig`. Amíg fegyverszünet kötve nincs, tovább kell harcolni. Támadni nem szabad, de ha az ellenség támad, a legerélyesebben vissza kell verni. Aki nem engedelmeskedik, a helyszínen fel kell koncolni.«²⁷⁸ Ezután Kéri behívott a szobájába, ágya alól kihúzta a bőröndjét, kivett egy 1:200.000-es térképet és mutatta a visszavonulás közben naponta elérendő vonalakat. Az utolsó vonal X. 23-án a régi trianoni határ, csak Sátoraljaújhelynél egy kissé északabbra a hegyvonulat. 17.00 óra körül járt az idő, amikor Kéri azzal búcsúzott: most elmegyek a német összekötő törzshöz, hogy megnyugtassam őket! Én is elmentem sétálni a városba, hol v. Vasváry József vezérőrnaggyal²⁷⁹ találkoztam. Október 16-án 7 óra körül Gartner²⁸⁰ ébresztett fel, hogy itt van Miklós Béla, jöjjen be a szobájába. Gyorsan felöltözködtem és átsiettem a mellettem fekvő szobába.

Miklós Béla: Kudriczy, neked azonnal Budapestre kell útba indulnod.

Én: De hiszen hadosztályom nagyobb része még itt van!

M. B.: Nem baj, haladéktalanul, azonnal indulnod kell! Gartner – nézd meg, készen van-e a nyílt parancs?

Én: Vezérkari főnökömet²⁸¹ magammal vigyem?

M. B.: Igen, vidd magaddal!

Én: És ki vezeti addig a visszamaradó hadosztályt?

M. B.: A legidősebb következő vk. tiszt.

Gartner behozta a nyílt parancsot, Miklós Béla aláírta és a következő szavak kíséretében adta át: Budapesten azonnal jelentkezéssel a honvéd vezérkar főnökénél, ott kapsz további parancsokat. Én kimegyek a csapatokhoz, hogy meggyőződjek arról, hogy a kormányzói felhívásnak milyen hatása volt. Kezet fogott, sok szerencsét kívánt, én pedig kimentem,

²⁷⁷ Horváth Ferenc altábornagy a jelzett időszakban a 2. hadsereg állományába tartozó nagyváradi 25. gyaloghadosztály parancsnoka. Szálasi alatt tovább szolgál.

²⁷⁸ Kudriczy itt egy megjegyzéssel kiegészíti a szövegeket, miszerint ez nem pontos szöveg, emlékezetből írta le.

²⁷⁹ vitéz Vasváry József vezérőrnagy (később altábornagy) ekkor a 16. gyaloghadosztály parancsnoka.

²⁸⁰ nemes csukási Csukásy-Gartner Lajos alezredes, dálnoki Miklós Béla személyi segédtszije.

²⁸¹ Parlay István vezérkari alezredes.

előállítottam gépkocsijaimat, rendbe hoztam magam és 8 óra körül vkf-mel, a hírszerző osztály vezetőjével és tiszti küldöncökkel elindultam Budapest felé. A huszti kormányzói palota udvarán Miklós Béla két gépkocsija állt.”²⁸²

A hadosztály parancsnoka ezt követően Beregszászon, Sátoraljaújhelyen, Miskolcon keresztül október 16-án éjjél után érkezett meg Budapestre. Bár Budapest határán a városi sorompónál németek igazoltattak, de minden további nélkül tovább engedték. Először Budára mentek, ahol emlékei szerint a Margit híd budai oldalán, a Zsigmond utca sarkán két német harckocsi állt, majd Pestre hajtottak, ahol Zvolenszky őrnagyot kitették. Zvolenszky ezt követően tudomásom szerint már nem tért vissza a hadosztályhoz.

Másnap, október 17-én reggel 6 óra körül Kudriczy a várban a Honvéd Vezérkar Főnökség VI./1 hadműveleti osztályán jelentkezett, ahol rendes ügyeleti szolgálatot tartottak. Itt egy közelebről meg nem nevezett vezérkari ezredessel találkozott, akiknek előadta, hogy a honvéd vezérkar főnökét keresi. Az esetről így a hadosztály parancsnoka: „Mit keresel itt? – Elővettem nyílt parancsomat és felmutattam. – Tudod, hol van Miklós Béla? – tegnap reggel Huszton beszélgettem vele. – Még tegnap délelőtt átment az oroszokhoz! – Különben a németek megtudták a 10. hadosztály Budapestre szállítását és úgy intézkedtek, hogy a 3. hadsereg parancsnokságához kell lemennem, mert a 10. hadosztály a 3. hadseregnek lett alárendelve, v. Heszlényi vezérezredesnek. (...) Miután tudtam, hogy a 10. hadosztálynak Farkas Ferenc parancsnoksága alatt Budapest védelmére lett Budapestre szállítva, természetes, hogy Farkas Ferenc altábornagyot, a VI. hadtest parancsnokát kerestem. Megtudtam, hogy a hadtesttörzs a Ludovika Akadémia I.-en van elhelyezve a Ludovika tanfolyam helyiségeiben. Kihajtottam oda. (...) A törzs ott volt, de Farkas nem. Egy ideig vártam, azután gondoltam, megnézem a leventeszékházban lévő régi H. M. VIII. csoport főnökséget és meglátogatom régi alárendeltjeimet.(...) Mire odaérkeztem, légi riadó volt. A légtalmi óvóhely a főépület alagsora volt. (...) Lövöldözés. Puskalövések. Kérdezősködésemmre megtudtam, hogy a közeli utcákban az ablakból a rendőrségre és a katonaságra lőnek. Később megtudtam, hogy a 10. hadosztály egyik zászlóalja²⁸³ a József pályaudvarra futott be. Légi riadó miatt ki kellett vagonírozniuk és a Teleki tér és Népszínház utcába kellett szétszóródniuk. Őrájuk lőttek. (...) Riadó megszűntével a VI. hadtestparancsnokság vkf-nél tartózkodtam. Farkas Ferenc Vörös Jánosnál van. Távbeszélőn nem tudtam vele beszélni. Nem kapcsol... Türelmetlen lettem –

²⁸² KUDRICZY ISTVÁN 1961; „Harcok az Árpád állásban 1944 októberében” című fejezet, 6–7. oldal.

²⁸³ A pontos beazonosításhoz szükséges adat sajnos nem áll a rendelkezésemre.

mikor jön vissza? Ma ott ebédel Vörös Jánosnál. (...) elindultam Fülöpszállásra. Kecskeméten keresztül mentem és több helyen megálltam, érdeklődtem, hogy tisztán lássam a helyzetet.”²⁸⁴

A hadosztály parancsnoka tehát előjárói intézkedés híján hagyja el Budapestet és követi a menetközben már a Kiskunhalas, Fülöpszállás és Soltvadkert magasságában kirakodó élszállítmányokat.

A hadosztályparancsok útját kissé megelőzve, de az eseményekkel egyidőben a nehéz páncéltörő ágyús század parancsnokának Budapestre érkezését követően további utasításért a Fővezérségen kellett jelentkeznie.²⁸⁵ Az első változás akkor állt be, amikor a századot már október 14-én a 3. hadseregnek rendelték alá. Ennek közvetlenül az október 15-i eseményekhez tehát nem volt köze. Ugyanakkor érdekes adalék, hogy a Fővezérség által kiadott intézkedés szerint a páncéltörő ágyús század ekkor már Budapesten volt, és az intézkedés szerint²⁸⁶ folytatnia kellett volna a menetét Kecskemétre. A századnapló ugyanakkor nem erről számol be, ott ugyanis az áll, hogy a század Gödöllőn állt meg pihenni, míg a század parancsnoka, Vadász főhadnagy Budapestre, a Színház utca 7.-be, a Fővezérségre hajtatott. Ott Szörényi vk. százados fogadta, akinek jelentette, hogy a századnak javítási célra pár napra volna szüksége. Négy vontatót és a négy löveget még aznap Budapestre szállítottak, a század többi része pedig Gödöllőn maradt egészen október 17-ig. Október 15-én tehát pihenője volt a somogyi páncéltörő századnak. A kiugrási kísérletről szóló információk természetesen hozzájuk is eljutottak. A századnaplóba a következő bejegyzés került: „7 h-kor volt ébresztő és 9 h-kor a század a máriabesenyői templomba misét hallgatott. A nap szép, csendes pihenőnapnak indult, azonban déli hírekben beolvasott legfelsőbb hadúri intézkedés megzavarta a hangulat levegőjét. A hírekben beolvasottak szerint Kormányzó úr Öfőméltósága az angolszász hatalmakhoz kérést intézett előzetes fegyverszünet tárgyában. Ez óriási változást jelentett. Indoklásul a német szövetségesnek, a szövetségi támogatásnak a mellőzését említette. Vagyis más szóval a

²⁸⁴ Uo. 7–8. o.

²⁸⁵ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 77. o.

²⁸⁶ *Az 1. hadseregtől (10. gyaloghadosztálytól) Budapestre beérkezett 6. gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús századot a 3. hadsereg parancsnokságnak rendelem alá. A század folytassa menetét Kecskemétre, ott jelentkezék az 1. huszár hadosztály parancsnokságon. Onnan távbeszélőn lépjen érintkezésbe a 3. hadsereg parancsnokság I. a. osztályával, és kérje a további parancsokat. (...) Budapest, 1944. évi október hó 14-én. A Vkf. rendeletéből: Nádas Lajos vk. ezds. s.k.” – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékletek a naplóhoz: 154. sz., (1569./Föv. hdm. 44. X. 14.) A Vadász-hagyatékban levő melléklet és a HL VKF. 1. oszt. naplója (1569./Föv. hdm. 44. X. 14) sz. irata egy és ugyanaz.*

németek segítséget ígértek, és ezen ígéretből eddig úgyszólván semmit sem tartottak be. Az általános katonai helyzet nem valami rózsás, annál inkább sem, mert míg fenn az Uzsoki és a Tatárhágón álló 1. hadsereg mögött már Debrecen, Szolnok és Kecskemét térségében folynak a harcok. Ennek folyamányaképpen az 1. hadsereg teljes elvágásától lehet tartani. Ezen helyzet megváltoztatásához a német vezetés egészen jelentéktelen, mondhatni semmi erőt támogatásunkra nem adtak. Az egész vonalon nagy lelki nyomottság ült. Nem tudni, mi lesz a további sorsunk. Szállásunkon egy fényzőrös tanfolyam is volt, kik felkészültek arra, hogy esetleg a német lefegyverezésnek ellenállnának. Kb. 21 h-kor nagy fordulat állt be. Megszólalt ismét a rádió, mert 14 h-tól semmiféle adás nem volt, s Szálasi nyilasmozgalma adott életjelt magáról, mely szerint a harc a németek oldalán tovább folyik. Most jött a fényzőrös tanfolyamparancsnok, hogy az én századom Szálásival vagy Kormányzó Úrral tart? Válaszom az volt, nekem rendelet van a kezemben, én azt hajtom végre, kedden reggeli indulással és majd amit a 3. hadsereg parancsnokság parancsolni fog, azt fogjuk csinálni, addig is a lefegyverezésnek nem teszek eleget, ha erre kerülne a sor. Nehéz nap volt lelki szempontból. Ettől eltekintve a tegnap kiadottak végrehajtottak és az A8-757 tehergépkocsi megjavítva este bevonult. Az üzemanyag is megérkezett a kiutalásnak megfelelően. Veszteség nem volt. Időjárás jó.”²⁸⁷ - olvasható Vadász Ödön főhadnagy naplójában

Összességében elmondható tehát, hogy a század emberanyag és a lövegek nagy részével rendelkezésre állhatott volna esetleges beavatkozáshoz, továbbá az sem elhanyagolható szempont, hogy a század gépvontatású volt, tehát viszonylag könnyen bevonható lett volna egy esetleges budapesti katonai akcióba. Erre azonban parancsot nem kapott, a század parancsnoka pedig önálló cselekvésbe nem kezdett.

Elmondható továbbá az is, hogy a hadosztály véleményem szerint akkor sem ért volna időben Budapestre, ha az október 11-i kivonási parancs felfüggesztése elmarad. A felfüggesztéssel pedig egyenesen lehetetlenné vált, hogy az akkor még nem is tudott október 15-i kiugrási kísérlethez időben megérkezzen. Bár Bíró szerint a hadosztály vezérkara nem volt németbarát, és a lojalitása elvileg nem volt megkérdőjelezhető, mégis érdekes az a fajta „meghunyászkodás” amit többen is „bemutattak”. Érdeemes visszaolvasni Kudriczy október 15-ét megelőző beszélgetését Farkas Ferenc altábornaggyal, akinek azt mondja, mindenáron Budapestre fog érkezni, és mindenképp keresztül „verekedi” magát az előtte álló akadályokon. Farkas Ferencnek kellett volna a VI. hadtest parancsnokságával együtt a kiugrást követően a

²⁸⁷ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 81–82. o.

magyar 3. hadsereg parancsnokságát a németbarát Heszlényi helyett átvennie, így biztosítva mindhárom magyar hadsereg parancsnokságok Kormányzóhoz való hűségét.

Érdekes továbbá számomra az is, hogy sem Kudriczy, sem Farkas nem szorul háttérbe október 15-e után – Kudriczyt november elsejével ráadásul altábornaggyá léptetik elő –, hanem folytatják tovább a harcot, miközben a kormányzó bizalmasának számító Miklós Béla vezérezredes átmegy a szovjet csapatokhoz, Veress Lajos vezérezredest pedig letartóztatják a németek.

V. FEJEZET

A 10. GYALOGHADOSZTÁLY HARCAI A 3. HADSEREG KÖTELEKÉBEN

„Most estefelé megint úgy néz ki a helyzet, hogy ismét hátrafelé megyünk. Én nem is tudom, hova, meddig fogjuk ezt csinálni, hiszen már majdnem egész Duna-Tisza köze ellenséges kézen van. Rettenetes.”²⁸⁸

5.1. A 3. hadsereg megalakulása és hadműveletei

1944. október 15-ig

Ebben a fejezetben nem kívánok kitérni a német és szovjet csapatmozgásokra, hadászati célokra, továbbá a már tárgyalt október 15-i kiugrást megelőző eseményekre, mindösszesen röviden próbálom összefoglalni a magyar 3. hadsereg létrejöttét és a legfontosabb eseményeket 10. gyaloghadosztály csapatainak beérkezéséig.

Románia átállása rendkívüli módon megnehezítette a német és a magyar hadvezetés dolgát 1944 nyarának végére. A 2. Ukrán Front csapatai már szeptember 4–7. között megjelentek Dél-Erdély térségében, továbbá a román vezérkar a haderejének zömét augusztus 23. és szeptember 7. között is ebbe a térségbe irányította át. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az Észak-Erdély felőli határszakaszt a 4. román hadsereg, az Alföld és a Délvidék felőli határszakaszt pedig a román 1. hadsereg biztosította. A két hadsereg állománya elérte a közel 140 ezer főt.²⁸⁹ A 2. Ukrán Front frontcsapatai szeptember 4–7. között átlépték a Déli-Kárpátok szorosait és kijutottak a Brassó – Nagyszeben – Karánsebes – Orsova terepszakaszra, majd szeptember 9-én támadó hadműveletbe kezdtek a 2. hadsereg ellen. Szeptember 10-re Temesvár térségébe beérkeztek a szovjet csapatok élei is.

A Honvéd Vezérkar augusztus 25-én elrendelte a 2. hadsereg²⁹⁰, majd augusztus 30-án a 3. hadsereg felállítását.²⁹¹ Utóbbi a IV. hadtestre alapozva hozták létre és parancsnokául Heszlényi József altábornagyot nevezték ki. Állományába a 6. gyalogtábori póthadosztály, az 1. páncélosadosztály és az 1. tábori huszár pótezred tartozott, valamint két határ vadász (a 20.,

²⁸⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 97. o

²⁸⁹ JAKUS JÁNOS 1994, 11. o.

²⁹⁰ VKF napló, 1944. VIII. 25 - /:4572./M.hdm.1.vkf-44.:/

²⁹¹ VKF napló, 1944. VIII. 30 - /:4663./M.hdm.1.vkf-44.:/

illetve 31.) és a 61. portyázó-zászlóalj.²⁹² A hadtest alkalmazására a Kolozsvár térségében támadó 2. hadsereggel egy időben, közösen került volna sor, azonban az események negatív alakulása miatt ez a terv megváltozott.

Hosszas előkészületek és többszöri halasztás után²⁹³ a 3. hadsereg szeptember 13-án indította meg Arad irányában támadását, mely eleinte sikeresnek bizonyult.²⁹⁴ Közben a német–magyar csapatok – magyar részről a 8. gyalog tábori póthadosztály – megközelítették Temesvárt, azonban a rendelkezésre álló erőkkel nem volt lehetséges a város megrohanása. Szeptember 17-én a 2. Ukrán Front csapatai harcrintkezésbe kerültek a magyar csapatokkal, szeptember 19-én pedig súlytal Temesvár–Arad irányban, illetve Lippa térségében ellentámadást indítottak. Aradot a honvéd csapatok szeptember 23-án ürítették ki. Szeptember 21–25. közötti időszakban Battonya és Békéscsaba között a hadsereg egyes részei olyan állapotban voltak, hogy a páncélos hadosztálynak ellenőrzőpontokat kellett felállítania, hogy a visszaözönlő gyalogságot felfogják, majd rendezzék.²⁹⁵

Ezt követően a 3. hadsereg arcvonalán – Nagyvárad környéki harcokat leszámítva – október hatodikáig viszonylagos nyugalom volt. Október 6-án hajnalban a szovjetek az arcvonalszakaszon megindították az általános támadásukat, melynek már délelőttre meglett a hatása: áttörték a 20. gyaloghadosztály állásait, valamint a délről csatlakozó 8. gyalogtábori póthadosztály északi szárnyát. Tekintettel arra, hogy semmilyen tartalék nem állt a hadseregparancsnok rendelkezésére, már ugyanezen nap reggelén elrendelte a hadsereg hadosztályainak a Tisza mögé való visszavonását.²⁹⁶

²⁹² A hadsereg felszereltségével és állapotával kapcsolatban jegyzi meg keserűen későbbi írásában Koszorús Ferenc, az 1. tábori páncélos hadosztály volt parancsnoka: „(...) *Ha a 3. hadseregnek nevezett alakulat hadrendjét tekintjük, az még egy hadtest értékét sem közelíti meg. Hogy a Lakatos kormány miként képzelte ezekkel az erőkkel még az oroszok előtt birtokba venni a Kárpátokat és ott az említett hézagban a korszerűen felszerelt és nyomasztó túlsúlyban lévő oroszok ellen a Kárpátokat »föltétlenül« tartani, az számunkra elképzelhetetlen.*” – In: DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973, III. kötet, 175. o.

²⁹³ A Honvéd Vezérkar főnöke, a szeptember 3-ig felvonult első csoportot azonnal támadásra akarta rendelni, azonban a kormány ezt a támadást bizonytalan időre elhalasztotta.

²⁹⁴ Románia már 1944. szeptember 7-én hadat üzent. A német vezetés már ugyanezen a napon meg kívánta indítani a Románia elleni hadműveletét, a magyar politikai vezetés azonban katonai és diplomáciai okokra hivatkozva ezt halogatta. (Lásd: LAKATOS GÉZA 1981, 116. o. – Magyar támadó hadműveletek című fejezet)

²⁹⁵ UNGVÁRY KRISZTIÁN 2005, 324–327. o.

²⁹⁶ Ezt később a Dél Hadseregcsoporthoz parancsnoka is megerősíti.

Október 7-én és 8-án a szovjetek folytatták heves támadásukat a Körösön található átkelők birtoklásáért, október 8-án estére sikerült is nekik a komádi térségében több km-es hídfőt létesíteni, így elérték a Szolnok–Debrecen vasútvonalat és országutat, majd ezt követően Püspökladányon át Debrecen felé törtek előre. Október 8-án a hadsereg arcvonalán Szegednél, Szentesnél, illetve Szolnoktól délre a szovjetek elérték a Tiszát. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a szovjetek a Dél Hadseregcsoporthátát veszélyeztették. Heszlényi vezérezredes október 6. után arra törekedett, hogy a Tisza mögött mielőbb új védelmi állást tudjon csapataival elfoglalni.

A 3. hadseregnek a Tisza-szakasz védelmére a következő erők álltak rendelkezésre: VIII. magyar hadtest,²⁹⁷ az 1. páncélosadosztály az arcvonal mögött Kecskeméten kirakodott – ám a Lengyelországban jelentősen leharcolt – 1. huszárhadosztály, a Ludovika Akadémia hallgatói – kikkel védelmi állásokat kívántak előkészíteni –, illetve rögtönzött alakulatok és egységek.²⁹⁸ A védőállás megszállása a Tisza mögött csak a 20. gyaloghadosztálynak sikerült, míg a szegedi hídfőt tartó Matolcsy-csoport²⁹⁹ mögött a 23. tartalék- és a 8. gyalog tábori póthadosztályok már az Algyő, Fehértó, Kiskundorozsma vonalban próbáltak megkapaszkodni.

Ekkorra már világosan látszott, hogy a 3. hadsereg leharcolt erői – gyorscsapatok nélkül – nem lesznek képesek az előírt feladatukat ellátni. Ezért a Fővezérség mozgósította a még bevethető erőket: elvonta az 1. hadseregtől és átirányította Kecskemétre, illetve Ceglédre az 1. hegyi dandárt, illetve az 1. ejtőernyős csoportot,³⁰⁰ Kassáról Kecskemétre rendelte az 58. határvadász zászlóalj,³⁰¹ a Budapesten összevont karhatalmi erőkből pedig a Hartay-csoportot Kiskunfélegyházára, továbbá az I/2. huszárszázadot és az 1. önálló huszár-pótszázadot egy csoportot alkotva Kecskemétre irányította.³⁰² Elrendelték továbbá a Budapestről a Duna–Tisza közé felé vezető utak műszaki lezárását is,³⁰³ illetve a Budapesttől délre lévő hidak és átkelőhelyek biztosítását.

²⁹⁷A 23. tartalék-, 8 pót- és a 20. gyaloghadosztályokkal.

²⁹⁸DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973, III. kötet, 209. o.

²⁹⁹Szeptember 21-én alakult meg Szegeden Matolcsy Elek vezérőrnagy vezetésével az 1. légvédelmi tüzérdandár és a 7. gyalogtábori pótezred két zászlóaljából. – Lásd: UNGVÁRY KRISZTIÁN 2005, 526. o.

³⁰⁰VKF Napló, 1376/Föv. hdm. – 44. X. 8. Ezt később megváltoztatják és az 1. ejtőernyős csoportot Budapesten rakják ki, az a budapesti hídfő védelme során kerül alkalmazásra.

³⁰¹VKF Napló, 1364/Föv. hdm. – 44. X. 8.

³⁰²VKF Napló – 1376/Föv. hdm. – 44. X. 8.

³⁰³VKF Napló – 1388./Föv. hdm. – 44. X. 9.

Október 10-én a Matolcsy-csoport a szovjet előretörés elől Kistelek irányába kitért, emiatt a VIII. hadtest déli szárnya szabaddá vált. A 23. tartalékhadosztály a Kiskunhalas–Kiskundorozsma, míg a 8. gyalog tábori póthadosztály Pálmonostora és a Tisza közti vonalra vonult vissza. Október 11-én a szovjet csapatok elfoglalták Szabadkát.³⁰⁴ Tovább tetézte a bajt, hogy közben ugyanezen a napon a szovjetek már Kecskemétig törtek előre. Ez ellen a hadseregparancsnokság minden létező erőt bevetett, így Kecskemét és Kiskunfélegyháza területén súlyos harcokra került sor. Az 1. huszárhadosztály beérkezett részei a német 133. légvédelmi tüzérezreddel Kecskeméten helység harcban megállították a szovjet páncélos köteléket, majd azokat a Tisza mögé vetették vissza.³⁰⁵

Október 12-én a Honvéd Vezérkar főnöke a Matolcsy-csoportot³⁰⁶ is hátravonta a Solti hídfőbe. Október 13-án Vörös János kemény hangú levélváltást folytatott Guderian vezérezredessel, aki a 10. gyaloghadosztály Kárpáti-frontról való kivonása ellen tiltakozik.³⁰⁷ Ugyanezen a napon a 23. tartalékhadosztály és az ahhoz csatlakozó 8. gyalog tábori póthadosztály Pálmonostora, Kiskunmajsa, Kiskunhalas magasságában próbált laza védelmi vonalat felépíteni, azonban ez nehéz páncéltörő fegyverek hiányában már az elejétől fogva nem kecsegtetett túl sok eredménnyel. A hadsereg jobb szárnyán, Kiskunhalas és Baja között egy széles rés maradt, amelynek kitöltésére sem a 3. hadseregnek, sem a Dél Hadseregcsoportnak nem álltak rendelkezésére megfelelő erők.

Október 14–15-én a 3. hadsereg arcvonala a Baja – Kiskunhalas – Kiskunfélegyháza – Szolnok vonalban húzódott. A Tisza-védelem súlya a Szolnoki-hídfőre és az attól északkeletre lévő folyószakaszra helyeződött, hogy a Kelet-Magyarországon küzdő saját csapataink visszavételét meg lehessen oldani. Azt követően, hogy október 15-én elhangzott Horthy kormányzó proklamációja, a német ellenlépések sem maradtak el.³⁰⁸

³⁰⁴ *Hadak Útján* XIV. évf., 159/160. sz., 10. o.

³⁰⁵ DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973, III. kötet, 213. o.

³⁰⁶ Matolcsy Elek vezérőrnagy a Soltra való beérkezés után azt a feladatot kapta, hogy szervezze meg a Solti-hídfő védelmét.

³⁰⁷ Erről az „3.2. A kiugrás előkészítése és a 10. gyaloghadosztály” című fejezetben részletesen beszámoltunk.

³⁰⁸ A 3. hadsereg vonatkozásában Friessner vezérezredes a következőt írja. „Az arcvonat minden szakaszáról olyan jelentések futottak be, hogy a magyar egységeknél a bomlás jelei mutatkoznak. Többé nem számíthatunk szövetségeseinkre. (...) A déli szárnyon Heszlényi vezérezredes, a szövetségesi hűséget betartó főparancsnok egyetértésével tisztogatási akciót hajtottunk végre a magyar 3. hadseregnél. A magyar egységeket az eddigieknél intenzívebben integráltuk a német egységekbe, s mindezt harc közben. (...) Lassanként annyira

5.2. A 10. gyaloghadosztály harcai a 3. hadsereg kötelékében

5.2.1. Általános helyzet jellemzői

Ahogy korábban már említettük, a hadosztály egyes részei október 9-től, a zöm pedig október 12-től kivonás³⁰⁹ alatt állt, és útban volt Budapestre. Tekintettel arra, hogy a kiugrási kísérlet balul sült el, a hadosztály beérkező részeit október 17-én a Fővezérség parancsára alárendelték a 3. hadseregnek és tovább irányították Kiskunhalas – Kiskunmajsa – Soltvadkert körzetébe, főleg az erősen leharcolt 23. tartalékhadosztály leváltására.³¹⁰ Az egységeket a beérkezés sorrendjében egyből az arcvonalba küldték. Az október közepén a hadosztálynál történt eseményekre Bíró József tartalékos hadnagy így emlékszik vissza: „A parancsnak³¹¹ megfelelően 18-án útba indultunk, délután Soltvadkertre érkeztünk, ahol a takarékpénztári épületben berendezték a hadosztályparancsnokságot és a hadművelési osztályt. A vonaton már úton levő alakulatainkat már orosz repülőök támadták. A vonatokat nem is engedték megállni Budapesten, egyből irányították Kiskunhalasra. Budapesten már nyilasvilág volt, de abból vidéken, hadművelési területen semmit sem észleltünk. Hadosztályunknál semmiféle nyilas-, vagy hungarista-jelenség nem volt sem a tisztek, sem a legénység körében. Mi tettük tovább katonakötelességünket.”³¹²

A hadosztály vezérkari főnöke ekkor a beérkező csapatok élelmezésével kapcsolatban kénytelen volt egy kényszer szülte utasítást kiadni. Bár az élelmezésnek az illetékes magyar kiszabot alapján kellett volna történnie, ennek ellenére a csapatok kifejezett parancsot kaptak arra, hogy amit lehet, helyben szerezzenek be és a legnagyobb mértékben használják ki a lehetőségeiket, mivel számolni kellett az egyes élelmiszercikkek hiányával. A csapatok húsellátása is helyben történt, ún. csapatvágatás által. Az alakulatoknak a lótápot, a

tisztázódott a helyzet, hogy a hadseregcsoportnak nem kellett tartania a német–magyar harci közösség teljes felbomlásától” – In: FRIESSNER, HANS 1992, 152–153. o.

³⁰⁹ Ez volt az ún. „Buzogány-mozgás” – Lásd *Hadak útján* 1962, XIV. évf. (október), 10. o.

³¹⁰ VKF Napló – 1636/Föv.hdm. 44. X. 17.

³¹¹ Itt a Beregfy Károly vezérezredes által kiadott, a „10. hadosztály irányítása és alárendelése a 3. hds.pság-nak” című 1636/Föv. hadm. 44. X. 17. sz. iratról van szó.

³¹² TGY 3351 – Bíró József, 11. o.

szálastakarmányt és a szalmát is már teljes mértékben helyben kellett beszerezniük, nem kaptak ugyanis központi utánpótlást.³¹³

A 10. gyaloghadosztálynak a déli hadszíntéren való alkalmazásakor számoltak az ellenséges harckocsik gyakori és nagyobb kötelékben való alkalmazására is, ezért a gyalogságot október 20-án jelentős mennyiségű páncélromboló eszközzel³¹⁴ látták el. Ugyanakkor a 3. hadsereg állapotára jellemző volt a 10. gyaloghadosztály beérkezésének időpontjában, hogy a hadseregparancsnok a kötelékben való szökések,³¹⁵ illetve a gyávaság miatt a rajnál magasabb egységek hátramozgását vezető parancsnokokat – tiszteket is (!) – helyszíni agyonlövésssel fenyegetett meg, és ugyancsak helyszíni felkoncolásra számíthatott minden hátrafelé mozgó honvéd is. Erre mind a német, mind a magyar tábori csendőröket felhatalmazta.³¹⁶ Később a kaposvári hadosztályra is átragadt ez a hangulat, amit egyrészt a reménytelennek tűnő október végi, november eleji harcok is mutattak, másrészt ekkorra a demoralizáltság jelei erősen megmutatkoztak. A szökéseken túl a rögtönbíráskodást további bűncselekményekre is ki kellett terjeszteni – többek között magánosok elleni erőszak, erőszakos nemi közösülés, súlyos testi sértés, személyes szabadság megsértése stb. A helyzet komolyságára jellemző volt, hogy statáriálisan kivégezték szökés miatt az első – a hadosztály állományába tartozó – honvédet.³¹⁷ A 18/I. zászlóalj állományába tartozó, név szerint is ismerhető honvéden – aki egyébként a szovjetek által már elfoglalt Kiskunmajsáról való volt – az ítéletet 1944. október 29-én hajtották végre.

Október 20-án az ellenség helyzete a 3. hadsereg arcvonalán az alábbi volt: Szabadka–Szenttamás irányából nagyobb erő nyomult észak felé, mellyel szemben Kühlwein német tábornok csoportja harcolt. A 8. gyalog tábori póthadosztály arcvonalával szemben az ellenség megállt és védelemre rendezkedett be, abból a célból, hogy a csongrádi hídfőt védelmezze. Csánytelek környékén román erők álltak. A 23. tartalék hadosztály arcvonalával szemben sem léptek fel támadólag az ellenerők, itt ekkor a hadvezetés azt feltételezte, hogy tartalékképzés

³¹³ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékletek a Naplóhoz, 167.sz. – 137/10. gy. ho. I. a. 44. X. 20. szám – Kirakodó körzetben csoportosítás felvétele – 2. o.

³¹⁴ A hadosztálynál ekkor összesen ezer páncélöklöt utaltak ki.

³¹⁵ A szökések az adott politikai és katonai helyzeten kívül még azért is váltak gyakoribbá, mert a hadosztály alakulatait csak a Duna választotta el szülőföldjüktől.

³¹⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékletek a Naplóhoz: a 173. sz. melléklet idézi a hadseregparancsnokság 687/3. hds. I. a. 44. X. 22. sz. rendeletét (Hátramozgások azonnali beszüntetése)

³¹⁷ Természetesen lehet, hogy már korábban is volt ilyen jellegű kivégzés, de a hadosztály dokumentumaiban ez a honvéd szerepel elsőként, név szerint említve.

után a szovjet csapatok a támadásukat majd a Szeged–Kiskunhalas, vagy a Szeged–Kiskunfélegyháza irányába fogják folytatni. Ebben az időben még a hadseregparancsnokságnak feltett szándéka volt a tiszavárkonyi hídfő felszámolása mellett, hogy a hadsereg zömével a Tisza vonalára fokozatosan előretörjön, és a hadsereg jobb szárnyának biztosításának érdekében Szabadkát visszafoglalja. Ehhez első lépésként a rendelkezésre álló páncélos és huszár erőket³¹⁸ az LVII. német páncéloshadtest parancsnoksága alatt a hadsereg jobb szárnyán összevonta. E sávhatárok kijelölése után a VIII. hadtest parancsnoka³¹⁹ a tiszavárkonyi hídfőt fel kívánta számolni, és a felvonuló ellenség támadását minden körülmény között meg kívánta állítani. A 6. nehéz páncéltörő ágyús századot a 7. rohamtüzérsztály parancsnokának rendelte alá, és Kiskunfélegyháza irányába előre irányította az alakulatot.³²⁰ A tervezett támadáshoz azonban egyáltalán nem állt rendelkezésre megfelelő számú erő, és az adott helyzetben irreális elképzelés volt.

5.2.2. A 10. gyaloghadosztály harcselekményei a Duna-Tisza közén

A hadosztály alakulatai közül elsőként a teljesen motorizált 6. gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús századát rendelték a 3. hadseregnek alá. Papíron már október 14-én megszületett a döntés, valójában a század csak október 17-én érkezett be Kiskunfélegyházára, ahol a VIII. hadtest vezérkari főnökének utasítására az egységet megbontva a II. szakaszt három nehéz páncéltörő ágyúval Kiskunhalasra irányították tovább, ahol Szűcs ezredes alárendeltségébe léptek. A század többi része inentől, mint hadtestközvetlen páncéltörő ágyús

³¹⁸ Bár a „Vadász-hagyaték – Mellékletek a Naplóhoz: 161.sz. - 1061/VIII. hdt. I. a. 44. X. 20. – Intézkedés a hadműveletek folytatására” iratban a tervezett támadásnál konkrétan nem nevezi meg Lengyel Béla altábornagy a támadásra vezénylendő erőket, a VIII. hadtest parancsnokának az alábbi páncélos és huszár erők álltak a rendelkezésére: a 7. rohamtüzérsztály – alárendeltségében a 6. honvéd gyalogezred ezredközvetlen páncéltörő ágyús századdal -, a 3. huszár ezred és a 2. huszár tüzérsztály. Az 1. páncélos hadosztály, az I/2. huszárszázad és az I. önálló póthuszárszázad október 20-án a német LVII. hadtest alárendeltségébe lépett.

³¹⁹ vitéz ebesfalvi Lengyel Béla (Szarvas, 1887. április 19. – Graz, 1988. december 20.) altábornagy, 1944. szeptember 22. és december 1. között a VIII. hadtest parancsnoka. – Lásd: SZAKÁLY SÁNDOR 2003, 203–204. o.

³²⁰ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz:161.sz. - 1061/VIII. hdt. I. a. 44. X. 20. – Intézkedés a hadműveletek folytatására

század került alkalmazásra egészen október 25-ig, a 10. gyaloghadosztály zömének beérkezéséig.

Az élszállítmányokat október 19-én Kiskunhalason rakták ki. A 3. hadsereg parancsnoka ekkor még számolt a hadosztály nagy részének gyors beérkezésével, ezért tartaléka nem lévén, a 2. huszárezredet Kiskunhalas térségéből Bugacra, az 1. huszárhadosztály mögé rendelte vissza, ahová az ezred 19-én éjjel hajtott végre menetet.

A Szücs-csoport³²¹ ezen a napon azt a feladatot kapta, hogy a 10. gyaloghadosztály zömének beérkezéséig akadályozza meg, de legalábbis késleltesse az ellenség északi irányú előretörését. Ezt a parancsot Mélykút felől Bácsalmás irányába, a Bajánál előrenyomuló szovjet erőket oldalba támadva végre is hajtotta. A támadás kezdetben tért is nyert, azonban az ellenség előretörését Baja irányába lefékezni már nem tudta. A szovjetek ezen a napon végül elérték a bajai hídfőt, 20-án pedig már a csoport bal szárnyát bekerítéssel fenyegették, ami elől az Borota–Jánoshalma irányába kitért.

Mivel sem a 10. gyaloghadosztály, sem a 23. tartalékhadosztály az 1. önálló huszárosztály³²² részeihez csatlakozást nem talált, ezért Jánoshalma és Kiskunhalas között egy 20 km-es rés támadt az arcvonalon, amin keresztül az ellenséges erők egészen Pirtóig előrejutottak.³²³

³²¹ Szücs-csoport: A 3. hadsereg déli szárnyán 1944. október 20-án alakult meg. Részei: a 7/I. és 7/III. tábori pótzászlóalj, a 13. tábori pót-felderítő zászlóalj, a 2., illetve a 3. folyamzár-zászlóalj, valamint három meg nem nevezett tüzéreg. – Lásd: *Hadak Útján* 1963, XV. évf., 168. szám (1963. április) 8. o., illetve SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT 2003, 141. o.

³²² A M. kir. „I. Ferenc József – Jászkun” I. önálló huszárosztály 1942-ben alakult meg Budapesten. Békeszervezete két lovasszázadból állt, háború esetén felállított egy harmadik századot. Harcoltak a Megszálló Erők parancsnoksága alatt, Kijev környékén. Az egyik félszázada a Miniszterelnökség védelmét látta el, a másik félszázada a Testőrséget erősítette. 1944. július–augusztusban a Bácskában harcoltak a szerb partizánok ellen, innen Kecskemét környékére vonták vissza az alakulatot. Az osztály parancsnoka Auerhammer József, illetve Kircsfalussy Ferenc alezredek voltak. Az önálló huszárosztály 1944. október közepétől november elejéig a 10. gyaloghadosztály alárendeltségében harcolt. – In: BR. SPLÉNYI GÉZA (é. n.), 101. o.

³²³ „Az első vonalban lévő község Kiskunhalas és Kecel volt, ahol még nem jelent meg az ellenség. Érdelemes tájékoztatást csak a térségünk előtti postamesterek adtak, ahol a telefonösszeköttetés még megvolt. (...) Előttünk felvonulóban voltak az oroszok, közeledve hozzánk, menetben Baja felé. A postamesterek tájékoztatása szerint akadálytalanul foglalták el a községeket. (...) Sajnos a híradások csak jóval később vagoníroztak be, így sem rádió-összeköttetés, sem önálló tábori telefonvonal nem épült ki, csak a civil postahálózaton lehetett kapcsolatot tartani.” – In: TGY 3351 – Bíró József, 12–13. o.

Parlay István vezérkari alezredes, a 10. gyaloghadosztály vezérkari főnöke október 20-án még azt tervezte, hogy a hadosztály a be nem érkezett csapataival Soltvadkerten, vonatával Kiskőrösön vagoníroz ki. A 18. gyalogezred és a 12. táboritüzérosztály Kiskunhalastól 6 km-re keletre; a 8. gyalogezred a 11. és a 74. táboritüzérosztályokkal, illetve a 10. felderítőosztállyal Kiskunhalason, a 10. tábori tüzérosztály és 6. gyalogezred a nehézpáncéltörő ágyús század kivételével Pirtó vasútállomás³²⁴ környékén; a 10. tüzérmérő század és az 54. utász zászlóalj a Soltvadkerttől 6 km-re keletre lévő iskola területén; a 10. híradózászlóalj pedig Soltvadkerten. A soltvadkerti, kiskőrösi és kiskunhalasi kirakodást a IV. önálló légvédelmi gépágyús üteg biztosította volna az eredeti elképzelés szerint.³²⁵ Miután azonban a szovjetek a 23. tartalékhadosztály arcvonalán keresztül szivárogtak, a hadosztály kirakási körzetét Soltvadkert–Kiskunhalas vasútállomásokra vissza kellett vonni.

A hadosztály I. a. (hadműveleti) osztálya a Duna–Tisza közén első napi jelentését a rendelkezésünkre álló források szerint október 21-én adta ki.³²⁶ Az általános helyzet ekkor az alábbiak szerint nézett ki: az ellenség Bácsalmáson két zászlóalj erejű tüzérséggel, míg Tataháza felől két századnyi erővel Mélykút irányába nyomult előre. Göböljárás és Kisszállás vasútállomásait 1-1 századerejű ellenség tartotta megszállva, míg Öttömös területére 21-én a déli órákban tüzérséggel megerősített ellenséges zászlóalj érkezett be. A hadműveleti osztály a Szűcs-csoportnak feladatul szabta, hogy a Jánoshalma – Kiskunhalas – Kisszállás vasútállomás – Tompa vonalat tartsa, ugyanakkor Bácsbokod – Baja irányába felderítés végezzen. A Kiskunhalasra beérkező 8/II. zászlóalj, a 18. gyalogezred ezredközvetlen alakulataival, a 74. tábori tüzérosztállyal, Kun őrnagy csoportjával és az I. önálló huszárosztállyal 21-én éjjel feladatul kapta, hogy a Szűcs-csoporttól keletre támpontszerű védelmi állásokat foglaljanak el. Ekkor került felváltásra az 1. páncélos hadosztály állományába tartozó 3. gépkocsizó lövészzászlóalj.

Október 22-én a Szűcs-csoport a két zászlóaljnyi erejű ellenséges támadás elől Jánoshalmáról a Hajósi pincék – Dusnok – Császártöltés irányába tért ki, miközben a szovjet csapatok két irányból próbálták Kiskunhalast bekeríteni és elfoglalni. A 23. tartalékhadosztály leharcolt csapatai Kiskunmajsa feladása után Szankra tértek ki. Ezen a napon a 844. német

³²⁴ Ezt a községet azonban a tervezett beérkezésig elfoglalták a szovjetek.

³²⁵ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékletek a Naplóhoz: 167.sz. – 137/10. gy. ho. I. a. 44. X. 20. szám – Kirakodó körzetben csoportosítás felvétele, 1. o.

³²⁶ HL, II. 1471, 10. gyho. 90. doboz – Mellékletek a 10. gyho. naplójához – 282. sz. melléklet.

közepes tarackos tüzérosztály kivált a hadosztály kötelékéből,³²⁷ ugyanakkor beérkeztek a hadosztály egészségügyi és sebesültszállító oszlopai, a hadosztály vonatműhelye és a IV. önálló légvédelmi gépágyús üteg hat löveggel és további kilenc egyéb tüzerüteg, melyből csak öt volt használható.

A fenti eseményekkel egy időben a 6. gyalogezred III. zászlóalja és a 74/1. tüzerüteg is felvette a harcérintkezést Kiskunhalas térségében, míg a 18. gyalogezred parancsnokának csoportja³²⁸ parancsba kapta, hogy a bekerített Kiskunhalast 22-én éjjel ürítse ki, Soltvadkertől délre foglaljon tüzelőállást és vegye fel a kapcsolatot a 23. tartalék hadosztállyal.³²⁹ A 18. gyalogezred parancsnokának jelentése szerint délután 14 órakor Kiskunhalastól északra hat kilométerre Ládahomok harcálláspontnál 40 darab harcokcsi és kb. századerejű lovasság gyülekezett.³³⁰ Ha a harcokcsik száma túlzónak is tűnik, az biztos, hogy az átkarolás jelentős erővel történt. Délután Kiskunhalast már bekerítették a szovjetek. Nádor Gyula ezredes autóját délután a műút elfoglalásakor kilőtték, a 18. gyalogezred parancsnoka gyalogosan, futva érkezett be Soltvadkertre estefelé. A Soltvadkerten délután kirakódott 18/I. zászlóalj azonnal be kellett vetni ellentámadásra Pirtó felé, a Kiskunhalason lévő erők kiszabadítására. „A kidolgozott parancsot motoros hírvivőnek kellett volna bevinni Kiskunhalasra Variházynak, a 18/II. zászlóalj parancsnokának. Esti sötétben el is indult a motoros, de egy óra múlva visszatért, hogy nagyon lőnek minden tanyából, el is esett, meg is sérült, nem tud bejutni. Erre nekem adta át a parancsot tartalmazó borítékot Kudriczy: »Bíró zászlós!³³¹ Parancsom, hogy ezt a levelet mindenáron be kell vinni Kiskunhalasra! Rendelkezésre áll a Schwimmvagen,³³² Balla százados harcálláspontja a pirtói iskolában van, kérhetsz tőle segítséget is. A parancsot mindenképpen el kell juttatni Variházhoz!« Pirtónál megtaláltam Ballát. A támadása elakadt, erős tűz fogadja az út mindkét oldalán. Járőr beküldésével már ő is próbálkozott, de visszaverték. Segítséget nem tud adni. Mit tehettem? Elindultam dűlőutakon, szántóföldeken Kiskunhalas felé a kocsival. Egyszer csak erős géppisztolytűzbe kerültünk. Sisakot fejre,

³²⁷ HL, II. 1471, 10. gyho, 90. doboz – Mellékletek a 10. gyho. naplójához – 285. sz. melléklet.

³²⁸ A 18. gyalogezred ezredközvetlen alakulatai, a 8/II-III., illetve a 18/I. zászlóaljak és az I. önálló huszárosztály tartozott a harccsoportoz.

³²⁹ HL, II. 1471, 10. gy.ho., 90. doboz – Mellékletek a 10. gy.ho. naplójához – 285. sz. melléklet.

³³⁰ HL, II. 1471, 10. gy.ho., 90. doboz – Mellékletek a 10. gy.ho. naplójához – 286. sz. melléklet.

³³¹ Bíró József itt téved a visszaemlékezésében: ekkor már hadnagy (1944. július 1-től). Lásd: HL KI BÍRÓ JÓZSEF 254/1524. sz.ti.ogy.

³³² Schwimmvagen: teljes nevén Volkswagen Schwimmvagen (typ 166) német gyártmányú, úszni is képes könnyű parancsnoki személygépkocsi volt.

leültünk a gépkocsi fenekére. A lámpát rég leoltottuk. »Zászlós úr, nagyon lőnek, forduljunk vissza!« – szól a gépkocsivezető. »Akkor is lőnek! Előre! Csak kézigránátot ne dobjanak, célozni úgyis csak a hangra tudnak!« Lassan megszűnt a lövöldözés, feltűntek Kiskunhalas házai. A páncélos laktanyában egy tiszt csoport közepén találtam meg Variházyt. Jelentkeztem mint futártiszt Soltvadkertről a hadosztály-parancsnokágtól. Kétszer is rákérdezett, hogyan jutottam be, hiszen körül vannak zárva. Átvette, elolvasta, megköszönte a levelet.”³³³ – emlékezett vissza Bíró József tartalékos hadnagy.

Október 24-én érkezett be a 18. gyalogezred parancsnokság, a 6. gyalogezred parancsnokság, a 6/III. zászlóalj a 18/I. zászlóalj, illetve vonatának kisebb része. Mindkét utóbbi alakulat Soltvadkerten rakodott ki. Ezen a napon az ellenség már megtámadta a Szücs-csoportnak a Mélykút területén hagyott biztosító részeit, melyek a Jánoshalma előtt található védőállásba visszahúzódtak. A pirtói vasútállomásnál munkában lévő utászrészleget 11 órakor egy szovjet felderítőosztag megtámadta és az állomást elfoglalta. Az ide befészkelte ellenség kiverésére a Soltvadkertről Kiskunhalasra a déli órákban még menetben lévő 18/I. zászlóalj kapott parancsot. Ugyanekkor Kiskunhalast keleti és nyugati irányból már egy-egy megerősített szovjet zászlóalj is megtámadta. A helyzet feloldására ide irányították az aznap késő délután beérkező 6/III. zászlóaljat is.³³⁴

Október 25-én kora reggel a Szücs-csoport arcvonalán két század erejű ellenséges erő átszivárgott, majd aknavető- és géppuska-tűzelőkészítés után megtámadta a sükösdői biztosító részt. A csoportnak ekkor alárendelték a 10. felderítőosztályt, mely egy Nimród páncélgépjárműt is kapott erősítésül. Dél előtt 11 órakor beérkezett Kiskőrösre a 8. gyalogezredtörzs és az ezredközvetlenjeik, melyeket a hadosztály vezérkari főnöke Soltvadkert felé továbbirányított a 18. gyalogezred-törzs és ezredközvetlenjei felváltására.³³⁵

Október 26-án a VII. hadtest vezetését – melybe a 23. tartalék és a 10. gyaloghadosztály is tartozott – v. Markóczy János altábornagy vette át. Feladatai közé tartozott többek között a 3. hadsereg jobb/déli szárnyának biztosításán túl a solti hídfőállás előterének védelmének előkészítése is.³³⁶

Október 27-én hajnalban a hadosztályparancsok elrendelte, hogy az egész hadosztály arcvonalát egy ellentámadással tolják délebbre. Ezt azért tartotta szükségesnek, mert a felderítés

³³³ TGY 3351 – Bíró József, 13. o.

³³⁴ HL, II. 1471, 10. gy.ho., 90. doboz – Mellékletek a 10. gy.ho. naplójához – 280. sz. melléklet.

³³⁵ HL, II. 1471, 10. gy.ho., 90. doboz – Mellékletek a 10. gy.ho. naplójához – 285. sz. melléklet.

³³⁶ Hadak Útján 1963, XV. évf., 171–172 sz., 11. o.

szerint egyes ellenséges alakulatok Bajától délre, a Duna keleti partjánál átkeléshez gyülekeztek, melyet a Baja – Jánoshalma – Kiskunhalas területén álló zászlóaljnyi ellenséges erők fedezték. Kudriczy ezt meg kívánta akadályozni, így a hadosztály elé minimális célként a Baja dél – Jánoshalma dél – Kiskunhalas dél – Balog-tanya – Suba-tanya vonalának elérését határozta meg.³³⁷ Az ekkor történetekre Vadász főhadnagy így emlékszik vissza: „A délelőttöt a hadosztály vezérkari főnökénél töltöttem, hol tudomást szereztem arról, hogy a hadosztály egész arcvonalát támadással addig viszi előre, míg nagyobb ellenséges erőbe nem ütközik. Ez a támadás az egész hadosztály részéről 10 órakor indult. Eredményt még nem tudok. A századra a támadás gondolom különösebb kihatással nincs. Ugyancsak itt, a vezérkari főnökénél szereztem tudomást arról is, hogy az 5. tábori póthadosztályt a holnapi napon Dunaföldvár és Fajsz között áthozzák a Dunán a hadosztály körletébe.³³⁸ Vele a terv egyelőre ismeretlen. (...) Sajnos még ellenséges páncélost nem láttunk, így nem is lőttünk ki egyet sem.”³³⁹

Október 28-án a 10. gyalogadosztály jelentős személyi pótlást kapott úgy tiszti, mint tiszthelyettesi, illetve legénységi állományban is. A legjelentősebb pótlást a 74. tábori tüzérszázalék és az 54. utászszázalék kapta nagyjából 60-60 fővel. Nagyobb személyi pótlást kapott még a 18. gyalogezred ezredközvetlen alakulatain túl a 8/II. zászlóalj is.³⁴⁰

Az események kronológiaszerű felsorolását egy rövid időre fel kell függesztenünk, ugyanis október 29-én két, a hadosztály, illetve a frontszakasz életét is jelentősen befolyásoló események történtek ekkor az alföldi hadszíntéren.

Egyrészt amellett, hogy az úgynevezett „alföldi páncéloscsata” is hadászati értelemben erre az időpontra gyakorlatilag már eldőlt a szovjetek javára, azok október 28-án ezzel párhuzamosan megindították a Budapest elleni támadó hadműveletüket is. Erre az időpontra már szinte teljes hosszában felzárkóztak a Tiszára, azon átkeltek, és hídfőket hoztak létre rajta. A Sztavka, mérlegelve a front bal szárnya előtti erők viszonylagos gyengeségét, direktívát küldött Malinovszkij marsallnak, melyben elrendelte, hogy „a 46. hadsereg és a 2. gépesített gárdahadtest erőivel október 29-én menjen át támadásba a Duna–Tisza közén, göngyölítse fel a Tisza nyugati partján kiépített ellenséges védelmet, és biztosítsa ezzel a 7. gárdahadsereg átkelését a folyón. A továbbiakban a 4. gárda gépesített hadtest beérkezése után mérjen

³³⁷ HL, II. 1471, 10. gy.ho., 90. doboz – Mellékletek a 10. gy.ho. naplójához – 1226/10. gyho. I. a. 44. X. 26 sz. irat

³³⁸ Erre van utalás a VKF Napló 1739/Föv. hdm. 44. X. 20-i iratában.

³³⁹ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 92–93. o.

³⁴⁰ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - 41. sz. hadosztályparancsnoksági parancs – 1944. X. 28.

megsemmisítő csapást a Budapestet védő ellenségre és menetből vegye birtokba a fővárost.”³⁴¹ Malinovszkij ennek megfelelően még október 28-án este utasította a 46. és a 7. gárdahadseregek parancsnokait a budapesti hadművelet megindítására: „A 46. hadsereg vegye állományába a 2. gárda gépesített hadtestet, október 29-én 14.00 órakor³⁴² indítson támadást Kecskemét–Budapest általános irányban. A fő csapást a 10. és a 37. lövész- és a 2. gárda gépesített hadtest erőivel a jobb szárnyon mérje. A bal szárnyon zárkózzon fel a Dunára. Október 30-án estére jusson ki a Nagykőrös–Lajosmizse–Izsák, továbbá a Duna vonalára. A 2. gárda gépesített hadtesttel érje el Albertirsa–Örkény körzetét.”³⁴³ Október 29-én tehát két, a hadosztály életét jelentősen befolyásoló esemény történt. Egyrészt ezen a napon kevéssel dél után (12.30-kor) megindult a magyar 3. hadsereg teljes szakaszán Slein altábornagy vezetésével a szovjet 46. hadsereg fő támadása, mely hadmozdulattal egyben kezdetét vette a Budapest elleni szovjet támadás is.³⁴⁴

Másrészt lényeges változás állt be a német–magyar hadvezetésben: a Dél Hadseregcsoport vezetőjének, Friessner vezérezredesnek a parancsára a Duna és a Tisza között küzdő német és magyar erőket Fretter-Pico tábornoknak, a német 6. hadsereg parancsnokának rendelték alá. Az így létrejött Fretter-Pico seregcsoportnak a 3. hadsereg – benne a VII. és a VIII. hadtesttel –, az ezek közé ékelődött LVII. német páncéloshadtest – ebbe az 1. magyar huszár- és az 1. páncélosadosztály –, a német 24., majd a 23. gyalogadosztály, valamint a Feldherrnhalle páncélgránátos-hadosztály részei lettek alárendelve. Az új főparancsnokkal együtt a magyar–német parancsnoksági viszonyokban is változás állt be: a 3. hadsereg irányítása is Fretter-Pico tüzérségi tábornok közvetlen alárendeltségébe került.³⁴⁵

Október 29-én 12 óra után tehát nagy ellenséges támadás indult a hadosztály egész arcvonalán, mely estig eltartott, s mely támadással a szovjet csapatok a Sükösd – Nemesnádudvar – Szarkás – Prónayfalva³⁴⁶ települések magasságát érték el.³⁴⁷ A 31. gárda-lövészhadtest támadásának a fő csapásiránya ugyan a Rém–Borota közötti arcvonalszakaszon

³⁴¹ SZABÓ BALÁZS 1964/4, 612. o.

³⁴² A parancsban kiadott 14.00 órát moszkvai idő szerint kell érteni, magyar idő szerint ez 12.00 óra.

³⁴³ SZABÓ BALÁZS 1964/4, 620. o.

³⁴⁴ NEVENKIN, KAMEN 2014, 166.o. Nevenkin itt a 2. Ukrán Front hadinaplójának 1944. október 29-i bejegyzését idézi, mikor a Budapest elleni szovjet támadás első napjára utal.

³⁴⁵ OHMKI f. 500, op. 12472, gy. 345, li. 117.

³⁴⁶ A település 1907 és 1947 között átmenetileg viselte a Prónayfalva nevet, korábbi és mai neve Tázlár.

³⁴⁷ HL II. 1471 - 10. gy.ho., 90. doboz – Mellékletek a 10. gy.ho. naplójához – sorszám nélküli melléklet (1260/10. gyho. I. a. 44. X. 29. szám)

volt, ám az itt lévő Szűcs-csoport jelentős ellenállást nem volt képes kifejteni, így az északnyugat felé visszahúzódott, és a Sükösd-től délre és keletre kialakított állásokba vonult vissza.³⁴⁸ Ugyanezen a nap estéjén Markóczy altábornagy, a VII. hadtest parancsnoka a 10. gyaloghadosztály gyors átcsoportosítását rendelte el, amelyhez azonban a Soltvadkert és a Duna közötti részen lévő erőket jelentősen gyengíteni kellett. A rendkívüli időjárási körülmények ellenére a hat zászlóalj és a 12 üteg az átcsoportosítást szállítóeszközök híján a mocsaras, sáros terepen időre végre tudta hajtani, így október 30-án reggel Kiskőrös-kelet és Csengőd-dél területén álltak. Azonban a szemben álló szovjet erők sem maradtak tétlenek, ezen az éjjelen hasonló irányú átcsoportosítást hajtottak végre.³⁴⁹ Október 30-án³⁵⁰ reggel indult meg a VII. hadtest ellentámadása – benne az éjszaka átcsoportosított részével, melyet a hadosztály tüzérségének rövid tüzelőkészítése előzött meg. Az erőteljes ellentámadás eredményeképpen sikerült ideiglenesen a súllyal Izsák–Páhi felé támadó ellenséges erőket nemcsak lekötni, hanem teret is nyerni velük szemben. A támadás szándékát azonban viszonylag hamar felismerték a szovjet csapatok: a páncélosokkal megerősített alakulatai a déli órákban már a 23. tartalék hadosztály részeivel megszállt gyenge támpontokat támadták. A páncélosokkal szemben védtelen védők nagy része rendezetlenül nyugat felé vonult vissza, majd a Csengőd – Soltvadkert – Fülöpszállás vonalon szervezték újra őket. A szovjet harcokosi-ékek október 30-án estére már elérték Izsák déli részét. A délelőtti események – a bal szárny áttörése – miatt az átcsoportosított 10. gyaloghadosztály is súlyos helyzetbe került. Kudriczy vezérőrnagy a megkezdett támadást leállította, és az elért terepszakasz tartása mellett a zömnek Szentimremajor–Fülöpszállás területére való átcsoportosítását rendelte el. A védelem sarokpontját, a Soltvadkertet védő 18. gyalogezred részei kénytelenek voltak jelentős veszteségek elszenvedése mellett Öregcsertő–Kiskőrös vonalára visszavonulni. Az ekkor a hadosztály állományába tartozó I. önálló huszárosztályt egy erős szovjet ék megtámadta a Sükösd – Dusnok – Bátya – kalocsai műút vonalában – nyilvánvalóan a kedvező dunai átkelőhelyek – Fajsza, Gerjén, Foktő megszerzésének céljából.³⁵¹ Ezen a napon, a délutáni órákban az említett szovjet előretörés miatt, illetve mivel a Szűcs-csoport az ellenség nyomása elől a Bátya–Kalocsa vonalába kitért, ismét visszavették a hadosztály arcvonalát. Problémát

³⁴⁸ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 345, li. 130.

³⁴⁹ HL II. 1471, 10. gyho, 90. doboz – Mellékletek a 10. gyho. naplójához – sorszám nélküli melléklet (1250/10. gyho. I. a. 44. X. 29. szám)

³⁵⁰ Ezen a napon nevezték ki a 8. gyalogezred parancsnokává Nagy László ezredest.

³⁵¹ *Hadak Útján* 1964. XVI. évf., 176–177 sz., 12–15. o.

jelentett az is, hogy az Orgovány–Kaskantyú környékére – feltöltés és rendezés céljából – visszavont 23. tartalék hadosztállal semmiféle összeköttetés nem volt, mivel – ahogy később kiderült – a szovjet 10. gárda lövészhadtest teljesen szétverte azt, a 23. tartalékhadosztály parancsnoki álláspontját lerohanták, a hadosztály parancsnokának helyettese mintegy 500 fővel hadifogságba esett.³⁵² A 10. gyaloghadosztály parancsnoka így a Szakmár – Öregcsertő – Kecel – Soltvadkert településektől délre kijelölt vonalra vette vissza a hadosztály arcvonalát. Kudriczy parancsot adott tartalék képzésére is, mely az I. önálló huszárosztályból és az 54. utászászlóaljából állt volna. Azonban – mint annyiszor – az események ismét felülírták a hadosztályparancsnok elképzeléseit. Az eseménnyel kapcsolatban Vadász főhadnagy így emlékezett meg a század naplójában: „Sajnos az a kivonás nem sikerült, amit 29-én terveztem és a hadosztályparancsnok elrendelt. Az orosz megint egy ütemmel megelőzött bennünket. Nagy lendülettel az egész arcvonalon támadott. (...) Kb. 16 órakor vezérőrnagy úr a további terveit beszélte meg velünk (vezérkari főnök, tüzérparancsnok, utászászlóalj parancsnok, légvédelmi gépágyús ütegparancsnok, híradó zászlóaljparancsnok és én),³⁵³ eszerint a hadosztály arcvonalát a bal szomszéd 23. tartalék hadosztállal történt ellenséges páncélos ék előretörésének, valamint a jobb szomszéd Szűcs ezredes csoportjánál történt nagy visszanyomás miatt vissza kell venni és más irányba kell vezetni. Ennek megfelelően kell a páncélelhárítást is megszervezni. (...) Most estefelé megint úgy néz ki a helyzet, hogy ismét hátrafelé megyünk, én nem is tudom, hova, meddig fogjuk ezt csinálni, hiszen már majdnem egész Duna–Tisza köze ellenséges kézen van, rettenetes.”³⁵⁴

Október 30-áról 31-re virradó éjjelen a hadosztály csapatait a szovjetek északi irányba visszanyomták, reggelre a balszárny a Soltvadkert–Kaskantyú vonalig szorult vissza. Kecelen a 300 fős helyőrséget bekerítették: a helyőrség harmada a 34. gárda-lövészhadosztály csapatainak fogságába került, a többiek elestek. A fennálló helyzetre való tekintettel a 10. hadosztályt a hadsereg-parancsnokság arra utasította, hogy vonuljon vissza, és Dunapatajtól Akasztóig (Kiskőröstől északra) alakítson ki új védővonalat. Eközben a szomszéd 23. tartalék

³⁵² NEVENKIN, KAMEN 2014, 204. o. (Nevenkin itt orosz levéltári forrásokra alapozva azt írja, hogy ezen szovjet betörés során a 23. tartalékhadosztály parancsnoka is elesett. Ez az állítás azonban téves. Osztovcics Ferenc vezérőrnagy, aki 1944. október 6. és 1944. december 10. között volt a hadosztály parancsnoka, csak 1948 szeptemberében hunyt el Győrben. – Lásd: SZAKÁLY SÁNDOR 2003, 263. o.)

³⁵³ Név szerint: Parlay István vezérkari alezredes, v. Lehoczky Lajos ezredes, az utászászlóalj nem azonosított parancsnoka, Tőke István százados, v. Gurzój Emil alezredes és Vadász Ödön főhadnagy.

³⁵⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 97. o.

hadosztály megmaradt csapatait a szovjetek szétverték, és emiatt a 3. hadsereg arcvonalának közepén egy hatalmas rés keletkezett. A rés betömésével az 1. huszárhadosztályt bízták meg úgy, hogy az arcvonalának a bal szárnyát nyújtsa meg, amit azonban a rendelkezésre álló erőivel nem tudott megoldani. Eközben a helyzetet kihasználva az újonnan beérkezett szovjet 4. gárda gépesített hadtest és a 23. lövészhadtest alakulatai a résbe benyomulva észak felé tartottak a Kiskunhalas – Soltvadkert – Kiskőrös úton.³⁵⁵

Október 31-én a 3. hadsereg jobb szárnyán súlyos elhárító harcokra került sor. A gerjéni és a foktői átkelőhelyeket a szovjetek hevesen támadták, így az elhárító harcokban az I. önálló huszárosztály részei kénytelenek voltak részt venni: különösen a Bátya–Foktó felé előretörő erős ellenséges ékek katonáival kézitusaát vívó 3. önálló huszárszázad tűnt ki a harcokban. Ez az alakulat végül az ellenséges túlerő elől a Kalocsa–Kiskőrös vasútvonal mögé vonult vissza. Ide tért ki a 6. gyalogezred parancsnokának csoportja is. Ezen időszak alatt elesett Kalocsa, tőlük északra pedig Izsák. A hadtest szinte teljesen szabadon álló bal szárnyán a harcokcsikkal is támadó ellenség a 23. tartalék hadosztály teljesen leharcolt részeit Fülöpszállás-kelet – Szabadszállás-kelet felé nyomta vissza.³⁵⁶ Slein altábornagy csapatai ezen a napon hozzávetőlegesen 20-30 km-re vetették vissza a 3. hadsereg erőit, és elérték a Tószeg – Kecskemét – Lajosmizse – Izsák – Kalocsa vonalat.³⁵⁷

³⁵⁵ NEVENKIN, KAMEN 2014., 207. o.

³⁵⁶ *Hadak Útján* 1964. XVI. évf., 178. sz., 8. o.

³⁵⁷ BÁRSONY FERENC 1969, 29. o.

7. ábra. A 10. gyaloghadosztály helyzete 1944. október 30. – november 3. között³⁵⁸

³⁵⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz – Térképek (A térképet az eredeti alapján Sántha Zsuzsanna készítette.)

November 1-jén reggel Kudriczy altábornagy³⁵⁹ – a hadosztályparancsnokság ekkor Kissolton volt – intézkedett a védőállás ismételt visszavételére és az új megszervezésére. Erre azért volt szükség, mert a hadosztálynak a Szabadszállástól keletre gyorsan előretörő szovjet páncélos ékekkel szemben az – aznap kora hajnalban beérkező – német 1. páncélos hadosztály részeivel egy oldalirányú támadással az arcvonalat helyre kellett volna állítania. Ez azonban nem valósulhatott meg, mert ekkor alakult ki az a groteszk helyzet, hogy a beérkező német csapatok a pirkadatot meg sem várva, még az éjjel tovább álltak minden előzetes értesítés nélkül.³⁶⁰ Ezzel lehetetlenné tették – az elégtelen magyar erők miatt – az eltervezett támadás végrehajtását, így az el is maradt.

Ettől függetlenül Kudriczy a hadosztálynak feladatul szabta meg, egyrészt hogy a Szűcs-csoport Dunapatajtól északra lévő állásaiban tartson ki, a 10. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnokának csoportja a Hamu halom – Fülöpszállás – Soltszentimre – Kenyér-hegy vonalban védekezzen az ellenséges erők betörési kísérletei ellen, másrészt a bal szárnyának visszavételét a 23. tartalék hadosztályhoz tartozó 51. gyalogezreddel és 201. önálló zászlóaljjal összhangban hajtsa végre. Utóbbi harccsoportnak alárendelték az 54. utász zászlóalj egyik századát, hogy a vizenyős, mocsaras területen átvezető utakon az átjárók megjelölését és romboláshoz előkészítését elvégezze.

A 18. gyalogezred ezredparancsnok csoportjának a 8/III. zászlóaljat át kellett irányítani a Harta és a Duna közé, és ott meg kellett szerveznie a Harta – Felsőjárás – Kiskékes – Hajmási vonalában a védelmet.

Az I. önálló huszárosztály a 6. gyalogezred egy megerősített százada, a Szűcs-csoporthoz tartozó részekkel együtt a 18. gyalogezred ezredparancsnokának parancsnoksága alá léptek – ezzel a lépéssel megszűnt a Szűcs-csoport.

A hadosztály tüzéparancsnokának egységes vezetése alatt megtartott tüzérség a következő feladatokat kapta: a 74. tábori tüzérosztály parancsnok csoportja³⁶¹ a 8. gyalogezredet Akasztó – Dinnyeföldi-hegy – Csengőd-É területéről, a 11. tüzérosztály

³⁵⁹ Kudriczy ettől a naptól már altábornagy, bár november 5-ig még vezérőrnagyként írja alá a hadosztályparancsnokságon általa szignózott iratokat.

³⁶⁰ A német és a magyar csapatok közötti „kommunikáció” hiányára több helyen is lehet olvasni panaszt. Ezen magyar panaszok szerint a DVK-k – a német összekötő törzsek – csak egy irányba jelentettek.

³⁶¹ A csoportba ekkor a 74/1.-, 74/2.- és a 74/3. üteg tartoztak.

parancsnokának csoportja³⁶² egyrészt a 8., másrészt a 6. gyalogezredet az Akasztó–Hamuhalom, Patajinikla területéről, a 12. tábori tüzérsztály parancsnok csoportjának³⁶³ pedig a 18. gyalogezredet – volt Szűcs-csoportot – kellett támogatnia a Patajibojár – Vejte – Kis Révbármajor – Molnár tanya területéről. A 10. mérőszázad sérült és felesleges anyagának leadása végett ideiglenesen Dunaföldvárra települt. A páncélelhárítás súlya a Solt–Akasztó közötti műúton volt, hasonlóan a légvédelemhez.³⁶⁴ Ezen a napon – a már többször is említett, rendkívül rossz állapotban lévő – 23. tartalék hadosztály kötelékében harcoló várpalotai 201. önálló zászlóaljnál a küzdőszellem végleg összeomlott, a zászlóalj parancsnokát le is kellett váltani. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a 10. gyaloghadosztálynál³⁶⁵ is már a bomlás jelei mutatkoztak. A VII. hadtest parancsnoka az arcvonalt átszakítását úgy látta megelőzhetőnek, ha a 10. gyaloghadosztályt a Szabadszállás – Kunszentmiklós – Szalkszentmárton vonalra, a déli szárnyon a Solti hídfőre támaszkodva átcsoportosítja. Ugyanezen a napon ugyanakkor a Fővezérség a 3. hadsereg parancsnokának adott utasítása szerint a 10. gyaloghadosztályt az arcvonaltól leghamarabb ki kell vonni, és azt a főváros közvetlen védelmére kell alkalmazni.³⁶⁶ Heszlényi altábornagy ezért elrendelte a hadosztály részeinek Szalkszentmárton – Tass – Kunszentmárton területén való csoportosítását. Az a terv viszont, hogy az ide visszavont hadosztállyal az észak felé előretörő szovjet csapatokat oldalba támadja és az arcvonalt ismét összefüggővé tegye, sikertelen volt. A végrehajtást az ellenség megghiúsította, ugyanis a 10. gyaloghadosztály átcsoportosított részei az új arcvonalt sarokpontját jelentő Kunszentmiklóstra késve érkeztek be. A 8. gyalogezred rendkívül rossz időjárási körülmények miatt kimerült részei a késő esti órákban Solt keleti részén átvonulva beérkeztek ugyan Szalkszentmártonra, de a tőle északkeletre lévő Kunszentmiklóstra az ellenséges páncélosok már betörték, és a 8. gyalogezred azokat kiszorítani már nem tudta.

November 2-án hajnalban aztán Kudriczy újabb intézkedést adott ki a hadosztály további visszavételére, mivel a szovjetek a 23. tartalék hadosztály és az 1. huszárhadosztály közötti hézagban betörték, és Kunszentmiklósra nyomultak előre. A 10. gyaloghadosztály Solt és

³⁶² A 11/2. és a 11/3. ütegek.

³⁶³ 10/3., 11/1., 12/3. és a 14. önálló gépvontatású ütegek a csoportjába.

³⁶⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékeltek a Naplóhoz, 193.sz. – Intézkedés a hadosztály további visszavételére – 1278/10. gyho. I. a. XI. 1. szám.

³⁶⁵ Többek között a Kiskőrös területéről visszavonuló Variházy Oszkár alezredes 18. gyalogezred-részeiből álló csoportjánál is.

³⁶⁶ Amint ezt látni fogjuk a későbbiekben, ezen intézkedés végrehajtására nem került sor.

Fülöpszállás déli szegélyéig vonult vissza, és a 23. tartalék hadosztály arcvonalához Fülöpszállás délnyugaton csatlakozott. A hadosztály parancsnoka a november 2-án estig még létező Szücs-csoportot³⁶⁷ arra utasította, hogy a I. önálló huszárosztállyal és a régi csoportjának maradványaival Hartát védje, majd Soltra visszavonulva kerüljön hadosztálytartalékba. A 6. gyalogezred az Akasztó – Solt (itt már a hídfőre támaszkodva) – újsolti vasútállomás vonalában vonult védelembe, az ezredet a 10. tábori tüzérosztály támogatta Sóskút–Inkatelek területéről. A 18. gyalogezred a 6. gyalogezredtől keletre a Böddi székcsatorna – Tetétlen – Fülöpszállás vonalon a tavak nyújtotta terepadottságokra támaszkodva vonult védelembe, melyet a 74. tábori tüzérosztály három ütege támogatott Csordajárás-major és Tabajdi tanya területéről. A 18./II. zászlóalj továbbá parancsba kapta, hogy a Fülöpszálláson Bottka ezredes parancsnoksága alatt harcban álló 51. gyalogezred nyugat felé történő kitörését támadólag segítse elő. A 8. gyalogezredet a Solt –Apostag – Dunavecse – Szalkszentmárton útvonalon Tassra rendelték, ahol feladatául azt kapta, hogy Kunszentmiklóst irányába törjön előre, azt foglalja el, majd a község keleti szegélyén biztosítson. A 11. tábori tüzérosztály parancsnoksága alatt lévő 11/2. és 11/3. ütegeknek a Solti hídfőállás déli részén lévő csapatait, a 14. gépvontatású közepes tarackos ütegek pedig a 8./III. zászlóaljat kellett támogatniuk. A légvédelmet a IV. önálló gépvontatású gépágyús üteg biztosította súllyal a Solt – Fülöpszállás műúton.³⁶⁸

November 3-án kora reggel a 8. gyalogezred kíségetésére a 10. gyaloghadosztály bevethető részei az 1. huszárhadosztállyal kiegészítve azt a szinte kivitelezhetetlen parancsot kapták, hogy foglalják vissza Kunszentmiklóst. Az ellentámadásra azonban nem került sor, ugyanis a szovjet IV. gépesített gárdahadtest csapatai rátámadtak a huszárhadosztály készenléti állásaira. A sokszoros szovjet páncélos túlerő elől a huszároknak vissza kellett vonulniuk – amit sokszor az ellenség hézagain keresztül tudtak csak megtenni –, ennek ellenére a lovashadosztály katonái több harcokot is kilőttek.

A 10. gyaloghadosztály északi harccsoportjának – ezek főleg a 8. gyalogezred részei voltak – az 1. huszárhadosztályhoz hasonlóan a Csepel szigetre kellett volna visszavonulnia. Ez az ellenséges előretörés miatt azonban csak részben valósult meg, a küzdő csapatokat nagy részét a szovjetek ugyanis a solti hídfő felé nyomták vissza. Heszlényi altábornagy azon terve,

³⁶⁷ A Szücs-csoport ezen a napon még létezett, hivatalosan november 2-án este történt meg a csoport beolvadása a 18. gyalogezredbe.

³⁶⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékeltek a Naplóhoz: 193/II. sz. – Intézkedés a hadosztály további visszavételére – 1281/10. gyho. I. a. XI. 1. szám – *Megj.: a193. sz. mellékletből kettő is volt, azonban különböző tartalommal bírt (Az iratszám első négyjegyű száma különbözik).*

hogy a hadosztályt mielőbb a főváros védelmére vonják vissza ekkor hiúsult meg.³⁶⁹ Erre a sok szempontból fordulatossá két napra így emlékszik vissza Csánki Gábor, a 8. gyalogezred református tábori lelkésze: „November 1-én, miután az orosz Kiskőrös városháza környékét elfoglalta, az egész csoportunkat visszavonták. Mily nehezen jön felülről a parancs. Már kezdett világosodni, amikor Kiskőröst elhagytuk. Már az aknák a közelünkbe csapódtak be. Alig hagytuk el a falut, amikor ellenséges repülőátmadást kaptunk. Alig bírtunk a kocsiból kiugrálni (...) kerülő úton Szecsődre értünk. Azt gondoltuk kipihenhetjük magunkat. Alig rendezkedtünk be, még meg sem voltak a csatlakozások – mint oly sokszor –, az orosz már ott is termett. Betört. Jött felénk. Tartalék nem volt, a vonalat tartani nem lehetett, így visszavonultunk. Ez volt a legszörnyűbb visszavonulás, mióta harcban vagyunk. (...) November 2-án reggel 7 órára, szörnyű út után – találkozáskor a körülfűrt 54-esekkel³⁷⁰ – kijutottunk a gyűrűből. Halljuk a hírt, hogy fel kell mennünk Tass környékére, a II. és a III. zászlóaljunk egy részét már gépkocsikon el is szállították. Mi is mentünk utánuk. Voltunk Dömsödön is, majd Tassra mentünk, hol halljuk a híreket, hogy Bugyit is elfoglalták. Egy darabig csend volt, majd Tassra mentünk kétszer keletről, majd északról támadni. Lőttünk. Én is. Összekötésünk fölfelé nem volt. Tartottuk a vonalat. Már-már vissza akartunk vonulni, amikor parancs jött, hogy vonuljunk Dunaföldvárra. Hova? Az ellenségén át? Nem lehet, így a Csepel sziget déli gázlóján mentünk keresztül. Sikerült.”³⁷¹

A hadosztályt november 2-án kivonták a 3. hadsereg parancsnoksága alól, azt a VII. hadtestparancsnoksággal együtt az erősen leharcolt és szintén önálló harcvezetésre nem képes 2. hadsereg parancsnoksága alá irányították.³⁷² November első hetében a fővárost már közvetlenül veszélyeztették a szovjet csapatok, melyek elérték a csepeli Duna-ágot. A VII. és a VIII. hadtest kivonásával gyakorlatilag megszűnt a magyar seregtesteknek az önálló vezetés alatti egységes és zárt alkalmazása is.

Összességében elmondható, hogy a 10. gyaloghadosztály a két szerencsétlen sorsú másik magyar hadosztály szomszédjaként³⁷³ nem szenvedett akkora veszteségeket, mint a másik két alakulat. Ennek oka egyrészt az volt, hogy Malinovszkij csapatainak fő csapásirányába a

³⁶⁹ *Hadak Útján* 1964. XVI. évf., 180. sz., 8–10. o.

³⁷⁰ A hadosztály alárendeltségében lévő bajai székhelyű 54. utászászlóaljról van szó.

³⁷¹ SELMECZI ISTVÁN 2015, 127. o.

³⁷² *Hadak Útján* 1964. XVI. évf., 183–184. sz., 12. o.

³⁷³ A teljesen szétvert és gyakorlatilag „elfogyott” 23. tábori tartalékhadosztály és a jelentős veszteségeket szenvedett 1. huszárhadosztályról van szó.

hadosztály védelmi körlete nem esett bele, másrészt védelmi szempontból szerencsésebb helyzetben voltak, hiszen a hadosztály jobb szárnya egy idő után maga a Duna lett, aminek a másik oldalán ekkor még nem jelentek meg a 3. Ukrán Front alakulatai. Kamen Nevemkin bolgár kutató a szemben álló alakulatok – 2. Ukrán Front, 46. hadsereg, és a 10. gárda lövész-hadtest, 34. gárda lövész hadosztály – hadinaplóira, irataira alapuló kutatásai alapján kijelenthető, hogy a 10. gyaloghadosztály a helyi elhárító harcokon kívül jelentősebb hadművelet középpontjába nem esett, így a többi magyar alakulathoz képest a lehetőséghez mérten jó állapotban maradt. Természetesen ez közel sem jelenti azt, hogy véres veszteségeket ne szenvedett volna, vagy hogy a harcoló alakulat állománya teljesen feltöltött állapotban maradt volna a Duna–Tisza közti harcok végére.

VI. FEJEZET

A 10. GYALOGHADOSZTÁLY A 2. HADSEREG KÖTELEKÉBEN

„Bajtársak, katonák! Immár több mint három hónapja teljesítitek a legszentebb és legfelsőbb katonakötelességet, a szó legszorosabb értelemben vett honvédelmet. Ez alatt az idő alatt jóformán megszakítás és pihenő nélkül vívtatok meg súlyos harcainkat, melyet oly sok derék tiszt és honvéd vérével pecsételt meg. Most, amidőn a hosszú harc után némi pihenőhöz jutottatok, a fegyverek hangjának pillanatnyi szünetében büszke örömmel szólok hozzátok. Büszkék legyetek arra, hogy ennek a hadosztálynak vagytok a tagjai, mert úgy a Kárpátok gerincén, mint a Duna–Tisza közén megvívott súlyos harcokban erőtökön felül teljesítettétek a kötelességet. Legyetek meggyőződve, hogy a Hazáért hozott áldozat nem volt hiábavaló, elesett bajtársaitok áldozata a szebb és boldogabb magyar jövőnek. (...)”³⁷⁴

6.1. A 2. hadsereg megalakulása és hadműveletei

1944. november 2-ig

Romániának a szövetségesek oldalára történt 1944. augusztus 23-i átállásával Észak – Erdély hadműveleti területté vált. Az Erdélyben lévő, valamint az 1. hadseregtől, illetve Magyarországról átcsoportosított csapatok irányítására a kolozsvári IX. hadtestparancsnokságból dálnoki Veress Lajos vezérezredes parancsnoksága alatt 1944. augusztus 30-án felállították a m. kir. 2. honvéd hadseregparancsnokságot. A különböző helyekről érkezett, vegyes harcértékű csapatok képezték a 2. hadsereget, melynek feladatául azt szabták meg, hogy a dél-erdélyi román erők ellenállását letörve foglalja el a Déli-Kárpátok hágóit, mielőtt a szovjet csapatok átkelnek azokon. Azonban azt megelőzően, hogy a szeptember 5-i támadás elérte volna célját, a Vörös Hadsereg gépesített élei átkeltek a hágókon és betörték az Erdélyi-medencébe. Ezzel a támadás folytatása gyakorlatilag értelmetlenné vált.

Szeptember 7-én Románia hadat üzent Magyarországnak, másnap pedig a szovjet erők már csak alig 80-90 km-re voltak a Maros menti magyar csapatoktól. Ezek után dálnoki Veress Lajos vezérezredes, a 2. hadsereg parancsnoka parancsot kapott, hogy előnyomulását szüntesse

³⁷⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - M. kir. 10. honv. gyaloghadosztály parancsnokság – 46. sz. hadosztály-parancsnoksági parancs, 1944. november 8., 1. o. – (Kudriczy altábornagy a hadosztály tagjaihoz intézett szózata).

be és húzódjon vissza az Aranyos folyó jól védhető vonalára.³⁷⁵ Ezt követő időszakban került sor a tordai csatára is, amely szeptember 13-án vette kezdetét – ekkor már a város előterében folytak a harcok –, és amely egészen október 4-ig tartott, amikor is a várost elhagyta az utolsó magyar alakulat. Bár Torda elvesztésének ekkor már sajnos nem volt jelentősége – a 3. hadsereget érintő Szeged–Nagyvárad vonalon megindított bekerítő szovjet hadművelet miatt –, de a szovjet és a román erők belső-erdélyi előretörését közel egy hónappal hátráltatta.

Ezt követően a 2. hadsereg viszont a megmaradt erőivel rendezetten visszavonult, majd október 10-én a Kolozsvár mögötti magaslatokat megszállta. Október 12-én megérkezett a Honvéd Vezérkar főnökének utasítása, mely az 1. és a 2. hadseregeket a Tisza-Bodrog védelmi vonalra visszarendeli. Ilyen körülmények között rendelte el a Veress Lajos vezérezredes a Meszes-hegységre (október 13.), majd onnan a Tisza folyóig (október 15.) történő visszavonulást. A németek Veress Lajos vezérezredest, hadseregparancsnokot a kiugrás előkészítésében játszott szerepe miatt október 16-án hajnalban letartóztatták.³⁷⁶

A Dél Hadseregcsoport a hadseregparancsnokság ideiglenes átvételével Kovács Gyula altábornagyot bízta meg, majd október 17-én érkezett meg a Szálasi által kinevezett Major Jenő vezérezredes, hogy átvegye a parancsnokságot. Ekkor a 2. hadsereg már csak papíron volt hadsereg, harcértéke erősen lecsökkent: összes ereje 6-7 zászlóaljra tett ki, a két hegyi dandárnak például már csak 250-300 puskája volt. A hadsereg kiterjedése ugyanakkor 80-90 km-t tett ki, aminek a tartása meglehetősen nehéz feladatot rótt az új főparancsnokra.³⁷⁷ A csapatok harci morálja ekkorra már erősen leromlott, ezért néhány nap elteltével a német felső vezetés a magyar 2. hadseregparancsnokságot kivonta a Tiszántúlról és egyelőre egy Egertől délre eső területre irányította.

A hadseregparancsnok itt tudta meg, hogy Friessner új feladatot szabott ki a hadsereg számára: az újjá alakítandó 2. hadseregnek a Duna és a Dráva vonalának védelmét kellett átvennie. Ez a gyakorlatban a Csepel-sziget déli csücskétől a Dráva torkolatáig a Duna nyugati oldalán – beleértve a solti hídfőállást is –, majd a Dráva-torkolattól a horvát határ mentén a német határig végigvonuló szakaszt jelentette. A kapott feladat a fennálló katonai helyzetet egyáltalán nem vette figyelembe, hiszen Malinovszkij csapatai ekkor már Kecskemét környékén jártak, illetve Mohács felől közelítettek a Dunához. Az arcvonal hossza több mint 500 kilométer volt, amelyet a rendelkezésre álló erőkkel tartani lehetetlenség volt. A 2. hadsereg

³⁷⁵ UNGVÁRY KRISZTIÁN, 316. o.

³⁷⁶ DÁLNOKI VERESS LAJOS, III. kötet, 58–60. o.

³⁷⁷ MAJOR JENŐ é. n., 30. o.

ekkor a következő erőkben állt: a Csepel-sziget déli csücskétől Paksig – benne a Dunaföldvári hídfő védelmével –, az ún. Kesseő-csoport³⁷⁸, ettől délre Bátaszékig pedig a ún. Folyamdandár. Ettől délre a Duna–Dráva összefolyásáig egy német SS dandár, attól délre egy zászlóalj kitevő erő,³⁷⁹ amit nem vontak Major vezérezredek parancsnoksága alá.³⁸⁰ Ennek tükrében teljesen érthető az a gyors előretörés, amit a folyamszakasz déli részén a szovjet csapatok elértek.

A 3. Ukrán Front csapatai november 6-án elfoglalták Mohácsot, ahol kialakították az első hídfőjüket. Nem sokkal ezután, november 13-án elvették a magyar 2. hadseregtől a folyamvédelmi feladatokat,³⁸¹ majd november 15-én a magyar 2. hadsereg által tartott déli frontszakasz össze is omlott. Ebben a válságos helyzetben rendelték alá alig két hétre a 10. gyaloghadosztályt az ekkor már jelentős harcértéket nem jelentő, gyakorlatilag csak formálisan létező 2. hadseregnek.³⁸²

6.2. A 10. gyaloghadosztály a 2. hadsereg kötelékében – Folyamvédelem Nagytétény, Ercsi és Rácalmás között

Október 16. után Paks és a Dráva torkolata között az 1. folyamdandár a 16. határvadász zászlóaljjal és a 39. őrezreddel biztosította a folyó vonalát. Pakstól Rácalmásig a Szeged–

³⁷⁸ A korábban már említett Matoltsy-csoportról van szó, melyet Matoltsy Elek vezérőrnagy sebesülése után Kesseő László vezérőrnagy vett át.

³⁷⁹ Az újvidéki 16. határvadász zászlóalj alárendeltségébe tartozó 16/3. lövész század, az 55/1. határvadász pót század és a 13. felderítő táborig pótosztályból alakult rögtönzött alakulatról van szó, melyet Kühlwein német tábornok önkényesen az alárendeltségébe vont. (Lásd: VKF Napló – 678./3. hds. I. A. 44. X. 22. sz. távirat)

³⁸⁰ MAJOR JENŐ é. n., 39. o.

³⁸¹ *Hadak Útján* 1964, XVI. évf., 187. sz., 9. o.

³⁸² VADÁSZ ÖDÖN 1944 - M. kir. 3. honvéd hadseregearcsnokság, 21. számú hadseregearc (1944. XI. 5) Ugyanitt: „A 10. hadosztály a neki alárendelt Szűcs-csoporttal akkor lépett a hadsereg kötelékébe, amikor a hadsereg zöme a Duna-Tisza közén előretörő orosz erőkkel súlyos harcot vívott. E helyzetben a 10. hadosztályra az a súlyos feladat hárult, hogy széles kiterjedésben biztosítsa a hadsereg zömének jobb szárnyát. A 10. hadosztály parancsnoka, vitéz Kudriczy István altábornagy és csapatai átértéve a feladat súlyos voltát, minden erejük latba vetésével ugyancsak súlyos és váltakozó harcokban megakadályozták az ellenségnek a Duna mentén való előretörését. Midőn a hadosztály a hadsereg kötelékéből kilép, parancsnokának és csapatainak egyaránt köszönetemet és elismerésemet fejezem ki a 3. hadsereg kötelékében, mind a csapatok vezetésében, mind a harc közben végzett teljesítményükért. (...) vitéz Heszlényi József v.ezd.sk. hds.pk.”

Kistelek irányából visszavonuló Matoltsy-csoport, míg Rácalmástól Vácig a budapesti hídfőhöz tartozó szakaszon a VI. hadtest parancsnokolt.³⁸³

A 2. ukrán arcvonal déli szárnyán küzdő szovjet 46. hadsereg – és annak részeként a 31. gárda lövész hadtest – miután október 22-én kijutott Baja magasságában a Dunához, közben folyamatos harcérintkezésben állva a 10. gyaloghadosztályt magába foglaló VII. magyar hadtestet a Kalocsa, Dunapataj, Harta, Solt települések felé szorította vissza. Az átkelési kísérleteket a Dráva-torkolat és Dunaföldvár között október végéig a magyar folyami erők még megghiúsították, november elejére azonban ez a helyzet is megváltozott. Az ellenségnek az északi irányú előretörésével jelentősen megnövekedett a Solti hídfő jelentősége. November elején a Duna jobb partján elhelyezkedő és folyamvédelemmel megbízott magyar 2. hadseregnek jelentős erők már nem álltak a rendelkezésére, a Rácalmástól Nagytétényig tartó szakaszon pedig szinte semmiféle ellenállásra képes erő nem volt. A helyzetre egyedüli megoldásként a kényszerűségből partot váltott 10. gyaloghadosztály jöhetett szóba, melynek azonban eredetileg a főváros védelmére kellett volna kelnie.³⁸⁴

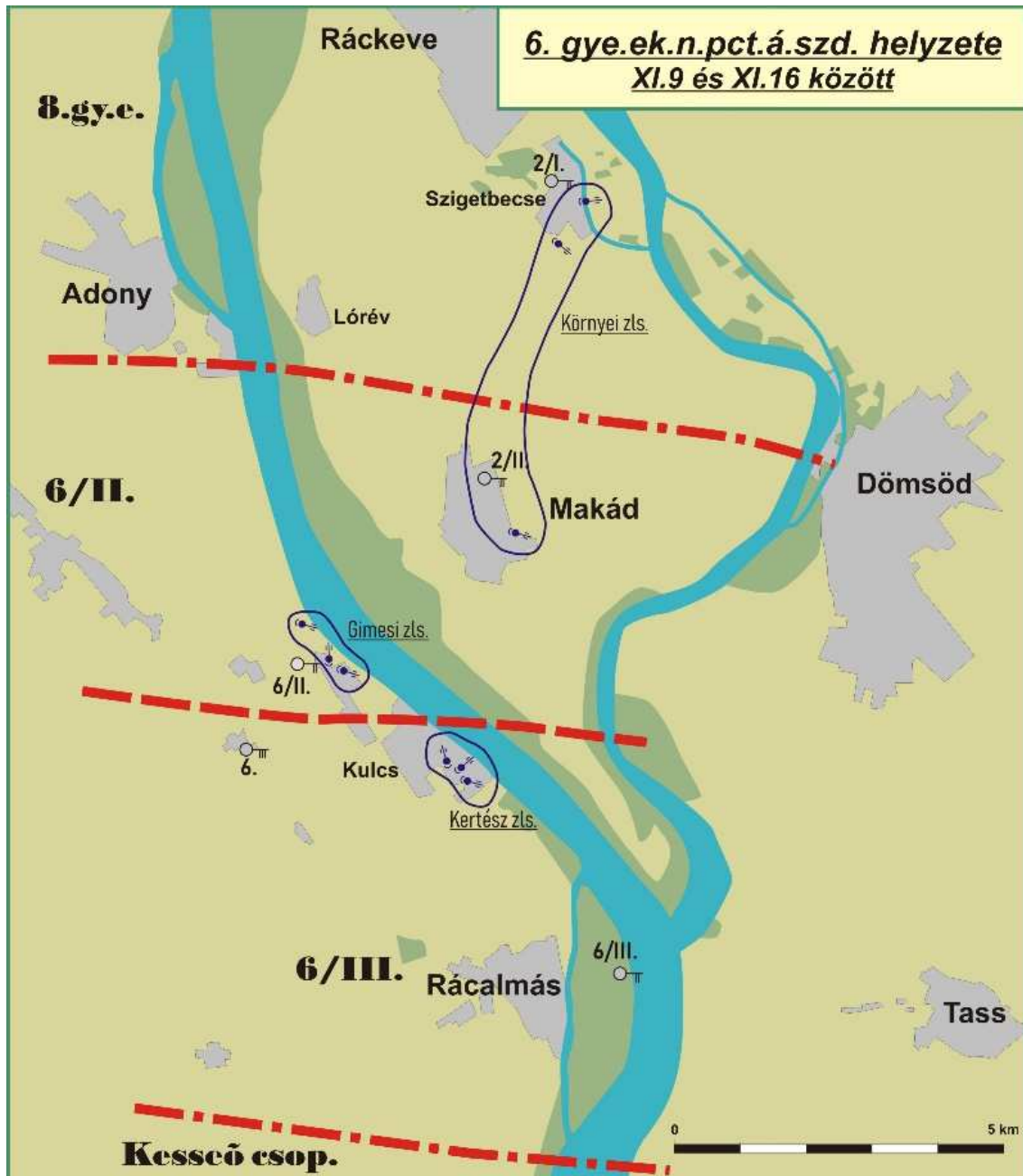
Október végén Major Jenő vezérezredes megérkezett Sárbogárdra a 2. hadsereg parancsokságára, hogy megszervezze a Duna védelmét az Ercsi és a Dráva torkolata közötti mintegy 200 km hosszúságú partszakaszon. A Duna-védelemmel megbízott hadsereg parancsnokának november 2-án alárendelt VII. hadtestnek az volt a feladata, hogy a hídfőt megtartva korlátolt célú támadásokkal lekösse a főváros irányába előretörő szovjet erőket. A hadtest ez a feladatot csak részben tudta megoldani. A hídfő előterében tartózkodó 1. huszárhadosztállyal együttműködésben kellett volna a tervezett támadást végrehajtani, azonban november 3-án a szovjet IV. gépesített gárdahadtest megelőzte azt, így a magyar támadás kudarcba fulladt. Fretter-Pico tüzérségi tábornok parancsára a magyar 3. hadseregnek a solti hídfőálláson keresztül visszavonuló csapataiból a 23. tartalékhadosztályt feltöltés helyett a Dunaföldvártól délre lévő folyamszakasz védelmére vetették be.

A hídfő előterében november 2-ig harcoló 10. gyaloghadosztály pedig a Rácalmás – Ercsi – Dunapentele – Százhalombatta folyamszakaszt vette át. Ettől délre ugyanakkor november 4. és november 15. között a solti hídfőt védő „Kesseő csoportot” november 11-én a viszonylag gyenge 18./III. zászlóaljjal próbálta megerősíteni.³⁸⁵

³⁸³ SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT 2003, 144. o.

³⁸⁴ *Hadak Útján* 1964, XVI. évf., 187. sz., 9. o.

³⁸⁵ *Hadak Útján* 1964, XVI. évf., 183–184. sz., 13. o.

8. ábra. A 6. gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús század helyzete
1944. november 9–16 között³⁸⁶

A hadosztály alakulatai közül a folyamvédelemre vonatkozó intézkedések közül csak a 6. gyalogezred parancsnokának csoportjára vonatkozó iratokkal rendelkezem, melynek ekkor a 10. felderítőosztály, az 54. utászszázlójai a 10. és a 74. tábori tüzérosztályok voltak alárendelve.

³⁸⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz – Térképek (A térképet az eredeti alapján Sántha Zsuzsanna készítette.)

Maga az ezred a Rácalmás-dél – Tass-dél vonaltól a Göböljárás – Szinatelep – Ráckeve-észak vonalig terjedő szakaszban látta el a folyamvédelmet. A megadott körlettől északra a 18. gyalogezred egyik meg nem nevezett zászlóalja,³⁸⁷ illetve a 10. gyaloghadosztály meg nem nevezett saját alakulata pedig a Csepel-sziget keleti partján végzett folyammegfigyelést. A fent jelzett csapatok között az összeköttetést a megerősített 6/3. lövészszázad biztosította. A 10. felderítőosztály kapta feladatul a Csepel-szigeten Makad, Szigetvecse, Ráckeve, Lórév települések ellenőrzését, az 54. utász zászlóaljnak pedig műszaki felderítést kellett végeznie az adott folyamszakaszon (átkelőhelyek megállapítása, az ellenségnek kedvező folyamszakaszok felderítése).³⁸⁸

A harccsoportnak a következő időszak viszonylagos nyugalomban telt el. Ezen nyugalmasabb időszakra Vadász Ödön főhadnagy így emlékszik vissza: „1944. november 5. (vasárnap): igazi vasárnapi hangulatba ébredtünk. Kis falunk³⁸⁹ ünnepelt és mi fél 12 órakor szentmisét hallgattunk. Igen jó volt, végre egy szép és jó katona mise. (...) Ma a századnak megengedtem, hogy a helybeli moziban az előadást megnézhesse. (...) A nap minden esemény nélkül telt el, veszteség nem volt, az I. szakasról még mindig nem tudok. A század ittlévő népei jól pihennek és kezdenek úgy az emberek, mint a gépek, fegyverek rendbe jönni. Nagyon kell ez a pihenő, csak legalább az I. szakaszt is itt tudnám. Idő elfogadható.”³⁹⁰ Ezt az ezred, illetve a hadosztály számára nyugalmasan eltelt rövid másfél hetet – mely időszak alatt többek között a IV. önálló légvédelmi gépágyús ütegből és a 6. nehéz páncéltörő ágyús század állományából létrehozták a hadosztályközvetlen 10. páncélvadász osztályt – egy november 15-i parancs szakította meg, mely az egész hadosztályt Gödöllő környékére rendelte.

6.2.1. A 18/III. zászlóalj harcai a solti hídfő védelmében

Az előbbieken leírt szinte eseménytelen, folyam-megfigyelési és folyamvédelmi időszak a hadosztály szinte egészének valóban a pihenés két hetét jelentette. Ez alól egyedüli kivételt képzett a szekszárdi 18. gyalogezred III. zászlóalja,³⁹¹ mely 1944. november 11-én lépett a solti

³⁸⁷ Mivel a 18/III. zászlóalj a solti hídfőben tartózkodott, ez vagy az I. vagy a II. zászlóalj volt.

³⁸⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékletek a Naplóhoz, 196.sz. – „Intézkedés a folyam megfigyelésre és az elhelyezésre” – 514./6. gy. epk. 44. XI. 4. szám, 1–2. o.

³⁸⁹ Az ezredtörzs és a század ekkor Perkátán volt elszállásolva.

³⁹⁰ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 101. o.

³⁹¹ A 18/I. zászlóalj békehelyőrsége Szekszárdon, a 18/II. zászlóaljé Sárbogárdon, a 18/III. zászlóaljé pedig Tolnán volt.

hídfő parancsnokának alárendeltségébe. Ahhoz, hogy a tolnai székhelyű 18/III. zászlóalj érintőleges szerepét a hídfőcsatában meg tudjuk érteni, időben vissza kell mennünk egészen október közepéig. A zászlóalj harcairól eredeti írásos dokumentum nem áll a rendelkezésünkre, így közvetett információgyűjtés után tudunk minimális adattal szolgálni az alakulat solti hídfőben történt harctevékenységével kapcsolatban.

A Paks és Rácalmás között elterülő Duna-szakasz védelme a korábban már említett Kesseő-harccsoport feladata volt. Ezen szakaszhoz tartozott a solti hídfőállás is, melynek arcvonalhossza 15-16, mélysége kb. 1-4 km volt. A szegedi hídfő feladása után a – hídfő védelmét ellátó – Matoltsy-csoportot jelölték ki a solti hídfő előkészítésére október 12-én. A front közeledtével a hídfőállás hevenyészett erődítési elemekből álló rendszerén október közepétől kezdve már munkászászlóaljak dolgoztak.³⁹² A rendelkezésre álló idő mélységben kiépített védővonal létrehozását nem tette lehetővé. A fő védelmi vonal elsősorban támpontokból állt, melyeket helyenként futóárkokkal kötöttek össze. A solti és mögötte a dunaföldvári átkelőhelynek stratégiai jelentősége volt, melyről megfelelő erők esetén a főváros felé előretörő szovjet csapatok oldalába támadásokat lehetett volna vezetni. Más kérdés, hogy a rendelkezésre álló erőkkel még a hídfő védelme is csak komoly erőfeszítések árán volt biztosítható.

Október hónap végére a front elérte a solti hídfőt. Október 29-én a Kalocsa irányából támadó szovjet egységek élei a Solti hídfőtől délre tűntek fel, majd november 1-jén Tassnál – Solttól északra – is elérték a Dunát, így körülzárták a hídfőt. A hídfőben rendelkezésre álló erők az alábbiak voltak: a rögtönzött Solt és Bátaszék ezredek, a 152. sorozatvető tüzérosztály (vadonatúj felszereléssel, de lőszer nélkül), egy SS rendőr zászlóalj (német kerettel, ukrán legénységgel), a 105., illetve a VIII. légvédelmi tüzérosztályok 5-5 üteggel.³⁹³ A magyar 3. hadsereg kényszerű átcsoportosítása és a visszavonulása után a solti hídfő megerősítésére a VII. hadtesttől további három tábori tüzérosztály is felhasználásra került. A szervezés egészére ugyanakkor jelentősen rányomta a bélyegét a rögtönzés, és kijelenthető, hogy a hídfő védelmére kivezényelt erő a feladat méretével nem állt arányban. A VII. hadtest – közte a 10. gyaloghadosztállyal – csapatainak partváltásának befejezésével egy időben, november 3-án jelentek meg az első szovjet csapatok a hídfő előterében, ezzel kezdetét vette a hídfő ostroma.

³⁹² Hadak Útján 1964, XVI. évf., 186. sz., 8. o.

³⁹³ KALOCSAY FERENC 1997, 12. o.

Ezen a napon az előljáró német parancsnokság egy végzetes döntést hozott: az egyébként is mérsékelten rendelkezésre álló erőket tovább forgácsolva megparancsolta, hogy a hídfőt északi irányba Apostag felé bővítsék ki. Ez ellen a magyar hídfő-parancsnokság erőteljesen tiltakozott, mivel az új védővonal jelentősen növelte a hídfő területét és a védővonal hosszát. Jezierski László, a hídfővédelem vezérkari főnöke szerint a hídfőben a szükséges 11 zászlóalj helyett november 1-jén csak 3-4 zászlóaljnyi erő volt védelemben, továbbá itt a védelem egyáltalán nem volt kiépítve. Ennek megfelelően a bővítési kísérlet kudarcba fulladt, és jelentős veszteségeket okozott a hídfőt védő német–magyar csapatoknak. Az, hogy az elvetélt hadmozdulat során az ellenséges támadások nem borították fel az egész hídfővédelmet, a csapatok jó vezetésének és helytállásának volt köszönhető. Továbbá azért is érthetetlen a német fél részéről ezen kibővítési kísérlet erőltetése, mert másnap Major Jenő vezérezredes, a 2. hadsereg parancsnoka azzal a kérdéssel fordult Friessner vezérezredeshez, a Dél Hadseregcsoport parancsnokához, hogy tervez-e támadást az elkövetkező időszakban a hídfőből. Mert ha nem, akkor valójában nincs is szükség a solti hídfőre, az ott harcoló alakulatokat ki lehetne vonni és a Duna védelmére fel lehetne használni. Friessner egy napon belül válaszolt, azonban a kérdés lényege elől kitért. A válasz lényege az volt, hogy a 2. hadsereg parancsnoka a „hídfőt az ellenség nyomására kiürítheti, annak időpontját maga határozza meg. A hidakat feltétlenül oly tökéletesen kell rombolni, hogy azokat az ellenség semmilyen körülmények között ne használhassa.”³⁹⁴

Az október végi–november eleji bevezető harcokat nem követte harci szünet, a szovjet erők november 5-én már zászlóaljnyi erővel támadták dél felől a hídfőt védő magyar csapatokat, és amelyek egy közel egy kilométeres szakaszon át is törtek. Ugyanezen a napon délelőtt Solt község magasságában is szovjet tapogatózó támadások zajlottak le kb. 1-2 zászlóaljnyi erővel. Ez a puhatolózó, frontális támadást nem indító időszak egészen november 11-ig eltartott, amikor is a hídfővédelem legnagyobb harcértékét képviselő „I. SS rendőr zászlóaljat” kivonták a hídfő védelméből, és helyére az erősen leharcolt, alig 200 főt számláló 18/III. zászlóaljat osztották be. A 10. gyaloghadosztályhoz tartozó zászlóaljnak összesen 2 géppuskája, 1 páncéltörő ágyúja volt.³⁹⁵ Ugyancsak november 11-én kivonták a 105. légvédelmi tüzérosztályt, amelynek feladatait a visszamaradó VIII. légvédelmi tüzérosztály kapott parancsot. A 105. légvédelmi tüzérosztály kivonása közel megfelelte a rendelkezésre álló tüzéséget. Ilyen mérvű

³⁹⁴ Hadak Útján 1964, XVI. évf., 187. sz., 10. o.

³⁹⁵ KALOCSAY FERENC 1997, 27. o.

meggyengítés sejtetni engedte, hogy a felsőbb parancsnokságok ekkor már számoltak a hídfő feladásával.

November 11. után a szovjet vállalkozások állandóvá váltak. A 18/III. zászlóalj az északi körzetben a Duna és az ún. Hegyi-major közötti területet tartotta fátyolszerű védelemben. Kalocsay Ferenc a zászlóalj helyzetével kapcsolatban írásában megjegyzi: „Megtámadása esetén itt komoly ellenállás nem volt várható, viszont itt a sikeres szovjet támadás az egész hídfő hátbatámadásának a veszélyét hordozta magában.”³⁹⁶

A hídfő elleni döntő támadás november 13-án következett be. Reggel 7 órakor közel egyórás rendkívüli hevedességű tüzérségi előkészítés után, mintegy 3 kilométer szélességben megindult a Soltnál lévő védőállás ellen az 5-6 zászlóalj nagyságú szovjet gyalogsági támadás. A védőállás vonalát a támadás átszakította, a községben rövid ideig tartó, intenzív helység harc bontakozott ki. Reggel 9 óra magasságában a támadóerők már maguk mögött hagyták a községet és a híd felé törnek előre, miközben a szovjet gyalogság egy része a község után a védőállások mögé kerülve megsemmisítette, illetve fogságba ejtette a „Solt 5” és a „Solt 8” századokat. A helyzetre való tekintettel elrendelték az ugyancsak hátbatámadással fenyegetett „Solt 6” század, valamint az időközben frontális támadást kapott 18/III. zászlóalj visszavonását a szűkebb hídfőbe. A hídfő déli szakasza is nehéz helyzetbe került, hiszen az arccal délnek és keletnek forduló védelem hátába kerültek a szovjet csapatok. Az itt lévő SS rendőr-zászlóalj főleg ukránokból álló legénysége megfutamodott, annak ellenére, hogy a német zászlóaljparancsok közülük többeket is példastatuálás-jelleggel a helyszínen agyonlőtt. A helyzet negatív előjelű „érdekessége” az volt, hogy a helyén maradt magyar csapatok katonáinak nagy részét ugyanakkor a szovjetek elfogták. A csapatoknak az a része, amelyiknek sikerült kicsúszni a bekerítésből, a hídon keresztül vonult vissza.

A további küzdelmek során az északi körzet parancsnoka a zászlóaljtörzsszel és néhány hozzájuk csapódott honvéddel is a szovjetekkel szembeni harcba bocsátkozott, ezzel lehetővé tette, hogy a „Solt 8” és a 18/III. zászlóalj a visszavonulását megkezdhesse és végrehajthassa. Az említett zászlóaljtörzs lépésről lépésre harcolva érte el a hídfeljárót, ahol néhány még megmaradt légvédelmi ágyú próbálta a szovjet támadást lassítani. A törzs maradékából összesen húsz fő jutott át a hídon – eközben halt hősi halált Kövér Kálmán őrnagy, a VIII. légvédelmi tüzérosztály aznap (!) megérkezett új parancsnoka. Nem lehet szó nélkül elmenni az általa is vezényelt alakulat solti hídfőharcokban nyújtott teljesítménye mellett: a súlyos

³⁹⁶ KALOCSAY FERENC 1997, 28. o.

harcok során légvédelmi tüzérsztály mintegy 50 páncélost lőtt ki.³⁹⁷ A dunaföldvári hidat ezt követően – 1944. november 13-án – azonnal felrobbantották, mely robbantással a hídfőharc lezárult.

A hídfőharc végével a magyar fél veszteségei viszonylag pontosan megállapíthatóak. A német és magyar részről részt vett alakulatok összesen 2211 fős veszteséget (elesett, sebesült, hadifogság) szenvedtek el. Ebből a hídfőharcok kezdetén 206 fős 18/III. zászlóalj összesen 17 főt veszített el, így a Gödöllő-környéki harcokba már csak 189 fő indult útba. Szinte megsemmisültek a teljesen feltöltött Solt I. és II. zászlóaljak (650 főből 104, valamint 600 főből 107 fő maradt), illetve a Bátaszék II. zászlóalj is, ahol a 350 főből mindösszesen 10 fő maradt harcos állományban!³⁹⁸ A szovjet veszteségekre vonatkozóan nem áll rendelkezésre adat, de figyelembe véve a szovjet harceljárást, a veszteségük nagy valószínűséggel meghaladta a védőkét. Érdekessége volt a hídfőcsatának, hogy a szovjetek páncélos erőt nem vetettek be, és a légi tevékenységük is mérsékeltnak volt nevezhető. Ez utóbbi részben a hídfőben állomásozó nagyszámú légvédelmi egységnek is köszönhető volt.

Még a harcok vége felé, november 13-án a magyar 2. hadsereg törzsét kivonták a harcvezetésből, a Duna-vonal védelmét a 3. hadsereg parancsnokság vette át. A tolnai 18/III. zászlóalj töredéke pedig a hídfőharcok lezárulta után, november 22-én a hadosztálllyal tartott az új rendeltetési helyére, a Gödöllő környéki harctérre.

6.3. Személyi és hadrendi változások, illetve kitüntetések a hadosztálynál

Kudriczy vezérőrnagy november 1-jei altábornaggyá történt előléptetése után nem sokkal átvette a II. hadtest parancsnoksági teendőit, őt november 12-én ismét vitéz Oszlányi vezérőrnagy követte a hadosztály élén.³⁹⁹ Távozása előtt, még november 5-én a hadosztályhoz bevonult András Sándor vezérkari ezredes, akit a hadosztály gyalogsági parancsnokává⁴⁰⁰ neveztek ki annak ellenére, hogy ő korábban a Magyar Királyi Légierő vezérkari főnöke volt, és gyalogsági harcban nem volt tapasztalata. November 7-től Parlay István vezérkari alezredest

³⁹⁷ SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT 2003, 144. o.

³⁹⁸ KALOCSAY FERENC 1997, 36. o.

³⁹⁹ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - M. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság – 50. sz.
hadosztályparancsnoksági parancs (1944. XI. 14.).

⁴⁰⁰ Gecsányi Ágostont 1944. november 1-jén előléptették vezérőrnaggyá és átvezényelték

áthelyezték az 1. hadsereg parancsnoksághoz, helyét Botond Béla vezérkari őrnagy, tőle pedig a hadosztály szállásmesteri teendőket (I. c) Kontz Ernő vezérkarbeli százados vette át. Benyovszky Győző vezérkari százados az I. a (hadműveleti osztály) vezetője lett. Érdekesség, hogy a nyilasok által feloszlott Testőrségtől ugyanezen a napon „bevonult” nemes Gyárfás Győző testőr főhadnagy⁴⁰¹, aki a 6/I. zászlóalj egyik lövész századának parancsnoka lett.⁴⁰²

November 10-én Molnár Géza őrnagyot a 8/II. zászlóalj parancsnokává nevezték ki, sikabonyi Angyal Dénes alezredest a 6. gyalogezred parancsnokságához osztották be. Még október 27-én került beosztásra a 74. tábori tüzérosztály tisztii személyi veszteségeinek pótlására dr. Fövényi Mihály főhadnagy és dr. Szívós Antal hadnagy. A nagyszámú tisztii veszteséget elszenvedett 8/II. zászlóalj is ezen a napon kapta a tisztii pótlást: Bálint Sándor, Borsos László, Demeter Vilmos, dr. Nyári Béla, Kneifel Imre hadnagyok, illetve Kökény Tibor, dr. Szilágyi Jenő és Tátrai Zoltán zászlósok személyében. A 6. gyalogezred ezredközvetlen alakulataihoz ekkor került beosztásra Rózsahegy József zászlós, a 6/I. zászlóaljhoz pedig Kéri Gábor hadnagy.

November közepén a hadosztály egyes részeit átszervezték. Bevonultatták Pécsről a 8. gyalogezred nehéz páncéltörő ágyús századát, mely egyből hadosztályközvetlen alakulat lett. Ebben a funkciójában ugyanakkor nem sokáig maradt, mivel a három szakaszát a három hadosztályhoz tartozó gyalogezredhez osztották be ezredközvetlen páncéltörő ágyús szakaszoknak. A 6. gyalogezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús századot ezzel egy időben kivonták a 6. gyalogezred parancsnoksága alól, majd hadosztályközvetlen alakulat lett.⁴⁰³ Nem sokkal ezután – november 28-án – megalakult a 10. páncélvadász osztály Tőke István százados parancsnoksága alatt, melybe a törzsön kívül a IV. önálló légvédelmi gépágyús üteg, a 6. nehéz páncéltörő ágyús század és egy meg nem nevezett rohamüteg tartozott.⁴⁰⁴ November 12-én és 13-án pótlásokat is érkeztek a hadosztályhoz: a 6. gyalogezred a 7/9., a 19/6. és a 334. rögtönzött század, a 8. gyalogezredhez pedig az ún. Miklós-zászlóalj vonult be három puskásszázaddal és kettő páncéltörő szakasszal. A századok az előírt szervezettel – 4 tiszt, 124 főnyi legénység, 20 géppisztoly, 9 golyószóró, 2 géppuska, 2 gránátvető, 1 nehézpuska – rendelkeztek.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ nemes Gyárfás Győző a m.kir. Testőrség „Szekely szakaszának” volt a parancsnoka.

⁴⁰² VADÁSZ ÖDÖN 1944 - M. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság – 43. számú hadosztályparancsnoksági parancs. – (1944. XI. 5)

⁴⁰³ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 106. o.

⁴⁰⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - 10. páncélvadász osztály iratai – I. számú osztály napiparancs (1944. november 28.)

⁴⁰⁵ SZABÓ PÉTER – SZILI FERENC 1993, 45. o.

További érdekességékként meg kell jegyezzük, hogy november 14-én a 6/III. zászlóalj állományából 28 tiszt és honvéd – kettő posztumusz –, illetve egy a 12. tábori tüzérosztály állományába tartozó legénységi állományú személy kapott egyszerre Magyar Bronz Vitézségi Érmét.⁴⁰⁶ November 18-án ismét nagyobb mennyiségű MBVÉ-t osztottak ki, ez alkalommal a 6/I. zászlóaljban 6 darabot, a 6/II. zászlóaljnál 14 (kettőt posztumusz), a 6/III. zászlóaljnál 55 (!)(ötöt posztumusz), a 10. felderítő osztálynál kettő, a IV. önálló légvédelmi gépágyús ütegnél pedig nyolc főt tüntettek ki. Ezen a napon a Magyar Kis Ezüst Vitézségi Érem (MKEVÉ) elismerésben a 6/I. zászlóaljnál 3 (kettő posztumusz), a 6/II. zászlóaljnál 14 (12 posztumusz) a 6/III. zászlóaljnál 32 fő (18 posztumusz), a 10. felderítőosztálynál 8 (4 posztumusz), a IV. önálló légvédelmi gépágyús ütegnél pedig 5 fő részesült. A fent ismertetett kitüntetések mennyisége bizonyítja, hogy a hadosztály tagjainál a harci szellem még megfelelő volt, feladatukat a dél-dunántúli katonák a lehetőségeikhez mérten a legmagasabb szinten látták el, ugyanakkor a posztumusz kitüntetések nagy számából a Duna–Tisza közti harcok heveségére és a hősi halált halt személyek nagy számára is tudunk következtetni.

⁴⁰⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - M. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság – 49. sz.
hadosztályparancsnoksági parancs (1944. november 14.)

VII. FEJEZET

A 10. GYALOGHADOSZTÁLY HARCAI A BUDAPESTI CSATÁBAN

„Szomorú, de nem valami rózsás a helyzet. Sajnos azt kell rögzítenem, hogy nap, mint nap reménytelenebb a helyzet. Mindenre el voltam készülve, de arra nem, hogy az átszökések napirenden vannak, annak dacára, hogy szigorú rendeletek jelennek meg arra nézve, hogy mit csinálnak azokkal, akik átszöknek. Nem tudtam mással magyarázni, minthogy a Dunántúl elfoglalása lelkileg összetörte a somogyi gyerekeket.”⁴⁰⁷

7.1. A 10. gyaloghadosztály a német 13. páncélosadosztály alárendeltségében

Korábban már volt róla szó, hogy október 29-től a magyar 3. hadsereg – benne a VII. hadtesttel és abban a 10. gyaloghadosztállyal – az akkor megalakult Fretter-Pico hadseregcsoporthoz parancsnoksága alá került. Az önálló magyar hadsereg-parancsnokság ekkor még létezett, a magyar alakulatokat nem a D.V.K.-on⁴⁰⁸ keresztül utasította a német parancsnokság, továbbá ekkor még önálló magyar harcvezetés is létezett. Ez a helyzet november 15-i átvezénylés után teljesen megszűnt, hiszen a magyar 2. és a 3. hadsereg-parancsnokságot a németek kivonták az arcvonalból és feladatukat teljesen leredukálták. A magyar 2. hadsereg-parancsnokságot már november 13-án kivonták az arcvonalból, hogy a Németországban kiképzésen lévő magyar alakulatok felett átvegye a vezetést.⁴⁰⁹ A magyar 3. hadsereg-parancsnokság 1944. november 13-tól a Duna védelmét irányította Ercsitől a Drávaig, majd a szovjet csapatok előretörésével a hadsereg önálló harcvezetése 1944 decemberében megszűnt. Újbóli alkalmazására csak 1945. márciusban került sor, amikor a Balck-seregcsoporthoz részeként a Dunántúlon volt védelemben.⁴¹⁰

A 10. gyaloghadosztály egy ideig a Fretter Pico-seregcsoporthoz páncélos-hadtesteknek volt alárendelve; november 15-től a német III. páncélos-hadtest-parancsnokságnak – közvetlenül a német 13. páncélosadosztálynak –, majd november 20-án annak áthelyezése miatt a LVII. német páncélos-hadtestnek. A magasabb parancsnokság időszakosan többször is változott, azonban az önálló magyar harcvezetés megszűnésével, 1944. november 15-e után a mindenkori

⁴⁰⁷ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 121. o.

⁴⁰⁸ D.V.K.: A német „Deutsches Verbindungs Kommando” rövidítése, magyarul német összekötő törzs.

⁴⁰⁹ LEXIKON, 271. o.

⁴¹⁰ LEXIKON, 272. o.

10. gyaloghadosztály parancsnoksága a német 13. páncélos hadosztály⁴¹¹ parancsnokának, Schmidhuber vezérőrnagynak volt alárendelve.

A német 13. páncélos hadosztály 1944. október 7. és október 28. közötti, az alföldi páncéloscsatában való harcait nem részletezve megemlíjtük, hogy október 19. és 20. között sikerült a szovjeteknek a Debrecen köré vont védelmi vonalat mindkét oldalról áttörni és az áttörést északi és déli irányban is folytatniuk. A szovjetek mindkét irányból szorították vissza a német egységeket a Duna–Tisza közötti vonalra, ezért a 13. páncélos hadosztály kénytelen volt egyik területet a másik után feladni, míg végül október 28-án a Tiszától keletre lévő utolsó területeket is ki kellett ürítenie. Az alföldi páncéloscsatában meggyengült 13. páncélos hadosztálynak nagyobb szerepet szánt a magasabb német vezetőség a szovjet előnyomulás feltartóztatásában. Ezzel egyidőben október 29-én – ahogy azt korábban már részleteztük – megindult a Budapest elleni szovjet fő támadás, mellyel elkezdődött a

⁴¹¹ A német 13. páncélos hadosztályt 1940 októberében Bécs mellett állították fel, majd miután a német 6. hadsereg Sztálingrádnál vereséget szenvedett. 1943-ban ismét elrendelték a megsemmisített német hadosztályok újbóli felállítását. Ebben fontos szerepet játszottak a pszichológiai tényezők is, mivel a személyi és az anyagi nehézségek ellenére egy új 6. hadsereg – új hadosztályokkal, ám régi sorszámokkal – lett felállítva. 1944-re azonban még nehezebb lett a helyzet mind személyzet, mind anyagi utánpótlás terén. 1944 augusztusában a Iasi–Chisinaui-front áttörése után a szovjet csapatok a német 6. hadsereg zömét bekerítették és megsemmisítették, mialatt a korábbi szövetséges Románia kapitulált, majd átállt a szovjetek oldalára. A német 6. hadsereg hadrendjébe tartozó 13. páncélos hadosztály Románia területéről történő visszavonulását követően, a hadosztály maradéka és a hazatérő harcosok kisebb csapatai is Budapeستől 50 kilométerre délre található Örkényben gyülekeztek. 1944. szeptember 9.-én Schmidhuber ezredest bízták meg a 13. páncélos hadosztály vezetésével, akit nem sokkal később a hadosztály parancsnokává nevezték ki, egyben előléptették vezérőrnaggyá is. A hadosztály magját a 110. páncélosdandár képezte. Ugyanakkor a rendelkezésre álló személyzetből és anyagból, ilyen rövid idő alatt a németek minden erőfeszítése ellenére sem volt lehetséges egy páncélos hadosztályt felállítani. Dieter Hoffmann adatai szerint a páncélos hadosztály 1944. október 1-én közel 15 ezer fős kellőálladékból összesen 8800 fő állt rendelkezésre. (280 tiszt, 2174 altiszt, 5969 főnyi legénység és 365 főnyi „hiwi”, azaz nem német önkéntes) Továbbá annak ellenére, hogy 1944-ben, a folyamatos légitámadások ellenére a német birodalom területén a páncélos hadi járművek gyártása emelkedő tendenciát mutatott, a 13. páncélos hadosztály mégsem tudta elérni az előirányzott páncélos állományt. Egyéb harci eszközöknél sem tudták a hiányosságokat pótolni. A tüzérségi lövegek, páncélelhárító ágyúk, páncélvadászok száma kirívó aránytalanságokat mutattak az előirányzott számokhoz képest. A hadosztály nem volt képes saját meglévő csapatait például gépfegyverrel és kézi tüzfegyverekkel sem ellátni. Az előirányzott 1311 db géppuska helyett 1944. október 1.-én csak 164 db-ja volt az alakulatnak. – In: HOFFMANN, DIETER 2001, 265. o., illetve SZÁMVÉBER NORBERT 2018, 645–646.

Budapestért folytatott csata első fázisa. November közepén, a Budapestet védő erők átcsoportosítása során, a hadosztály számára Hatvantól délre jelöltek ki egy védelmi zónát, így Budapesttől keleti irányban lettek bevetve. A német csapatok általános állapota ugyanakkor addigra már minden szinten leromlott a hatalmas anyagi és emberi áldozatok miatt.⁴¹²

November 11-én a szovjet csapatok mellett ugyanakkor az átállt Románia csapatai is megjelentek a Valkó – Dány térségében, ugyanis a román VII. hadtestet ekkor rendelték alá a Sumilov vezérezredes által irányított szovjet 7. gárdahadseregnek. A hadtest a szovjet 24. gárda lövészhadtest (dél) és a szovjet 25. gárdalövészhadtest (észak)⁴¹³ közé beékelve került alkalmazásra.⁴¹⁴ A román hadtest a 2. és a 19. gyaloghadosztályokból, illetőleg a 9. lovashadosztályokból állt, összlétszáma 36 ezer fő volt. Parancsnoka a korábban a szovjet ellenes küzdelmekben is kitűnt Nicolae Şova hadtesttábornok volt.⁴¹⁵

7.2. A magyar–német kapcsolatok alakulása 1944. november közepén a Budapest előterében folytatott hadműveletek alatt

Ezen alfejezet megírását azért tartottam szükségesnek, mert november elejére a két hadviselő fél „szövetségesi” viszonyában a németek már egyáltalán nem adtak a látszatra, és nyíltan csak alárendelt szerepet szántak a magyar csapatoknak. Ekkorra a magyar seregtestek vezetésével már egyáltalán nem számoltak, azoknak csak epizódszerepet szántak. Rendszerint „elfelejtették” tájékoztatni az alárendelt magyar parancsnokságokat az ő mozgásukról, ugyanakkor az is elég beszédes, hogy a német 6. hadsereg hadinaplójában a jelzett időszakban a hadosztályról, illetve általában a magyar gyalogosalakulatokról az alárendeltségi viszonyok bejegyzésén, illetve néhány keresetlen szóval tarkított megjegyzésen kívül alig esik szó!⁴¹⁶

⁴¹² HOFFMANN, DIETER 2001, 263–272. o.

⁴¹³ SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉVER NORBERT 2009, 317. o.

⁴¹⁴ A román 1. hadsereg két hadteste a 2. Ukrán Front jobb és bal szárnyának két részébe volt betagolva. A román 4. hadtest a Bükk térségében, a 7. hadtest pedig Budapest előterében harcolt ebben az időszakban.

⁴¹⁵ BERNÁD DÉNES 2005, 42. o.

⁴¹⁶ Ami néha megemlítsre kerül, az a szintén a Fretter-Pico seregcsoport alárendeltségébe tartozó magyar 1. páncélos hadosztály, bár az alakulattal kapcsolatos harci cselekmények leírásába nem bonyolódik bele a német 6. hadsereg hadinaplójának szerkesztője.

Jól jellemzi a két szövetséges viszonyát az alábbi epizód, melyet a kaposvári páncéltörő ágyús század naplójában találunk meg: „Dél felé befutott a II. szakasz parancsnoka és jelentette, hogy a németek megléptek és neki semmiféle parancsot nem adtak, hanem tüzelőállásba hagyták és erre ő egy rajjal és a szakasz kocsijaival bevonult. Egy raja, mely az Aszód-Kartal úton volt a németeknél maradt és nem hajlandók ideadni. Erre én írtam Benyovszky századossal, I. a. osztályvezetővel egy intézkedést, melyre Gimesi zászlós elment a rajért, de vissza a rajt nem adták, az írást igen. Jelentette, hogy a rajt német fegyveres őr őrzi, persze csak addig, míg oda nem lónek, mert mihelyt odalónek, a németek azonnal elmennek. Gimesi zászlós ismét visszament azzal, hogy a rajt ellopja.”⁴¹⁷

November végére, december elejére az állapotok egyre ellenségesebb irányt vettek. Benyovszky százados és Vadász főhadnagy is megjegyzi, hogy Oszlányi Kornél vezérőrnagy a németekkel való összeférhetlenség miatt távozott ekkor már végleg a hadosztály éléről. Vadász főhadnagy ugyanakkor egyéb rendellenességeket, „fegyvertárshoz” méltatlan viselkedési formákat is leírt: „A német „szövetséges” egyebet sem csinál, mint állandóan átcsoportosít. A német egységek állandóan menetben vannak, egyik arcvonal szakaszról a másikba és így nem jut idő ellentámadásra. No, és nem utolsósorban kell megemlítenem, hogy minden idejünkkel és erejünkkel azon vannak, minél több ingó dolgot »mentsenek« át német földre. Hogy ez az »átmentés« milyen formában megy arról jobb nem beszélni, elég szomorú ezt látni és végigélni rettenetes. A megoldásra nyugodtan merem rányomni a »fosztogatás, rablás« bélyegzőjét. Egészen ártatlan dolgok szétrombolásában élik ki magukat. (...) Nyugodtan merem állítani, hogy az ellenség nem tudna ilyen csúnya munkát végezni, mint a német »szövetséges«. No de talán nem marad neki adósa a sors. Mondhatom már nagyon elégünk van velük. Sehol sem láttunk még segítséget nyújtani részéről, mert mindenütt csak hátul dögölnek és fosztogatnak. Itt-ott egy-egy páncélos egységük megvonultatja magát, aztán gyorsan eltűnnek.”⁴¹⁸

Meglehetősen nyersen fogalmaz Bíró hadnagy is a németekkel való kapcsolat alakulásáról, szintén negatív kontextusban: „Olyan se vele, se nélküle házasság ez a németekkel. Csak örökös csalódás, egymás átejtése. Ők is bizalmatlanok voltak velünk szemben, de mi is bizalmatlanok vagyunk, mert mindig szarban hagynak bennünket. Nem

⁴¹⁷ Napló, 112–113. o.

⁴¹⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 123–124. o.

tehetünk mást, mindig figyeljük a mozgásukat, aztán ahhoz tartjuk magunkat. Ez a módszer vált be a legjobban”.⁴¹⁹

Hasonló véleményen volt Benyovszky vezérkari százados is a németekkel való kapcsolatáról: „Csapataink a gödöllői harcokban az első napokban úgy védelemben, mint ellentámadásban, keményen helyt álltak. Bár az első naptól kezdve a Schmidhuber vezérőrnagy által vezetett 13. páncélos hadosztálynak lett alárendelve, ami Oszlányi Kornél vezérőrnagynak nem nagyon tetszett. A szövetségi hadműveleteknek minden átka feltámadt. Fokozatosan harcászati az ezredparancsnokok is elvesztették befolyásukat. Német és magyar legénység teljesen összekeveredve harcolt. Ez ellen Oszlányi vezérőrnagy, majd András Sándor is sokat küzdött. A magyar vezetésnek csak az ellátás és a létszám pótlása maradt.(...) Az a tény, hogy az egységek német vezetésnek voltak alárendelve, nem érezte vajon ez egyszerű ember, hogy eladtuk őket? Ahol részben vagy egészben megmaradt a magyar vezetés, ott a fegyelem is magasabb fokú maradt. De a negatív jelenségek ellenére, mint a szökés, részben az ellenséghez való átpártolás, civilruha öltözés és elbújás, voltak jócskán a hadosztálynál olyan alakulatok, melyek a magyar virtushoz méltóan becsülettel kitartottak és úgy a németek, mint az ellenség csodálatát váltották ki.”⁴²⁰

7.3. Harcok Budapest előterében

– Dány, Valkó, Gödöllő, Mogyoród, Csömör

A november eleji viszonylag nyugalmasabb, folyamvédelemmel eltöltött időszakot a november 15-én késő este kiadott német parancs szakította meg, melynek értelmében a 10. gyaloghadosztály a folyammegfigyelés során elfoglalt Duna menti állásaiból kivonásra került. A Dél Hadseregsoportnak ekkorra már semmiféle tartaléka nem volt. A Cegléd-től északra kiéleződött helyzet miatt az OKH⁴²¹ kénytelen volt a Budapesttől délnyugati térségben még kiképzés alatt álló 271. népi-gránátoshadosztályt bevetni azzal a kikötéssel, hogy azt a budapesti hídfőállásban lekötött német hadosztályok – elsősorban a III. német páncélos hadtest – helyettesítésére használják. A hídfőállás megerősítésére a valóságban azonban a magyar rohamtüzérek és a 10. gyaloghadosztály került Pécel és Gödöllő térségében, a 271. népi-

⁴¹⁹ TGY 3251 - Bíró József, 20. o.

⁴²⁰ TGY 3305 – Benyovszky Győző, 2. o.

⁴²¹ Oberkommando des Heeres: a német szárazföldi erők főparancsnoksága.

gránátoshadosztály pedig a 10. gyaloghadosztály Duna menti állásait vette át.⁴²² Az eredeti elképzelés szerint a hadosztálynak a Csepel-sziget déli részének védelmét kellett volna ellátnia,⁴²³ azonban a tervet a német hadseregcsoporthadparancsnokság módosította: a hadosztályt a Breith-hadtestcsoporthoz rendelte alá és a Valkó – Dány – Vácszentlászló környéki arcvonalszakaszra rendelte.⁴²⁴

A kivonást másnap hajnalban (november 16-án) megkezdték, és az alakulat részei részben gépkocsi- és autóbusz-szállítással, részben gyalogmenettel megindultak Gödöllőre. Az élszállítmányok – a 8/II. és a 8/III. zászlóaljok – beérkezésük után azonnal bevetésre kerültek Valkó községtől délre, az ott keletkezett 5 km-es hézag betöltésének céljából.⁴²⁵ A délután folyamán beérkezett 6. nehéz páncéltörő ágyús század parancsot kapott a páncélelhárítás Gödöllő külterületén – az isaszegi, a valkói és a hatvani utakon – történő megszervezésére.⁴²⁶ A 6/I. és 6/II. zászlóaljok szintén a délután folyamán érkeztek be, de azok egyelőre Gödöllőn maradtak hadosztálytartalékban, akárcsak az este folyamán beérkező 10. felderítőosztály. A német légi felderítés szerint, a hadosztály arcvonala előtt, Dány község közelében egy szovjet harccsoport gyülekezett közel 30 páncélossal.⁴²⁷

November 17-én hajnalban a német 13. páncélosadosztálytól parancs érkezett, mely szerint másnap a 6. és a 8. gyalogezred beérkezett részeinek, a német Feldherrnhalle⁴²⁸ páncélgránátos-hadosztályhoz tartozó Wolff ezrednek és a Feldherrnhalle páncélgránátos-hadosztály – közelebről meg nem nevezett – páncélosainak egy összehangolt támadás során

⁴²² Hadak Útján 1965. április, XIV évf., 192. sz., 9. o.

⁴²³ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 127. (*Kriegstagebuch A.O.K.6 – Band 17. vom 29. 10. - 30. 11. 1944*)

⁴²⁴ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 132.

⁴²⁵ TGY 3251 – Bíró József, 12. o.

⁴²⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 108. o.

⁴²⁷ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 131.

⁴²⁸ „Feldherrnhalle” páncélgránátos, majd páncélosadosztály. A seregettestet 1943. június 22-én páncélgránátos hadosztályként állították fel. A szovjetek az 1944. nyári belorussziai „Bagratyion” hadművelet során szétverték. 1944. július második felében kivonták az arcvonalból és újjászervezték. Az újjászervezés során a németek egy 1944. mintájú páncélosadosztályt kívántak felállítani, de ehhez nem állt rendelkezésre elég eszközük, ezért harccsoportot szerveztek belőlük. (Kampfgruppe Panzergrenadier-Division Feldherrnhalle) Magyarországra 1944. szeptember elején érkeztek meg, részt vettek az alföldi páncéloscsatában, majd miután a 109. páncélosdandár egységeit a hadosztály alá rendelték, november elejétől – immár ismét hadosztályként – Budapest előterében harcolt. Parancsnoka Günther Pape ezredes volt.– In: SZÁMVÉBER NORBERT 2018, 643–645. o.

vissza kellett volna foglalniuk Dány községet.⁴²⁹ Annak ellenére, hogy a 6. gyalogezred a megbeszélte tervhez magát tartotta, két zászlóaljja a Csákói tanyát elfoglalta, és épp Dány irányába délnyugatra fordult volna, a német 13. páncélosadosztály támogatása elmaradt, így a hadosztályparancsnok a támadást az elért vonalban leállította. Este a német páncélostámadról hírek érkeztek, de mivel az a valkói szeszgyárnál erős ellenállásba ütközött, ezért a támadási célt elérni sem a német, sem a magyar alakulatok nem tudták.⁴³⁰ Ezen napon jelent meg először a frontszakaszon a román VII. hadtest az alárendelt csapataival is, sőt ezen a napon a román 2. gyalogadosztály csapatai foglalták el a hadosztály arcvonala előtt fekvő Dány községet.⁴³¹ Ezen a napon a kaposvári hadosztályt a német 13. páncélosadosztálynak rendelték alá

November 18-án az előző nap már megkezdett támadást segítő Lehoczy Lajos ezredes, a 10. gyalogadosztály tüzérségi parancsnoka utasítást kapott, hogy valamennyi beérkezett üteggel a 6. gyalogezred csoportjának Dány visszafoglalására irányuló támadását támogassa. Napközben a hadosztálytól északkeletre lévő 13. páncélosadosztály és a Vácszentlászlótól északnyugatra támadó ellenséges szovjet erők között heves harc bontakozott ki, melynek az lett a vége, hogy bár a németek három szovjet páncélost kilőttek,⁴³² de a német 46. gyalogadosztály jobb szárnyát vissza kellett venni. Ezzel egy időben a tőle délre, Valkó irányában megindított magyar támadáshoz (6. gyalogezred) ígért német páncélos támogatás ismét elmaradt, így annak támadása elakadt, ráadásul az ellenség nagy erővel megindította a támadását a 6. és a 8. gyalogezred vonalai ellen. Ezt a támadást a 6. gyalogezred elhárította, de a 8/I. zászlóaljból – rögtönzött „Miklós” féle pótzászlóalj⁴³³ – egy század az ellenséghez állt,

⁴²⁹ HM HIM, Hadtörténelmi Levéltár, II. 1471., 10. gyalogadosztály (10. gyho), 90. doboz – a 10. gyho. naplója 44. XI. 16-i bejegyzés (Továbbiakban 10. gyho. naplója)

⁴³⁰ 10. gyho. naplója, 44. XI. 17-i bejegyzés.

⁴³¹ Nicolae Şova hadtest-tábornok (1965-ben ny. vezérezredes), a román VII. hadtest parancsnokának visszaemlékezése – In: Armata română în războiul antihitlerist, 1965, 290. o.

⁴³² 10. gyho. naplója, 44. XI. 18-i bejegyzés – A kilőtt páncélosok számában a források között van némi eltérés: német AOK 6. hadnaplója szerint a német 13. páncélosadosztály részei ezen a napon a Karola-állás északi magasságát és Valkó déli részét elérték. Utóbbi helyen hat (!) ellenséges páncélos megsemmisítéséről írnak. Lásd: OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 141. o

⁴³³ Csánki Pál református tábori lelkész több helyen említést tesz arról, hogy ez a pótlásként beérkezett zászlóalj több részletben állt át az ellenséghez. November 20–21-én is álltak át a szovjet/román csapatokhoz a zászlóaljtól, és már november 20-án alig voltak többen, mint 40 fő. November 22-én a megmaradt alakulatot beolvastották a 8/II. zászlóaljba. Selmeczi István – a Csánki-napló közreadója – ezen a helyen leírja, hogy a Miklós-féle (8/I.) zászlóaljat a Budapest előterébe történt átvezényléskor köztörvényes bűnözőkkel töltötték fel.– In: SELMECZI ISTVÁN 2015, 128. o.

így az arcvonalban rés támadt. A helyzetet nehezítette, hogy a 6. gyalogezred déli szomszédságban lévő német, ún. Wolff-zászlóalj a németek kivonták, melynek arcvonalát a kaposvári gyalogezrednek kellett átvennie.⁴³⁴

November 19-én a hadosztály egységei közé ékelődve az arcvonalba tagozódott a német 93. páncélgránátos-ezred. A 13. páncéloshadosztály a gyaloghadosztállyal közösen védelemben ment át. A szomszéd 12. tartalék hadosztály bal szárnyán lévő 38. gyalogezredet⁴³⁵ a 10. gyaloghadosztály alá rendelték, a még be nem érkezett szekszárdi 18. gyalogezred leendő állásaiba. Ezen a helyen egy rövid kitérőt teszünk, hogy Bíró József tartalékos hadnagy visszaemlékezéséből idézzünk. A 10. gyaloghadosztály hadinaplójának szerkesztője leírja, hogy a 38. gyalogezred a „később beérkező 18. gyalogezred helyére” került, mely „a solti hídfőben még harcolt”.⁴³⁶ Ez az állítás csak részben fedti a valóságot, hiszen korábban írtunk róla: a 18./III. zászlóalj valóban harcolt a hídfőben, ugyanakkor annak maradványait már november 13-án kivonták a hídfőből. Az azóta eltelt közel egy hét alatt hogy mi történt a zászlóaljjal, és hogy a szekszárdi 18. gyalogezred másik két zászlóalja november 2-án óta hol tartózkodott, sajnos források hiányában nem lehet pontosan megmondani. Mindenesetre érdekes, hogy a másik két zászlóalj is csak november 22-én érkezett be Gödöllőre.

November 20-án, a délelőtt folyamán a német III. hadtestparancsnokság értesítette a hadosztály parancsnokát, hogy az ellenség Bag irányában páncélosokkal támadást tervez. Ennek elhárítására utasítást adott 10 darab⁴³⁷ nehéz páncéltörő ágyú – a német 13. páncéloshadosztály részére történő – átadására. Oszlányi Kornél vezérőrnagy az alig egy hete a hadosztály állományába tartozó 8. nehéz páncéltörő ágyús századot jelölte ki a feladatra, melyet azonnal kivont és Szűcs főhadnagy parancsnoksága alatt Domonyra irányított. A német 13. páncéloshadosztály a Bag délkelet irányába folytatott támadásával a német 46. gyaloghadosztállyal helyreállította az összeköttetést.⁴³⁸ A román 2. gyalogoshadosztály 11.45-kor Valkóról délnyugatra kivezető út mentén a 6. gyalogezred bal szárnya ellen erős támadást indított. A támadó ellenség erejét a nagy köd miatt nem lehetett megállapítani. Motorzörgés és erős tüzelésből arra lehetett következtetni, hogy az ellenség nagyobb erővel és több

⁴³⁴ 10. gyho. naplója, 44. XI. 18-i bejegyzés

⁴³⁵ A 38. gyalogezred a pécsi székhelyű m. kir. „Béla király” 8. honvéd gyalogezred ikerezede volt, mely a m. kir. honvédség 1943-as átszervezéskor a 12. póthadosztály alárendeltségébe került.

⁴³⁶ TGY 3251 – Bíró József, 6. o.

⁴³⁷ Ebből csak 8. darab volt bevethető állapotban, kettő javításra szorult.

⁴³⁸ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 149. o.

harckocsival támad. A románok támadása a kaposvári ezred ellenállása miatt elakadt, így az ellenség visszahúzódott. A hadosztályparancsnok német utasításra kiadta a délután folyamán parancsot – a főellenállási vonal mögött – a Valkó és Máriabesnyő közötti erdőben lévő harckocsiárok megszállására. Ezeket az összes a csapatoknál és vonatnál nélkülözhető erők kivonásával hajtották végre. Oszlányi két védőkörletet alakított Szűcs ezredes, illetve Köllő őrnagy parancsnoksága alatt. A délután folyamán a német 13. páncélosadosztály támadása előrehaladt, így az arcvonal Monostorligettől Hévízgyörkig tartó szakasza kiegyenesedett. Késő délután a 8/I. zászlóaljnál az ellenség betört. A betörési helyre Nagy Béla ezredes a 8. gyalogezred parancsnoka a rögtönzött zászlóalj csekély ellenállása miatt összes erőit bevetette, hogy az arcvonalszakasz kettészakítását megakadályozza. A harcok az éjjeli órákban is folytak.⁴³⁹ Ugyanezen a napon megsebesült Mihalovics Jenő alezredes a 6/II. zászlóalj parancsnoka, továbbá a Fretter-Pico seregcsoport főparancsnoksága a német 13. páncélosadosztályt a 10. gyalogadosztállyal együtt a német LVII. páncélosadtestnek rendelte alá.⁴⁴⁰

November 21-én a hadosztály pécsi 8. gyalogezred I. zászlóaljánál a teljes bomlás jelei mutatkoztak. Korábban szoltunk róla, hogy ezt a zászlóaljat börtönből szabadult köztörvényes bűnözőkkel töltötték fel, ennek megfelelően rendkívül alacsony volt a zászlóalj harci morálja, rendszerezsek voltak a szökések, dezertálások. A harci szellem ezen a napon érte el a mélypontját, ugyanis az éj folyamán a 8/I. zászlóalj nem tudta a beszivárgott ellenséget eredményesen feltartóztatni és az a zászlóalj után a Valkótól északnyugatra lévő erdőbe benyomult. Oszlányi reggel 7 órakor parancsot adott Nagy ezredesnek a két szárnyon lévő erők kivonására és ellentámadással az eredeti állások visszavételére. Az ezredparancsnok erre jelentette, hogy a rögtönzött 8/I. zászlóalj ellenállása igen csekély, és abból egy szakasz a helyét elhagyta még az éj folyamán, ezért sikerült az ellenségnek a betörést elérnie. Oszlányi még a délelőtti folyamán intézkedett a szétszórt 8/I. és a 8/II. zászlóaljak felváltására. Helyettük az előző nap a harckocsi-árkok megszállására utasított utász-szakaszokat indított a védőállásba. 14 órakor Szűcs István főhadnagy, a 8. nehéz páncéltörő ágyús század parancsnoka jelentette, hogy Hévízgyörkről, ahol a németeknek alá volt rendelve, a németek minden tájékoztatás nélkül visszavonultak. A 8/II. zászlóalj közlése szerint a német 93. páncélgránátos-ezred is elhagyta állását, melyet azonban később megcáfoltak. Az összeköttetést az esti órákban sikerült a német alakulatokkal helyreállítani. A hadosztály naplója a napot röviden így összegzi: „A helyzet XI.

⁴³⁹ 10. gyho. naplója, 1944. XI. 20-i bejegyzés

⁴⁴⁰ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li., 150. o.

21-én tisztázatlan. A 8./I. zlj. kiesése miatt a védelem felborulása fenyeget. A helyzetre való tekintettel a hadosztály parancsnoka Nagy ezredest leváltja, helyére Keresztes alezredest állítja a gyalogezred élére – aki a 38. gyalogezred felett is átvette az irányítást –, egyben elrendelte a 8. gyalogezred szórt részeinek gyülekeztetését. A leváltott Nagy ezredes a 8. gyalogezred hátragyülekezett részei felett vette át a parancsnokságot.”⁴⁴¹ Csánki tábori protestáns lelkész naplója is a depresszív hangulatról tanúskodik, illetve másnapi bejegyzésében megemlíti, hogy Oszlányi hadosztályparancsban leteremtette az egész 8. gyalogezredet: „A muszka tovább próbálkozott. Riadó, riadó! Harckocsi. Embereink teljesen tönkrementek. Lelkileg főleg. Mi lesz így velünk? Még az árkász szakaszt is bevetették az ellentámadásba. Az orosz nagyobb és nagyobb erővel támad. A Miklós-féle csoport felbomlott. Megadják magukat. (...) Nagy ezredes urat leváltották. (...) November 22-én a hadosztály kiadott intézkedésében a »megrendült« 8. gyalogezredről beszél. Ez tévedés, mert a Miklós-féle csoport idézett elő mindent.”⁴⁴² A hadosztály kritikus teljesítményéről a német 6. hadsereg erre a napra vonatkozó bejegyzése is tanúskodik: „A LVII. páncélos hadtest ma is, különösen a jobb szárny, elhárító harcokat vívott, melyet elkeseredett harcok jellemeztek Hatvan környékén. A Vácszentlászlórol Bag dél irányába irányuló ellenséges gyalogsági előretörés a magyar 10. gyaloghadosztály csapatainak gyenge ellenállása miatt tért nyert.”⁴⁴³ Az igazsághoz azonban hozzátartozik az is, hogy Oszlányinak csak másnap jutott tudomására, hogy a 8./I. zászlóalj csapatai két napja már élelmezés nélkül voltak.⁴⁴⁴ Bár a 10. gyaloghadosztály naplójában néhány rövid bejegyzésben utalnak rá, hogy a német parancsnokság felé az összeköttetés meglehetősen rossz, ugyanakkor ezt nemcsak a szó fizikai, hanem annak átvitt értelmében is felfoghatjuk. Ez a nap véleményem szerint jól példázza azt a hangulatot, harci „kedvet”⁴⁴⁵, ami a Budapest előterében folytatott harcokat jellemezte a 10. gyaloghadosztály részéről.

November 22-én hajnalban Dunaföldvárról a 18. gyalogezred⁴⁴⁶ autóbusz-szállítással beérkezett Gödöllőre, melynek bevetésére a 8. gyalogezred részeinek felbomlása miatt azonnal

⁴⁴¹ 10. gyho. naplója, 44. XI. 21-i bejegyzés

⁴⁴² SELMECZI ISTVÁN 2015, 129. o.

⁴⁴³ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li., 155–156. o.

⁴⁴⁴ 10. gyho. naplója, 44. XI. 22-i bejegyzés

⁴⁴⁵ Lásd 7.2 fejezetet.

⁴⁴⁶ A 18. gyalogezredből és a 74. tüzérosztályból álló harccsoport a Solti hídfő feladása után november 17-ig mint tartalék 1-1 zászlóaljjal Bölcskénél, Kisapostagnál és Dunapentelénél állt a folyammegfigyelésre rendelt erők rendelkezésére. – Lásd: *Hadak Útján* 1966. XIV évf., 207/208. sz., 10. o.

szükség volt. A hajnali órákban a 18/I. és 18/III. zászlóalj a védőállás elfoglalására való előnyomulásukat megkezdték, míg a Variházy Oszkár alezredes vezette 18/II. zászlóalj hadosztálytartalékként Gödöllőn maradt, miközben a hadosztály északi szárnyán lévő hézag kitöltésére a 10. felderítőosztályt vetették be. A délelőtti folyamán a 8. gyalogezred parancsnoka jelentette, hogy összegyűjtött 8/I. zászlóalj 90 főből, a 8/II. zászlóalj 160 főből áll. A déli órákban jutott a hadosztályparancsnok tudomására, hogy a bal szomszéd német hadosztály az ellenség páncélosokkal támogatott nyomására Hévízgyörk és Bag községtől északnyugati irányban visszavonult. A felderítőosztály részei Bag délen a német visszavonulás és a nagy ellenséges nyomás ellenére is helyt álltak. A 6. nehéz páncéltörő ágyús századból Borics Mihály őrvezető, a 11. tábori tüzérosztálytól 10.5 cm-es löveggel Varga István szakaszvezető 1-1 darab szovjet T-34-es harckocsit kilőttek. Vadász főhadnagy az eseményt így örökíti meg a század naplójában: „Reggel mindjárt kimentem a II. szakaszhoz Aszódra. Örömmel láttam, hogy a szakaszparancsnok⁴⁴⁷ arca derűs, tehát nagy baj nem lehetett. Jelentette, hogy Borics Miklós őrvezető ma reggel fél 8 órakor egy T-34 harckocsit kilőtt. Nem mondom én is nagyon örültem.”⁴⁴⁸ A délután folyamán német ellentámadás indult meg Bag község visszavételére, mely sikerre vezetett és az esti órákig Bag keleti szegélyéig jutott el. 13 órakor 4-5 ellenséges repülőgép bombázta Gödöllőt. A gimnáziumban elhelyezett 18./II. zászlóaljnak a bombázástól 3 halottja és 12 sebesültje származott. 17 órakor a 18. gyalogezrednél század erejű ellenséges támadást vertek vissza.⁴⁴⁹ Ezen a napon a rendkívül hatékonyak voltak a német–magyar páncélelhárító egységek a német LVII. páncélos hadtest arcvonalán, mert – beleértve a fenti két esetet is – összesen 29 ellenséges páncélost semmisítettek meg.⁴⁵⁰

November 23-án a reggeli órákban az ellenséges tüzérség ágyúval lőtte Gödöllőt, ezért a hadosztályparancsok harcálláspontot változtatott. Kevéssel 10 óra előtt a 6. gyalogezred jobb szárnyán két századerejű ellenség támadását verték vissza. A 10. felderítőosztály a délelőtti folyamán jelentette, hogy felderítő járőrei Vácszentlászlón eredményes felderítést végeztek. 24-30 harckocsit és délkeletről északnyugat felé vonuló közel négyezer főnyi ellenséges gyalogságot észleltek. 11.30 órakor egy zászlóalj erejű ellenséges alakulat erős támadást

⁴⁴⁷ Gimesi Mihály zászlósról van szó.

⁴⁴⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 111. o.

⁴⁴⁹ 10. gyho. naplója, 44. XI. 22-i bejegyzés

⁴⁵⁰ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li., 160. o. – Ugyanezen a napon a fenti 29 megsemmisített páncéloson kívül még 21 szovjet harckocsit lőttek ki a levegőből a Luftwaffe gépei. Így csak ezen a napon a szovjetek 50 páncélost veszítettek. (Lásd uo. 159. o.)

indított a 18./I. és 18./II. zászlóalj csatlakozási pontjánál. A támadás következtében a 18. gyalogezred parancsnokának harcálláspontját hátrébb vonták. Az ezredparancsnok tartalékot kért a hadosztály parancsnokától a támadás visszaverésére, azonban az megfelelő tartalék hiányában nem tudott segítséget adni. Az előző napokban teljesen szétvert, de gyülekeztetett 8. gyalogezredet készenlétbe helyezték. 12.35 órakor Oszlányi parancsot adott a 18. gyalogezrednek arra, hogy elvesztett állásait foglalja vissza. 14.45 órakor a 6. gyalogezred parancsnoka jelentette, hogy Nagyhát tanya irányából az ellenség támadást indított, melyet visszavertek. A harcok közben Ludányi ezredes és Szabados százados a 6/III. zászlóalj parancsnoka könnyebben megsebesültek. 17 óra után jelentették, hogy Bag kelet és Monostorliget felől kisebb ellenséges erők gyülekeznek. Este 21 órakor a 13. német páncélos hadosztály vezérkari főnöke Botond Béla vezérkari őrnagynak, a hadosztály vezérkari főnökének javasolta a 10. felderítőosztály és a 18/III. zászlóalj visszavételét a hadosztály bal szárnyán, melyet Botond nem tartott szükségesnek. A vezérkari főnök egyúttal a német vezérkari főnökkel megbeszélte a másnap (november 24-én) a 18. gyalogezred által megindítandó támadást az ellenségnek az erdősarokból való kivetésére. A támadásban a tervek szerint a német 93/II. gránátoszászlóalj is részt fog venni. A nap folyamán pótlásként beérkezett a hadosztályhoz a 4. és 5. levente páncélromboló szakasz, melyek a 6. gyalogezredhez lettek beosztva. A keletkezett veszteség zöme a pótlások szökéséből adódott. Ezek közül a 8/III. zászlóaljtól 83 fő, a 6/I. zászlóaljtól 7 fő szökött meg.⁴⁵¹ Valkótól északnyugatra a 13. páncélos hadosztály egy ellenséges előretörést megakadályozott. A Galgahévíz irányából indított szovjet páncélos előretörés Aszód felé sikertelen volt. Ennél a támadásnál a németek 9 ellenséges páncélost semmisítettek meg.⁴⁵² Ezen a napon a Feldherrnhalle páncélgránátos hadosztály nagy részét kivonták az arcvonalszakaszról, és a hadosztály helyét megosztva a 8. SS. lovashadosztály és a 13. páncélos hadosztály vette át.⁴⁵³

November 24-ére hadosztályparancsnokság részére is nyilvánvalóvá vált az a tény, hogy a hadosztállyal szemben román gyalogsági csapatok is állnak. A harcérintkezést is ezen a napon vették fel velük a hadosztály katonái, mert ahogy Bíró József is említi visszaemlékezésében, eddig csak orosz hadifoglyokat ejtettek. A hadosztálytól északkeletre a német LVII. páncélos hadtest csapatai⁴⁵⁴ elkezdett harcokat folytattak Hatvan városában és környékén. Az

⁴⁵¹ 10. gyho. naplója, 44. XI. 23-i bejegyzés

⁴⁵² OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 164. o.

⁴⁵³ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 165. o.

⁴⁵⁴ A német 46. gyaloghadosztály, illetve a német 23. páncélos hadosztály

ismét a német III. páncéloshadtest állományába tartozó német 13. páncélosadosztály Bag ellen indított támadása sikerrel járt,⁴⁵⁵ ugyanis ekkor súlyos épületharcokban eljutott a település templomáig, így sikerült az arcvonalukat lerövidíteniük.⁴⁵⁶ A hadosztálynál a reggeli órákban megindult a 18. gyalogezred támadása Valkótól északkeletre lévő betörési helyen befészkelődött ellenséges erők ellen. A német 93/II. gránátoszászlóalj is ezzel egyidejűleg megindította támadását az erdősarok visszaszerzésére. Nem sokkal kilenc óra után a 18. gyalogezred parancsnoka jelentette, hogy támadása tért nyert, és a bal szárny zászlóalj az eredeti védőállását visszafoglalta. A 10. felderítőosztály polgári ruhában Vácszentlászlóra és Valkóra kiküldött felderítő járőrei az ellenséges vonalak mögött igen eredményes felderítést végeztek. Oszlányi Kornél hadosztályparancsnok nem sokkal dél után Nagy ezredest – aki ekkor már ismét a 8. gyalogezred parancsnoka – megbízza a hadosztály északi harccsoportjának⁴⁵⁷ parancsnokságával. Ugyanebben az időben értesült Oszlányi arról, hogy a hadosztálytól északra, a Bagon indított német ellentámadás keleti irányban tért nyert. A 18/II. zászlóaljnál – Vácszentlászlótól keletre – a délutáni órákban is hullámzó harcok folytak. Itt az ellenség harcokocsikkal támogatott zászlóalj erejű támadása a német és magyar részeket kissé visszaszorította. 17 órakor a hadosztályparancsnokság harcálláspontját áthelyezték Gödöllő északi külterületén található Blaha Lujza fürdőtelepre. Ezen a napon a hadosztály vesztesége jelentős volt mind emberéletekben, mind hadianyagban: a 18. gyalogezrednél 23 halott, 76 sebesült, 208 fő pedig eltűnt – ők nagyrészt a pótlásként érkezett személyekből kerültek ki –, a 38. gyalogezrednél 12 sebesültet jelentettek. A hadianyag vonatkozásában eltűnt/elveszett/tönkrement 16 golyószóró, 2 nehézpuska, 2 német géppisztoly, 15 magyar géppisztoly, 182 puska.⁴⁵⁸ Érdekes Bíró József visszaemlékezése erre a napra vonatkozóan, a hadinapló nyers veszteségi számainak így magyarázza meg: „A pótlás a Budapesten mozgósítottakból, a már említett rabokból, volt testőrökből, rendőrökből és nyilasokból állt. Az első puska lövésre szétszaladtak. Hazaszivárogtak, vagy fogságba mentek, a nyilasok pedig a fővárosban karhatalmi alakulatokba jelentkezve razziáztak, raboltak, gyilkoltak. A mi legénységünknek kellett kitartani, mert nem volt hová elbújni, élelmezését az csak úgy tudta megoldani, ha katonai kötelékben marad. Mi a Dont is megjárt veteránok nem hittünk az orosz

⁴⁵⁵ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 170. o.

⁴⁵⁶ SZÁMVÉBER NORBERT 2018, 215. o.

⁴⁵⁷ A 8. gyalogezreden kívül a harccsoportba tartozott a 38. gyalogezredből alakított 38/I. zászlóalj, a 18./III. zászlóalj és a 10. felderítő osztály.

⁴⁵⁸ 10. gyho. naplója, 44. XI. 24-i bejegyzés

propagandának, nem akartunk orosz fogságba esni. Sajnos az újoncok elhitték, hogy a fogság életbiztosítás. Ők még nem ismerték az oroszokat.”⁴⁵⁹

November 25-én a kaposvári hadosztály állásaitól északkeletre még kora hajnalban a németek feladták Hatvant. Tőlük északra Bagot⁴⁶⁰ páncélosokkal támogatott ellenséges támadások érték, ami miatt a német csapatok elkeseredett helységárcokba bonyolódtak.⁴⁶¹ A német 6. hadsereg hadinaplója megemlíti, hogy Kóka-nyugat és Vácszentlászló-nyugat közötti térségben a román alakulatok közé szovjet csapatok vegyültek, ám hogy ezen alakulatokat a románok vagy a szovjetek irányítják, számukra ekkor még nem volt egyértelmű.⁴⁶² Reggel háromnegyed nyolckor a 18. gyalogezred támadása megindult a Hévizgyörk és Vácszentlászló között betört ellenség kivetésére. Ugyanezen időben az ellenség is támadást indított a 18. gyalogezred bal szárnyán⁴⁶³ a magyar támadás lefékezésére. Ez az ellenséges támadás a 18/II. zászlóalj erős ellenállásába ütközött és nem sikerült, ám kevéssel 10 óra után egy újabb, erősebb ellenséges támadást követően a zászlóalj védelme megingott és az ellenségnek sikerült betörnie. 8.30-kor a hadosztályparancsnok Szűcs ezredest nevezi ki az összes tartalék feletti parancsnoksággal. Feladata a keleti irányból várható ellenséges betörést megakadályozni. Ludányi ezredes, a 6. gyalogezred parancsnoka 9.30 órakor jelentette, hogy a 6/I. zászlóalj közepe ellen ellenséges támadás indult meg. Az ellenség kisebb betörést ért el. Negyed 11-kor a 6/I. és 18/II. zászlóaljak csatlakozásánál az ellenség betört. 11 órakor jelentették, hogy a 6/I. zászlóaljnál betört ellenséget a bevetett zászlóalj tartalék elűzte és a régi állásokat visszafoglalta. A 6/II. zászlóaljnál két zászlóalj erejű ellenség támadott, melynek betörését elreteszelték, majd nem sokkal dél előtt teljesen kivetették és a régi állásokat mindenütt visszafoglalták. Kertész zászlós a 6. gyalogezred nehéz páncéltörő ágyús század III. szakaszának parancsnoka Vadász főhadnagynak írt jelentésében a délelőtti eseményekről így számol be 14.20-kor: „Jelentem, a rajok az eredeti tüzelőállásaikban vannak. Repeszgránátot eddig 48 darabot lőttünk ki és 1 páncélromboló gránátot is. (...) Ma reggel az oroszok a 6/II. zászlóalj körletében támadtak. A 4. század megszaladt, mi szedtük őket össze. A helyzet most

⁴⁵⁹ TGY 3251 – Bíró József, 8. o.

⁴⁶⁰ Bag településtől délre már a kaposvári hadosztály felderítő zászlóalja állomásozott.

⁴⁶¹ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 175. o.

⁴⁶² OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 177. o.

⁴⁶³ A hadinaplóhoz tartozó térkép bejegyzés alapján a 251. háromszögelési ponttól keletre.

kezd tisztázódni. Egy szakasz a 6/II. zászlóaljnál átszökött az oroszokhoz. (...)”⁴⁶⁴ Este háromnegyed hétkor a 18./III. zászlóalj parancsnoka jelentette, hogy két zászlóalj erejű ellenség támadását visszaverték, azonban ezt követően Sztálin-orgona⁴⁶⁵ sorozatot kaptak. A hadosztály ismert vesztesége ezen a napon 31 fő eltűnt, melyek a 6/I. zászlóalj pótlásként érkezett állományából tűntek el.⁴⁶⁶

November 26-án reggel 7 órakor megindult a 18. gyalogezred ellentámadása a betört ellenség kivetésére. A 18. gyalogezred jelentette, hogy a németek az előző este, a 93/II. gránátoszászlóalj parancsnokával, Krämer őrnaggyal⁴⁶⁷ és a 13. páncélosadosztály tüzérségi parancsnokával megbeszélte a támadáshoz a parancsot nem kapták meg és emiatt nem hajlandók a támadásban közreműködni. Ezért a támadás csak nehezen halad előre, de az északi szárnyon a kiserdőt elérték. A déli órákban a 38. gyalogezred a 208. háromszögelési pontot mint fontos kulcspontot a 18. és a 38. gyalogezredek között elfoglalta. Hogy azt biztosan lehessen tartani, a hadosztályparancsnok parancsot adott a 18. gyalogezred bal szárnyának előbbre vitelére. A 18. gyalogezred parancsnoka jelentette, hogy ezrede igen leharcolt állapotban van és a századok 40-50 főből állnak.

Az esti órákban vitéz Oszlányi Kornél vezérőrnagy átadta a hadosztály parancsnokságát András Sándor vezérkari ezredesnek az eddigi gyalogsági parancsnoknak. A hadosztályparancsnok távozása ellentmondásos volt. A hivatalos verzió szerint a hadosztályparancsnok megbetegedett,⁴⁶⁸ azonban a személyi segédtszti feladatokat is ellátó Bíró József tartalékos hadnagy visszaemlékezésében az alábbiakat jegyzi meg ezzel kapcsolatban: „Este ismét ágyúzták a gödöllői hadosztályparancsnokságot. Oszlányi tábornok őrjöngött, majd átadta a parancsnokságot András Sándor repülő vezérkari ezredesnek, gyalogsági

⁴⁶⁴ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékletek a Naplóhoz: 229. sz.– Kertész zászlós helyzetjelentése 44. XI. 25-én, 14.20 órakor

⁴⁶⁵ Sztálin orgona: szovjet tüzérségi fegyver a II. világháborúban. A lövedékek változó hangú sívítása alapján kapta a német katonáktól a Sztálin-orgona elnevezést. Kis löszabatosságát nagy tűzgyorsasága, nagy területet befedő tűzcsapása, rendkívüli mozgékonyasága, valamint a sorozat kilövését kísérő fény- és hangjelenségek morális hatása ellensúlyozta. Különböző típusai 7,5-40,6 cm átmérőjű lövedékeiket 32-54 darabos sorozatokban indították. Lőtávolsága a lövedék kaliberétől függően 2,5-8,2 km volt. – In: LEXIKON, 48. o.

⁴⁶⁶ 10. gyho. naplója, 44. XI. 25-i bejegyzés

⁴⁶⁷ Krämer őrnagy a német 93/II. páncélgránátos-zászlóalj parancsnoka, majd január elejétől a 93. páncélgránátos-ezred maradványainak parancsnoka.

⁴⁶⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - M.kir. 10. honvéd gyaloghadosztály-parancsnoksági iratok – 59. sz. hadosztály-parancsnoksági parancs. (44. IX. 28.)

parancsnoknak. Késő este Oszlányi Budapestre hajtattott, és beteget jelentett. (...) Oszlányi nem bírta elviselni a nehézségeket, az előrelátható kudarcot, félt, hogy vége lesz a karrierjének, nimbuszának.”⁴⁶⁹ Ugyanakkor Vadász főhadnagy a századnaplóba 1944. november 29-én tett bejegyzése ezt a képet némileg árnyalja: „Reggel bementem a hadosztályparancsnoksághoz Blaha Lujza fürdőtelepre tájékozódni. Sajnos nem sok jót hallottam, főleg a Dunántúl felől. Oszlányi vezérőrnagy betegségre való hivatkozással elment a hadosztálytól. Bizalmasan hallottam azonban, hogy a németek magatartása és modora ment a gyomrára. Igaza van, gondolom mindnyájan így vagyunk. Ott tartózkodásom alatt az volt az érzésem a hadosztályparancsnokság mint parancsnokság felszámolóban van, sehol senki, egyedül a vezérkari főnök kedélyeskedett a megszokott módon. Lehangoltan jöttem ki a páncéltörő ágyúim elhelyezésének berajzolása után. Lehangoltságom nem mutattam, de elhatároztam, hogy elmegyek és meggyőződöm mi van Dunántúlon.”⁴⁷⁰ Ezen a napon a veszteség a 6. gyalogezrednél 2 halott, 11 sebesült volt. Megsérült Tevely Balázs százados a 6/I. zászlóalj parancsnoka és Nagy Gábor zászlós a 6/III. zászlóalj egyik szakaszparancsnoka. A veszteségi jelentések szerint a 8/III. zászlóaljnál 10 ruszin nemzetiségű honvéd eltűnt, ők nagy valószínűséggel átszöktek az ellenséghez.⁴⁷¹ A német 6. hadsereg hadinaplójában az erre a napra vonatkozó öt oldalas jelentésben, mindösszesen egy rendkívül szűkre szabott fél mondat vonatkozik a térségben folyó harcokkal kapcsolatban, ami szó szerint így hangzik: „Valkónál és Bagnál csak helyi harctevékenység zajlik.”⁴⁷²

November 27-én a reggeli órákban Benyovszky Győző vezérkari százados, a hadosztály hadműveleti osztály vezetőjének irányítása mellett a harccsoport parancsnokok által kiküldött közegek szemrevételezték a hátsóbb védőállásokat. Nem sokkal 15 óra után a német 13. páncélosadosztály elrendelte a 8/III. zászlóaljnak a 38/I. zászlóaljjal való felváltását,⁴⁷³ egyúttal intézkedés történt továbbá a német 93/II. zászlóalj felváltására is. Az ideiglenes hadosztályparancsnok ennek, valamint a 18/II. zászlóalj felváltásának a végrehajtására a 6/III. zászlóaljat jelölte ki, mely eddig a 6. gyalogezred tartaléka volt. 17 órakor András vezérkari ezredes, hadosztályparancsnok Botond Béla vezérkari főnökkel a német 13.

⁴⁶⁹ TGY 3251 – Bíró József, 8–9. o., ugyanakkor érdemes Vadász főhadnagy és Benyovszky vk. százados visszaemlékezését is figyelembe venni. – Lásd: 7.2 fejezet.

⁴⁷⁰ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 116. o.

⁴⁷¹ 10. gyho. naplója, 44. XI. 26-i bejegyzés

⁴⁷² OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li., 178. o.

⁴⁷³ A felváltás után a 38/I. zászlóalj visszalépett a 12. gyaloghadosztály kötelékébe.

páncélosadosztálynál látogatást tett, hol kölcsönösen tájékozódtak a helyzetről és megbeszélték a végrehajtandó váltásokat. Nem sokkal ez után András vk. ezredes tájékoztatta a 18. gyalogezred parancsnokát a váltásokról, egyidejűleg a Gurzóy Emil őrnagynak, a hadosztály híradó parancsnokának is parancsot adott az új híradó hálózat megszervezésére és kiépítésére.⁴⁷⁴

November 27-ről 28-ra virradó éjjel, az előző napi tervek alapján a 6/III. zászlóalj felváltotta a német 93/II. gránátos- és a szekszárdi 18/II. gyalogos zászlóaljat. A váltásnál a német zászlóalj nem várta be az állások megszállását és állásait sem adta át, hanem onnan egységeit kivonta. Így a 6/III. zászlóaljnak a sötétben mindenféle tájékoztatás nélkül kellett az állásokat megkeresni. A 18/II. zászlóaljnál a váltás rendben történt. 12 óra előtt Botond vezérkari őrnagy tájékoztatta a 38/I. zászlóaljparancsnokot az általa végrehajtandó váltásról. Kora délután a német 13. páncélosadosztály parancsnoka engedélyezte a felváltott alakulatok 24 órás pihenőjét Szárítón.⁴⁷⁵

November 29-én reggel háromnegyed nyolc előtt nem sokkal Koronaliget irányából a pécsi 38. gyalogezrednél az ellenség támadást kísérelt meg, mely azonban saját tüzérségi és aknavető tűzben összeomlott. Negyed négykor a tüzérparancsnok helyettese jelentette, hogy Nagyháttól délnyugatra az erdőben nagyobb ellenséges erők gyülekeznek. A 12. tábori tüzérosztály tűzősszpontosítása jól sikerült, mert a hadinapló leírása alapján az ellenséges vonalakból „erős jajgatás volt hallható”. A kora délutáni órákban a jobb szomszéd 12. tartalékadosztály bal szárnyán a hadosztályhoz csatlakozó 38/II. zászlóalj arcvonalát erős tüzérségi előkészítés után az ellenség után kb. 1 km-rel hátra nyomta. A 8/III. zászlóalj közreműködésével az eredeti állások visszaszerzésére ellentámadás indult, melyek az esti órákban sikerre vezettek. Ezért nem kellett a 8/III. zászlóalj jobb szárnyát – a tervezett Pusztaszentkirály déli szegélyéig – visszavenni. Hogy a 38. gyalogezrednek esetleges betörés esetén megfelelő tartalék álljon rendelkezésre, a hadosztályparancsnok 16.45 órakor elrendelte, hogy a 18/II. zászlóalj a 38/I. zászlóaljat a leggyorsabb ütemben váltsa fel. Röviddel 17 óra után a 8. gyalogezred parancsnoka is parancsot kapott a 8/II. zászlóalj készenlétbe helyezésére, hogy nagyobb betörés esetén a jobb szárnyra eltolható legyen. Azonban alkalmazására nem került sor. 22 órakor a 6. gyalogezred parancsnoka jelentette, hogy jobbra a 38. gyalogezreddel való csatlakozása megvan. Ezen a napon a 6/II. zászlóaljtól 18 fő eltűnt.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ 10. gyho. naplója, 1944. november 27-i bejegyzés

⁴⁷⁵ 10. gyho. naplója, 1944. november 28-i bejegyzés

⁴⁷⁶ 10. gyho. naplója, 1944. november 29-i bejegyzés

November 30-án 13.30 órakor Eresztvénytől⁴⁷⁷ északra erős ellenséges támadás indult a 18. gyalogezred arcvonala ellen, ami saját tüzéri és aknavető tűzben elakadt. Az ellenség kicsit több mint egy órával később újra támadást indított Eresztvénytől délnyugatra, amely szintén elakadt a saját tüzéri összpontosítást követően, így az nem érte el célját. Az ellenség ettől függetlenül a 18/I. zászlóalj arcvonalára szoroson felzárkózott és attól 100-200 méterre beásta magát. Este 18.30 óra után Variházy Oszkár alezredes, a 18. gyalogezred parancsnoka jelentette, hogy az ellenség újra támadásra készen áll, ami a nagy saját veszteségek és a csapatok erős kimerülése miatt betöréshez vezethet. Mivel a 18/I. zászlóaljnak nehéz fegyvere már nincs, a 8. gyalogezred parancsot kapott, hogy önként jelentkezőkből nehéz fegyvereket kezelőkkel együtt irányítson a 18/I. zászlóaljhoz. A délután folyamán Valkón több ellenséges páncélost észleltek, melyek saját tüzéri tűzre Vácszentlászló irányába eltávoztak. Az ellenség gyülekezéséből és a páncélosok előrevonásából ellenséges támadási előkészületekre lehetett következtetni, mire a hadosztályparancsok is megtette intézkedéseit, így többek között a tüzerparancsnok is parancsot kapott az ellenség zavarására. A várt ellenséges támadás azonban elmaradt, így az arcvonal helyzete nem változott.⁴⁷⁸ A német 13. páncéloshadosztály állásait Valkótól északnyugatra zászlóalj erejű támadás érte, amelyet heves tüzéri és aknavetőtűz is támogatott.⁴⁷⁹

December 1-jén a hadosztály arcvonalán továbbra is nyugodtan volt mondható a helyzet. A 18/III. zászlóalj még az az éjjel felváltotta a 10. felderítőosztályt a hadosztály bal szárnyán a zászlóalj bal szárnyának kiterjesztésével. A 10. felderítő osztály bevonult Gödöllőre tartaléknak. Minden alakulatnál elrendelték a tüskés drót gyűjtését. A hadosztály védőkörletének jobb szárnyán levő 8/III. zászlóaljat a jobb szomszéd 12. tartalékgyaloghadosztály bal szárnyának kiterjesztésével a 10/III. zászlóalj váltotta fel. Ezáltal a 10. gyaloghadosztály védősávja megrövidült. A nap folyamán harccselekmény nem volt.⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ Valkó és Gödöllő közötti – a királyi erdőt átszelő út Valkó felőli végén található – terület neve.

⁴⁷⁸ 10. gyho. naplója, 1944. november 30-i bejegyzés

⁴⁷⁹ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 359, li. 193. o.

⁴⁸⁰ 10. gyho. naplója, 1944. december 1-jei bejegyzés

9. ábra. A 6. nehéz páncéltörő ágyús század helyzete 1944. november 16. – december 3. között⁴⁸¹

⁴⁸¹ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz – Térképek (A térképet az eredeti alapján Sántha Zsuzsanna készítette)

András Sándor vezérkari ezredes, a hadosztály gyalogsági parancsnoka ezen a napon a honvédelmi miniszter rendeletére hivatkozva átszervezte a nehéz páncéltörő ágyús századokat. A hadrend szerint a gyalogezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús századok helyett a gyalogezred törzsszázadokban nehéz páncéltörő ágyús szakaszokat hozott létre, és mint új alakulatot, felállították a 10. páncélvadász osztályt⁴⁸² felállították.⁴⁸³ Friessner vezérezredes ezen a napon elrendelte egy újabb, az úgynevezett Breith-hadtestcsoport megalakítását Budapest védelme érdekében. Visszaemlékezésében Friessner így emlékezik vissza a december eleji napokra: „Ekkor már a várostól (ti. Budapest – szerk. megj.) keletre bevetett magyar 10 és 12. hadosztály eddig megbízható egységeinél is a bomlás jelei mutatkoztak. A magyar katonák egyesével vagy akár 100 főt is elérő csoportokban⁴⁸⁴ – alkalmasint fehér zászlóval – mentek át az ellenséghez: csupán néhány nap alatt 5 tiszt és 1200 honvéd lépett erre az útra. A honvédség katonái hitüket veszítették, többé nem lehetett rájuk építeni.”⁴⁸⁵

December 2-án reggel 6 órakor Farkasvölgy és Palyavölgy⁴⁸⁶ között egy század erejű ellenség támadott a 18. gyalogezred arcvonala ellen, melyet visszavertek. Ugyanezen időben egy szakaszerejű ellenség Ereszténynél is támadást kísérelt meg, melyet a védők szintén visszavertek. 10 óra előtt a hadosztályparancsnok és a német 13. páncéloshadosztály vezérkari főnöke Ekesparre alezredes⁴⁸⁷ közötti megbeszélés során András vezérkari ezredes javasolta a már nagyon leharcolt 18/I. zászlóalj leváltását. A német vezérkari főnök azt az ígéretet tette, amennyiben az lehetséges, a rendelkezésre álló német erővel a leváltást végre fogják hajtani. 14.45 órakor a hadosztályparancsnok Schmidhuber vezérőrnaggyal megbeszélést folytatott a hadosztálynál előfordult szökések ügyében. A szökési esetek kivizsgálására a nap folyamán az I. hadtest tábori

⁴⁸² A pécsi 8. gyalogezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús szakaszait osztották szét a gyalogezredek között. Vadász főhadnagy századának a 6. gyalogezredhez való szervezetszerű alárendeltségét megszüntették és minden tekintetben a 10. páncélvadász osztálynak rendelték alá. A 6. nehéz páncéltörő ágyús századból és a IV. önálló légvédelmi gépágyús ütegből alakult meg a 10. páncélvadász osztály.

⁴⁸³ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékletek a Naplóhoz – 236. sz. melléklet – N.pct.á. alakulatok átszervezése (1944. XII. 1.)

⁴⁸⁴ Ez az eset november 30-án történt: a 12. tartalékhadosztály arcvonalán Kóka közelében 80-100 magyar katona állt át a szovjetekhez. Lásd: SZÁMVÉBER NORBERT 2018, 247. o.

⁴⁸⁵ FRIESSNER, HANS 1992, 194. o.

⁴⁸⁶ Pontosán Farkaslyuk-völgy és Palya-völgy: Bag és a közigazgatásilag Galgahévízhez tartozó Monostorliget között elterülő erdős rész.

⁴⁸⁷ Arthur Carl Johann von Ekesparre (1912–1945), a német 13. páncéloshadosztály vezérkari főnöke. 1945. január 15-én megkapja a német Vaskereszt Lovagkeresztje kitüntetés. A kitörés során életét veszítette.

bírósága, a 10. gyaloghadosztály tábori bírósága, valamint egy német kiküldött a helyszínen tartott tárgyalásokat. 18 óra után nem sokkal a tüzérségi parancsnok jelentette, hogy 1-2 század erejű ellenséges támadás indult Eresztvény alatti erdősaroktól a 18. gyalogezred jobb szárnya ellen, mely mindinkább dél felé, a 6/III. zászlóalj sávjába tolódott el. 21 órakor jelentik, hogy ez a támadás csak két szakasz erejű, és inkább erőszakos felderítés látszatát kelti. A védők erős gyalogsági tüze, valamint a tüzérség az ellenséget visszaverte.

A nap során Halász Lajos a 6. gyalogezred nehéz páncéltörő ágyús századának állományába tartozó tizedes páncéltörő ágyújával egy ellenséges harcokcsit kilőtt. A hadosztály naplójában szereplő bejegyzést azonban annyival ki kell egészíteni, hogy Halász tizedes raja a német 13. páncéloshadosztály kötelékében harcolt ekkor. Vadász főhadnagy a század naplójában tett bejegyzése az alábbiakról tanúskodik: „18 órakor jelentkezett a németek alárendeltségébe⁴⁸⁸ lévő rajomtól Francz György honvéd ki azzal a kéréssel jött, hogy ha mód van rá, vonulhassanak be a szakaszukhoz.⁴⁸⁹ (...) Eddig veszteség nincs, mert az a rajom is megvan teljes létszámba, amelyik a németeknél van most már lassan 10 napja. Francz honvéd jelentése szerint Halász Lajos tizedes ismét kilőtt (...) egy kukoricásban álcázott T 34-et 1100 m-ről, ez már a harmadik.”⁴⁹⁰ A nap folyamán a 18/II. zászlóaljtól 7 fő megszökött.⁴⁹¹ Érdemes ellenpontozásaként megjegyezni, hogy a 10. gyaloghadosztály ezen a napon egy nagyon furcsának tűnő rendeletet adott ki a honvédelmi miniszterre hivatkozva, mely szerint „hogy a helyenként igen nagy jelentkezési kedvet (sic!!) kihasználjuk, felhatalmazom és utasítom a hadra kelt seregetest parancsnokokat, hogy a területükön önként jelentkezőket azonnal felvegyék, felszereljék és osszák be valamelyik harcos alakulathoz, azokat pedig, akik katonák nem voltak, minden alakiság mellőzésével⁴⁹² azonnal avassák fel és a

⁴⁸⁸ A november 21. óta a német 13. páncéloshadosztály alárendeltségében, az Aszód–Kartal úton állomásozó alakulatnál lévő II. (Gimesi) szakasról van szó, melynek részei 23-án visszaszöktek az eredeti alakulathoz, azonban egy raj ott maradt. A Vadász főhadnagy már november 23-án kísérletet tett a német 2./Flakregiment 48(mot) – alárendeltségében lévő raj bevonultatására a századhoz, a német főhadnagy azonban arra hivatkozva, hogy csak a III. német páncélos hadtest parancsára hajlandó a rajt átadni, és hogy egyébként is a védelem sarokpontjában vannak a páncéltörő ágyúk, megtagadta a raj visszaadását és azt fegyveres őrséggel őriztették. – Lásd: VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Mellékeltek a Naplóhoz, 225. – Einsatz eines pakzuges der 10. ung. Div. im Verband der I./Flakregiment 48 (mot), illetve Napló, 112–113. o.

⁴⁸⁹ A század III. (Környei hadnagy) szakaszáról van szó.

⁴⁹⁰ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Napló, 118. o.

⁴⁹¹ 10. gyho. naplója, 1944. december 2-i bejegyzés

⁴⁹² VADÁSZ ÖDÖN 1944 – M. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály-parancsnoksági iratok – 66. sz. hadosztályparancsnoksági parancs. (44. XI. 5.)

megfelelő kiképzés után a legrövidebb időn belül szintén osszák be.” Ennek az intézkedésnek később lesz jelentősége, mikor majd a hadosztály akkori parancsnoka, a hadosztályhoz irányított hungaristákat erre az intézkedésre hivatkozással akarja kivonni a nyilaskeresztes párt fennhatósága alól.⁴⁹³ A német III. páncélos hadtest törzse ezen a napon kapta meg azt az utasítást, melynek értelmében Budapest nyugati előterében is ki kellett építenie a főváros körüli hídfőt.⁴⁹⁴

December 3-án délelőtt a hadosztályparancsnok felderítésre parancsot adott az I. b. osztálynak, mivel szerinte az ellenségnek a csekély és csak kis erőkkel végrehajtott vállalkozásai erőelvonásra mutatnak. A nap folyamán a hadosztályparancsnok és a vezérkari főnök erélyes biztonsági intézkedéseket rendelt el a szökések elharapódzásának megakadályozására, ennek ellenére a 18. gyalogezredtől 5 fő eltűnt.⁴⁹⁵ A német III. páncélos hadtest arcvonalán csupán század és zászlóalj erejű szovjet támadások indultak, melyeket a német védők visszavertek.⁴⁹⁶

December 4-én, reggel 8 órakor v. Hindy Iván altábornagy, az I. hadtest parancsnoka megjelent a hadosztályparancsnoknál, majd vele együtt a 18. gyalogezred parancsnokának harcálláspontjára indultak a helyszínen való tájékozódás végett. 16 órakor a német 13. páncélos hadosztály értesítette a hadosztályt, hogy másnap hajnali 4 órakor a német 13. felderítő osztály részei felváltják a 18/I. zászlóaljat. A felváltás után a 18/I. zászlóaljat Máriabesenyőre vonták ki, ahol számukra 4-5 napi pihenőt és tisztálkodást engedélyezett a hadosztály parancsnoka. Ezen a napon a 6. gyalogezredtől 10 fő, a 8. gyalogezredtől 5 fő eltűnt, a 6/II. zászlóaljtól pedig 29 fő, a 18/II. zászlóaljtól 5 fő megszökött.⁴⁹⁷ Érdekeség ugyanakkor, hogy a rendkívüli körülmények ellenére a magyar királyi tüzérség védőszentjének, Szent Borbálának a napját ilyen mostoha körülmények között is megtartották Gödöllön, a 10. légvédelmi gépágyús üteg szervezésében.⁴⁹⁸

December 5-én, nem sokkal 8 óra előtt a hadosztály egész arcvonalára, de főleg a 6. gyalogezred főellenállási vonalára, illetve a 18. gyalogezred bal szárnyára igen erős ellenséges aknavető tűz zúdult. Az összeköttetés sok helyen megszakadt. 9.30 órakor a 18. gyalogezred jelentette, hogy egy századerejű ellenséges támadást visszavert. A szovjet–román csapatok a

⁴⁹³ „Az önként jelentkezett hungaristákat besorozott katonaként kell kezelni, velük bevonulásuk után a honvéd esküt azonnal le kell tétetni és a hadicikkeket és a rögtönbírásokodásra vonatkozó rendeleteket előtűnik haladéktalanul ki kell hirdetni.” – Lásd: Mellékletek a Naplóhoz – M. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály-parancsnoksági iratok – 72. sz. hadosztályparancsnoksági parancs. (44. XI. 15.)

⁴⁹⁴ SZÁMVÉBER NORBERT 2018, 258. o.

⁴⁹⁵ 10. gyho. naplója, 1944. december 3-i bejegyzés

⁴⁹⁶ SZÁMVÉBER NORBERT 2018, 265. o.

⁴⁹⁷ 10. gyho. naplója, 1944. december 4-i bejegyzés

⁴⁹⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 120. o.

tűzelőkészítés után a 6. gyalogezred bal szárnyán túlerővel támadást indítottak, a 6/I. zászlóalj védelmi vonalát áttörték, és a 6/1. és 6/2. századok oldalába kerülve azokat körül zárták. A 6/I. zászlóalj megmaradt részei, valamint az ezredtartalék 8/9. század az ellenséget elreteszelte. A helyzet rossz állapotát Vadász főhadnagy napi bejegyzése is igazolja: „Tekintettel arra, hogy a helyszínen⁴⁹⁹ arról értesültem, hogy a 6/I. zászlóalj 1. és 3. százada átment az ellenséghez, megadta magát és ennek következtében szakaszom bal oldalán nagy hézag keletkezett, a legelöl lévő 2 rajnak állásváltoztatásra adtam parancsot. Állásváltoztatás a harckocsi árok mögé a Király útra.”⁵⁰⁰ A hadosztályparancsnok parancsot adott, hogy a 6. gyalogezred az erdőszegélyre és a 233. harcálláspontra támaszkodva foglaljon új tűzelőállást és az ellenség támadását tartóztassa fel. Mivel az ellenséges betörés igen veszélyesnek látszott, 10 óra előtt a hadosztályparancsnok a hadosztálytartalék 8. gyalogezred riadóztatását és készenlétbe helyezését rendelte el, majd utána az 54. utász zászlóaljnak is riadóparancsot adott. 10.15 órakor a 10. felderítőosztály azt a parancsot kapta, hogy törjön előre és vegye birtokba a 233. háromszögelési pontot. Nem sokkal 11 óra után jelentették, hogy igen erős ellenséges támadás indult a 6/II. zászlóalj jobb szárnya ellen is, mely az erős nyomásra kénytelen volt jobb szárnyát visszavenni. Az új helyzet következtében a 6/III. zászlóalj is kénytelen volt szárnyát visszakanyarítani. 13 óra után Nagy Béla ezredes, a 8. gyalogezred parancsnoka parancsot kapott a 6. gyalogezred mögött lévő harckocsi árok megszállására. A déli órákban Botond vezérkari őrnagy tájékoztatta a Ludányi és Nagy ezredeseket, illetve Száz alezredest a 10. felderítőosztály parancsnokát a főellenállási vonal visszafoglalására másnap indítandó támadásról. A hadosztály vezérkari főnöke ezzel a támadással kapcsolatban több megbeszélést folytatott a 12. tartalék hadosztály vezérkari főnökével, aki megígérte, hogy támadásunkkal egy időben a 38/II. zászlóalj is megindítja támadását Csákói tanya irányába. Délután folyamán az ellenséges nyomás gyengült, majd este megszűnt. Saját részek általában az erdő szegélyén foglalták el az új állásokat. A nap folyamán az ellenséges repülőtevékenység igen élénk volt. 22 órakor a hadosztályparancsnoknál megjelent a 6. és 8. ezred ezredsegédtszije⁵⁰¹ és kidolgozták a másnap indítandó ellentámadás részleteit, mely szerint a másnap reggel 7 órakor induló támadással birtokba veszi az erdőkiszögellést. A 38/II. zászlóalj ugyanebben az időpontban előretör és elfoglalja a Csákói tanyát, az egész támadás alatt oldalazólag lefogja a saját támadást akadályozó tüzgépeket. A zöm a 8. gyalogezred

⁴⁹⁹ A 149. háromszögelési ponttól nem messze található vadász házról van szó, ahol a 10. páncelvadász osztály Környei hadnagy által vezetett pánceltörő ágyús szakasza volt állásban.

⁵⁰⁰ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 121. o.

⁵⁰¹ Létay Gyula századosról és Dám Károly századosról van szó.

parancsnoksága alatt indul 8 órakor. A terv szerint a 6. gyalogezred ezzel egyidejűleg előretör a régi főellenállási vonal visszafoglalására. A nap folyamán az ellenséges repülőtevékenység igen élénk volt.⁵⁰² A német III. páncélos hadtest esti jelentése szerint – mely beszámol a 6. gyalogezred elleni napközbeni támadásról is – ezen a napon a Schmidhuber csoport páncélozott részei Aszód térségében 2 saját veszteség mellett 9 ellenséges páncélost lőttek ki, és 12 páncéltörő ágyút semmisítettek meg.⁵⁰³

December 6-án az előző nap eltervezett támadás tüzérségi előkészítése kevéssel 8 óra előtt megkezdődött. Ezt a tüzérségi tüzet az ellenség igen erős aknavető tűzzel viszonzta, emiatt a 6. gyalogezred minden összeköttetése megszakadt. A támadáshoz fejlődött 8. gyalogezred parancsnoka az igen erős aknavetőtűz miatt nem javasolta az erdőből való kilépést, és kérte a támadás időpontjának későbbre helyezését. Különböző félreértések folytán és az összeköttetés hiánya miatt a támadás a tervezett módon csak 9.25 órakor indult meg. A jobb szárny támadása a déli órákban tért nyert, míg a bal szárnyon a támadó zászlóalj elakadt. A támadás sikerét továbbá erősen korlátozta, hogy a szomszéd 12. gyaloghadosztály támadó csoportjával az összeköttetést nem sikerült felvenni. Kevéssel 10 óra előtt a 18. gyalogezred arcvonalán az ellenség zászlóaljerejű tehermentesítő támadást indított. A 8./III. zászlóaljnak az erdőszegélyre való előretörése következtében a hátában ellenséges csoportok maradtak, a 8./II. zászlóaljnál pedig a támadás közben igen súlyos veszteségek keletkeztek. A 18. gyalogezrednél indított ellenséges támadás szükségessé tette, hogy a hadosztálytartalék két utászs századot⁵⁰⁴ autóbusz-szállítással hadosztály parancsok a veszélyeztetett helyre irányítsa. A délelőtti eseményeket Vadász főhadnagy így foglalja össze: „Az ellenség nagy nyomást gyakorolt az arcvonalra és bizony a heves aknavetőtűz segítségével alaposan visszanyomta. Ma reggel ugyan indult ellentámadás a hadosztály részéről, de persze mint eddig mindig, az orosz ma is megtörte a támadásunkat, így a támadásunk ismét kudarcba fulladt. Eredmény, hogy még hátrább kellett vonni a vonalakat.”⁵⁰⁵ Az ellenség a déli órákban a támadó 8. gyalogezreddel szemben a 233. háromszögelési pont ellen erős ellentámadást hajtott végre és sikerült a magaslatot elfoglalnia. 13 órakor érkezett be vitéz Kisfaludy József

⁵⁰² 10. gyho. naplója, 1944. december 5-i bejegyzés

⁵⁰³ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 11. (*Unterlagen der Ia-Abteilung des AOK 6, Tägliche Meldungen, 5.-31.12.1944 – Lagemeldungen des Ia. und Ic. der Armeegruppe Fretter-Pico sowie der unterstellten Korps, Meldungen zur Pak- und Panzerlage*)

⁵⁰⁴ A hadosztálynapló nem nevezi meg közelebbről, de az 54. utászzászlóalj két századáról van szó.

⁵⁰⁵ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 122. o.

vezérőrnagy, az új hadosztályparancsnok.⁵⁰⁶ Délután parancsot adott az elért vonalban való beásásra. Este a 18. gyalogezred vállalkozással a 208. magassági pontot birtokába vette, miközben súlyos veszteséget okozott az ellenségnek. Ezzel a vállalkozással az eredeti főellenállási vonal a 18. gyalogezred sávjában ismét helyreállt.⁵⁰⁷ Fretter Pico hadseregcsoporthoz tartozó német III. páncélos hadtest napi helyzetjelentésében megerősíti a századnaplóban és a hadosztálynaplóban leírtakat,⁵⁰⁸ kiegészítve azzal, hogy a Schmidhuber-csoport arcvonalszakaszán a támadó ellenség délről és keletről, a Dány nyugaton lévő frontkanyarultnál több helyen betört.⁵⁰⁹

December 7-én hajnalban az ellenséges csapatok harctevékenységet nem folytattak. A 6. gyalogezred bal szárnyán lévő 10. felderítőosztályt az éjszaka folyamán egy utászsorozat felváltotta. A III. páncélos hadtest reggeli jelentésében leírja, hogy a 13. páncéloshadosztály szakaszán, a főellenállási vonalat a harcokciárkokig visszavették és az a 10. gyaloghadosztállyal az összeköttetést ismét felvette.⁵¹⁰ Kisfaludy vezérőrnagy a Botond Béla vezérkari őrnagy kíséretében a délelőtt folyamán látogatást tett Schmidhuber vezérőrnagnál, majd utána a 18. gyalogezred harcálláspontján, hol a 10. és 11. tüzérszázad parancsnokai is jelentkeztek a hadosztályparancsnoknál. Délben a jobb szomszéd 12. tartalékhadosztály jelentette, hogy erős ellenséges támadás érte a 10. gyaloghadosztályhoz csatlakozó bal szárnyát, és oda az ellenségnek sikerült betörnie. 12.45 órakor a hadosztály arcvonalának közepén lévő 6/III. zászlóalj-, majd ezt követően a 8/II. zászlóalj, később pedig a 18. gyalogezred arcvonala ellen is igen erős támadások indultak. Az ellenségnek több helyen sikerült betörést elérnie. A 233. háromszögelési pontról támadó ellenség a 6/III. zászlóaljnál mély betörést ért el, mely során a zászlóaljat bekerítette. A hadosztályparancsnok a Máriabesnyőn pihenőben lévő 18/I. zászlóaljat riadóztatta, hogy szükség esetén mielőbb bevetendő legyen.⁵¹¹ A hadosztálytól északra – a budapesti hídfő és a Mátra között – áttört szovjet csapatok ellen a Feldherrnhalle páncéloshadosztály és a 13. páncéloshadosztály részeit Aszód körzetéből északkeleti irányban, Verseg felé próbálták bevetni, azonban tekintettel

⁵⁰⁶ A hadosztálynak címzett köszöntőlevele azonban csak december 8-i dátumozású. – Lásd: VADÁSZ ÖDÖN 1944 - M. kir. 10. honvéd gyaloghadosztály-parancsnoksági iratok – 69. sz. hadosztályparancsnoksági parancs. (44. XII. 8.)

⁵⁰⁷ 10. gyho. naplója, 1944. december 6-i bejegyzés

⁵⁰⁸ „A magyar csapatok ellenlökése a hatalmas saját veszteségek ellenére eredménytelen volt. (...) Az arcvonal visszavétele a harcokciárkokhoz folyamatban van.” – OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 30.

⁵⁰⁹ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 30.

⁵¹⁰ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 46.

⁵¹¹ 10. gyho. naplója, 1944. december 7-i bejegyzés

arra, hogy a keletkezett közel 12 km-es résen a szovjet csapatok igen gyorsan nyomultak előre, ez nem sikerült,⁵¹² sőt késő délután Aszódot fel is kellett adni. Ezen a napon a német III. páncélos hadtestnek ismét alárendelték a Feldherrnhalle páncélos és a 357. gyaloghadosztály részeit.⁵¹³

December 8-án az éjszaka és a kora hajnali órákban a 10. gyalog- és 12. tartalék hadosztály arcvonalán nem történt különösebb harci esemény, bár 105 ember – közelebről meg nem nevezett egységektől – megszökött.⁵¹⁴ Szintén a kora hajnali órákban a 18. gyalogezred az arcvonalát visszavette a már kiásott harckocsiárok mögé, a II. állásba. A hadosztálytól északra a németek arcvonalán tért nyerő igen erős ellenséges támadás miatt a 13. páncéloshadosztály jobb szárnyát erős ellenséges támadás érte, mely több helyen betöréshez vezetett,⁵¹⁵ a 18. gyalogezrednél bevetett német 13. felderítőosztályt ki kellett vonni. Nem sokkal később a kialakult helyzet miatt a 18/I. zászlóalj, a hadosztály tartalékát is be kellett vetni. Reggel, nem sokkal 6 óra után a 8. gyalogezred parancsnoka jelentette, hogy az ezrede arcvonalán a hátramaradt ellenség miatt a helyzet tisztázatlan. Mivel félő volt, hogy ellenség ezt az előnyös helyzetet kihasználja és a hadosztály védelmét felborítja, Kisfaludy javaslatot tett Schmidhuber vezérőrnagynak a II. állásba való visszavételre. 6.20 órakor a 8. gyalogezred jobb szárnyán támadás indult, mely saját elhárító tűzünkben elakadt. 7 óra körül újabb támadás indult, melynek eredményeként az ellenség a 8/III. zászlóalj bal szárnyán betört, majd ezt követően a 6. gyalogezred arcvonalán is általános ellenséges támadás indult meg. Mivel a zászlóaljak ellenálló ereje már igen csekély volt és már csak egy-egy gyenge századnyi erőt képviselnek, Kisfaludy vezérőrnagy, hadosztályparancsnok a biztonság céljából elrendelte a 6./II. zászlóaljnak a II. állásba való visszavételét. A II. állásban a kaposvári zászlóalj feladata lett a hátraszivárgókat megállítani és betörés esetén az ellenséget a harckocsiárokból felfogni. Kisfaludy igen erős ellenséges nyomás esetére engedélyezte Ludányi ezredesnek a II. állásba való állásváltogatást. Ezzel egy időben az arcvonalban lévő 54. utász zászlóalj századait kivonták és hadosztálytartalékként Szárítón gyülekeztették. 9.30 órakor az ellenség abbahagyta támadásait és a hadosztály arcvonalán átmenetileg nyugalom állt be. Kevéssel dél előtt a 18. gyalogezred parancsnoka jelentette, hogy az ezred bal szárnyán ellenséges átszivárgások és kisebb támadások indultak meg. A 18. gyalogezred vállalkozással a 205. háromszögelési pontot visszafoglalta. 15 órakor jelentették, hogy az ellenség igen erős támadást indított a Gödöllő-Valkó műúttól délre a harckocsi-árok mentén és a hadosztály déli sávhatárán,

⁵¹² SZÁMVÉBER NORBERT 2018, 301. o.

⁵¹³ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 42.

⁵¹⁴ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 60.

⁵¹⁵ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 53.

ez azonban az erős elhárító tűzben csak kevés teret nyert és ellanyhult. Lehoczky Lajos ezredes, tüzérparancsnok a déli órákban parancsot kapott a tüzérségnek a hátsóbb állásba való visszavételére, melyre a gyalogságnak a II. állásba való visszavétele miatt volt szükség. Botond Béla vezérkari őrnagy a kora délutáni órákban helyzettájékoztatót végeztetett a német 13. páncélosadosztálynál jelentkezett.⁵¹⁶ Az esti órákban a hadosztály arcvonalán nyugalom állt be. Egész nap folyamán igen erős ellenséges repülőtevékenység volt.⁵¹⁷ „Ez egy olyan nap volt, mintha a pokol ördögei szabadultak volna ránk. Az eddig csendes Gödöllő annyira zajos volt a légi tevékenységtől és a körös-körül dörgő ágyúk zuhogásától, hogy az szinte fantasztikus. Az ellenség elérte, hogy kb. 1,5 km-rel visszavettük a vonalainkat.”⁵¹⁸ - olvasható a 10. gyaloghadosztály naplójában Érdekes, hogy a németek, a másnap reggel a hadtestektől beérkező reggeli jelentésükben, hogyan interpretálják az esti kényszerű visszavételt: az éjszaka folyamán mind a 10. gyaloghadosztály, mind a Gradl-csoport tervszerűen, ellenséges behatás nélkül az előre meghatározott vonalait elfoglalta.⁵¹⁹

December 9-én az ellenség egész éjjel átcsoportosításokat hajtott végre új támadásához, mely reggel 8 órakor erős tüzérségi és aknavető előkészítés után megindult a 6. gyalogezred védőkörletének jobb szárnyán és az ahhoz csatlakozó 12. tartalékhadosztály bal szárnyán. Az ellenség a vonalakat itt áttörte, ezért a csatlakozásnál hézag keletkezett. A gyalogezred a jobb szárnyát kénytelen volt visszakanyarítani, ezt követően azonban az ellenséges támadás ellensúlyozására ellentámadást indított. Kisfaludy vezérőrnagy a német 13. páncélosadosztály parancsnokának utasítására harcálláspontját Mogyoródra helyezte át, szűkebb törzsével azonban gödöllői kastélyba költözött, hogy a harcvezetést eredményesebben végezhesse. A délelőtt folyamán egy zászlóalj erejű ellenség a 18. gyalogezred közepén is betört, melyet a gyalogezred átmenetileg elreteszelte, de a kedvezőtlen terepen védő és erősen leharcolt zászlóaljak nem tudtak az ellenséget eredményesen feltartóztatni. 14.35 órakor Ludányi ezredes elrendelte a II. állásba való visszavételt, amellyel sikerült megakadályoznia az ellenség betörését. A visszavétellel kapcsolatban a tüzérség is parancsot kapott az újbóli átcsoportosításra. A hadosztálytörzs

⁵¹⁶ Itt szó volt a 10. gyaloghadosztály kivonásáról és német csapatok által való felváltásáról. A terv szerint a már igen leharcolt hadosztály Alag és Fót területén gyülekezett volna pár nap pihenőre. Ez a terv a későbbi napokban kialakult harc helyzet következtében és mert a leváltásra indítandó német erők a hadosztálytól északra levő arcvonalon volt szükség, nem került megvalósításra.

⁵¹⁷ 10. gyho. naplója, 1944. december 8-i bejegyzés

⁵¹⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 - Napló, 125–126. o.

⁵¹⁹ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 79.

Mogyoródon lévő része András Sándor vezérkari ezredes vezetése alatt megszervezte a hadosztály északi szárnyának biztosítását, melyre igen nagy szükség volt a német csapatok arcvonalán kialakult tisztázatlan helyzet miatt. András Sándor az itteni helyzet felderítése céljából motorkerékpáros hírvivőket küldött felderítésre Csomád–Veresegyháza, Alag–Alsógöd irányába. Az ellenség ekkorra már elérte Csomádot és Alsógöd északi részét. Kisfaludy vezérőrnagy, hadosztályparancsnok a délután folyamán erélyes parancsot adott a 18. gyalogezrednek a feltétlen kitartásra. Ugyanekkor a 10. felderítő osztály jobb szárnyának visszavételét engedélyezte. Ludányi ezredes jelentette, hogy a jobb szárnyán az ellenséges támadást visszavette, az ellenségnek igen súlyos veszteségeket okozott és nagy zsákmányra tett szert.⁵²⁰ 17 órakor a Kisfaludy vezérőrnagy jelentette a helyzetet Schmidhuber vezérőrnagynak, továbbá azt is, hogy a hadosztály jobb szárnya szabad, a szomszéd hadosztállyal csatlakozás nincs. A csapatok ekkorra már igen leharcolt állapotban voltak, az ellenálló erejük igen csekély volt, tartalék egyáltalán nem állt rendelkezésre, ebből kifolyólag a helyzet válságos volt mondható. Erre válaszul este 19 órakor a német előljáró-parancsnokságtól parancs érkezett arra, hogy a vonatoknál lévő legénységet össze kell szedni és bevetni. A késő esti órákban Ekespare alezredes a német 13. páncéloshadosztály vezérkari főnöke meglátogatta a hadosztályparancsnokot, mely alkalomból közölte, hogy rövidesen német csapatok indítanak ellentámadást a hadosztály jobb szárnyán és a szomszéd hadosztály sávjában. Ezen ígéret ellenére 23 órakor a 18. gyalogezred parancsok jelentette, hogy összeköttetése a tőle balra lévő német alakulattal nincs meg, és bal szárnya szabad.⁵²¹

December 10-én a kora hajnali órákban az ellenség csak kisebb járőrökkel próbálkozott, különösen a 8. gyalogezred arcvonalán. 8 órakor azonban erős ellenséges támadás indult a 18/II. zászlóalj jobb szárnyán, mely a zászlóalj védelmi vonalát áttörte és egyúttal a 18/II. zászlóaljat szétszórta. Az erősen megritkult és leharcolt zászlóalj védelme felbomlott. Ugyanekkor ellenséges támadás indult a hadosztály arcvonalának közepén lévő 10. felderítőosztály ellen is. A hadosztályparancsnok két német SS. lovas századot kapott, hogy leharcolt egységeit megerősítse. A 10. felderítőosztálynál a túlerejű ellenség mindinkább tért nyert és a felderítőosztály kénytelen volt vonalát Tekenyősparra visszavenni. A 6/III. zászlóalj is parancsot kapott arcvonalának Tekenyősparra való visszavételére. Ezzel kapcsolatban a 6. gyalogezred egyéb részei is parancsot kaptak arra, hogy nagyobb ellenséges nyomás esetén arcvonalukat a fenti vonalig kiegyenesíthetik. A hadosztályparancsnok a válságos helyzetre való tekintettel egy

⁵²⁰ Az erre az eseményre vonatkozó adatok sajnos nem kerültek bővebb kifejtésre a hadosztálynaplóban.

⁵²¹ 10. gyho. naplója, 1944. december 9-i bejegyzés

utászsorozatot bocsátott a 18. gyalogezred rendelkezésére. 9 órakor a 10. felderítőosztály parancsnoka jelentette, hogy a 6/III. zászlóalj arcvonalán az ellenség a 221. háromszögelési pontnál betört. A délelőtti folyamán arról érkezett jelentés, hogy a 18. gyalogezred az ellenséges nyomás elől Máriabesnyő irányába visszavonult. A 18. gyalogezred parancsnoka az érdeklődésre jelentette, hogy a 18/III. zászlóalj állásait az ellenséges támadás áttörte és a zászlóalj felbomlott, így Máriabesnyő-északot az ellenség elérte, ám ott már a német utászsorozatot nem találták. Kisfaludy vezérőrnagy ezért egy saját utászsorozatot Márisbesnyő-kolostortól délre reteszállásba rendelt. Egyúttal parancsot adott arra is, hogy Köllő András őrnagy, az 54. utászsorozat parancsnoka Pulykatetőn a 18/I., Antalhegyen a 18/II. zászlóaljat fogja fel, ahol azok kapaszkodjanak is meg. 11 órakor jelentették, hogy az ellenség a 267. háromszögelési⁵²² pontnál betört és elérte Gödöllő keleti szegélyét. Ugyanekkor a hadosztály déli szárnyán indított német ellentámadás tért nyert és a 6. gyalogezred helyzete megszilárdult. A nem sokkal dél után indított erős szovjet támadás, mely különösen Gyutető és Pulykatető közötti szakaszt érintette, a 18. gyalogezrednél felbomlást idézett elő, és az ellenség a 288. háromszögelési pontot elfoglalta. A 10. felderítőosztály is új állásokat vett fel hátrább. 14.15 órakor Ekesparre német alezredes, a német 13. páncéloshadosztály vezérkari főnöke jelentkezett a hadosztályparancsnoknál tájékozódás végett. 16.45 órakor a szovjetek a hadosztály bal szárnyán Blaha Lujza fürdőtelepnél betört és Száritót is elérte. A 18/I. zászlóalj helyét elhagyva Kistarcsára vonult vissza. A visszavonulást a hadosztályparancsok nem rendelte el, ezért az eset körülményeit kivizsgálta. 20 órakor Kisfaludy parancsot adott Lehoczky Lajos ezredesnek, hogy a tüzéséget vonja vissza Kerepes vonalába. Közben a hadosztály Mogyoródon levő törzse áttelepült Kerepesre. 20.30-kor Kisfaludy tájékoztatta Schmidhuber vezérőrnagyot a helyzetről. Jelentette, hogy a légénység igen kimerült és fáradt, ellenálló ereje igen csekély, a létszám erősen leapadt és a hézagokba a 6. gyalogezrednél utászokat és csendőröket kellett bevetni. Erre válaszul Schmidhuber közölte, hogy a váltást nem lehet végrehajtani, mert a váltóalakulat a hadosztálytól északra van bevetve. Hadosztályparancsnok 21 órakor követve a már útban lévő hadosztálytörzset 21 órakor szintén áttelepült Kerepesre. A nap folyamán igen erős ellenséges repülő tevékenység volt és géppuskával, valamint kisebb űrméretű bombákkal a hátramoszó magyar vonatrészeket több rajtaütést hajtott végre. A nap folyamán Kisfaludy több parancsot is kiadott a visszaözlés meggátolására, és intézkedett a csellengők felkutatására, azonban a szökéseket továbbra sem tudták

⁵²² Lásd 9. ábra.

megakadályozni.⁵²³ A december 10-i eseménydús napot a Breith-hadtestcsoport napi jelentése viszonylag szűkösen foglalja össze a hadosztály vonatkozásában: „Gödöllőtől délnyugatra az ellenséges támadás a 10. gyaloghadosztályt kb. 3 km-re dobta vissza.”⁵²⁴ Ennél bővebben számol be a német 13. páncélosadosztály ezen a napon vívott súlyos harcairól: az ellenség ugyanis a Gödöllőtől észak/északnyugatra harcoló páncélosadosztályt szinte a teljes frontszakaszon visszanyomta. Az egyetlen ellentámadás, amit Gödöllőről indítottak, ugyanakkor nem járt eredménnyel. A Gödöllő északkeleti széle – Szada-északkelet – Veresegyház-dél vonalban az ellenség megállt és egy új főellenállási vonalat épített ki. A 13 páncélosadosztály az elmúlt időszak harcai miatt annyira legyengült, hogy az állapota már a szomszéd csapatokra is veszélyt jelentett.

December 11-én reggel a 10. felderítőosztály jelentette, hogy vonala ellen erős ellenséges támadás indult meg és közeléből a német egységek eltűntek. Az ellenség támadása a 6. gyalogezrednél kritikus helyzetet okozott, ami miatt engedélyt kapott Ludányi ezredes, hogy az ezred bal szárnyát visszavonja. A délelőtt a hadosztályparancsnok négy tisztit járőrt indított a „csellengők” összegyűjtésére, majd ezeket a csoportokat alakulataikhoz visszaküldte. 10.45-kor a valkói műút mentén az ellenség betört Gödöllőre. 11.30 órakor a Fővezérség és Honvédelmi Miniszter és a Honvéd Főparancsnokság meghatalmazott tábornoka, Kovács Gyula altábornagy a hadosztályparancsnoknál személyesen tájékozódott a helyzetről.⁵²⁵ Kisfaludy vezérőrnagy parancsot adott a 18. gyalogezrednek Gödöllő keleti és délkeleti részein lévő állásainak tartására. Eközben a hadosztályparancsnokság értesült arról, hogy a szovjetek a gödöllői gimnáziumot elfoglalták és a vasútállomás környékén folynak a harcok.

⁵²³ 10. gyho. naplója, 1944. december 10-i bejegyzés

⁵²⁴ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 92.

⁵²⁵ A délelőtt folyamán a 10. felderítőosztály Felsőmajor területére, a 18. gyalogezred az Isaszeg Szadával összekötő vonal mentén helyezkedett el, míg a 6. gyalogezred új vonala északnyugati irányban a Méhgazdaság területén keresztül az isaszegi műútra fordult. A 8. gyalogezred az 242. háromszögelési pont környékét védte.

10. ábra. A 6. nehéz páncéltörő ágyús század helyzete 1944. december 8–14. között⁵²⁶

⁵²⁶ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Mellékletek a Naplóhoz – Térképek (A térképet az eredeti alapján Sántha Zsuzsanna készítette)

Mivel a nagy ellenséges nyomás következtében saját csapatok kimerültsége miatt féltő volt, hogy az ellenség az arcvonal közepét áttöri, ezért a hadosztályparancsnok a hadosztálytörzsszázadot (!) a pusztaszentjakabi biztosító állásból kivonta és a Gödöllő–mogyoródi útvillához, majd később a Bolnoka erdő szegélyén reteszállásba rendelte. Az esetre Bíró József tartalékos hadnagy így emlékezett vissza: „Gödöllő teljes megszállását befejezték az oroszok. (...) Dél tájban 30 fős összefogott csellengővel ki kellett mennem a vonalba. Az út jobb oldalán, az erdő szegélyén kell védőállást foglalnom.(...). A szürkületben észreveszem, hogy embereim a beásási parancs ellenére kezdenek hátraszivárogni felfelé a domboldalon. Várjuk az ellenséget, de nyílt terepen csak nem jön. Viszont már balról és hátulról is harci zaj hallatszik. Az emberek panaszkodnak, hogy már két napja nem aludtak, nem ettek. Szereztem nekik élelmet, a hadosztályparancsnoksági reprezentációs ládából ellopott pálinkát is megittam velük. Az éjszakai sötétben mégis mind megszökött. Pestiek voltak.”⁵²⁷ Az ellenség a kora délutáni órákban Méhgazdaság területét birtokba vette. Jelentették, hogy a 8. gyalogezred bal szárnyán nagyobb hézag van és onnét Gödöllőig saját erő nincs. A délutáni órákban valószínű átcsoportosítások miatt az ellenséges támadások leálltak. 19 óra előtt nem sokkal Ekesparre vezérkari alezredes, vezérkari főnök közölte, hogy a hadosztály alakulatai harcászati német alárendeltségbe kerülnek.⁵²⁸ Este a 10. felderítőosztályt kivonták és Mogyoródra irányították. A nap folyamán az ellenséges repülő tevékenység volt, főleg Gödöllőnél, a mogyoródi útkanyar ellen és az arcvonal felett különösen erős volt. Saját légvédelmi erők egy ellenséges repülő gépet lelőttek.⁵²⁹ Éjszaka, illetve hajnalban a Breithadtestcsoport arcvonalán egyedül Veresegyháza ellen volt egy zászlóalj szintű ellenséges próbálkozás, ám áttörést nem sikerült elérniük, a német csapatok az állásaikban maradtak.⁵³⁰

A december 12-i nap viszonylagos nyugalomban telt el. A hadosztályparancsnok végleg tisztázta a német parancsnokságokkal és az alárendelendő alakulatokkal a német harcászati alárendelés formaiságát, amely alárendelés csak harcászati volt érvényes, fegyelmileg és anyagilag is a magyar parancsnokok voltak kötelesek alárendeltjeikről gondoskodni. Ugyanakkor Kisfaludy vezérőrnagy megparancsolta, hogy a magyar parancsnokok közös

⁵²⁷ TGY 3251 – Bíró József, 13. o.

⁵²⁸ A 18. gyalogezred és a 10. felderítőosztály a német 93. páncélgránátos-ezred alárendeltségébe, a 6. gyalogezred a német 13. felderítőosztály, a 8. gyalogezred egy ekkor még meg nem nevezett SS-hadosztály alárendeltségébe lépett. (Vagy a 8., vagy a 22. SS lovashadosztályról lehetett szó.)

⁵²⁹ 10. gy.ho. naplója, 1944. december 11-i bejegyzés

⁵³⁰ OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 113.

harcállásontra települjenek a följük rendelt német parancsnokokkal. 11 órakor a hadosztályparancsnok Kovács Gyula altábornagynál, a Fővezérség meghatalmazott tábornokánál jelentkezett. Nem sokkal ezt követően Kovács altábornagy parancsára Kisfaludy vezérőrnagytól ismét András Sándor vezérkari ezredes, eddigi gyalogsági parancsok vette át a hadosztályparancsnokságot. Érdekes adalékkal szolgál Kisfaludy távozásáról András Sándor egy valószínűleg 1985-ben, Gosztonyi Péternek írt visszaemlékező levelében: „Pár nap múlva bevonul az új hadosztályparancsnok, vitéz Kisfaludy György (valójában József), akit híre, mint »rettenetes« előz meg. Ő is beteget jelent. Ez egybeesik Gödöllő feladásával, mire Feketehalmy-Czeydner, Beregfy teljhatalmú megbízottja Budapesten, hadbírói eljárást indít ellene és énrám ruházza a hadosztályparancsnokságát. Czeydner pár nap múlva Storchon elhagyja Budapestet. Utódját, vitéz Kovács Gyula altábornagyot rábeszélem, hogy szüntesse meg az eljárást Kisfaludy ellen, aki távozik Sopron felé, ahol családjá is várja. Ez után Kovács is távozik.”⁵³¹

A déli órákban a hadosztálytörzs áttelepült Csömörrre, de a régi-új hadosztályparancsok a legszűkebb törzsével este 17 óráig Kerepesen, előretolt harcálláspontján maradt. „Kerepesi tanyánkat az ellenség aknavetővel lőtte, át kellett költözni Csömörbe, ahol a csendőrlaktanyába rendeztük be a hadosztályparancsnokságot. Hó van, hideg van, embereink éhesek, fáznak, fáradtak. Már annak is örülnének, ha egy meleg helyen megpihenhetnének a folytonos erdei harc után, ahol nincs menedékhely. (...) Semmi kedvük sincs már harcolni. Bár a visszavonulás, bujdosás is fárasztó, repülőket vernek állandóan bennünket. Csak helyenként állunk meg bevárni az oroszokat, némi ellenállást színlelve. A németek csak parancsolgatnak, nem segítenek semmit” – emlékezik a történetekre Bíró József tartalékos hadnagy.⁵³² Az erős ellenséges légi tevékenység során a hadosztály légvédelmi erői ismét lelőttek egy ellenséges repülőgépet.⁵³³

December 13-án reggel 8 óra előtt nem sokkal Ludányi ezredes jelentette, hogy az ellenség Kerepestől keletre a Balnaka erdő keleti sarkán betört. Erős ellenséges nyomás érte a 8. gyalogezred arcvonalát is, ahol Ürgemajort sikerült az ellenségnek megközelítenie. Ezen a napon a hadosztályhoz ellátásilag egy német rendőrkülönítményt utaltak, melyet Mogyoródnál alkalmaztak német harcászati vezetés alatt.⁵³⁴ Ekesparre vezérkari alezredes ugyancsak

⁵³¹ HL VII. 251 – Pers. 264. d., András Sándor életrajza, 3. o.

⁵³² TGY 3251 – Bíró József, 13. o.

⁵³³ 10. gyho. naplója, 1944. december 12-i bejegyzés

⁵³⁴ Bíró József szerint „a Mogyoródnál bevetett rendőrkülönítmény, mely 300 fővel 12-én este érkezett, 13-án átment az oroszokhoz”.

utasítást adott arra vonatkozóan, hogy a csapatvonatokat vonják a Duna nyugati oldalára. A 12. tartalék hadosztálynál az ellenség Isaszegtől nyugatra betört, emiatt a kaposvári hadosztály arcvonalát Mogyoród vasútállomásig vették vissza. András vezérkari ezredes, hadosztályparancsnok elhatározta, hogy súlyképzés szempontjából az összes nehéz páncéltörő ágyút Vadász főhadnagy parancsnoksága a 6. nehéz páncéltörő ágyús századba fogja beosztani.⁵³⁵ A 6. gyalogezred jelentette, hogy a délelőtti folyamán négy súlyos ellenséges támadást vert vissza. A déli órákban a szovjet csapatok igen erős támadást indítottak Mogyoród ellen. 13.30 órakor Ekesparre vezérkari alezredes, vezérkari főnök közölte, hogy Mogyoródon súlyos harcok folynak, de a község még német kézben van. A 10. felderítőosztályt és a 6/III. zászlóalj a német parancsnok megdicsérte. Száz alezredes, a 10. felderítőosztály parancsnoka a délutáni órákban személyesen tett jelentést a mogyoródi harcokról, ahol elmondta, hogy az ellenség az újonnan bevetett rendőrkülönítményt szétszórta, míg a saját részek kemények helyt álltak. Mivel Mogyoródnál nagy ellenséges erők támadtak, András hadosztályparancsnok a hadosztály törzsszázadot ismét bevetette és Csömörtől északra biztosításra kirendelte. Létay Gyula százados, a 6. gyalogezred ezredsegédtisztje este 20.45 órakor jelentette, hogy Szabados Antal százados parancsnoksága alatt álló 6/III. zászlóalj egyik csoportja vitéz Adorján József tartalékos százados parancsnoksága alatt két szakasz erővel erős Sztalin-orgona, ellenséges aknavetőtűz és repülőtémadás közben végrehajtott ellentámadással birtokába vette a 258. háromszögelési pontot.⁵³⁶ Az ellentámadás közben teljesen önállóan és a szomszédok segítségével nélkül tört előre.⁵³⁷ Létay százados ekkor még azt is közölte, hogy a németektől kapott parancs szerint az ezred feladata gyülekeztetni az éj folyamán az ezred töredékét, mert az nagy valószínűséggel különböző német századokba kerülnek beosztásra. 20.45 órakor szintén egy német parancs érkezett, melynek értelmében a 8. gyalogezred mindkét zászlóaljának Kerepes-délre kellett menetelnie. A parancs értelmében a gyengébb zászlóaljat tartalékba vonták, míg a másikat – az ekkor már – a német 93. páncélgránátos ezred parancsnoka, Krämer őrnagy alá helyezték.⁵³⁸

⁵³⁵ Valószínűleg ekkor alakulhatott meg a század IV. szakasza, melynek Berecz Béla tartalékos zászlós lett a parancsnoka.

⁵³⁶ Lásd 10. ábra.

⁵³⁷ Különösen kitűnt ezen vállalkozások során az egység parancsnoka, vitéz Adorján József – az I. világháborúban arany vitézségi érmet nyert – tartalékos százados, Császár István szakaszvezető, Imre József szakaszvezető, Tormási Tibor hadnagy, Kántor József hadnagy.

⁵³⁸ 10. gyho. naplója, 1944. december 13-i bejegyzés

December 14-én délelőtt közölték, hogy a hadosztálynak kb. 2000 hungarista önkéntest adnak feltöltésre. András vk. ezredes megígérte, hogy a pótlásnak 800 puskát fog juttatni, egyúttal Variházy Oszkár alezredest megbízták a pótlás átvételével, megszervezésével, valamint annak kiképzésével. A hadosztály kiképzőtáborra Piliscsabán lett kijelölve. 11.30 órakor vitéz Kovács Gyula altábornagy, a Fővezérség meghatalmazott tábornoka látogatást tett a hadosztályparancsnoknál. A nap során a 4. huszárezredet⁵³⁹ anyagilag a 10. gyaloghadosztályhoz utalták. 15 órakor a hadosztály parancsnoksága áttelepült Csömörről Rákosszentmihályra.⁵⁴⁰

December 15-én, kevéssel dél előtt Balla százados, a 18/I. zászlóalj parancsnoka jelentette, hogy az ellenség a 261-es magassági pontot elfoglalta. Onnan a német csapatok visszavonultak. A déli órákban Dám százados, a 8. gyalogezred első segédtszjtje jelentette, hogy a 8/III. zászlóalj egyik százada Szilasliget kelet magasságában a vasút keleti oldalára változtatott állást. 15 órakor a 12. tartalékadosztály új parancsnoka, Baumann István vezérőrnagy meglátogatta András Sándor vezérkari ezredest és megbeszélést folytattak az átszervezés végrehajtásáról. 18.25-kor a 6. gyalogezred jelentette, hogy saját erők Koronatelep-írástól északra, 200 m-re vannak. A 8. gyalogezred jelentése szerint a 8/III. zászlóalj a nagy ellenséges nyomás következtében Zsófiaaligettől keletre, a vasútvonalig vette vissza arcvonalát. A hadosztályparancsnok a nap folyamán – a küldendő pótlásról és fegyverekről – több ízben tárgyalásokat folytatott és beszélt Kovarcz Emil tárca nélküli miniszterrel. Kovarcz ezeken a megbeszéléseken többek között közölte, hogy a beérkező pótlást „testileg és lelkileg” is elő kell készíteni a kemény harcra, illetve hogy a Ludovika Akadémián már 800 fő önként jelentkező gyűlt egybe, melyet a hadosztályhoz fognak beosztani, ebből 400 fő még kiképzetlen, kiknek kiképzését a hadosztály vállalni fogja. A hadosztály a kiképzésen túl ugyanakkor vállalta ezen alakulatoknak a puskával való felszerelését is.⁵⁴¹ A 8. gyalogezredtől ezen a napon érkezett be a december 12-én, 13-án, illetve a 14-én lefolyt harcok következtében keletkezett veszteségének listája.⁵⁴²

⁵³⁹ Parancsnoka Kókay Pál (Szeged, 1898. június 8. – Szatymaz, 1976. március 2.) huszárezredes, aki 1944. október 1. és 1945. február 12. között töltötte be ezt a tisztséget. – Lásd: BENE JÁNOS – SZABÓ PÉTER I., 172. o.

⁵⁴⁰ 10. gyho. naplója, 1944. december 14-i bejegyzés

⁵⁴¹ 10. gyho. naplója, 1944. december 15-i bejegyzés

⁵⁴² Könnyű sebesült 6 tiszt és 12 főnyi legénység. (v. Futaky János és Dóra István főhadnagyok, Besszik Lajos, Tátrai Zoltán és Maróti György tartalékos zászlósok, továbbá Dér István hadapród őrmester), súlyosan sebesült

December 16–18. között harccselekmény a hadosztály körzetében nem volt. Említésre méltó esemény, hogy 16-án a hadosztályparancsnok a hadosztály törzsszázadból 80 fő pótlást küldött a 6. gyalogezred részére; 17-én a 6. és 18. gyalogezred vonatalakulatait Nagykovácsiba, a 8. gyalogezred vonatoszlopát Pesthidegkútra, egyéb vonatrészeket pedig Budakeszire irányították.

December 18-án parancs érkezett a hadosztály átszervezésre, melynek értelmében ezredenként egy-egy harcos zászlóaljat alakítottak az ezredek maradványaiból. Az átszervezés értelmében az ezredtörzsek a piliscsabai kiképzőtáborba kivonásra kerülnek, ahol a tervek szerint és a feltöltés után teljes harcértékű ezredek alakítottak volna belőlük. Ezen a napon András Sándor vezérkari ezredes, hadosztályparancsnok több ízben tárgyalásokat folytatott a hadosztálynak kilátásba helyezett pótlásról. Ezek szerint a Vannay-zászlóalj⁵⁴³ teljes szervezetszerű fegyverzettel már készen van és a hadosztály alárendeltségébe kerül, a hadosztály állománya ugyanis ekkorra már az eredetinek kb. a felére csökkent. „Harcérték-jelentés készítéséhez adatbeszerzésre kint jártam alakulatainknál. A 10. hadosztály létszáma gyalogosokkal, tüzérekkel, felderítőkkal, utászokkal, híradósokkal együtt 5650 fő, a Dunán már átkelt vonat 2340 fő, összesen 7990 fő és 4912 ló. A létszám a gyalogosoknál nagyon leapadt. Például a 18/I. zászlóalj 17 tisztből és 196 fő legénységből áll. Fegyverzet 20 géppisztoly, 3 golyószóró, 7 aknavető, 4 páncéltörő ágyú” – jegyezte fel Bíró József tartalékos hadnagy.⁵⁴⁴

December 19-én a gyalogezred törzsek kivonása megtörtént. A vonalban az ezredek közül összeállított 6/III., 8/III. és a 18/I. zászlóaljak maradtak német alárendeltségben. Az éjszaka a 8/III. zászlóalj leváltotta a 4. huszárezred egy közelebről meg nem nevezett csoportját. Másnap

2 tiszt (Farkas Imre főhadnagy és Mikolcsó László hadnagy) és 12 főnyi legénység; hősi halott: 2 tiszt (Ughy Albert és Sashalmi Nándor zászlósok) és 17 főnyi legénység. Eltűnt 23 fő.

⁵⁴³ Vannay-zászlóalj: Budapest védelmének egyik önkéntes harccsoportja. Az 1919–1921-es különítményes, az 1931-es szélsőjobboldali puccskíséret vezetője, Vannay László tartalékos főhadnagy 1944. október 20-án Kovarcz Emilnél, a „nemzet totális harcba állításának miniszterénél” elérte, hogy egy önálló zászlóaljat állíthat fel. A Vannay-zászlóalj állománya főként kiképzetlen önkéntesekből állt. December 1-jétől megkezdték a kiképzést Óbuda két téglagyárában. December 22-én került sor az ekkor 638 fős zászlóalj felavatására. Hivatalos megnevezése ettől magyar királyi Vannay-zászlóalj. Bár a Gödöllő–Kerepes környékén harcoló 10. gyaloghadosztály parancsnokság egyes vélemények szerint magának kérte a zászlóaljat, Vannay közbenjárására az a 22. SS-lovashadosztály alárendeltségébe került, a Baár Madas Gimnáziumban lévő n. „Európa” harccsoport része lett. Vannay zászlóaljának maradéka részt vett a kitörésben, azonban a német vonalakat mindössze ketten érték el az alakulatból. Vannay ekkor esett el. – LEXIKON, 448. o.

⁵⁴⁴ TGY 3251 – Bíró József, 14. o.

dél előtt vitéz Vannay László hadnagy a pótlás zászlóalj⁵⁴⁵ parancsnoka jelentkezett a hadosztály parancsnokánál. Kora délután a 8./III. zászlóalj parancsnoka jelentette, hogy 10.30-tól 13.20 óráig súlyos támadás érte a zászlóalj arcvonalát, a támadást 14 óráig sikerrel felszámolták. A 6./III. zászlóalj védőkörletében a bal szárnyon 11 órakor, a jobb szárnyon 15 órakor volt század erejű ellenséges támadás, melyet a zászlóalj visszavert. December 21-én a 6./III. zászlóalj jobb szárnya és a vele csatlakozó német csapatok ellen egy erősebb, zászlóaljszintű szovjet támadás volt, amit azonban a védők visszaverték.⁵⁴⁶

December 22-én a késő délutáni órákban Németh százados, a 8./III. zászlóalj parancsnoka jelentette, hogy a pótlásként érkezett nyilas önkéntesek mind bevetésre kerültek. A zászlóaljjal szemben erősen leharcolt, csökkent harcértékkel rendelkező erők álltak. Sok orosz katona átszökött, és a tőlük vett értesülés szerint a december 21-i szovjet támadás után az ellenséges zászlóaljból csak 32 fő maradt. Az ellenség élelmezése jó, a lőszerutánpótlás többször nehézségekbe ütközik. Érdekes a hadosztálynapló erre a napra vonatkozó, nem szokványos hangulatjelentése is: „A 8./III. legénységének hangulata kiváló. A régi legénység pihentetésre szorul.”⁵⁴⁷ Az, hogy mi váltotta ki az erősen leharcolt zászlóaljnál ezt az állapotot, utólag szinte lehetetlen kideríteni.

December 23-án a déli órákban András Sándor vezérkari ezredes és Botond Béla vezérkari főnök jelentkezett Hindy Iván altábornagynál. Ekkor értesültek a Velencei-tó északi oldalán kibontakozó orosz támadásról, mely már elérte Vált, egyben hírt kaptak arról is, hogy aznap Páty is elesett. Késő délután érkezett az I. hadtestparancsnokság értesítése a hadosztályhoz beosztott 1000 fő hungarista⁵⁴⁸ pótlásról. A hadosztály vezérkari főnöke Variházy alezredest utasította az átvétellel kapcsolatos intézkedések megtételére, aki ezt követően késő este utasítást adott a Piliscsaba környékén tartózkodó seregvonat-alakulatoknak, valamint a csapatvonal-alakulatok azonnali riadóztatására és a felderítőknek Páty irányába való

⁵⁴⁵ Két százada 172 főből, a 3. század 85 főből, a távbeszélő szakasz 24 főből, géppuskás század 50 főből – 3 géppuskával, 9 német és 2 orosz golyószóróval – állt, ezenkívül rendelkezésükre állt 600 puska is. Vannay ekkor parancsot kapott arra, hogy a már rendelkezésre álló harcos létszámot a feltöltés és a kiképzés befejezése előtt indítsa útba; ekkor még 230 volt a kiképzetlenek száma. Aknavetőszakasza nem volt.

⁵⁴⁶ 10. gyho. naplója, 1944. december 16–21. közötti bejegyzések

⁵⁴⁷ 10. gyho. naplója, 1944. december 22-i bejegyzés

⁵⁴⁸ Az „1000 fő hungarista” a gyakorlatban összesen egy heti kiképzésben részesült – gyakorlatilag kiképzetlen – újoncot jelentett. Az alakulatnak 15 golyószórója, 5 géppisztolya, több páncélokla, kézigránátja és minden beosztottnak puskája volt. Amint azt később látni fogjuk, ez a pótlás azonban nem érkezett meg a hadosztályhoz.

bevetésére.⁵⁴⁹ Éjfél előtt Létay századost, a 6. gyalogezred elsősegédtisztjét a fentiekhez hasonló módon tájékoztatta és parancsot adott a felderítőknak Piliscsaba – Perbál – Zsámbék, valamint Perbál – Budajenő – Herceghalom menetvonalakon való bevezetésére. Ezen a napon a hadosztály feltöltése és átszervezése még folyamatban volt.⁵⁵⁰

December 24-e emlékezetes nap a budapesti csata történetében, ugyanis ezen a napon a szovjet csapatok körülzárták Budapestet. A reggeli órákban (7.30-tól) a szovjetek igen heves tüzérségi tüzet zúdítottak a 6/III. és 8/III. zászlóaljok állásaira, majd a 8/III. zászlóaljra két ellenséges zászlóalj rárontott, amit végül sikerült visszaverni. A nap folyamán szórványos aknavető és tüzérségi tűz jellemezte a harci tevékenységet. A Budapesttől nyugatra kialakult helyzet következtében a hadosztályparancsnok intézkedést adott ki Piliscsabán lévő részek biztosítására. A késő délutáni órákban András vk. ezredes megjelent a 13. páncéloshadosztály által annak harcálláspontján rendezett karácsonyi ünnepségen. Éjszaka a hadosztály vezetése számára is világossá vált, hogy a szovjet csapatok a budapesti hídfőben lévő csapatokat teljesen körül zárták és minden hátsó összeköttetéstől elvágták.⁵⁵¹

December 25-én, karácsony első napján kora délelőtt a 8/III. zászlóalj parancsnoka jelentette, hogy a 270 és 272 magassági pontok közt a váltás beérkezése előtt elvonult német csapatok helyét a 10. felderítőosztály és az 54. utász zászlóalj részei foglalták el, melyekből egyes részek az ellenséghez átmentek, és így kb. 850 m-es hézag nyitva maradt. Tovább nehezítette a hadosztály helyzetét, hogy a 6. és 8. gyalogezredhez beosztott hungarista újoncokat Kovarcz tárca nélküli miniszter parancsára Komáromba, illetve Esztergom-táborba szállították. A Solymáron lévő 8. gyalogezrednek a hadosztály vezérkari főnöke parancsot adott, hogy a Dunántúlon lévő részeit a bécsi műút környékén tartsa együtt, ezen kívül derítse fel a hungarista újoncok hollétét és hozza vissza őket. Kevéssel dél után megjelent Vannay a hadosztályparancsnokságon, és jelentette, hogy a zászlóalját a Bolyai Gimnáziumban helyezték el. Ekkor András beleegyezett, hogy amíg a zászlóalj felszerelése nincs megoldva, addig az alakulata a Széna térnél lévő főútszakaszokat zárja le. A délután folyamán a 8/III. zászlóalj a Feldherrnhalle páncéloshadosztálynak rendelték alá Csömör térségében. A Budapesttől északnyugatra kiküldött motoros járőr csak Piliscsabáig tudott eljutni, azonban ekkor oda már nem tudott behajtani. A Dobogókőn keresztül Esztergomig küldött szintén motorkerékpáros

⁵⁴⁹ Ezen alakulatok egy része nem jutott vissza a fővárosba. Ekkor szorult a gyűrűn kívül Ludányi Antal ezredes, a 6. gyalogezred parancsnoka is.

⁵⁵⁰ 10. gyho. naplója, 1944. december 22–23-i bejegyzés.

⁵⁵¹ 10. gyho. naplója, 1944. december 24-i bejegyzés

járőr pedig azt jelentette, hogy Budapestről Esztergom irányába igen erős forgalom van, továbbá 1500-2000 fő felfegyverzett hungarista újoncot látott menetben Esztergom felé. Ezen a napon a hadosztály részei meglehetősen szétszórva voltak már Budapest különböző részein, a vonatalakulatok a mai III. kerület északi részén, Budakalász, Pomáz és Szentendre térségében helyezkedtek el.⁵⁵²

December 26-án, karácsony másnapján délelőtt a 8/III. zászlóaljparancsnoka⁵⁵³ jelentette, hogy 10 harckocsival támogatott támadás indult meg a zászlóaljának arcvonalán. Közvetlenül ez után a 4. huszárezred arcvonalát az ellenséges páncélosok áttörték, majd a 8/III. zászlóalj arcvonalába is 5-6 helyen betörték. A hadosztályparancsnok a nehéz géppuskás századot és a Vannay zászlóaljat vetette be a betörések elhárítására. Nem sokkal 12 óra után az ellenséges harckocsik Cinkota irányába nyomultak előre, mellyel a gyaloghadosztály részeit az ellenség átkaroló támadással több helyen bekerítette, így annak részei kénytelenek voltak hátsóbb állásokba visszavonulni. Délután 15 óra magasságában a bal szárnyon 4 ellenséges harckocsi betört, ezzel hátulról tűz alatt tartotta a magyar csapatok állásait. A jobb szárnyon hat ellenséges harckocsi szintén betört a védelem állásaiba, annak ellenére, hogy a magyar csapatok három ellenséges harckocsit is kilőttek. A 8/III. zászlóalj és a huszárok egy része emiatt Csömör felé vonulnak vissza. Itt Ferjencsik nyugállományú huszár százados parancsot kapott, hogy vegye át Csömörben lévő csapatok felett a parancsnokságot, és szervezze meg Csömör védelmét. 17.40 órakor Vannay-zászlóalj⁵⁵⁴ első része Rákosszentmihályon kirakodott, mely azonnal parancsot is kapott az Árpádföldön való gyülekeztetésére és a frontszakasz észak-északkelet felé való biztosításra. 18 óra után a 8/III. zászlóaljnál 12 ellenséges páncélos ismét betört, és igen nagy veszteséget okozott.⁵⁵⁵ A századokat az állásokból kivetette emiatt a zászlóalj Csömör felé visszavonult. Budán kialakult helyzet következtében a Vannay-zászlóaljból 200

⁵⁵² 10. gyho. naplója, 1944. december 25-i bejegyzés

⁵⁵³ A zászlóalj parancsnoka ekkor dr. Németh János százados.

⁵⁵⁴ A Vannay-zászlóalj ekkor 540 főből állt, mely 460 puskával, 8 golyószóróval, 8 géppuskával és 3 géppisztollyal volt felszerelve.

⁵⁵⁵ A Napló mellékleteként fellelhető a nehéz páncéltörő ágyús századnak egy ún. „Összekötő Napló (IV. szakasz)” című irata, mely 1944. december 27–29. közötti időszakban tartalmazza a IV. szakasszal kapcsolatos parancsokat és napi helyzetjelentéseket. Ebben Berecz Béla tartalékos zászlós, szakaszparancsnok a következőket írja az esettel kapcsolatban 1944. december 28-án Vadász főhadnagynak: „Beérkezés után a helyzetről tájékozódva elhelyeztem a szakaszt, majd a küzdő 8/III. parancsnokával felvettem az összeköttetést. A zászlóaljat tegnap délután nagyon megverték. Ideiglenes védelemre rendezkedtek be.” – In: VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Összekötő napló (IV. szakasz), 1944. dec. 27-i bejegyzés, 2. o.

főt a Kelenföldi vasútállomásnál betört ellenség visszavetésére utasítják a németek. Ugyanakkor a hadosztályparancsnok határozott parancsot ad ezen csoportoknak is a 10. gyaloghadosztályhoz való bevonulására.⁵⁵⁶ A Vannay-zászlóalj bevetésére Galánthay Ervin – egykori kőszegi hadapródiskolás növendék, aki ekkor a Vannay-zászlóalj futáraként teljesített szolgálatot – így emlékszik vissza: „Az oroszok áttörték az Attila-vonalat,⁵⁵⁷ és már fenyegetve van a Mátyásföldi repülőtér is. A hadtest a 10. gyaloghadosztály kérésére most azt a parancsot adta Vannaynak, hogy ellentámadással vegye vissza a Csömör-patak melletti bunkervonalat. Beérkezett a forgalomirányító Vedres hadnagy, városi autóbusszokkal küldi két századunkat Rákosszentmihályra. Velük indul Kovács főhadnagy is, ő tárgyal⁵⁵⁸ a továbbiakról a 10. hadosztály parancsnokával, András Sándor vezérkari ezredessel. Teherautók érkeznek a német 13. páncélosadosztálytól. A nehézfégyvercsoport és az újoncszászad is készen van az indulásra, amikor motorkerékpáros érkezik a hadtesttől: új kényszerhelyzet állt elő, az ellenség a Kelenföldi pályaudvarnál támad. A német Feldherrnhalle páncélosadosztály küldött ugyan ellenük harckocsikat, de nincs mellettük kísérőgyalogság. Vedres hadnagy hívja a 10. gyaloghadosztályt és jelenti, hogy a Vannaysták utolsó csoportját Kelenföldre akarja indítani. A 10. gyaloghadosztály parancsnoka,⁵⁵⁹ Variházy alezredes dühöng: „Azonnal szállítsa az összes Vannaystát Csömörre!” (...) Este kilenckor felmegyek még Ilonához. Csörög a telefon, Vannay hívja Árpádföldről. A támadás reggel hatra be van tervezve, de a nehézfégyver csoportunk nem érkezett be. A németek Cinkotára szállították őket, ahol a német 96. páncélgránátos⁵⁶⁰ ezred sávjában lettek bevetve. Kérte a német 13. páncélosadosztály vezérkari főnökét, adják vissza az embereit, mert a zászlóaljat együtt kívánja tartani. A német vezérkari tiszt, Ekesparre vezérkari alezredes erre ígéretet is tett: »amint sikerül őket kivonni«.

⁵⁵⁶ 10. gyho. naplója, 1944. december 26-i bejegyzés

⁵⁵⁷ Attila-vonal: három vonalból (Attila I–II–III) álló védőöv Budapest körül. Ebben az esetben az Attila III. vonalról van szó, mely mind közül a legerősebb volt. Az Attila II. vonal mögött kb. 5-10 km-re építették ki a városhatár mentén, Újpest – Cinkota – Rákosliget – Pestszentlőrinc – Pestszenterzsébet – Csepel déli határán. – Lásd: NEVENKIN, KAMEN 2014, 121–123. o.

⁵⁵⁸ Jellemző az 1944 karácsonyán Budapesten uralkodó nyilas vs. katonai parancsnoksági viszonyokra, hogy Vannay hadnagyi rangban önálló zászlóaljat vezethet, egy főhadnagy pedig veszi magának a bátorságot, hogy egy vezérkari ezredessel – hadosztályparancsokkal – „tárgyalásba” kezdjen.

⁵⁵⁹ Ez téves információ. Ha Variházyval beszélt, akkor a 10. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnokával, ha a 10. gyaloghadosztály parancsnokával, akkor András Sándor vezérkari ezredessel beszéltek telefonon.

⁵⁶⁰ Ez az információ is pontatlan, a Budapesten tartózkodó 13. páncélosadosztály alá tartozó 93. páncélgránátos-ezredről van szó.

Eddig mindössze 540 fő érkezett be Árpádföldre, gyalogmenetben. Ebédet, vacsorát nem kaptak. A 10. gyaloghadosztály sem lőszert, sem aknavetőket nem adott át eddig.”⁵⁶¹

December 27-én a Vannay-zászlóalj tervezett támadása reggel 6 órakor megindult. „Hajnalban öt kilométeres sávban kell támadnia a leharcolt 8/III. zászlóalj támogatásával. Szemben az ellenség bent ül a Csömör-patak menti bunkerekben, melyet tegnap (meg: december 26-án) az utászok harc nélkül feladtak. Mögöttük harckocsik. (...) Ezért fontos, hogy hajnalban, első ugrásban visszavegye a jobban védhető bunkervonalat.”⁵⁶² A Vannay-zászlóalj utolsó szállítmányának elmaradása miatt az eredeti terv részben megváltozott, és így Szedervölgy felől nem indult meg a tervezett támadás, csak Csömör keleti részéről. A délelőtt folyamán a támadás a meglepetés erejével hatott és szerencsésen tért nyert. A jobb és balszárny azonban igen erős ellenséges aknavető és tüzérségi tüzet kapott, mire a támadók egy része Csömörig visszavonult. Vannay hadnagy a délelőtt folyamán megsebesült, ezért Botond Béla vezérkari őrnagy, vezérkari főnök parancsot adott Németh századosnak a Vannay zászlóalj átvételére. A kritikus helyzet miatt a Vannay-zászlóalj visszavonult készenléti helyére, ahol próbálta a sorait rendezni. A hadosztályparancsok terve az volt, hogy az alakulatok rendezése után a kora délutáni órákban a támadást újból megindítja.⁵⁶³ 12 óra előtt kevéssel Lehoczky ezredes jelentette, hogy a 12. tartalékadosztály velük csatlakozó szárnyán az ellenség betört. 12 órakor a hadosztályparancsnok parancsot adott Variházy alezredesnek a 14 órakor megindítandó támadásra. Variházy alezredesnek ekkor a Vannay-zászlóalj, a 8/III. zászlóaljjal, a Ferjencsik-századdal, az 54. utászzászlóalj és a 10. felderítőosztály megmaradt részével kellett volna megindítania a támadást két csoportban, ennek megkezdéséről vagy végkifejletéről azonban nincsenek pontos információink.⁵⁶⁴ 12.15 órakor a 10/II. nehéz aknavetőűteg parancsnoka is jelentette, hogy az üteg Árpádföldön lévő mozdonyállását az ellenség rajtaütés-szerűen elfoglalta. 15.40 órakor Variházy alezredes csoportját alárendelték⁵⁶⁵

⁵⁶¹ GALÁNTAY ERVIN 2011, 70–71. o.

⁵⁶² GALÁNTAY ERVIN 2011, 71. o.

⁵⁶³ Feladatuk kapták a 270, 245, 251, 253 magassági pontok vonalának visszavételét.

⁵⁶⁴ A támadás véleményem szerint elmaradt, mert vannak arra utaló jelek, hogy a Vannay-zászlóalj emberei elhagyták állásukat és Budapestre visszaszivárogtak, és ott a nyilas karhatalomnál és a felsőbb német parancsokságnál kerestek oltalmat.

⁵⁶⁵ Vannay hadnagy és Variházy Oszkár alezredes között komoly ellentét feszült. Galántay leírja, hogy Irmay Ferenc vezérkari százados, a 12. tartalék hadosztály vezérkari főnöke felhívta a Vannay-zászlóalj tisztjének, Bajzáth János századosnak a figyelmét, hogy Don-kanyarban történt összeomlás óta Variházy alezredes „utálja a németeket”. „Sőt mi több, 10. gyaloghadosztály keretében belül Variházy és Vannay összeférhetetlenek. (...)

Krämer német őrnagynak. A német parancsnokság este parancsot adott ki az arcvonalnak Cinkota-kelet – Csömör-kelet általános vonalra való visszavételére. Éjfél előtt a hadosztályparancsnokság áttelepült Rákosszentmihályról a Hungária körúton található Hadiakadémiára.⁵⁶⁶

December 28-án hajnalban a német előljáró parancsnokság parancsa szerint az arcvonal visszavétele megtörtént, így a hadosztály feladta Cinkotát. Ugyanakkor a szovjetek egyik, a falut érő támadásával kapcsolatosan Berecz Béla tartalékos zászlós jelentése így tanúskodik: „Jelentem ma hajnalban erős támadást intézett az orosz a kereszt⁵⁶⁷ irányába. Tisztázatlan körülmények között a páncéltörő ágyús raj és egy nehéz géppuskás raj eltűnt. Az erős csetepatéhoz épp akkor értem oda, amikor a Fulmer féle ágyúhoz értek az oroszok. Géppisztollyal és kézigránáttal megállítottam, majd egy két embert összeszedve erős tűz alatt tartottam kb. 50-60 főnyi orosz egységet. Eközben Fulmer szakaszvezető halálos sebet kapott és az árokban pár perc múlva meghalt. (...) Kb 10-15 percre rá megjelent egy rohamlöveg és egy SP Wagen (...), mikor helyreállt a nyugalom kissé, a löveg előtti részen terepfelderítést hajtottam végre és közben 5 orosz foglyot ejtettem.”⁵⁶⁸ Az ellenség a nap folyamán támadó tevékenységét nem folytatta, így a Csömörnél bekerített alakulatok ki tudtak törni, és Árpádföldnél foglaltak el új állásokat. A 8/III. zászlóalj veszteségei a tegnapi harcok miatt igen súlyosak lettek, miközben a Vannay-zászlóalj is 61 főre apadt.⁵⁶⁹

December 29-én Csömörért váltakozó sikerű harcok folytak. 9 órakor a hadosztályparancsnoknál parancsnoki értekezlet volt, melyen hadosztályparancsnok ismertette a helyzetet. E szerint a feladat a „harc minden erővel való végsőkig folytatása és a helytállás Budapest védelmében”.⁵⁷⁰ A délelőtt folyamán a hadosztályparancsnoksághoz jelentés érkezett arról, hogy az ellenség Csömörben lévő csapatokat nyugat, észak és kelet felől is támadja,

Mikor zászlóaljunk a 10. gyaloghadosztály alárendeltségébe került, az alezredes azt is megjegyezte Irmaynak: Véreztetni fogom Vannay fasiszta suhancait!” Ugyanakkor kölcsönösen feljelentették egymást, míg Vannay a német parancsnokságon, addig a 10. gyaloghadosztály parancsnoka az I. hadtest parancsnokánál: Az oroszok a nyilas zászlóalj megfutamodása miatti betörést nem mélyítik ki. A feljelentést a Vannay zászlóalj ellen beviszem Budapestre a sashegyi Sion zárdában lévő hadtestparancsnokságra. – In: GALÁNTHAY ERVIN 2011, 72. o., illetve TGY 3251 – Bíró József, 16. o.

⁵⁶⁶ 10. gyho. naplója, 1944. december 27-i bejegyzés

⁵⁶⁷ Véleményem szerint ez alatt Cinkota – Csömör közti útelágazódást kell érteni.

⁵⁶⁸ VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Összekötő napló (IV. szakasz), 1944. dec. 28-i bejegyzés, 4–5. o.

⁵⁶⁹ 10. gyho. naplója, 1944. december 28-i bejegyzés

⁵⁷⁰ 10. gyho. naplója, 1944. december 29-i bejegyzés

továbbá egy rádiójelentés szerint az ellenség harcokcsikkal megerősítve Rákosszentmihályon keresztül délkeleti irányba-, illetve Cinkotától délre, Mátyásföld irányába támad a magyar egységek bekerítésére.⁵⁷¹ Ezt elkerülendő a 6/III. zászlóalj az arcvonalát német parancsra visszavette. A 8/III. zászlóaljat az ellenséges bekerítő támadás szétforgácsolta, ezzel további nagy veszteségeket okozott neki. Csömörből igen elkeseredett utcai harcok után a magmaradt erők nyugat felé utat törtek és Rákosszentmihály-keleten új védőállást foglaltak el. Az este és az éjszaka folyamán német szállító repülőgépek ejtőernyővel utánpótlást dobtak le.

December 30-án délelőtt a 6/III. zászlóalj az arcvonalát az ellenségtől nem zavarva vissza tudta venni, ellenben a szovjetek a 18/I. zászlóalj arcvonala ellen Rákosszentmihálytól északra erős támadást indítottak és a zászlóaljat visszaszorították. A házak közt harcoló saját részekkel az összeköttetés többször is megszakadt, és így tisztázatlan helyzetek keletkeztek, azonban a hadosztály egy ellentámadása az ellenséget Irinyi puszta vonaláig visszaszorította. A német csapatoknál a rákosszentmihályi templom környékén kritikus helyzet keletkezett és féltő volt, hogy az ellenség a saját részeken átszivárog és a harcoló magyar alakulatok hátába kerül. Ezért a 18/I. zászlóalj a saját arcvonalát a nádastói vasútállomás vonalára vette vissza, ezalatt azonban súlyos veszteségeket szenvedtek el. Erős ellenséges támadások voltak a jobb szomszéd 12. tartalék hadosztálynál is. A hadosztályparancsnok a német előljáró parancsnokság parancsára rendeletet adott ki riadó és karhatalmi egységek alakítására. Az alakulatok a nélkülözhető legénységből az első vonalba való bevetésre riadóegységeket alakítottak.. Este és éjjel német repülők utánpótlást szállítottak.⁵⁷²

Ezen a napon Hindy Iván altábornagy, a budapesti I. hadtest parancsnoka a honvédelmi miniszter és a honvéd vezérkar főnöke számára egy helyzetjelentést írt a körülzárt Budapesten uralkodó állapotokról. Ebben az összefoglalóban Hindy részletesen kifejti aggodalmát a várható élelmezési nehézségekről, a lakosság negatív hangulatáról, az ellenséges propaganda negatív hatásáról és a német fél néha értelmetlen robbantási „szenvedélyéről” is. Ugyanakkor ez lesz az a pillanat, amikor először leírja, hogy igazából már nem számol a német felmentőcsapatok sikerével, egyben tájékoztatja feletteseit, hogy a magyar fél részéről egyeseket már ekkor foglalkoztatja a kitörés gondolata. Nem titkolja a korábban már a hadosztály esetében is említett németekkel való összetűzéseket sem: „A német parancsnokságok önhatalmúlag és minden tekintet nélkül gépkocsikat rekvirálnak és életfontosságú üzemektől benzint és olajat visznek el

⁵⁷¹ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., 1999, 40. o.

⁵⁷² 10. gyho. naplója, 1944. december 30-i bejegyzés

erőszakkal. Amennyiben ily eseteknél az illető üzemeknek sikerül megállapítani azt, hogy mely német alakulat vitte el, akkor azt bocsánatkérések mellett vissza is kapjuk. A németek általában azonban nemcsak hogy erőszakosan lépnek fel, de egész egyszerűen megtagadják az alakulatok megnevezését, fegyverrel tartják rettegésben az üzemek alkalmazottait és az így rekvirált gépkocsi és üzemanyag természetesen örökre elveszett.” Bár Hindy a végzőben leírja, érzékeli a Budapesten jelentkező problémákat, érzi a magyar–német csapatok közötti feszültséget, mégis rendkívül rossz és egyben nagyon könnyű álláspontot választva elhárítja a felelősséget magáról és a katonai fegyelemre hivatkozva teljesíti a németek akaratát. Ezzel világos képet ad saját szervilizmusáról: „Kénytelen vagyok azonban azt is jelenteni, hogy eddig már valamennyi magyar alakulat parancsnoka megjelent nálam, és kérte tőlem, hogy a harcászati vezetést is átvegyem. A magyar csapatok elhagyatva érzik magukat. Én természetesen ezeket a kérelmeket nemcsak visszautasítottam, mint lehetetlent, de meg is magyaráztam az egyes parancsnokoknak, hogy a nagy cél érdekében csak ez lehet a helyes, és ha bármely áldozatot is hozunk és bármit is kell nyelnünk, ezt a haza érdekében tesszük.” – olvasható a helyzetjelentésében.⁵⁷³

December 31-én a szovjetek a délutáni órákban Rákosszentmihály keleti részéről öt harckocsival támadást indítottak, mellyel a 6/III. zászlóalj hátába kerültek, a támadást azonban sikerült megállítani. A nap folyamán az igen heves aknavető és tüzérségi tűz volt az arcvonalon, mely az összeköttetést több ízben is megszakította. A 6/III. zászlóalj jobb szárnyán az ellenség a védőket két utcával visszanyomta. A hadosztályparancsnokság az esti órákban a Hadiakadémiáról a Nagyatádi Szabó utca 34. szám alá költözött. Este és éjjel német repülők ismét utánpótlást szállítottak.⁵⁷⁴ A 13. páncélosadosztály páncélozott harccsoportja által vezetett ellenlökés kudarcot vallott. Ennek ellenére a hadosztály vezérkari főnöke, Ekesparre vk. alezredes azonnal újabb támadásra adott parancsot. A harccsoport ezután benyomult Rákosszentmihály nyugati felébe, a támadás azonban az esti órákban egy harckocsi árok előtt elakadt. Itt hatalmas német veszteségek keletkeztek, a szovjetek ugyanis 4-5 harckocsit és nyolc lövészpáncélost lőttek ki.⁵⁷⁵ A nap folyamán igen erős aknavető és tüzérségi tűzzel lőtték a fővárost, emiatt a lakosság vesztesége és az anyagi kár igen nagy lett. Erős volt továbbá az

⁵⁷³SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999., 44–46. o. (A budapesti I. hadtest parancsnoka, Hindy Iván altábornagy helyzetjelentése a honvédelmi miniszter és a vezérkar főnöke részére a bekerített fővárosban uralkodó állapotokról)

⁵⁷⁴ 10. gyho. naplója, 1944. december 31-i bejegyzés

⁵⁷⁵ SZÁMVÉBER NORBERT 2018, 724–725. o.

ellenség repülőtevékenysége is, mely során a várost bombázták és fedélzeti fegyvereikből tüzeltek a lakosságra is.⁵⁷⁶

1945. január 1.-én az előző nap folyamán előállott helyzetre való tekintettel a német parancsnokság a 6/III. zászlóalj arcvonalának visszavételét elrendelte. Az új állások megszállása éjjel, ellenséges behatás nélkül megtörtént. A 18/I. zászlóalj szakaszán az ellenség a vasút vonalán túljutott, így a zászlóalj tisztogató vállalkozása az ellenség igen heves tüzérségi és aknavetőtüze miatt nem járt az elvárt eredménnyel. A nap folyamán az ellenség igen erős aknavető és tüzérségi tűz után a 6/III. és 18/I. zászlóalj arcvonalán kisebb erővel támadást kísérelt meg, melyet a védők az ellenségnek súlyos veszteséget okozva mindannyiszor visszavertek. A 8/III. zászlóalj megmaradt része a 18/I. zászlóalj alárendeltségébe került. Az erős ellenséges aknavetőtüz miatt az összeköttetés többször megszakadt. A hadosztályparancsnok a harcoló alakulatok veszteségeinek pótlására a nem harcoló alakulatoknál külözhető tiszteket és legénységet riadóegységekbe⁵⁷⁷ szervezve a zászlóaljakhoz feltöltés céljából beosztotta.⁵⁷⁸

7.4. Végjáték. A 10. gyaloghadosztály maradványainak harcai Budapest területén

Január 2-án kora hajnalban a szovjetek egy igen erős támadással a 18. gyalogezred arcvonalát áttörték, négy ellenséges harckocsi a Rákos-patak nyugati oldalára is átjutott, ezeket azonban visszatérésre kényszerítették. Ezzel a lépéssel a szovjet csapatok az arcvonal ezen a szakaszán is átlépték az akkori Budapest határát, és ezzel gyakorlatilag már a 10. gyaloghadosztályt is a főváros határain belüli harcra készítette. Még a délelőtt során az ellenség folytatta harckocsikkal támogatott erős támadásait. Kisebb betöréseket ért el a 18/I. és a 6/III zászlóalj arcvonalában, melyeket a védők elreteszelték, és a Rákos patakon túljutott hat harckocsi közül ötöt kilőttek.⁵⁷⁹ Az ellenség betörése miatt a 18/I. zászlóalj az arcvonalát

⁵⁷⁶ HL VKF Budapesti helyzetjelentések gyűjtője, 920/I. hdt. I. a (illetve: Erőd a Duna mentén, 50. o.)

⁵⁷⁷ A 6/III. zászlóaljhoz 190 fő, 8/III. zászlóaljhoz 114 fő került beosztásra.

⁵⁷⁸ 10. gyho. naplója, 1945. január 1-jei bejegyzés

⁵⁷⁹ A szovjet 23. harckocsihadtest 3/2 harckocsizászlóaljának jelentése szerint az aznapi harcokban nem öt, csak három T-34/85 harckocsiját lőtték ki, ebből kettő kiégett. – Lásd: SZÁMVÉBER NORBERT 2018, 727. o.

kénytelen volt visszavenni. A 6/III. zászlóalj mögé betört részek Rákosfalvára beszivárogtak és a 6/III. zászlóalj súlyos utcai harcokban kénytelen volt vonalát Rákosfalvára visszavenni. Ellentámadása a vasútvonal visszaszerzésére nem volt sikeres. A beszivárgott ellenség az esti órákban a 6/III. zászlóaljnál tisztázatlan helyzetet okozott és a zászlóalj egyes részei közt az összeköttetést megszakította. Rákosfalván utcai harcok folynak. A nap folyamán igen erős ellenséges légi tevékenység volt, melynek következtében súlyos károk és veszteségek keletkeztek.⁵⁸⁰

Másnap, január 3-án a szomszédos 12. tartalékhadosztály balszárny-részének felmorzsolása és az ellenség Rákosfalva keleten történt betörése miatt a német parancsnokság a főellenállási vonalat ismételten visszavette. A 8/III. zászlóalj megmaradt részei felett Balla százados, a 18/I. zászlóalj parancsnoka átvette a parancsnokságot.⁵⁸¹ Hajnalban a hadosztály csapatai támadást indítottak Pestújhelytől délre a vasút vonalának a visszavételére. A támadás közben súllyal a sashalmi vasútállomás irányából ellenséges ellentámadás bontakozott ki, mely a támadó csapatokat megállította. 17.30 órakor a 6/III. zászlóaljparancsnok jelentette, hogy a német alakulatok a vasútvonal két oldalán nyugat felé visszavonultak, emiatt a 6/III. zászlóalj mögé az ellenség beszivárgott. A zászlóalj az éjjeli órákban nyugat és észak felé biztosított, ám összeköttetést nem sikerült megteremteni. A 18/I. zászlóaljnál az arcvonal a nap folyamán lényegesen nem változott, és ott végig igen erős ellenséges légi tevékenység volt. Nagy László ezredes, a 8. gyalogezred parancsnoka ezen a napon légitámadás áldozata lett.⁵⁸² Még az éjjel saját ellentámadás indult a Rákospatakon túljutott ellenséges részek visszavetésére. Ez az egyes helyeken igen makacsul védekező ellenség, valamint az erős ellenséges aknavető tűz miatt nem járt megfelelő eredménnyel. A 6/III. zászlóaljnál a helyzet tisztázására is német ellentámadás indult, mely a 6/III. zászlóalj helyzetét megszilárdította, de a zászlóalj mögé beszivárgott ellenség a zászlóaljat továbbra is a nyugat felé való biztosításra kényszerítette.

Január 4-én reggel 8 órakor az ellenség a 119. háromszögelési ponttól délnyugati irányba támadást indított a 18/I. zászlóalj ellen, mely a rákosszentmihályi vasútállomástól kiindult ellenséges támadással együtt mindinkább tért nyert, melynek hatására a 18/I. zászlóalj az arcvonalát visszavette. Az ellenség a déli szárnyon is erősen támadott. Az összeköttetés megszakadása miatt az éjjeli órákban a hadosztály jobb szárnyán a helyzet tisztázatlan volt. A

⁵⁸⁰ 10. gyho. naplója, 1945. január 2-i bejegyzés

⁵⁸¹ HL. Seregtestek – II. 1471. – 90. doboz, 10. gy. ho. – Parancsvételi könyv, 252. o. (*Továbbiakban: Parancsvételi könyv*)

⁵⁸² 10. gyho. naplója, 1945. január 3-i bejegyzés

folyamatos repülő tevékenység miatt az épületekben és járművekben igen nagy károk keletkeztek, és emberéletben is nagy veszteség volt.

Január 5-én a 18/I. zászlóalj arcvonalán az ellenség 8.30 órakor Zugló keleten erős tüzéségi előkészítés után támadott, ezt azonban visszaverték. Ugyanekkor a támadás helyétől északra lévő területre ellenséges erők szivárogtak be, melyek 20-30 fős csoportokban 11.45 kor délnyugati irányába támadást kezdtek. Ezzel egy időben az ellenség három századdal és három páncéltörő ágyúval támadást indított a 6/III. zászlóalj és 18/I. zászlóalj csatlakozásánál. A betört ellenséget a német bevetett ellentámadás elreteszelte. Nagyobb erejű ellentámadás megindításához megfelelő erő nem állt rendelkezésre. A 18/I. zászlóalj a nap folyamán igen súlyos veszteséget szenvedett. Ellenséges repülőtevékenység csökkent. Ettől függetlenül az ellenség tüzérsgel és aknavetőkkel lövi a város belső részeit is.⁵⁸³

Január 6-án a 18/I. zászlóaljnál és a német 93. páncélgránátos-ezred arcvonalán az ellenség kisebb betöréseket ért el, melyet azonban elreteszelték. A 18/I. zászlóaljjal egész nap, a 6/III. zászlóaljjal 17 óráig a vonalas összeköttetés szünetelt. A 6/III. zászlóalj védőkörletében a nap folyamán 3 erős ellenséges támadást⁵⁸⁴ vertek vissza. Közben a zászlóalj súlyos veszteségeket szenvedett. A nap folyamán a jobb szomszéd 12. tartalékhadosztálynál is súlyos ellenséges támadások voltak és bal szárnyán az ellenség betörést ért el. Este a német 93/I. páncélgránátos-zászlóalj ellentámadása tért nyert és a főellenállási vonalat visszavette. Ettől kezdve nyugalom volt.⁵⁸⁵ A nap folyamán a hadosztályparancsnokság Ekesparre vezérkari alezredesnél volt egy tisztázó megbeszélésen, ugyanis a pótlásként kapott magyar alakulatokat a németek nagy valószínűséggel magukhoz irányították, az eredeti rendeltetési helyüktől eltérítve. A német 13. páncéloshadosztály vezérkari főnöke ígéretet tesz a helyzet orvoslására.⁵⁸⁶

Január 7-én a hadinapló bejegyzései szerint a nap folyamán a szovjet-román csapatok nem folytatták a támadásaikat. A saját tüzéség ellenség gyülekezéseket és csoportosításokat lőtt. A hadosztályparancsnok a nap folyamán tisztí járőröket küldött a csellengők

⁵⁸³ 10. gyho. naplója, 1945. január 4-5-i bejegyzések

⁵⁸⁴ Nagy valószínűséggel ezen a napon román 19. gyaloghadosztály csapataival állt a hadosztály szemben, annak napi jelentésében ugyanis öt magyar hadifogolyról számolnak be a 8., az 54. és a 6. gyalogezredek - az 54. gyalogezred elírás, az valószínűleg az 54. utász zászlóaljra vonatkozik – illetve a szintén a hadosztályhoz tartozó 74. tüzérosztályból. Az ötödik hadifogoly a 207 légvédelmi osztályhoz tartozott. – Lásd: *Erőd a Duna mentén*, 72. o. (A román 19. gyaloghadosztály hadinaplójának napi helyzetösszefoglalója)

⁵⁸⁵ 10. gyho. naplója, 1945. január 6-i bejegyzés

⁵⁸⁶ Parancsvételi könyv, 257. o.

összegyűjtésére.⁵⁸⁷ 17.30 órakor a német 93/I páncélgránátos-zászlóalj védőkörletére Rákosrendező pályaudvartól északkeletre szovjet ellenséges erők támadtak, és azt egy utcával hátrébb szorították. 20 órakor ellentámadás indul és 21.30 körül a zászlóalj jelenti, hogy a főellenállási vonalat sikerült helyreállítani. Ezen a napon a 6/III. és a 18/I. zászlóaljához 35-35 fő, összesen 70 csendőrt küldtek ki pótlásra.⁵⁸⁸ A 13. páncéloshadosztály ezen a napon leadott heti állományjelentése szerint a német hadosztálynak 887 harcképes katonája, 4 db 7,5 cm-es nehéz páncéltörő ágyúja, 9 db különböző típusú Panzer harckocsija, míg az alárendelt alakulatainak, a magyar 10. gyalog- és a 12. tartalékgyaloghadosztálynak mindösszesen 507 (!!)-harcképes katonája, 7 db páncéltörő ágyúja a 12., míg 3 db a 10. gyaloghadosztálytól volt bevethető. Rendelkezésükre állt még továbbá három rohamtarack a Billnitzer csoporttól,⁵⁸⁹ a Grün harccsoporttól⁵⁹⁰ négy darab különböző típusú Panzer harckocsi, két német nehéz és egy könnyű üteg, míg az alárendelt magyar alakulatoknál 8 könnyűüteg és 3 nehéz üteg. Az alakulat harcértékét a jelentés írója – valószínűleg Ekesparre vezérkari alezredes – védelemre korlátozottan alkalmasnak találta.⁵⁹¹

Január 8-án hajnalban az ellenség a Rákosrendező pályaudvar irányába támadott. Támadása 200-300 métert tért nyert, majd ezután elakadt. 13.30 órakor az ellenséges támadás a Thököly út és Rákos patak mentén tovább folytatódott. Súlyos utcai harcokban a vasútvonal előtti utcáig sikerült előre jutnia. Ugyanezen időben a szovjet csapatok a bal szomszédnál a Rákos patak mindkét oldalán is támadást indítottak, mely északnyugati irányban tért is nyert. A reggeli órákban az ellenség Törökőr területén is támadással kísérletezett, de század erejű betörését elrekesztették. Az esti órákban a harcok hevessége csökkent ezért a hadosztály részéről támadások indultak a főellenállási vonal visszavételére.

Ezen a napon a hadosztálynaplóan egy meglehetősen keserű hangvételű összegzés is bejegyzésre került: „Az utóbbi időben kapott emberanyag pótlás minősége harckészség és helytállás szempontjából igen gyenge. Állandó felügyeletük és figyeltetésük a harccsoport parancsnokokra súlyos terheket ró. A hadosztály régi legénysége már majdnem teljesen

⁵⁸⁷ 10. gyho. naplója, 1945. január 7-i bejegyzés

⁵⁸⁸ Parancsvételi könyv, 258–259. o.

⁵⁸⁹ A budapesti harcok során Billnitzer Ernő altábornagy (Fiume, 1889. június 17. – Budapest, 1976. december 16.) által vezetett rohamtüzér csoport.

⁵⁹⁰ Grün csoport: a Feldherrnhalle páncéloshadosztály egyik egysége.

⁵⁹¹ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 75. o. (A német 13. páncéloshadosztály és a „Feldherrnhalle” páncéloshadosztály heti állományjelentése a IX SS-hegyihadtest parancsnokságának)

elveszett. Az új pótlások legénysége közül sok a szökevény. A nem hungaristák általában az ellenséghez pártolnak át, a hungaristák pedig Pestre, vagy Budára szökve hagyják ott első bevetésük után az első vonalat. Itt a Nyilaskeresztes Párt védelme alatt keresnek menedéket. Így a hadosztálynak juttatott több mint 1000 fő hungarista pótlásból, jelenleg egy sincs az arcvonalon annak ellenére, hogy véres veszteségük nem is volt. Ilyen körülmények között Budapest védelme a Pesti hídfőben a már igen kis erejű német csapatokra és a régebbi kiképzésű, kipróbált, harcedzett, de már igen elvérzett magyar katonaságra támaszkodik. Hungaristák csak karhatalmi szolgálatot látnak el. Ennek a katonaságnak a szellemét és hírnevét a saját magukat propagáló, majd komoly helyzetben gyáván megfutamodó hungarista önkéntesek a német szövetséges előtt elrontják. Cselekedeteikkel már nem egyszer hősiezen helytálló csapatainkat súlyos helyzetbe keverték. A hadosztály harcoló csapatai elszántak a végsőkig való helytállásra és él bennük a német felszabadító csapatokba vetett bizalom.”⁵⁹²

Ezen a napon ugyancsak probléma keletkezett abból, hogy az Egyetemi Rohamzászlóalj a hadosztálynak alárendelték. A zászlóalj parancsnoka, Csiki Lajos százados ugyanis jelentette a hadosztálynak, hogy a nyilasok a rendőrök közreműködésével lefegyverezték a zászlóalj őrségét, és el akarták venni a nehezen összegyűjtött felszerelésüket, sőt az emberekből is el akartak vinni saját csapatai feltöltésére. Az eseményt Hindy Iván altábornagy parancsára lehetett csak megakadályozni, aki úgy döntött, hogy a zászlóalj a 10. gyaloghadosztály alárendeltségében marad. Jellemző a nyilasok zavartelméjűségére, hogy a hadosztályparancsnoknak Török Zoltán főhadnagy⁵⁹³ jelentette, hogy a nyilasok a tüzér távbeszélő szakasz egyik tagját, aki a vonalba ment ki összeköttetést kiépíteni, letartóztatták és lefegyverezték.

Ugyanezen a napon Balla Géza százados is jelentette, hogy a Tököli és a Mexikói út sarkán felállított légvédelmi gépágyút a kezelőik otthagyták, és civilbe átöltözve távoztak. Éjfél előtt a 6/III. zászlóalj jelentette, hogy a pótlásként kikerkezett 22 fő csendőr a nap folyamán eltűnt.⁵⁹⁴

Január 9-én hajnalig a hadosztály arcvonalán nyugalom volt, majd kora reggel az ellenség megindította túlerejű támadását Rákosrendező pályaudvar irányában a Rákos-patak mindkét oldalán. Támadása itt a reggeli órákban kissé megakadt, majd a nap folyamán lángszórók és harckocsik bevetésével lassan tért nyert. A reggeli órákban Törökőr területén is erős ellenséges

⁵⁹² 10. gyho. naplója, 1945. január 8-i bejegyzés

⁵⁹³ Török Zoltán főhadnagy, a 10. gyaloghadosztály tüzérségi parancsnokának összekötő tisztje.

⁵⁹⁴ Parancsvételi könyv, 262–263. o.

támadás indult, melyet a román 19. gyaloghadosztály indított, és amely a vasútvonal elfoglalására irányult. Itt az ellenséget a betörés után azonban elreteszelték. Az esettel kapcsolatban Mihail Lacatusu román tábornok a 123. számú harccparancsában meg is jegyzi: „A megtört ellenség komolyabb ellenállást fejt ki a vasúton és a vasút nyugati részén lévő épületekben, és néhány háztömbben a vasút keleti oldalán”⁵⁹⁵ A szovjet és román csapatok nyomása a délutáni órákban mindinkább fokozódott és láthatóvá vált, hogy a Rákospalotán és Újpesten lévő alakulatok elvágására törekszik, miáltal a pesti hídfőt akarják ketté vágni. Ezért Rákosrendező pályaudvar irányába újabb gyalogsági erők, harckocsik, lángszórós harckocsik, lángszórók bevetésével a délutáni órákban tovább fokozta. Ebből kifolyólag sikerült is neki a pályaudvart elérni, sőt egyes járőreinek délután a Városligetbe is sikerült beszivárogniuk. A déli szárnyon az ellenséges csapatok a saját erőinket a vasútvonalra szorította vissza. Az esti órákban a pesti hídfő északi szárny védelmének érdekében Schmidhuber vezérőrnagy parancsot adott ki a Feldherrnhalle páncélosadosztály főellenállási vonalának visszavételére az Angyalföldi pályaudvar vonaláig. A nap folyamán igen súlyos támadások voltak a hadosztály jobb szomszédjának, a 12. tartalékadosztály arcvonalán is, ahol az ellenség súlyos utcai harcok után benyomta a hadosztály védelmi vonalát. Ezen a napon a fentebb említett román egységek 128 magyar hadifoglyot ejtettek, kiknek nagy része a kaposvári 6. gyalogezred állományából származott.⁵⁹⁶

Ezen a napon nyilvánvalóvá vált, hogy az ellenség az erejének koncentrálásával megindította a pesti hídfő elfoglalására irányuló nagy támadását. Az ekkoriban a még várható német felmentési kísérleteket megelőzésével akarta a döntést kierőszakolni.⁵⁹⁷ Általánosságban elmondható, hogy az ellenséges tüzéség és aknavetők a város állandó lövésével ekkorra már igen nagy károkat okoztak az épületekben és a kis területre összezsúfolt járművek között. Az üzemanyag és az élelem ekkora már annyira fogytán volt, hogy a húsellátás biztosítására már lóvágatásra volt szükség. A lakosság élelmezése is nagy nehézségekbe ütközött, és az ejtőernyővel érkező utánpótlás a hiányokat nem volt képes pótolni, arról nem is beszélve, hogy azok nagyjából ellenséges vonalak mögött landoltak. A német felmentő csapatok, melyeknek támadása Komáromtól indult Budapest felmentésére, a Vértes

⁵⁹⁵SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 85. o.

⁵⁹⁶ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 1999, 85. o. (A román 19. gyaloghadosztály hadinaplójának napi helyzetösszefoglalója)

⁵⁹⁷ 10. gyho. naplója, 1945. január 9-i bejegyzés

hegységben elakadtak.⁵⁹⁸ A lakosság körében az ellenséges bombázások, tüzérségi és aknavető tűz igen nagy veszteséget okoztak. A Duna hidakon való közlekedés kizárólag az Erzsébet-hídra és a Lánchídra korlátozódott. A déli összekötő vasúti hidat a szovjet csapatok elérték, ezért a műszaki alakulatok felrobbantották. A Ferenc József⁵⁹⁹ és Horthy hidakat⁶⁰⁰ az ellenség állandó gyalogsági tűz alatt tartotta, így azokon az átkelés szinte lehetetlen volt. A Margit híd pesti része még november elején véletlen folytán felrobbant. Itt eleinte német hadihíd, majd kompátkelés biztosította a közlekedést. Ellenségnek az óbudai szigetre történt átkelése miatt eddigre már ez sem volt használható. Budapest lakossága az óvóhelyen való életre rendezkedett be. A nyilasokkal való viszony a hadosztálynál továbbra is meglehetősen rossz volt. Bíró József tartalékos hadnagy említi egy esetet dátum nélkül,⁶⁰¹ mely szerint a kémelhárító szolgálat értesülést szerzett arról, hogy a nyilasok meg akarják a hadosztályparancsnokságot támadni, mert miattuk nem tudják ellenőrzésük alatt tartani a Dob utcai gettó kerítését. „Elzavartuk őket a Dob utca 11 alatti őrhelyükről, mert onnan lőttek felénk, így lehetővé tettük, hogy a zsidók a palánkon keresztül megszökhessenek a gettóból. Az is fáj nekik, hogy az embereink megakadályozták a rablásaikat, az üzletek feltörését.”⁶⁰² Érdekes az az eset is, ami Botond Béla vezérkari őrnagy, vezérkari főnökkel történt meg vélhetően 1945. január elején: Az egyik behozott nyilas legény panaszra ment a vezérkari főnökhöz, ahol a vezérkari őrnagyot így szólította meg: „Őrnagy testvér!” – Mi vagyok én neked, te taknyos? És egy hatalmas frászt lekevert a kis Botond.”⁶⁰³

Január 9-én kiadott német, Budapest védőrségének ellátási helyzetéről szóló jelentésben leírják, hogy ellátmányuk és lőszerük január 11-ig, takarmányuk és üzemanyaguk január 10-ig, géppuska-, illetve aknavetőlőszerük csak aznapra (január 9-ig) volt elegendő. Ezen a napon 3880 sebesült volt Budapesten, melyből 1400 ágyban fekvő.⁶⁰⁴

⁵⁹⁸ Budapest felmentésére három vállalkozást hajtottak végre a német csapatok 1945. január 1-jén, január 7-én és január 18-án. (Konrad I, II. és III. hadműveletek) Utóbbi volt a legeredményesebb, ugyanis a német csapatok dél felől Dunapentelénél és Adonynál kiértek a Dunához és 18 km-re megközelítették a fővárost. Közelebb azonban nem tudtak jutni.

⁵⁹⁹ Ferencz József híd, a mai Szabadság híd.

⁶⁰⁰ Horthy Miklós híd, a mai Petőfi híd.

⁶⁰¹ A helyből kifolyólag valószínűsítem, hogy ez 1945. január 8–9. körül lehetett.

⁶⁰² TGY 3053 – Bíró József, 27. o.

⁶⁰³ TGY 3053 – Bíró József, 25. o.

⁶⁰⁴ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 83. o. (Jelentés Budapest védőrségének ellátási helyzetéről)

Január 10-én a Feldherrnhalle páncélosadosztály főellenállási vonalának visszavétele és sávhatárának a Thököly útig történt kiterjesztése miatt a 18/I. zászlóaljparancsnok harccsoportját kivonták, és ezzel egy időben a német 13. felderítőosztálynak alárendelték. Az éjszaka folyamán a 18/I. zászlóaljparancsnok harccsoportja átcsoportosított a hadosztály déli szárnyára, ahol a Kerepesi vasút és útkereszteződésnél vetették be. A nap folyamán csak kisebb, felderítés jellegű ellenséges harccselekmények voltak. Mindkét fél a nap folyamán a csapatok rendezésével és az új állásokban való berendezkedéssel volt elfoglalva. Ezen a napon a hadosztály jobb szomszédjánál a 12. tartalékadosztálynál: a Józsefvárosi pályaudvar birtoklásáért súlyos harcok folynak, ezzel egy időben az ellenség betört a Kerepesi temetőbe. A hadosztály bal szomszédja, a Feldherrnhalle páncélosadosztály alakulatai erre a napra teljesen kivonták a csapataikat Újpest területéről. A magdolnavárosi vasútállomásnál tervezett védőállást az ellenség áttörte és estig a Rákospatak vonalát elérte, egyben egész nap erős tüzérségi tűz alatt tartotta a város belső részeit, mellyel nagy pusztításokat okozott. Schmidhuber vezérőrnagy parancsára riadóegységeket szervezett a 10. gyalogadosztálynak a még harcra fogható tisztjeiből és legénységéből.⁶⁰⁵

Az alakulatoktól ezen időszakban mind gyakrabban érkezett panasz arról, hogy a németek a harcoló magyar kötelékeket megosztják és kisebb részekre széttagolva alkalmazzák, miáltal a magyar vezetést, utánpótlást, nyilvántartást lehetetlenné tették. András Sándor vezérkari ezredes, hadosztályparancsnok ezen a napon a felettes parancsnokságokhoz felterjesztést intézett ez ügyben, kérve a magyar egységek magyar vezetés alatti meghagyását, azonban ez nem sok eredménnyel járt. Az I. hadtest parancsokság rendeletben intézkedett a feladat nélküli alakulatok és fegyverzet felhasználásával kapcsolatban.⁶⁰⁶ Ekkorra már mind gyakrabban érkezett panasz arra vonatkozóan, hogy hungarista karhatalmi járőrök a honvédeket erőszakkal lefegyverzik,⁶⁰⁷ sőt tettelegesen bántalmazzák.⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ A parancs tekintet nélkül volt arra, hogy a riadóegységek bevetése esetén a hadosztályparancsnok bármilyen vezetési, ellátási, utánpótlási tevékenységet folytathasson. Ez azt a lehetetlen helyzetet vonta maga után, hogy a megmaradt részek még a fennmaradó anyag megvédésére, valamint az önvédelemre sem voltak képesek.

⁶⁰⁶ Ezek szerint a Rákóczi úttól északra lévő alakulatok és fegyverzet felhasználása, felkutatása a 10. gyalogadosztály feladata.

⁶⁰⁷ A hadosztálynapló szerint előfordult olyan eset is – ami nagyon hasonlított az előző napira –, amikor egy szolgálati jelvényrel, valamint a hadosztály táborigazolványával szabályszerűen ellátott táborigazolványt lefegyvereztek, pár napig fogva tartották és fogsága alatt tettelegesen bántalmazzák.

⁶⁰⁸ 10. gyho. naplója, 1945. január 10-i bejegyzés

Szintén ezen a napon a budapesti támadó hadműveletben részt vevő szovjet-román erők csoportjának vezetését átvette a szovjet Afonyin vezérőrnagy. Ebben a helyzetben Nicolae román hadtesttábornok átadta a 7. hadtest vezetését Lacatusu Mihail tábornoknak, aki a 19. gyaloghadosztály parancsnokságát megtartva átvette azt.⁶⁰⁹

Január 11-én virradóra a hadosztály a még harcoló egységeinek ellentámadása során a főellenállási vonalat ismét birtokba vette. A 18/I. zászlóalj a Kerepesi úttól északra lévő vasút vonalán új védőállásba. A román csapatok a vasútvonal ellen egész nap támadásokkal próbálkoztak és a 18/I. zászlóalj arcvonalát 15 órakor sikerült átlépniük és feljutniuk a vasúti töltésre. A román csapatoknak a hadosztálytól délre a Kerepesi temető nyugati falát is sikerült elérniük. Az egész nap erős légi tevékenység volt bombázással és alacsony támadásokkal tarkítva, így kapott telitalálatot a tábori posta és az őrszázad óvóhelye is. Mind emberben mind hadianyagban is érzékeny veszteséget szenvedett a hadosztály ezen a napon.

Ugyanakkor elmondható az is, hogy nem csak a magyar és német csapatok voltak erejük fogytán ezekben a napokban. Az ellenséges támadások lendülete a hadosztály arcvonalán észrevehetően veszített erejéből. A 10. gyaloghadosztálytól délre lévő szakaszon az ellenség – a foglyok vallomása szerint – a vonatalakulatok legénységét, szakácsokat, cipészeket, kocsisokat vetett be. Érdekes az a momentum, mikor megemlíti a hadosztálynaplóban, hogy „a hadosztályparancsnok alakulatokat kutató járőrei felfedezték a budapesti hídfőben a 10. gyaloghadosztály hadrendjébe tartozó, de Kárpátaljára ki nem szállított 10. rohamtüzérosztályt. A hadosztályparancsnok a kérte a 10. rohamtüzérosztály visszaadását. A válasz szerint a 10. rohamtüzérosztály német alárendeltségben bevetésben van, nem adható vissza.”⁶¹⁰

Ugyanezen a napon egy a Vannay hadnagyról megjelent újságcikkkel kapcsolatban a hadosztály parancsnoka jelentést kért a 10. gyaloghadosztály tábori gyűjtőkeret parancsnokától,⁶¹¹ mint volt harccsoport parancsnoktól a Vannay-zászlóalj csömöri szereplésével kapcsolatban. A hadosztálynapló így ír erről az újabb afférról: „Köztudomású, hogy ez a zászlóalj, mely 600 főből állt, első csömöri bevetése alkalmával annak ellenére, hogy

⁶⁰⁹ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 90. o. (A román 19. gyaloghadosztály hadinaplójának napi helyzetösszefoglalója, 1945. január 10.)

⁶¹⁰ 10. gyho. naplója, 1945. január 11-i bejegyzés - Ez az állítás azonban csak részben igaz, ugyanis a 1944. júliusi mozgósításakor a gyaloghadosztály hadrendjében valóban szerepelt a 10. rohamtüzérosztály, azonban az a hadosztály 1944. augusztusi felvonulásakor már nem volt a hadosztály hadrendjében, az a magyar 1. hadsereg állományában soha nem is szerepelt, csak az 1944 nyarának végén újra megalakult 2. hadseregében.

⁶¹¹ Variházy Oszkár alezredestől.

véres vesztesége igen csekély volt, teljesen szétszóródott. Maga a parancsnok ugyanúgy, mint beosztottjai, engedély nélkül Budapestre szöktek, hol nagyrészüket a Nyilaskeresztes Párt védelme alatt keresett menedéket és oda karhatalmi célokra beosztatta magát. Saját 8/III. zászlóaljunknak Csömörben való elvérzésének a Vannay zászlóalj gyáva megfutamodása az oka. Maga a zászlóaljparancsnok Vannay hadnagy nemcsak egységét nem tudta megfelelően kézben tartani, hanem az arcvonalat elhagyván Budára távozott, honnét parancsra sem tért vissza. Így Vannay hadnagy szököttnek minősül. Nem helytálló tehát a Függetlenség 1945. január 9-én megjelent újságcikke a Vannay zászlóalj és Vannay hadnagy dicsőítéséről.”⁶¹² A hadosztályparancsnok ezt az ellenvéleményét az I. hadtestparancsnokságának írásban is jelentette.

Január 12-én a 6/III. és 18/I. zászlóaljparancsnokok csoportjai a német 66. páncélgrenátos-ezred parancsnokának alárendeltségébe léptek. Ugyanakkor András Sándor hadosztályparancsnok a Németh János százados vezetése alatt újjászervezett 8/III. zászlóalj első századát bevetette. A 8/III. zászlóalj többi részét Váriházy alezredes, kiképző zászlóaljparancsnok később a harcoló alakulatokhoz irányította. A szovjetek a nap folyamán a város belső területeit lőtték és nagy károkat okoztak.⁶¹³ A román csapatok ezen a napon kijutottak a Hungária körútig, és a napi helyzetösszefoglalójuk szerint 14 órakor a magyar és német csapatok harcokcsikkal ellentámadást indítottak a román 96. gyalogezred sávjában, de az elakadt. Összesen 38 magyar hadifoglyot jelentettek a 6., a 8. és a 18. gyalogezredéből.⁶¹⁴

Január 13-án a szovjetek a reggeli órákban nagy erővel támadást indítottak a Kerepesi temetőtől nyugatra. A támadás a hadosztály jobb szárnyán a 12. hadosztály érte elsősorban, azonban az 10. gyaloghadosztály déli szárnyára is kiterjedt, így az ellenség a Kerepesi temető környékéig előretört. Emiatt a hadosztály arcvonalának jobb szárnyát a Keleti pályaudvar széléig vissza kellett venni. Az újonnan felállított 8/III. zászlóaljat a német parancsnokság a Teleki térnél indított ellentámadásba vetette be, hol a zászlóalj súlyos harcokat vívott. A Városliget nyugati oldalát elérte ellenség és a Kerepesi temetőtől nyugatra előre törő román csapatok a hadosztálynak a Hungária körúton kitartó részeit körül zárással fenyegették, ezért a német előljáró parancsnokság ezen szakasz arcvonalát a Keleti pályaudvart és Városligetet összekötő általános vonalra vette vissza. A nap folyamán különösen erős légitevékenység volt,

⁶¹² A hadosztályparancsnokság és a nyilas érzelmű katonai alakulat rossz viszonyáról már korábban ejtettünk szót.

⁶¹³ 10. gyho. naplója, 1945. január 12-i bejegyzés

⁶¹⁴ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 99. o. (A román 19. gyaloghadosztály hadinaplójának napi helyzetösszefoglalója, 1945. január 12.)

az állandó bombázás a hadosztály minden összeköttetését megszakította. A sok rom és a felszakított úttek miatt, valamint az úttorlaszok túlzott telepítése következtében a közlekedés nagyon nehézkessé vált. A hadosztálynaplóban ezen a nap jelzik először azt a később gyakrabban előforduló tény, mely szerint az élelmezés mellett az üzemanyag-ellátással is komoly problémák adódnak.⁶¹⁵ Ahogy a SS IX. hegyihadtestének napi jelentése is írja: A Budapestért vívott csata elérte tetőpontját. Ezen a napon a hadosztály frontszakaszán, illetve az ahhoz közeli jelentősebb helyek közül elesett a Ludovika Akadémia környéke, a Kerepesi temető és a Városliget.⁶¹⁶ Ezen a napon a román csapatok jelentették, hogy túljutottak a Hungária körúton, ám a román 94. és 95. gyalogezredek véres veszteségeket szenvedtek a Kerepesi temetőtől északra. Ettől függetlenül a 6. a 8. és a 18 gyalogezredek közül összesen 184 fő hadifoglyot ejtettek.⁶¹⁷

Január 14-én a hadosztály parancsnoksága a kora reggeli órákban a József nádor téren lévő Hitelbank épületébe helyezte át harcálláspontját. Hajnali három órakor érkezett a parancs az I. hadtesttől a vonatoknak és a nem harcoló csapatoknak a budai oldalra való átirányítására. A 10. gyaloghadosztály alakulatainak a Rózsadombot jelölték ki elhelyezési körletül. Az alakulatok átvonulásának még a 14-ről 15-re virradó éjjel meg kellett történnie. A nap folyamán az eddigieket sokszorosán felülmúló hatalmas légi tevékenység volt. A belváros szűk utcáiban összezsúfolt járművekben a légibombák igen nagy károkat okoztak. A hadosztálytörzs gépkocsi állományának nagyságrendileg 40 százaléka ezen a napon semmisült meg. Sok ház még késő éjjel is égett. A házromok több helyen teljesen meggátolták a forgalmat. Műszaki és munkaszolgálatos alakulatokat kellett kirendelni a romok eltakarítására és a fő közlekedési útvonalak szabaddá tételére. A hadosztály minden vonalas összeköttetése megszakadt. A hírközpont közelébe esett bomba az újonnan való kiépítést is lehetetlenné tette. Az ellenség a déli szárnyon a nap folyamán súlyos harcokat folytatva kisebb területnyereségre tett szert.⁶¹⁸

Az esti órákban váratlan fordulat következett be a hadosztály parancsnokságán: András Sándor, a hadosztály parancsnoka és Botond Béla vezérkari őrnagy, a hadosztály vezérkari

⁶¹⁵ 10. gyho. naplója, 1945. január 13-i bejegyzés

⁶¹⁶ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 101. o. (Az SS fegyveres hadtestének napi jelentése a német 6 hadsereg parancsnokságának, a Reichsführer-SS tábori parancsnokságának és az SS Vezetési Főhivatalának.– 1945. január 13.)

⁶¹⁷ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 103. o. (A román 19. gyaloghadosztály hadinaplójának napi helyzetösszefoglalója, 1945. január 13.)

⁶¹⁸ 10. gyho. naplója, 1945. január 14-i bejegyzés

főnöke a hadosztálytörzsnek gyűlést tartottak, melyen ismertették a helyzetet. Botond Béla vezérkari főnök kijelentette, hogy németek elvesztették a háborút, Debrecenben megalakult az új magyar kormány, megkezdődött az új magyar hadsereg szervezése. „Nem mondta ki, de érezni lehetett, hogy mindenki maga döntse el, mi a teendője ebben a helyzetben. És akkor esetfelé odalép hozzám a hadosztályparancsnok, András Sándor: – Van még valami a reprezentációsládában? Oszd szét a legénység között. Isten veled! De ne szólj senkinek!” – emlékezett a történetekre Bíró József tartalékos hadnagy.⁶¹⁹ 21 órakor a lakásukra távoztak, ahonnan aztán – ez a hadinaplóból csak később derül ki – már többet a csapataikhoz nem tértek vissza. Ungváry Krisztián az esettel kapcsolatban megjegyzi, hogy Benyovszky Győző vezérkari százados, akinek a rokonai Budán voltak, nem vállalta az átállást, viszont alibiből jelentette⁶²⁰ a parancsnok és a vezérkari főnök eltűnését.⁶²¹

A harcok hevessége episztoláris síkon is megjelent. Amíg a 10. gyaloghadosztály hadinaplójában a száraz és érzelemmentes bejegyzések dominálnak, addig a kaposvári alakulattal részben szembenálló román 19. gyaloghadosztály naplójába az alábbi túlfűtött, és egyben lebecsmérlő írás került bejegyzésre ezen a napon. „9 órakor a 127. harcparancsnak megfelelően a hadosztály újramezdi a feltartóztathatatlan támadását Budapest központja felé, megsemmisítvén az ellenséget és sorban elfoglalja a posta sportpályáját, a Keleti pályaudvart és kb. 300 épületet a híres magyar fővárosból. Így mintegy negyed évszázaddal később ismét kitűzik a román lobogót Budapest szívében, jól megleckéztetve a magyar kevélységet és bizonyítvány a román ügy igazát.”⁶²²

A 13. páncéloshadosztály ezen a napon leadott heti állományjelentése szerint a német seregtestnek az egy héttel korábban leadott jelentésétől eltérően – akkor 6 zászlóaljban 887 fő – már csak négy zászlóalja,⁶²³ összesen 635 harcképes német katonája állt harcban, az

⁶¹⁹ TGY 3053 – Bíró József, 28. o.

⁶²⁰ Január 16-án, még a kora hajnali órákban az előbb idézett Benyovszky vezérkari százados tisztí járőrt küldött az eltűnt hadosztályparancsnok és a vezérkari főnök „felkutatására”. „Ezredes úr és Botond Béla tegnap este elmentek, azzal, hogy a felesleges holmit szintén elviszik az ezredes úr lakására, de nem érkeztek vissza. Elküldtem egy embert, ki visszajövet jelentette, hogy az ezredes úr kb. 1 órakor elindultak, gyalog jönnek ide. Nem tudom nem történt valami bajuk?! Ez az előkészítés nélküli gyors állásváltoztatás, erős repülő és földi tűztevékenységgel karöltve, igen nagy keveredést okozott.” – In: TGY 3305 – Benyovszky, 2.o.

⁶²¹ UNGVÁRY KRISZTIÁN 2013, 138.

⁶²² SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 109–110. o. (A román 19. gyaloghadosztály hadinaplójának napi helyzetösszefoglalója, 1945. január 14.)

⁶²³ Ide számoltam még a német 13. páncéloshadosztálynak alárendelt Kündiger harccsoportot is.

alárendelt magyar 10. gyalog- és a 12. tartalék hadosztálynak mindösszesen (január 7-én 507 fő) 390 harckepés⁶²⁴ katonájával együtt. A németeknek ekkor 7 db páncéltörő ágyú, 7 db különböző típusú Panzer harckocsi és 3 db Panzerjäger⁶²⁵ állt a rendelkezésükre. Az alárendelt magyar csapatoknál⁶²⁶ összesen 13 db páncéltörő ágyú volt, míg a Billnitzer csoport három rohamtarackja még mindig bevethető volt. A német–magyar harccsoport tüzérsége német részről kettő könnyű, egy nehéz ütegből valamint három Hummelből⁶²⁷ állt, míg az alárendelt magyar alakulatoknak 8 könnyű ütege (28 cső) és 3 nehéz ütege (11 cső) volt használható állapotban.⁶²⁸

Január 15-én a hadosztályparancsnokság a hajnali órákban a Hitelbank épületéből a Margit körúton levő Ferencrendi zárda mellett levő bérház pincéjébe települt át. A pesti oldalon az ellenség nyomása tovább fokozódott, főleg a hadosztály sávjától délre, a Kerepesi temetőtől nyugatra folytak súlyos harcok. A szovjet csapatok közben a hadosztálytól északra lévő Nyugati pályaudvart elfoglalták, ezért a hadosztály arcvonalát az Erzsébet körútig vissza kellett venni. Az éj folyamán az egész pesti hídfő arcvonalát a nagykörút vonalára vette vissza a német előljáró parancsnokság. A partváltás miatt a hadosztályparancsnokság vezetékes összeköttetése harcoló alakulataival megszűnt. A Horthy Miklós híd pesti két mezőjét a nap folyamán saját csapatok felrobbantották, a budai hídfőben pedig a Sashegy birtoklásáért folytak a harcok. A szovjetek az arcvonalat itt ugyan kissé visszanyomták, de Sashegyet ekkor még sikerült megtartani.⁶²⁹

Benyovszky Győző vezérkari százados feleségének írt naplójában így emlékszik erre illetve azt ezt megelőző két napra vissza: „Hát ez megint betyár két nap volt. Tegnapelőtt (megj.: január 13-án) az eddigi súlytámadási irányokból tovább törtek előre és elérték a Rottenbiller utcát, valamint túljöttek a Ludovikán is. Este aztán parancsot kaptunk az átköltözkedésre, így éjjel nagy csomagolás következett, majd úgy 3-4 óra felé elindultunk az új harcálláspontra a Magyar Általános Hitelbankba, a Dorottya utca és Wurcz utca sarkára. Itt aztán

⁶²⁴ A német harcértékjelentés és a román hadifogolyszámok nincsenek összhangban. Véleményem szerint ez esetben a német jelentés helytállóbb.

⁶²⁵ A páncélvadászok a Grün harccsoport alárendeltségébe tartoztak.

⁶²⁶ 4 db 7,5 cm-es páncéltörő ágyú a 4. és 2. huszárezredektől, 3 db a 10.-, és 6 db a 12. gyaloghadosztálytól

⁶²⁷ Németek által gyártott önjáró nehéztarack.

⁶²⁸ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 108. o. (A német 13. páncéloshadosztály heti állományjelentése a IX SS-hegyihadtest parancsnokság részére – 1945. január 14.)

⁶²⁹ 10. gyho. naplója, 1945. január 15-i bejegyzés

eltöltöttük a tegnapi »feketevasárnap«-ot. Kb. 8 órakor kezdődött és egész nap tartott a légítámadás, állandó alacsonyítámadással és bombázással. Mivel pedig a legrosszabb helyen voltunk és hozzá gyönyörű napos idő, mint az egérfogóba szorult egerekkel úgy játszottak a gépek. Képzelted ott a híd előtt olyan torlódás volt, hogy kocsi kocsi hátán és akkor kezdődött a cirkusz. Szörnyű volt! Délutánra hatalmas bérpaloták fáklyaként égtek, az utcán roncsok, hullák és leomlott falak tömege. Alig lehetett járni. Az épületünk is kapott egy pár tisztességes találatot, de hála a páncélteremnek, ahol tartózkodtunk, nem történt különösebb baj. Csak gépkocsijaink nagy része készült ki teljesen. (...) A rablás és lopás mértéken felül elharapódzott. Az éjjel aztán elhagytuk e szállást, pedig egészen jó lett volna és parancsra átjöttünk a budai oldalra. Izgalmas volt ez az utazás is. Ezen az oldalon is összevissza vannak az útlezárások, akadályok, kocsival közlekedni nem lehetett, gyalog kerestem meg az új háp⁶³⁰-ot, amely a Margit körúton a ferences zárda melletti betonbérház óvóhelyén van. Nem valami kényelmes, de ez már nem tarthat sokáig.»⁶³¹

Január 16-án Benyovszky vezérkari százados – ahogy erről korábban szoltunk – még megpróbálta felkutatni az eltűnt hadosztályparancsnokot és vezérkari főnököt, de a járőr, akit kiküldött a hadosztályparancsnok Rákóczi út 21. szám alatt lévő lakására, nem jutott el, és így „eredménytelenül volt kénytelen visszatérni.»⁶³² A délelőtt folyamán mint rangidőst, vitéz Lehoczky Lajos ezredest, az eddigi tüzérparancsnokot nevezték ki a hadosztály élére. Közben az ellenség a pesti hídfőben, különösen a Baross utca környékén tovább folytatta előnyomulását. A Ferenc József híd középső mezőjét ezen a napon robbantották fel⁶³³. A hadosztály közelebről meg nem nevezett egységei a budai hídfőben Sashegynél ellentámadással az eredeti főellenállási vonalat visszafoglalták.

Az egyre keserűbb hangvételű bejegyzések egymást követik a hadosztály naplójában: „Az utcák nagy részét a beomlott házak eltorlaszolták és a lakosság vesztesége is igen nagy. Katonai alakulatok főleg járművekben szenvedtek nagy kárt. Saját légvédelem nincs, ezért a szovjet légiő a levegőben szabadon és korlátlanul garázdálkodott.»⁶³⁴ Ezen a napon a román

⁶³⁰ Harcálláspontot.

⁶³¹ TGY 3305 – Benyovszky Győző, 2–3 o.

⁶³² András Sándor és Botond Béla eltűnését Benyovszky Győző vezérkari százados a hadtestparancsnokságnak személyesen szóban és írásban is jelentette.

⁶³³ A németek szerint bombatelitalálatot kapott, míg a magyar csapatok szerint felrobbantották. - Bővebben lásd UNGVÁRY KRISZTIÁN 2013, 138. o.

⁶³⁴ 10. gyho. naplója, 1945. január 16-i bejegyzés

csapatokat, köztük a román 19. gyalogezredet, az arcvonalból kivonták,⁶³⁵ és a Cinkota – Kerepes – Gödöllő útvonalon Veresegyházára útbaindították.⁶³⁶

Január 17-én a szovjet csapatoknak ismét sikerült a kaposvári hadosztály arcvonalán betörni, és ezúttal délen, a Ferenc József híd vonalán túljutniuk, illetve északon a Margit híd pesti hídfőjétől délre is sikerült teret nyerniük. 23 órakor a IX. SS. hegyihadtest-parancsnokság a pesti hídfő kiürítését elrendelte. Mivel a hadosztály minden alakulata január 14-én már megkapta a partváltásra szóló parancsot, így gyakorlatilag már csak a német alárendeltségben harcoló 6/III., 8/III. és 18/I. zászlóaljok voltak a pesti hídfőben. Ezek közül – mint később kiderült – a 8/III. és 18/I. zászlóalj nem kapott idejében parancsot a partváltásra. A kivonás teljes sikerét az állandó ellenséges légi tevékenység, aknázás, az Erzsébet híd megrongálódása és a rendelkezésre álló igen rövid idő erősen korlátozta. A Duna-parton égő hatalmas tüzek a Budára történő kivonást az ellenség részére megfigyelhetővé és belőhetővé tették. Számos találatot kapott az egyedül járható Lánchíd is.⁶³⁷ A német magasabb egység, a 13. páncélos hadosztály egy közelebbről meg nem nevezett harccsoportját a szovjetek bekerítették a Kálvin tér környékén. A felmentésükre indított akciók azonban nem vezettek eredményre.⁶³⁸

Január 17-én egész éjjel és január 18-án kora hajnalban is folyt a pesti hídfő kiürítése. A romok, úttorlaszok, bombatölcsérek által járhatatlanná vált utak miatt a kiürítés csak részben sikerült. A rendelkezésre álló rövid idő, a hidaknak reggel 7 órakor való robbantása miatt sok anyag jutott szovjet kézre. A hidak robbantási időpontjának pontos közlése körüli zavar miatt több parancsnokság és azok törzse is a pesti oldalon maradt.⁶³⁹ Az Erzsébet híd megsérülése miatt az átvonás csak a Lánchídra korlátozódott, ami az odavezető és szinte járhatatlan utak miatt igen nehézkes volt. A 18/I. és a 8/III. zászlóaljaknak csak egyes részei jutottak át a budai oldalra. A partváltási parancs nem időben történt közlése a hidak robbantása, valamint a robbantás időpontja körül zavar miatt az előbb említett zászlóaljak nagyobb része viszont Pesten maradt és szovjet fogságba esett. A pesti hídfőből kivont alakulatok új alkalmazási helyükön erődítési munkálatokat végeznek. A hadosztály elszállásolási körletében a

⁶³⁵ Egyes vélemények szerint erre azért volt szükség, mert Malinovszkij marsall nem akart a románokkal osztozni a győzelemben.

⁶³⁶ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 109–110. o. (A román 19. gyaloghadosztály hadinaplójának napi helyzetösszefoglalója, 1945. január 16.)

⁶³⁷ 10. gyho. naplója, 1945. január 17-i bejegyzés

⁶³⁸ UNGVÁRY KRISZTIÁN 2013, 138. o.

⁶³⁹ Ekkor már sokan át sem akartak kelni, elszabotálták az átkelést.

katonaszökevények felkutatására, a rend biztosítására és az ott elhelyezett alakulatok megállapítására a hadosztályparancsnok az alakulatok körletében járőrözést rendelt el, illetve kiadta a karhatalmi egységek megalakítására vonatkozó parancsát. Az éj folyamán ellenség kb. másfél század erőben Margitsziget északi oldalán partra szállt és a Margit-fürdő vonalát elérte.⁶⁴⁰ „Ma már itt alszik Lehoczky ezredes úr is, aki mint rangidős, átvette a hadosztály parancsnokságot. Én meg olyan mindenes lettem, vezérkari főnök és I. a. osztályvezető egy személyben. Mivel azonban az ezredes úr eddig a hadosztály tüzérség parancsnoka volt, nincs benne a képben még, így igen nagy önállóságom van. (...)” – olvasható Benyovszky Győző vezérkari százados visszaemlékezésében.⁶⁴¹

Január 19-én a reggeli órákban történelmi esemény tanúja volt Budapest lakossága: az Országház tornyán a vörös zászló volt látható⁶⁴². Buda védői és a polgári lakosság megrendülten vették tudomásul a történelmi tényt, hogy az ellenség Pestet teljesen elfoglalta. A budai hídfőben a nap folyamán lényeges harccselekmény nem volt. Sashegynél és a Farkasréti temetőben vertek vissza a védők kisebb ellenséges próbálkozásokat. A Margitsziget északi részén a partra szállt szovjet csapatok elleni támadás nem vezetett eredményre. A karhatalmi egységek megalakítása és a járőrözés folyamatban. Az esti órákban a Lehoczky Lajos ezredes hadosztályparancsnok Schmidhuber vezérőrnagynál jelentkezett. Az éj folyamán német repülőgépek ejtőernyőn ledobott utánpótlást szállítottak.⁶⁴³

Január 20-án a hadosztály alakulatainál a karhatalmi egységek megszervezése és a járőrözés tovább folytatódott. A szovjetek napközben tüzérséggel és aknavetőkkal szórványosan lőtték a várost. Az elfoglalt Pesten ezen a napon már civil közlekedés is megfigyelhető volt. A budai oldalon a közlekedés a szovjet tüzérség miatt is igen veszélyes volt, de majdnem minden főútvonalat egyéb gyalogsági fegyverrel is lőtték.⁶⁴⁴

Január 21-én sem sikerült a Margitsziget északi részén lévő szovjet hídfőt felszámolni, sőt a hajnali órákban a szovjet csapatok a sziget keleti szegélyén (Elektromos művektől

⁶⁴⁰ 10. gyho. naplója, 1945. január 18-i bejegyzés

⁶⁴¹ TGY 3305 – Benyovszky Győző, 5 o.

⁶⁴² A parlamentet Szergej Naumovics Szirotjuk százados és zászlóalja foglalta el.

⁶⁴³ 10. gyho. naplója, 1945. január 19-i bejegyzés

⁶⁴⁴ 10. gyho. naplója, 1945. január 20-i bejegyzés

nyugatra) még két kisebb hídfőt is létre tudott hozni.⁶⁴⁵ A védők gondjait továbbá az is tetézte, hogy a szovjetek eközben már minden mozgásra rejtett tüzelőállásaiból azonnal lőttek. A hadosztályparancsnok ezen a napon elrendeli a még hadra fogható katonákból – a 6., 8., 18. gyalogezredekéből való –, a „Szabados csoport” megalakítását. A csoport ereje alig haladja meg egy századét: a megalakulásakor három szakasz gyalogságból, egy nehézfegyver-szakaszból (mindösszesen kettő aknavetővel), egy nehéz páncéltörőszakaszból, illetve a 6. gyalogezred egyik vonatrészlegéből állt.⁶⁴⁶

Szintén ezen a napon jegyzi fel naplójában az ekkor épp nyaklövessel lábadozó Galánthay Ervin, hogy a leharcolt egységeik mögé bár beérkeztek Pestről a 10. és a 12. honvéd gyaloghadosztályok maradványai, de a 10. gyaloghadosztály tisztikara nem is keresi a Vannay-zászlóaljjal az összeköttetést, elhelyezkedésükről csak a németektől vagy a csendőröktől kapott értesítést.⁶⁴⁷

Január 22-én a védők ismét kísérletet tettek a Margitsziget visszafoglalására, de ezen a napon sem jártak eredménnyel. A szovjetek ugyanakkor a hídfőjüket a Palatinus fővenyfürdő magasságáig kibővítették. A budai hídfő északi és nyugati részén kisebb ellenséges vállalkozások voltak. Sashegynél másfél század erejű ellenség támadását verték vissza a védők. A nagy hidegben erre a napra a Duna jege beállt, ami azért volt védelmi szempontból fontos, mert ez lehetővé tette a szovjet csapatok még könnyebb átkelését.⁶⁴⁸ A nap folyamán szakadatlan légi tevékenység volt bombázással és géppuskázással, illetve folyamatos tüzérségi tűzzel párosítva. Ezek együttes hatása az esti órákban a városképet szinte romvárossá változtatta. Az utcákra szorult járműveket megsemmisítette, hatalmas tüzeket és pusztításokat okozott, és igen sok áldozatot követelt.

Szabados százados csoportja is ezen a napon alakult meg, míg a tüzérségi parancsnok a tüzérosztályoknál lévő géppuskák és kezelők összevonásával tüzérgéppuskás századot alakított. A nap folyamán a bombázásnak igen sok áldozata volt: az I. c. osztály óvóhelye, a 10.

⁶⁴⁵ Bár a IX. SS hegyihadtest pótjelentése szerint a Margitszigeten két, észak felől indított, nehézfegyverekkel támogatott ellenséges támadást elhárítottak. – Lásd: Erőd a Duna mentén, 1999, 126. o. (A Dél Hadseregcsoporthadnaplójának részlete a IX. SS-hegyihadtest harcairól – 1945. január 22.)

⁶⁴⁶ 10. gyho. naplója, 1945. január 21-i bejegyzés

⁶⁴⁷ GALÁNTHAY ERVIN 2011, 126. o. – A december végi csömöri ellentámadás, melyet a zászlóalj a hadosztály alárendeltségében hajtott végre, és az azt követő kölcsönös vádaskodások tehát még ekkor sem múltak el nyomtalanul.

⁶⁴⁸ Ugyanakkor előfordult olyan eset is, mely szerint a pesti oldalon öt napig rejtőzködő német katonák a Lánchíd mentén, a jégen átjöttek.

felderítőosztály, az ellátóoszlop, a sütőoszlop és több elhelyezési körlet is telitalálatot kapott. Ezen alakulatoknál a gépjárművek és felhalmozott élelmiszerkészlet teljesen meg is semmisült, továbbá a személyi veszteség⁶⁴⁹ igen nagy volt.⁶⁵⁰ A szovjet parancsnokságban is változás állt be, ugyanis a heves harcokban a „Budapest Csoport” parancsnoka, Afonyin altábornagy megsebesült, helyét Managorov altábornagy vette át.⁶⁵¹

Január 23-án a Hungarista Párt fegyveres nemzetszolgálatának tagjai az I. hadtestparancsnokság alárendeltségébe kerültek, ami azért volt jelentős lépés, mert a nyilas párt részére megszűnt minden igazoltatás, elhelyezési és ellátási kérdésekbe való önkényes beavatkozás. A pártmegbízott a Budapesten lévő hungaristákból ugyanakkor felállította a Fegyveres Nemzetszolgálat⁶⁵² őrzészlóalját, ahol a korábbiaktól eltérően ismét csak a honvédségi rendfokozatok lettek érvényesek. A Hungarista Párt felelős vezetőinek – elméletileg – az eddig bejelentett túlkapásokat le kellett törniük illetve a felderített terrorcselekményeket meg kellett torolniuk. Persze, a végrehajtásban, akárcsak a fegyveres ellenállás kifejtésében a „szóbeliség” erősebb volt a „tettekénél”.⁶⁵³ Ezen a napon hunyt el Szendrey százados, a 18. gyalogezred első segédtsíztje aknátalálat következtében.

Január 24-én mindkét egyetemi rohamzászlóalj a 10. gyaloghadosztály alárendeltségébe kerül.⁶⁵⁴ A nap folyamán erős havazás volt a város területén, ezért a hóesés megakadályozta, hogy az ellenség akár a földön, akár a levegőben erős tevékenységet folytathasson, ezért csak aknavetővel és tüzérséggel lőtte szórványosan a várost. Ez több helyen tüzet is okozott. A

⁶⁴⁹ Ekkor halt meg Birk Ernő tartalékos zászlós, és sebesült meg vitéz Velkey Béla orvos alezredes, Schmilliár György főhadnagy, több tiszt és a legénység számos tagja.

⁶⁵⁰ 10. gyho. naplója, 1945. január 22-i bejegyzés

⁶⁵¹ UNGVÁRY KRISZTIÁN 2013, 154. o.

⁶⁵² Fegyveres Nemzetszolgálat: a Nyilaskeresztes Pártnak az SA mintájára szervezett fegyveres testülete; „világnézeti karhatalom”, gyakorlatilag terrorszervezet. 1944. november 25-én kelt rendelet hatalmazta fel Vajna Gábort, hogy a Belügyminisztérium keretében a csendőrség és rendőrség mellett létrehozza a Fegyveres Nemzetszolgálat. Parancsnoka Návay Imre, aki korábban a 2. hadsereg erdélyi hadműveleti kormánybiztosa volt, helyettese Székessy István korábbi magántisztviselő lett, aki egyben Szálasi egyik testőrségének parancsnoka lett. (Ezt egyrészt a Fegyveres Nemzetszolgálat, másrészt a nemzetvezető testőrsége látta el.) Elhelyezési körlete a budai Radetzky laktanya volt. A szervezet célja a „hungarizmus megvalósításának biztosítása” volt. Szálasi intézkedése minden tettekre előre felmentést adott. Túlkapásai azonban még az akkori állami szerveket is megdöbbentették. Vizsgálat nyomán a Fegyveres Nemzetszolgálatot 1945. január 17-én (időlegesen) megszüntették. – In: LEXIKON

⁶⁵³ 10. gyho. naplója, 1945. január 23-i bejegyzés

⁶⁵⁴ GALÁNTHAY ERVIN 2011, 131. o.

hadosztály alakulatainál a tábori őrsök felállítása és a járőrözés tovább folyt, ugyanakkor érdemi harctevékenységre nem került sor.⁶⁵⁵ A 13. páncélosadosztály harccsoportját a Sas-hegy és a Duna között vetette be a német magasabb parancsnokság. Az SS IX. hegyihadtestparancsnokságnak jelentése szerint „csapatunk rendkívüli módon teljesítenek a tüzérség, a gyalogsági nehézfegyverek, valamint a légierő terén túlerőben lévő ellenséggel szemben (...) Mára 11000 német harcos védelmez ugyanennyi sebesült német bajtársat. (...) A keleti hídfő kiürítése – és mivel a sebesültek száma túllépte a 10 000-et – az elhelyezési kérdés és az ellátás a legtragikusabb.”⁶⁵⁶

Január 25-én délelőtt a 12. tartalék hadosztály jelentette, hogy a nap folyamán ellenséges gyülekezés volt megfigyelhető a Szent János-kórház környékén, melyből azonban támadás nem alakult ki. 10 órától igen erős ellenséges repülőtevékenység volt csak pár percnyi megszakításokkal. Az esti órákban az ellenség a pesti oldalról erős hangszóróval propagandaadást tartott, mely kb. 2 óra hosszat tartott mind német, mind magyar nyelven. A felmentő német csapatokról a nap folyamán újabb hír nem érkezett.⁶⁵⁷

A folyamatos bombázásokra és az egyre reménytelenebb helyzetre Benyovszky Győző vezérkari százados így emlékszik vissza: „Ma különben volt cirkusz elég. A Keleti Károly utca sarkán egy hatalmas bérház felrobbant és összeomlott. Állítólag német lőszer-raktár volt a pincéjében. Még mindig ég. Aknavetővel, tüzérség, repülő bomba és géppuskázás egész nap. Így ki készült a Cadillac is, a kiváló, hatalmas amerikai kocsink is. Most már csak egy kis Mercedes és az úszókocsi maradt meg, na meg két teherautó, ki tudja meddig. Épületünket eddig minden nagyobb »csomag« elkerülte, már ami az óvóhelyet illeti, de az emeletek igen szomorúan néznek ki. Az I. c. oszt., az anyagi osztály kapott tegnap délelőtt találatot, egy szegény zászlós meg az itt lévő menyasszonya meghalt, sokan megsebesültek. A pesti oldalról különben jönnek az ellenőrizhetetlen hírek. Van, ki rettenetes dolgokat mesél, van, ki azt mondja, folyik a normál élet, mint azelőtt. Azt hiszem, mindkettőt el lehet hinni, mert egyik helyen így, a másikon úgy viselkednek.”⁶⁵⁸

⁶⁵⁵ 10. gyho. naplója, 1945. január 24-i bejegyzés

⁶⁵⁶ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 128. o. (Az SS IX. fegyveres hadtestének napi jelentése a 6. hadsereg parancsnoksága, a Reichsführer-SS tábori parancsnoksága és az SS Vezetési Főhivatala számára)

⁶⁵⁷ 10. gyho. naplója, 1945. január 25-i bejegyzés

⁶⁵⁸ TGY 3305 – Benyovszky Győző, 6. o.

Január 26-án, még kora hajnalban az I. hadtestparancsnokság riadóztatta a Szabados csoportot a súlyos harcokban álló I. egyetemi rohamzászlóalj⁶⁵⁹ leváltására. Ez végül az ellenség erős támadása miatt úgy módosult, hogy a Szabados csoport egyes részei megerősítésül kerültek beosztásra, míg a hadtestparancsnokság a váltásra újabb erőket indít az egyetemi rohamzászlóaljhoz. Az éj folyamán a szovjetek az arcvonal Vérmező és Városmajor irányában eső részén kisebb betörést értek el. Az ellenséget a 10. gyaloghadosztály még megmaradt alakulatai a Csaba utca, Bíró utca, Szamos utca vonalában megállították.⁶⁶⁰

Éjjel és hajnalban szovjet betörés volt Rókushegyen is az I. egyetemi roham zászlóaljnál. Nagy volt az ellenség nyomása a Margitszigeten is. A nap folyamán a hadosztályok sűrű járőrözéssel tartották egymással az összeköttetést. 18 órakor a hadosztály csapatparancsnoki értekezlet volt, melyen hadosztályparancsok ismertette a hadosztály helyzetét és a legújabb eseményeket. Lehoczky ezredes felszólította a csapatparancsnokokat a végsőkig való helytállásra az előjárók parancsai szerint, „mert az igazi nehéz napok még csak ezután következnek. Az előjárók vállaljanak közösséget alárendeltjeikkel a szenvedésekben is.”⁶⁶¹

Január 27-én az éjszaka és a kora hajnali órákban is a szovjet csapatok a Városmajor utca és a Székács utca területén beszivárogtak. Ezen alakulatok kivetésére a 6/III. zászlóalj⁶⁶² kapott parancsot.⁶⁶³ A Mátyáshegy és Bimbó utcai arcvonalon a még délelőtt folyamán több helyen is betört ellenséget a Szabados csoport⁶⁶⁴ azonnali ellentámadásokkal eredeti állásaikba szorította vissza. Délelőtt folyamán az ellenség a Marcibányi tér nyugati szegélyét elérte. A tér keleti részén felállított tábori őrs megerősítésére az 54. utászzászlóalj karhatalmi egysége (20 fő) kapott parancsot. Az I. hadtest parancsnoksága vitéz Váriházy Oszkár alezredest az 1. önkéntes egyetemi rohamzászlóalj sávjában lévő összes magyar erők parancsnokságával bízta meg. Köllő András őrnagy a hadosztályparancsnoktól a hadosztály elhelyezésének biztosítására

⁶⁵⁹ I. Egyetemi rohamzászlóalj: a budapesti csatában bevetett két diákalakulat egyike. Felállításukra azért volt szükség, hogy megakadályozzák kiszállításukat nyugatra, illetve hogy ne kerüljenek a különféle honvédalakulatokhoz. Főleg a Műszaki Egyetem, a Jogi Kar és az Orvostudományi Kar hallgatóiból, valamint önkéntesekből állt fel. Mivel túl sok volt a jelentkező, két zászlóaljat hoztak létre. – In: Lexikon, 88. o.

⁶⁶⁰ Az esetet Ungváry Krisztián a *Budapest ostroma* című kötetében is leírja, bár véleményem szerint tévesen január 25-ére teszi a leírt harccselekményt.

⁶⁶¹ 10. gyho. naplója, 1945. január 26-i bejegyzés

⁶⁶² Lieber főhadnagy 6/III. zászlóalja ekkorra mindössze már csak 7 tisztből és 76 fő legénységből állt

⁶⁶³ GALÁNTHAY ERVIN 2011, 135. o.

⁶⁶⁴ A Szabados csoport Galánthay adatai szerint ekkor 7 tisztből és 195 fő legénységből állt. Ennek a harccsoportnak volt a feladata az egyetemi rohamzászlóalj újoncainak kiképzése.

szervezett tábori őrsök egységes vezetésére kapott megbízást.⁶⁶⁵ Lehangelő képet fest a IX. SS hegyihadtestének jelentése az aktuális állapotokról: „Veszteségeink a legsúlyosabbak. A sebesültek száma meghaladta a harcolókat. (...) A sebesültek sorsa megrendítő. A katlanban jelenleg a legszűkebb területre összehúzóulva, minden ellenséges ellátás nélkül mintegy 34.000 német és magyar katona van, közöttük 10.000-nél több német sebesült, továbbá 300.000-nél több magyar állampolgár.”⁶⁶⁶

Január 28-án a Kékgolyó utcáig előretört ellenség kivetésére a Kis-Svábhegy és Városmajor visszavételére magyar és német erők az éjszaka folyamán egységes támadásra indultak, melyet a 12. tartalék hadosztályparancsnoka irányított. Az éjszakai támadás előkészítésével kapcsolatban – melyre végül másnap reggel került sor – Galánthay Ervin így emlékezett vissza: „Sikerült egyességre jutni a 10. gyaloghadosztállyal a Városmajor megtisztítását célzó támadást illetően. Gyalogsági parancsnokunk most az a Variházy alezredes, aki Csömörnél elárult bennünket! A támadás előkészítéséért felelős Köllő százados⁶⁶⁷ szerint csak gyenge erők állnak rendelkezésre⁶⁶⁸ egy tüzérmérő század, árkászok és fényszórósok a légvédelmi tüzérezredtől.”⁶⁶⁹

A hadosztálytörzs osztályai az éjszaka folyamán történő részleges áttelepülésre kaptak parancsot. Beniczky Ádám alezredes a hadosztályparancsnoktól parancsot kapott a Fő utca 1. szám alatti új szálláskörlet berendezésére és további szálláslehetőség szemrevételezésére.⁶⁷⁰ „Hát elég vacak nap volt ez a kettő! Hogy, hogy néz ki világvárosi környékünk? Mondhatnám szörnyen. Szegény ferencrendi templomunknak ma az egyik tornya csonkult meg és a környék épületei is hogy néznek ki? Összevissza vannak a falak löve, repülőről géppuskázva, valamint akna és ágyúlövéssel tüzdelve. A mienk hat vagy hét emeletes, lassan fogy el a pincéig és nem egyszerre ég le, mert tiszta betonház. Tulajdonképpen már 29-ike van, mert hajnali 1 óra, de még állandóan szól a telefon és jönnek-mennek az emberek, mert egyrészt indul egy támadás a Városmajor megtisztítására és ebben tőlünk is részt vesz egy egység. Másrészt küldöm előre az

⁶⁶⁵ 10. gyho. naplója, 1945. január 27-i bejegyzés

⁶⁶⁶ SZÁMVÉBER NORBERT szerk., *Erőd a Duna mentén*, 1999, 133. o. (A Dél Hadseregcsoporthadnaplójának részlete a IX. SS-hegyihadtest harcairól – 1945. január 27.)

⁶⁶⁷ Valójában Köllő András őrnagy.

⁶⁶⁸ A Köllő-csoport harclétszáma Galánthay Ervin naplója szerint 157 fő volt, ehhez 139 főnyi Vannay-zászlóaljbeli katonát lehetett mindösszesen a támadáshoz hozzászámolni. Látható, hogy a két alakulattörzsek száma már rendkívül alacsony volt.

⁶⁶⁹ GALÁNTHAY ERVIN 2011, 136. o.

⁶⁷⁰ 10. gyho. naplója, 1945. január 28-i bejegyzés

osztályokat egy alezredes parancsnoksága alatt a Fő u. 4 szám környékére, mert ha innen hirtelen távozni kell, legyen valamilyen előkészített lyuk, ahol meg lehet húzódni. Nem valami ideális hely, mert közel van a Lánchíd és az Alagút bejárata, de nem lehet válogatni olyan nagy a zsúfoltság.” – olvasható Benyovszky Győző vezérkari százados visszaemlékezésében.⁶⁷¹

Január 29-én a hadosztálynapló a kölcsönös vádaskodás-sorozat újabb állomásaként a Kis-Svábhegy és Városmajor visszavételére megindított éjszakai támadást a Vannay-csoport kis létszámmal történt beavatkozására hivatkozva nyilvánítja eredménytelennek. „A könyvtárban⁶⁷² Pálházi zászlóstól arról értesülök, hogy a támadás reggel hatkor jól indult, az Őrzászlóalj⁶⁷³ részvételével. Ismét Szálasi röppentyűket vetettek be és úgy látszik sikeresen. Egy T-34-est kilöttek. Bíró volt százada visszafoglalta Városmajor úti iskolát és a János szanatóriumot. Köllő százados⁶⁷⁴ csoportja viszont már a Temes utca vonalán elakadt, mivel a szovjetek lángszórókkal és harckocsikkal támad. Az újabb veszteségek miatt visszavonulunk a Klára utca, Krisztina utca vonalra. Feladat: a Széna tér és a Postapalota védelme. Többre már nem futja, a zászlóalj kiégett. A Marczibányi térnél a 10. hadosztály védelme összeomlott. A Ganz-gyár területén msot a 13. páncélos hadosztály szervezkedik, harcerejük mindössze 350 fő” – emlékezik vissza Galánthay Ervin.⁶⁷⁵ A támadás tehát nem ért el eredményt, a csapatok kénytelenek voltak kiindulási állásaikba visszatérni.

Az 1. önkéntes egyetemi roham zászlóalj délutáni jelentése szerint az ellenség valószínűen a Margit-körút elérésére irányuló nagyarányú támadásának előkészületeit figyelték meg. A hadosztályparancsnok riadókészültséget rendelt el és parancsot adott az hadosztálytörzs éjszaka folyamán történő állásváltoztatására. A Köllő csoport ekkor újabb parancsot kapott,

⁶⁷¹ TGY 3305 – Benyovszky Győző, 1945, 9. o.

⁶⁷² A Vannay-zászlóalj főhadiszállásának használt Toldy Gimnázium könyvtáráról van szó.

⁶⁷³ Budapest őrzászlóalj: biztonsági és díszőrséget adó alakulat a fővárosban. 1942. október 1-jén alakítják meg, a 2. gyalogezred II. zászlóaljából. A Budai Várban lévő Nándor-laktanyában (ma Hadtörténelmi Levéltár) elhelyezett egység parancsnoka Gaál Kálmán alezredes, ezredes lett. A nyilas hatalomátvétellel szemben tanúsított ellenállást, noha feladata volt a Rádió és több más stratégiai pont védelme. 1945. január első felében a Fehérvári út – Budafoki út közötti harcokba vetették be. Január 16-án a Várba rendelték, a felvezető utak és lépcsők biztosítását látta el. Február 11-én a kitörési kísérlet második hullámának jobb szárnyán jutott el a pilisvörösvári malomig, onnan a Tinnye melletti Kerek-tóig, majd 14-én a Piliscsaba melletti Juhász-pusztáig. A legtávolabb eljutó magyar alakulatot 15-én a szovjet erők megtalálták és tűzharcban felszámolták. – In: LEXIKON, 57. o.

⁶⁷⁴ Itt is tévesen szerepel, valójában Köllő András őrnagy.

⁶⁷⁵ GALÁNTHAY ERVIN 2011, 138. o.

hogy törzseit ellenséges behatásra a Margit körút vonalára vegye vissza és zárja le a Horváth utca és Széna tér közti részt. A 10. felderítőosztály pedig arra vonatkozóan kapott utasítást, hogy ellenséges támadás esetén törzseit vegye vissza a Bem utca vonalára. A hadosztályparancsnok a hadműveleti (I. a.) osztállyal 18 órakor átköltözött a Fő utca 1. szám alatti új harcálláspontjára, mely azonban már komoly nehézségekbe ütközött, hiszen a hadosztálynak ekkorra a gépkocsiállománya a harcok során szinte teljesen megsemmisült. Az elszállítandó anyag mozgatása is csak a legnagyobb nehézségek árán volt lehetséges, mert a lovak nagy százaléka takarmányhiány következtében eddigre már elpusztult, illetve ami esetleg még megmaradt, az a napok óta tartó takarmányhiány miatt csaknem hasznavehetetlenségig legyöngült.

A késő esti órákban az I. hadtestparancsnokság az arcvonal visszavételére intézkedéseket adott ki, melynek értelmében az arcvonalat a Margit híd-, Margit körút-, Kékgolyó utca vonalára vették vissza. A Variházy csoport a Margit körút átlépése után a Várban való gyülekezésre kapott parancsot.⁶⁷⁶ A vonal visszavételével kapcsolatban a Vártól északra lévő összes vonatalakulatok legkésőbb 30-án 24 óráig a Gellérthegy délre történő áttelepítésére az I. hadtestparancsnokság utasítást adott.⁶⁷⁷

Január 30-án, még az éjszaka folyamán az arcvonal elrendelt visszavételét a csapatok végrehajtották. Veresváry László ezredesnek alárendelt és az I. hadtest közvetlen kötelékében lévő Variházy csoportból az elrendelt helyen csak 110 fő gyűlt össze, a többit német egységek egész egyszerűen magukkal ragadták, a saját csapataik számára elorozták.⁶⁷⁸ Az egész nap folyamán tartó erős ellenséges légi tevékenység következtében csak az esti órákban volt megállapítható az áttelepülés eredménye: az I. c. osztály több tisztje és beosztottja, a törzs gazdasági hivatala, a IV. a, illetve a IV. b. osztályok és a IV. d. osztály kitüntetési tisztje nem érkezett be az új szállásra.⁶⁷⁹

Az áttelepülés általában nagy ember és anyagvesztéssel járt, továbbá az emberek élelmezése az eddiginél is nagyobb nehézségekbe ütközött, mert az ellátóoszlop anyaga is valahol útközben elveszett. Ekkorra már az eddig is egészen egyoldalú étkezés mellett a kenyérhiány okozta a legnagyobb gondot.⁶⁸⁰ A nehéz helyzetre Benyovszky vezérkari százados

⁶⁷⁶ A Margit körúton esetleg átlépő ellenséges részek fölszámolására pedig a Billnitzer-csoport kapott parancsot.

⁶⁷⁷ 10. gyho. naplója, 1945. január 29-i bejegyzés

⁶⁷⁸ Erre már korábban is volt példa.

⁶⁷⁹ Az átállt alakulatokkal kapcsolatban lásd a következő alfejezetet.

⁶⁸⁰ 10. gyho. naplója, 1945. január 30-i bejegyzés

így emlékezett vissza: „Tegnap hat órakor jöttünk el a régi harcálláspontunkról, ide költöztünk a Fő utca 1 sz. alá, ami bizony nem az a kimondottan ideális hely. A ház mindjárt az első sarokház a Lánchídnál és hát a pesti rakpartról erősen lőhető. Aztán a fontos csomópont miatt, úgy az ellenséges földi tűz, mint a repülő is igen kedvelik, amit sajnos ma be is bizonyítottak. Itt is egész nap zúgtak a repülő és bombáztak, egy bomba az udvarra esett, egy akna a kapu elé az útra, persze halottak és sebesültek nyomában. Szörnyű mi van itt! Ráadásul tegnap sem, ma sem kaptunk kenyeret, csak innen-onnan csurran-cseppen. (...) A hadtestnél tudtuk meg megint szinte véletlenül, hogy a Margit híd ill. Margit körüttől levő részt kiürítjük hajnalra. Hogy ez megint mit jelent, rengeteg anyag és fegyverzet veszteséget, mivel a lovak és gépkocsik nélkül az anyagot tovább szállítani nem tudjuk. Különben az I.c. vezérkari tiszt hiányzik, és pocsék az anyagi ellátásunk. Ilyen időben pedig szinte ez a legfontosabb, hogy a harckészséget fenntarthatassuk. Persze egy csomó alakulatunk megint elmaradt, sok volt megint amelyik úgy látta, hogy úgy biztosabb, mint így. Az, hogy »becsület« vagy »engedelmesség« nem igen jön már számításba. Hát bizony derék tapasztalatokra jutottam megint, szomorú ez nagyon...”⁶⁸¹

Január 31-én, az éjszaka viszonylagos nyugalma után, a hadosztály I. c. osztály vezetőjének délelőttre sikerült egy nagyobb mennyiségű élelmiszerkészletet szereznie a hadosztály részére, melyet az még a nap folyamán ki is adott az alakulatoknak. A 6/III. zászlóalj a Városmajor területén egész nap súlyos elhárító harcokat vívott. Az I. hadtest parancsnoka közben Gaál Kálmán ezredest a 18. gyalogezred parancsnoksága alól felmentette és a 12. tartalék hadosztály parancsnokságához helyezte át.⁶⁸²

Február 1-jén az éjszaka folyamán élénk aknavetőtűz volt a hídfő egész területén. A 6/III. zászlóalj súlyos védelmi harcától eltekintve a nap nyugalomban telt el.⁶⁸³ „Gazdám, Lehoczky ezredes is bevonult az Alagúti óvóhelyre, kapott egy szobát. Hívott, menjek én is. Nehéz dolog. Itt vannak az embereim, akik közül sok csak azért maradt velünk, mert mindig együtt voltunk és jót-rosszat megosztottunk és itt van Sárdi Laci és az öccse. Hagyjam itt őket pont most? Meg nem is szólva arról, hogy itt minden munka leállna, mert van egy szűkebb törzs, amire állandóan szükségem van. Így inkább itt maradtam, viszont most mindent megbeszélni (a hadosztályparancsnokkal) minden intézkedést megtelefonálni nincs kedvem. Legényem is ma benn volt, az öreg Ángyán Jóska az Alagútban, ő is azt mondja, ne menjünk, mert bűdös van és

⁶⁸¹ TGY 3305 – Benyovszky Győző, 10. o.

⁶⁸² 10. gyho. naplója, 1945. január 30-i bejegyzés

⁶⁸³ 10. gyho. naplója, 1945. február 1-jei bejegyzés

megfulladunk levegő nélkül. Nem mondom, itt sincs valami sok, de azért mégis” – olvasható Benyovszky Győző vezérkari százados memoárjában.⁶⁸⁴

Február 2-án az éjszaka és a nappal kisebb ellenséges aknavetőtűztől eltekintve nyugalomban telt el. Bár ez normális esetben egy apró és lényegtelen információnak tűnik, de ebben az esetben érthető, hogy a hadosztálynapló fontosnak tartotta megjegyezni, mivel hosszabb idő után a kenyérsütés újra lehetőség volt. A hadosztály I. c. osztályának vezetője a hadosztály vonat alakulatok megmaradt részeinek összevonását rendelte el, Chák Elemér hadnagy parancsnoksága alatt. Lechoczky Lajos ezredes, hadosztályosztályparancsnok a 6., 8., 18. gyalogezred parancsnokságokat Variházy Oszkár alezredes parancsnoksága alatt egyesítette és részükre a Horthy Miklós út környékére történő áttelepülésre adott parancsot.⁶⁸⁵ Érdekes adalék ugyanakkor, hogy Lieber Dezső hadnagy vezette 6/III. zászlóaljával a hadosztálynak nem volt összeköttetése, attól sem személyi pótlást, sem lőszert nem kapott. A 6/III. zászlóalj állománya ezen a napon mindösszesen 52 fő, kilenc golyószóró és egy nehézpuska.⁶⁸⁶

Február 3-án Száz Endre alezredes a hadosztályparancsnok részére a Horthy Miklós út⁶⁸⁷ környékén szállást szemrevételezett és annak lefoglalására parancsot kapott.⁶⁸⁸ Ugyanakkor a 6/III. zászlóaljjal a hadosztálynak továbbra sem volt semmiféle összeköttetése. „Reggel Lieber hadnagy jelentkezik: két támadást visszavert, egy T-34-est kilőtt. Négy embert veszített. Visszavonul a Greguss utcába! Utolsó kérdése: hová lett a 10. hadosztály?” – emlékezik vissza Galánthay Ervin.⁶⁸⁹ Nem sokkal később kiderül: az éjjel a 10. gyaloghadosztály néhány közelebről meg nem nevezett része a Margit körútról átcsoportosult a Gellért fürdőbe.

Február 4-én délelőtt az ellenséges repülőket fedélzeti fegyverekkel és nehéz bombákkal támadták a budai hídfő egész területét. A polgári lakosságnak nagy veszteségei voltak és súlyos anyagi károk keletkeztek.

Február 5-én a hadtest napi jelentéséből értesültünk arról, hogy már az előző nap is kedvezőtlen körülmények között a Sashegyen harcoló magyar részeket a nap folyamán a szovjet

⁶⁸⁴ TGY 3305 – Benyovszky Győző, 12. o.

⁶⁸⁵ 10. gyho. naplója, 1945. február 2-i bejegyzés. Variházy ezt követően átállt az alárendelt alakulataival a szovjetekhez.

⁶⁸⁶ GALÁNTHAY ERVIN 2011, 144. o.

⁶⁸⁷ A mai Bartók Béla útról van szó, a Gellért szálló környékén.

⁶⁸⁸ 10. gyho. naplója, 1945. február 3-i bejegyzés

⁶⁸⁹ GALÁNTHAY ERVIN 2011, 145. o.

csapatok teljesen körülzárták és felszabadításukra kísérlet történt, de az ekkor már nem járhatott eredménnyel. A hadosztály túlsúfolt elhelyezési körletéből az I. c. osztály a Horthy Miklós út környékére települt át. Az élelmiszerellátás végét jól jellemzi az az eset, hogy hadosztály I. c. osztályának vezetője jelentette, hogy a rendelkezésre álló lisztkészletet felsüttette és a további kenyérellátást biztosítani nem tudja.

Február 6-án az éjszaka folyamán a 6./III. zászlóalj az arcvonalának visszavételét jelentette. A hadosztályparancsok a kerületi hatósági orvos megkeresésére javaslatot terjesztett fel az I. hadtestparancsnokhoz az utcákat és tereket borító emberi holttestek, lótetemek eltakarításával kapcsolatban. Az erre vonatkozó intézkedés annál is inkább sürgős volt, mert a hatósági orvos szerint, a kiütéses tífusz és hastífusz helyenként máris fellépett és a védekezést szolgáló gyógyszer, fertőtlenítőszer és kötszer nem állt rendelkezésre. Az hadosztálynaplóban ezen a helyen megemlítik, hogy az ivóvizet így is egy hónapja már csak felforralva lehet fogyasztani.⁶⁹⁰

Február 7-én az I. hadtest parancsnokságának intézkedésére az 1. egyetemi rohamzászlóalj felváltására ideiglenes alkalmazásra 1 tiszt, illetve 24 fő legénységet vezényelt a 8. gyalogezred-parancsnokság. „Ma reggel elmentem az ittlévő, ill. az általam idehozott új gh. főnökkel az ide 300 m-re lévő kapucinusokhoz, borzasztó, hogy néz ki szegény templom, lovak álltak benne, németeké, amíg közbe nem léptünk, most ürítik ki, de a bombatalálaton kívül még jól tönkretették a lovak is, mindent összepiszkoltak és szétrágták a padokat és ajtókat. Egy kis sekrestyében volt az Oltáriszentség, a barátom meg is áldozott, én csak gyóntam, mert már reggeliztem máma, majd holnap vagy holnapután, amennyiben még tudok és ráérek elmegyek áldozni is. Úgy, ahogy sikerült már ebben az épületben rendet csinálni, de borzalmas piszok, amit a németek itt hagytak. Vakaródzhatnak utánuk az emberek. A legszigorúbb mosást és tisztántartást követeltem. Én még nem találtam magamon ilyen kis állatkákat, de néha viszketek, de ez még inkább csak beképzelés, mert tudod, úgy van az ember, ha más vakaródzik, viszketni kezd” – emlékezik vissza Benyovszky Győző vezérkari százados memoárjában.⁶⁹¹

Február 8-án vitéz Lehoczky Lajos ezredes, a hadosztály parancsnoka drámai hangú bejegyzést írt a 10. gyaloghadosztály naplójába, mely egyben a 10. gyaloghadosztállyal kapcsolatos utolsó írásbeli adat is. „Szóbelileg a hadtestparancsnok úrnak és a német 13. páncélos hadosztályparancsoknak (Schmidhuber tábornok úrnak) az alábbiakat jelentettem szóbelileg. A

⁶⁹⁰ 10. gy.ho. naplója, 1945. február 4.-5.-6.-i bejegyzések

⁶⁹¹ TGY 3305 – Benyovszky Győző, 15. o.

fegyverbecsület nevében kérem a harc beszüntetésére egységesen a német hadtest parancsnok úrral egyetértőleg intézkedni, ha az élelmezés vagy a lőszer kifogy az emberek élelmezése oly hiányos (lőhús, kenyérhiány), hogy harcértéke oly fokban csökkent, hogy az ellenséghez való átállással, szökéssel, vagy ebből kifolyó rablással számolni kell, és az sincs kizárva, hogy a legénység az előljárói ellen fordulhat. A dicsőséges honvéd védősereg 10. hadosztálya így önmagát becstelenítheti meg és ebből más kivezető út az élelmezés korlátozottsága, a korlátozott fegyverzet és lőszerhiányra való tekintettel nincsen. A polgári lakosság szenvedése és nélkülözése még a védőknél is nagyobb és ettől a pillanattól kezdve a történelmi felelősség a magyar hadtestparancsnokot Hindy vezérezredes urat fogja terhelni. Kértem a többi magyar seregtest parancsnoknak meghallgatását is. Más kiutat a részleges, de egyúttal végleges felbomlásból nem látok, mint egy oly általános parancs kiadását, mely a harc beszüntetését egységesen rendeli el és ezáltal úgy a fegyverbecsület, mint a fegyelem teljes mértékben megoldható lenne.”⁶⁹²

A budapesti ostrom utolsó hat napjában⁶⁹³ a 10. gyaloghadosztállyal történt események ma már nehezen rekonstruálhatóak, és az ezekre a napokra vonatkozó forrásanyagok sem állnak rendelkezésünkre. Az szinte biztos, hogy a kaposvári székhelyű alakulat utolsó maradványai nem követték a német parancsot, nem mentek fel a Várba és csak egészen kis részei vettek részt a kitörésben. Az azonban látható, hogy a még harcoló alakulatainak nagyobb része önként/vagy kényszerszülte körülmények között átállt a szovjet csapatokhoz. Ezeknek az utolsó napoknak a történetét azonban már a következő fejezetben fejtem ki, hiszen ezekkel az átpártolásokkal egy új, szovjet gyámság alatt működő magyar fegyveres szervezet is megkezdte működését.

7.5. A Budai Önkéntes Ezred megalakulása

Korábban már volt róla szó, de hozzávetőlegesen a hadosztály demoralizáltsága október vége felé érte el azt a pontot, amikor elkezdődtek az ellenséghez való átszökések,⁶⁹⁴ mely aztán november közepétől, Gödöllő előterében fokozatosan tovább erősödött, és egyre nagyobb

⁶⁹² 10. gyho. naplója, 1945. február 8-i bejegyzés

⁶⁹³ 1945. február 8-tól február 13-ig történt eseményekre vonatkozó adatokról van szó.

⁶⁹⁴ Ekkor még nem vetődött fel a szovjet gyámság alatt működő, önálló magyar fegyveres alakulat megalakításának gondolata a Budapesten és környékén harcoló átállt/átszökött magyar katonák, vagy egységes alakulatok kapcsán. Így ezeknek az átállásoknak minden ellenkező frontpropaganda ellenére hadifogság lett a végeredménye.

mértékeket öltött. További demoralizáló hatással bírt, hogy 1944 decemberére Baranya, Tolna és Somogy megyék nagy része is szovjet fennhatóság alá került. Miután 1944 karácsonykor bezárult a gyűrű a főváros körül, a csapatok ellátása, az élelem- és lőszer-utánpótlásuk is még jobban akadozott, ami még tovább fokozta az amúgy is elcsigázott Dél-dunántúli alakulatok harci kedvét.

A hadművelettel szinte egyidőben, 1944. december 22-én Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány, mely hadat üzent Németországnak. Ezen hadüzenet lehetővé tette a németek elleni szervezett harcok feltételeit. A debreceni kormány többször felszólította a németek oldalán harcoló magyar katonákat arra, hogy álljanak át a szovjet csapatokhoz, és folytassák küzdelmeiket immár a német csapatok ellen. December 28-án Sztálin utasította Malinovszkij marsallt, hogy adjon meg minden segítséget a magyar hatóságoknak egy hadosztály gyors felállításához.⁶⁹⁵ Ez a parancs ugyanakkor elég nyersen került kivitelezésre, ugyanis a szovjetek az ebben az időben fogságba esett vagy átszökött magyar katonákat válaszút elé állították: vagy harcolnak tovább az ő oldalukon, vagy mennek a távoli és bizonytalan hadifogságba. Mivel ez utóbbi lehetőséget igyekezett mindenki elkerülni, ezért sokan kényszerből – és nem meggyőződésből – a harcot választották. A Budapesten kisebb-nagyobb csoportokban átszökött magyar katonákat az egyes harcoló szovjet alakulatok maguk közé beosztották, majd szakaszokat, századokat szerveztek belőlük, és legtöbbször a legkritikusabb helyeken vetették be őket. A tizenkét – külön-külön – harcba bocsátkozó magyar század katonái közül 600-an estek el Budafok területén, a Farkasréti temetőnél és a Déli-pályaudvar környékén vívott küzdelem során. Az önkéntes századokat lövészalegységként szervezték meg, ennek megfelelően kézfegyverekkel látták el őket. A századok rendszerint négy szakaszból álltak, szabványlétszámuk 183 fő volt, de mivel ezt a harc közben nem lehetett feltöltve tartani, ezért akadtak főleg a kezdetben és harc közbeni csatlakozás esetén 30-60 fős szakaszok és 70-80 fős századok is. Megkülönböztető jelzésük egy piros szalag⁶⁹⁶ volt, melyet a sapkájukon vagy a köpeny hajtókáján hordtak. A századokat nem megalakulásuk sorrendjében számozták meg, hanem aszerint, hogy hányadik alegységét képezték annak a szovjet egységnek, amelyikbe beosztották őket.⁶⁹⁷

A szovjetek által megadni kényszerült magyar katonák legnagyobb csoportja – a későbbi Budai Önkéntes Ezred magja – az ostrom utolsó napjaiban szakadt el kötelékeitől. Ekkor már

⁶⁹⁵ TÓTH SÁNDOR 1980, 14. o.

⁶⁹⁶ Előfordult fehér és nemzetiszínű variáció is.

⁶⁹⁷ TÓTH SÁNDOR 1980, 29–30. o.

konkrétan a 10. gyaloghadosztály állományába tartozó 6. gyalogezred katonáiról volt szó, akik Variházy Oszkár alezredes, a kaposvári ezred utolsó parancsnokának parancsnoksága alatt február elejétől a Gellért tér és a Körtér környékén, illetve a Gellért szállóban gyülekeztek.⁶⁹⁸ Február 10-én Variházy megtagadta a Várba vonulásra vonatkozó parancsot, és február 11-én a Körtéren, illetve a Horthy Miklós (ma Bartók Béla) út elején elszállásolt katonáival együtt, illetve a 10. gyaloghadosztályhoz tartozó, Bánki Béla főhadnagy vezette híradószázaddal megadta magát.⁶⁹⁹ Tudomásunk van arról is továbbá, hogy február 11-én állt át a körtéri bisztró környékén harcálláspontot elfoglaló 74/2. üteg annak parancsokával, Varga József hadnaggal együtt.⁷⁰⁰ Variházy alezredes 1946-ban írt, rövid, de a korszellemnek már megfelelni kívánó visszaemlékezése szerint a 10. gyaloghadosztály törzse is csatlakozott az ezredhez. Az átállással és a németek elleni harcba bocsátkozással kapcsolatban megjegyzi: „A Vörös Hadsereg nagylelkű volt: teljesítette kérésünket és a volt rosseb ezredet újjászerveve, mint a »Budai Önkéntes Ezred« rohamozta meg a Vár falait és így a 10-én kapott parancsot mégis végrehajtotta, csak nem egészen úgy, ahogy azt Hindy Ivánék az Alagút óvóhelyén elképzelték.”⁷⁰¹ Az ezred megmaradt tagjai Létay Gyula százados, ezred első segédtszázad vezetője visszaemlékezése szerint a fogságba esést követően Budafokra kerültek, ahol egy orosz parancsok, tolmács útján felszólította őket, hogy jelentkezzenek a „fasiszta” németek elleni harcra. „A körülöttem lévő tisztekkel rögtön megbeszéltük, hogy itt csak egy lehetséges: a jelentkezés. Feltartottuk karjainkat, s ezt látva a legénység is azonnal velünk tartott, s körülbelül 15 perc alatt megalakult egy zászlóalj négy lövészszázadból, az egyik a hadosztály híradószázada volt. Variházy alezredest a zászlóalj parancsnokául választottuk. (...) Február 13-án indultunk felfegyverkezve a Vár elleni harcra, de ott már nem volt ránk szükség, így tovább vezettek Pasarétre, s ott kaptunk parancsot az erdőbe húzódott németek elfogására.”⁷⁰²

Az 1945. február 15-én 2534 fővel megalakult Budai Önkéntes Ezred a február 13-ai fegyverletétel miatt azonban már nem vett részt a harcokban. A szovjet parancsnokság a

⁶⁹⁸ Ide húzódtak a német csapatok kitöréséhez csatlakozni nem akaró egyéb magyar alakulattöredékek is, például a 7. rohamtüzérszázad- és a 12. tartalék hadosztály kötelékéből.

⁶⁹⁹ TÓTH SÁNDOR 1980, 23. o.

⁷⁰⁰ TÓTH SÁNDOR 1980, 46–47. o.

⁷⁰¹ VARIHÁZY OSZKÁR 1946, 13. o. Kiegészítésként meg kell jegyezzük, hogy az átállt magyar önkéntesek bevetésére sor került, de ezt nem a Budai Önkéntes Ezred (kvázi önálló magyar alakulat) hajtotta végre, hiszen az csak ezt követően alakult meg.

⁷⁰² SZABÓ PÉTER 1995

korábban átálltak vagy magukat megadni kényszerült magyar katonákat is kivonta az arcvonalból és Kelenvölgybe irányította. Itt alakult meg a végleges hadrend öt zászlóaljjal, egyenként négy századdal és megalakították az ezredközvetlen alegységeket.

ÖSSZEFOGLALÓ

A kaposvári 10. gyaloghadosztály egyike volt azon kevés alakulatoknak, melyek 1944 nyarán a magyar királyi honvédség állományában még a teljes feltöltöttség állapotában voltak. Teljes értékű alakulatként vonult ki a 1. hadsereg Kárpátok előtt lévő arcvonalára, ahol aztán csapatai több mint egy év után, 1944. augusztus közepén ismét harcérintkezésbe kerültek a szovjet csapatokkal.

A hadosztály állapota a folyamatos augusztus és október közötti visszavonulás ellenére a Kárpátokban még megfelelő volt, és bár szenvedett veszteségeket, megfelelő előkészítés során alkalmazható lett volna az október 15-i kiugrás előkészítésekor és annak katonai támogatására is. A Duna-Tisza közti harcok során a terepadottságok és az arcvonal szélessége, továbbá a hadászati helyzet alakulása miatt a hadosztály érdemi ellenállást nem fejthetett ki, azonban a rá bízott halogató védelmi harcokat lehetőségei szerint derekasan ellátta. A rövid november eleji pihenőt követően azonban a Gödöllő előterében zajló csatározásokat követően megkezdődött a hadosztály teljes szétesése. Ekkorra már a demoralizáltság olyan fokot ért el, hogy nem volt ritka a nagyobb egységek átállása sem. A jelentős mértékű emberhiányt először börtönviseltekkel, majd ezek kudarca után nyilas pártszolgálatosokkal próbálták orvosolni. Mindkettő rendkívül sértette a tisztikar és a katonák önérzetét, mely a Dél - Dunántúl elfoglalásának hírére, majd Budapestre beszorulva egyre kevesebb ellenállást volt képes kifejteni, míg végül utolsó egységei 1945 január-február hónapjaiban vagy teljesen felmorzsolódtak, vagy nem egy esetben kollektívan átálltak a szovjet csapatokhoz. Ezen átállt és megadni kényszerült alakulatok egyben megvetették az Ideiglenes Nemzeti Kormány első fegyveres erejének, a Budai Önkéntes Ezrednek, majd az un. demokratikus honvédség 1. és a 6. hadosztályainak tiszti, altiszti és legénységi állományának alapjait is.

Természetesen nem mehetünk el szó nélkül a hadosztály közel fél éves harcai alatt hősi halált halt több ezer Somogy-, Tolna- és Baranya megyei katona és munkaszolgálatos mellett sem. A harcok során pontos számát erre vonatkozó adatok hiányában megmondani nem lehet, de becsléseim szerint minimum 5-6000 fő lehet, és arányait tekintve ugyanennyi szovjet hadifogságba esett személyről beszélhetünk.

SUMMARY

In the summer of 1944, the 10th infantry division of Kaposvár was one of the few units of the Royal Hungarian Army that was still intact. It was deployed at full capacity to the frontline of the Hungarian First Army near the Carpathians. There by the middle of August 1944 it became engaged in battle with Soviet forces.

Despite its retreat between August and October, the division was still in an acceptable state in “Kárpátalja” (Ukrainian Transcarpathia), although it had suffered some losses. After proper preparations it could still have been deployed as a fighting unit to back the breakout attempt on October 15th and provide military support if necessary. During the fighting in the Danube-Tisza region due to unfavorable battleground conditions, the width of the front line, and the overall military situation, the division was not able to stop the Soviet advance. Yet it managed defensive fighting effectively, thus assuring an ordered withdrawal. However, after a brief rest at the beginning of November, the battles fought near Gödöllő, began the complete disintegration of the division. By that time the demoralization of the troops had reached such a level, that desertion of entire units had become commonplace. In an attempt to compensate for the severe lack of manpower, former prisoner inmates were enlisted, but this proved to be a complete failure. Then „Nyilas” (Arrow Cross) Party members were also drafted. Their presence seriously offended the self-respect of both officers and regular soldiers. Thus, especially in the wake of the occupation of Southern Transdanubia by the Soviets, and later having been forced to retreat into Budapest, they were able to put up less and less resistance. Finally, in January-February 1945 their last remaining units either completely disintegrated or in many cases collectively deserted to the Soviets. Later, the deserted units formed the basis of the first armed forces of the Interim National Government, the Buda Volunteer Regiment. The officers and personnel of the 1st and 6th Divisions became the core of the so-called democratic Defense Forces.

We cannot forget that during its last half year of heroic fighting the 10th infantry division lost many thousands of its soldiers and labor contingents from Somogy, Tolna and Baranya counties. In the absence of reliable data, we cannot provide the exact number of casualties suffered during the fighting, yet according to my estimate it might have been ca. 5,000 to 6,000 people, and probably just as many soldiers most certainly became Soviet POWs.

BIBLIOGRÁFIA

- ADONYI FERENC 1954 – Adonyi Ferenc: A magyar katona a második világháborúban 1941–1945, Klagenfurt, szerzői kiadás, 1954
- ARADI GÁBOR – SZABÓ PÉTER 2017 – Aradi Gábor – Szabó Péter: A tolnai hadosztály a Don-kanyarban, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2017
- ARANYOSSY-PÉTER MÁTÉ 2017 – Aranyossy-Péter Máté: A II. világháborúban Csömörön hősi halált halt magyar katonák – A világháború eseményei a községben, Szerzői kiadás, Csömör, 2017
- ARMATA ROMÂNĂ ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST 1965 – Armata romana in razboiul antihitlerist, Editura Politica, Bucuresti 1965
- BR. SPLÉNYI GÉZA é. n. – br. Splényi Géza: Az utolsó magyar huszárok, szerzői kiadás é. n.
- BENE JÁNOS – SZABÓ PÉTER 1997 – Bene János – Szabó Péter: Huszonnégyes honvédek a Kárpátokban – A m. kir. 24. gyaloghadosztály története 1944-1945, Józsa András Múzeum, Nyíregyháza, 1997
- BENE JÁNOS – SZABÓ PÉTER 2010 – Bene János – Szabó Péter: Huszáralmanach 1938–1945., I–II. kötet, fapadoskonyv.hu kft., 2010
- DÁLNOKI VERESS LAJOS 1973 – dálnoki Veress Lajos: Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945), I–III. kötet, München, 1973
- ERŐD A DUNA MENTÉN 1999 – Erőd a Duna mentén – A Budapestért folytatott harcok katonai iratai a Hadtörténelmi Levéltárban (Szerk.: Számvéber Norbert), Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1999
- FRIESSNER, HANS 1992 – Hans Friessner: Árulások, veszített csaták, CO-Nexus Print-teR Kiadó, Budapest 1992
- GALÁNTHAY ERVIN 2011 – Galánthay Ervin: Az utolsó kadét (Budapest 1944-45), Militaria Kiadó, Budapest, 2011

- A. A. GRECSKO 1977 – A. A. Grecsko: A Kárpátokon át, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1977
- HOFFMANN, DIETER 2001 – Dieter Hoffmann: Die Magdeburger Division – Zur Geschichte der 13. Infanterie- und 13. Panzer-Division 1935-1945; Verlag E.S. Mittler & Sohn GmbH, Hamburg-Berlin-Bonn, 2001
- HORTHY MIKLÓS 1990 – Horthy Miklós: Emlékirataim, Európa Könyvkiadó, Budapest 1990
- JAKUS JÁNOS 1994 – Jakus János őrnagy: A M. Kir. IV. ö. hadtest és a belőle kifejlesztett 3. hadsereg működése 1944. szeptember 2-től október 5-ig terjedő időszakban (Egyetemi doktori értekezés), Budapest, 1994
- JÓZSA BÉLA 1999 – Józsa Béla: Egyetemisták az ostromgyűrűben – A magyar királyi I. Honvéd Egyetemi Rohamzászlóalj története 1944. októberétől 1945. február 14-ig, Történelmi Hagyományörző és Hadisírgondozó Alapítvány, Budapest, 1999
- KÁLLAY MIKLÓS 2012 – Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam, 1942–1944, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012
- LAKATOS GÉZA 1981 – Lakatos Géza: Ahogyan én láttam, Auróra Könyvek, München, 1981
- LUKÁCS BENCE ÁKOS – SZABÓ PÉTER 2015 – Lukács Bence Ákos- Szabó Péter: A somogyi rosseb hadosztály a Don-kanyarban, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2015
- LEXIKON 1997 – Magyarország a Második világháborúban, Lexikon A–Zs. (Főszerkesztő Sipos Péter) Magyar Hadtudományi Társaság – Petit Real, Budapest, 1997
- MAJOR JENŐ É. N. – vitéz Major Jenő vezérezredes: Emléktöredékek – 1944 március – 1945. július, Petit Real Könyvkiadó, Budapest, é. n.
- NAGYBACZONI NAGY VILMOS 1986 – Nagybaczoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendők, Gondolat Kiadó, Budapest, 1986
- NEVENKIN, KAMEN 2014 – Kamen Nevenkin: Bécs még várhat – A budapesti hadművelet bevezető szakasza, Peko Publishing Kft., Budapest, 2014

- RÁNKI – PAMLÉNYI – TILKOVSKY – JUHÁSZ 1968 – Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Lóránt – Juhász Gyula: A Wilhelmstrasse és Magyarország – Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944; Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968
- SCHRAMM, PERCY E. 2005 – Percy E. Schramm: Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab), Band 7, 1944–1945; Verlagsgruppe WeltBild GmbH, Augsburg, 2005
- SELMECZI ISTVÁN 2015 – Selmeczi István: Istennel a tűzvonalban – Csánki Gábor lelkész emlékiratai nyomán, Tata, szerzői kiadás, 2015
- SZABÓ PÉTER – SZÁMVÉBER NORBERT 2003 – Szabó Péter – Számvéber Norbert: A Keleti hadszíntér és Magyarország 1943–1945, Püldo Kiadó, Nagykövácsi, 2003
- SZABÓ JÓZSEF JÁNOS 2002 – Szabó József János: Az Árpád-vonal (A magyar királyi honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940–1944), Timp Kiadó, Budapest, 2002
- SZABÓ PÉTER – SZILI FERENC 1993 – Szabó Péter – Szili Ferenc: Somogy megye a II. világháborúban, Somogy Megyei Levéltár kiadása, Kaposvár, 1993
- SZAKÁLY SÁNDOR 2003 – Szakály Sándor: A magyar katonai felső vezetés 1938–1945, Ister Kiadó Kft., Budapest, 2003
- SZÁMVÉBER NORBERT 2018 – Számvéber Norbert: *Páncélos hadviselés a budapesti csatában*, Jaffa Kiadó, Budapest, 2018
- SZOMBATHELYI FERENC 1980 – Szombathelyi Ferenc visszaemlékezései (Szerk.: Gosztonyi Péter), Szerkesztői kiadás, New Brunswick (USA), 1980
- TÓTH SÁNDOR 1980 – Tóth Sándor: A Budai Önkéntes Ezred, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980
- UNGVÁRY KRISZTIÁN 2004 – Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban, Osiris Kiadó, Budapest, 2004
- UNGVÁRY KRISZTIÁN 2013 – Ungváry Krisztián: Budapest ostroma, Corvina Kiadó, Budapest, 2013

Tanulmányok

BÁRSONY FERENC 1969 – Bársony Ferenc: Felszabadító harcok a Duna–Tisza közén, In: Negyedszázad (Szerk.: Csáky Lajos), Kecskemét, 25–47. o.

BERNÁD DÉNES 2005 – Bernád Dénes: A román 7. hadtest részvétele Pest elfoglalásában, In: Az elsodort város – Emlékkötet a Budapestért folytatott harcok 60. évfordulójára 1944–45, 1. kötet, PolgART kiadó, Budapest, 2005, 41–77. o.

GOSZTONYI PÉTER 1964 – Gosztonyi Péter: Budapest ostroma 1944/45 In: Új Látóhatár, VII. évfolyam, 6. szám, 1964, 519–535. o.

GOSZTONYI PÉTER 1969 I. – Gosztonyi Péter: A magyar–szovjet fegyverszüneti tárgyalások (1944. október) In: Új Látóhatár, XII. évfolyam, 5. szám, 1969, 401–418. o.

GOSZTONYI PÉTER 1969 II. – Gosztonyi Péter: Német katonai okmányok 1944. október 15. előtörténetéhez In: Új Látóhatár, XII. évfolyam, 6. szám. 515–524. o.

GOSZTONYI PÉTER 1984 – Gosztonyi Péter: Weichs tábornagy 1944-es magyarországi naplója, In: Új Látóhatár, XXXV. évfolyam, 1. szám. 90–108. o.

HONVÉDSÉGI KÖZLÖNY 1944 – Honvédségi Közlöny, 1944. január 24., 3. szám, 1. o.

HADAK ÚTJÁN – Zákó András illetve Darnóy Pál: A Budapestért vívott harc - Hadtörténeti részletek a magyar térségben lefolyt közdelem döntő szakaszáról 1944/45 - In: Hadak Útján – A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének központi tájékoztatója, München

Felhasználva:

- 1962. XIV. évfolyam, 144. szám (1962. február)
- 1962. XIV. évf., 156 sz. (1962. április)
- 1962. XIV. évf., 159/160. sz., (1962. július-augusztus)
- 1962. XIV. évf., 162.sz. (1962. október)
- 1963. XV. évf., 168. sz. (1963. április)
- 1963. XV. évf., 171.–172. sz. (1962. július-augusztus)
- 1964. XVI. évf., 176–177 sz. (1964. január)
- 1964. XVI. évf., 178. sz. (1964. február)
- 1964. XVI. évf., 180. sz. (1964. április)

- 1964. XVI. évf., 183–184. sz. (1964. július – augusztus)
- 1964. XVI. évf., 186. sz., (1964. október)
- 1964. XVI. évf., 187. sz., (1964. november)
- 1965. XVII. évf., 188-189. sz., (1965. január)
- 1965. XVII. évf., 192. sz., (1965. április)
- 1966. XIV. évf., 207/208. sz. (1966. július–augusztus)
- 1968. XX. évf., 234.sz. (1968. október)

KÁDÁR GYULA 1974 – *Emlékezés az ország német megszállására (1944. márc. 19.)*;

In: *Hadtörténelmi Közlemények* (XXI. évf.), 1. sz.

LEHOCZY LAJOS 1954 – A m. kir. 12. honvéd tolnai tüzérezred kimagasló fegyvertényei

– In: *Hadak Útján* VI. évf., 59. szám, 1954. május

SZABÓ BALÁZS 1964 – *A 2. Ukrán Front budapesti hadműveletének első szakasza*

– In: *Hadtörténelmi Közlemények* 16. évf. 4. sz.

SZABÓ PÉTER 1995 – *A túlélés volt a cél – Adalékok a Budai Önkéntes Ezred történetéhez*

– In: *Népszabadság*, február 13.

VARIHÁZY OSZKÁR 1946 – *Budától Tolnáig* – In: *Honvéd katonai folyóirat*,

I. évf. 1. szám, 13. o.

Levéltári források

- HM HIM - HL, II. 1471., 10 gyaloghadosztály (10. gyho.),
 - 65., 67., 68., 69., 74., 83. dobozok
 - 90 doboz - A 10. gyaloghadosztály naplója ill. parancsvételi könyve
- HM HIM – HL, VKF 1944 1. oszt., 1.hdm. Vkf. oszt. M. napló, 1944. január – 1945. január 15.
- HL VII. 251 - Personalia 264. d. – András Sándor
- HL VII. 29 - Personalia 60 d. / 61/A – Heszlényi József
- HL VII. 278. Personalia 335. d. – kisbarnaki Farkas Ferenc
- HL Tanulmánygyűjtemény
 - TGY 2894 - Kéri Kálmán: 1944. október 15. és az 1. magyar hadsereg

- TGY 3384 - Adonyi Ferenc: Az 1. magyar hadsereg harcai Galíciában és a Kárpátokban kifejtett harctevékenységének hadászati és hadműveleti jelentősége
 - TGY 3053 - Bíró József: A Tatárhágótól Budapestig 1944–1945 – A kaposvári 10. gyaloghadosztály története
 - TGY 3155 - Lehoczy Lajos: A m. kir. 12. tolnai tüzérezred fegyvertényei a II. világháborúban
 - TGY 3251 - Bíró József: Budapest védői voltunk – Gödöllőtől a Gellérthegyig
 - TGY 3278 - Szabó István: Egy rohamosztag parancsnok emlékeiből
 - TGY 3305 - Benyovszky Győző: Napló – Budapest, 1945. január 15. – 1945. február 7.
 - TGY 3351 - Bíró József: 10. gyaloghadosztály a Kárpátokban és a Duna–Tisza közén 1944-ben
 - TGY 3480/I. - Jolsvai Győző: *A m. kir. 1. honvéd hadsereg története*
 - TGY 3784 - kisbarnaki Farkas Ferenc: *A Tatárhágó visszanéz*
- MNL SML XIV.61. – Péteri Ferenc református lelkész iratai 1940 – 1997 (Szilánkok című visszaemlékezés, térképek, levelezések)
 - MNL SML XXXII.25 – Andrassy Antal levéltáros gyűjteménye / „A” (jegyzetek) (Somogy a II. világháborúban)

Egyéb, idegen nyelvű forrás

OHMKI – A német 6. hadsereg hadműveleti iratai szovjet zsákmányanyagként az orosz Honvédelmi Minisztérium Központi Irattárában (Podolszk),

Bestand 500 – Findbuch 12472 – AOK 1-10, 1937 – 1945

- Unterlagen de Ia – Abteilung des AOK 6: KTB, Akte A, Bd. 27: Tägliche Meldungen 10.24 – 10.11.1944 – Lagemeldungen des Ia und IC des AOK 6 sowie der unterstellten Korps, Meldungen zur Pak – und Panzerlage, lagemeldungen an die Heeresgruppen u.a.

OHMKI – f.(fond)500, op.(Findbuch) 12472, gy.(Akte) 345, li.(folio) 93.

(...)

- *Kriegstagebuch A.O.K. 6. – Band 17. von 29. 10. - bis 30. 11. 1944*
OHMKI – f.(fond)500, op.(Findbuch) 12472, gy.(Akte) 345, li.(folio) 117. (...)
- *Unterlagen der Ia.-Abteilung des AOK 6, Tägliche Meldungen, 5.-31.12.1944 – Lagemeldungen des Ia. und Ic. der Armeegruppe Fretter-Pico sowie der unterstellten Korps, Meldungen zur Pak- und Panzerlage*
OHMKI – f. 500, op. 12472, gy. 382, li. 11., (...)

A szerző tulajdonában lévő források, kéziratok, interjúkötetek

KALOCSAY FERENC 1997 – Kalocsay Ferenc: Hídfő a Dunán – Harckészség a solti hídfőharcokban, 1997 (kézirat, a szerző tulajdonában)

KUDRICZY ISTVÁN 1961 – Kudriczy István altábornagy emlékiratai

LAYTON – LUDÁNYI 1998 – Howard Layton – Ludányi Narcissa: Emlékezés Ludányi Antal ezredesre (interjúkötet)

VADÁSZ ÖDÖN 1944 – Vadász Ödön főhadnagy, a m. kir. „Nagy Lajos király” 6. honvéd gyalogezred ezredközvetlen nehéz páncéltörő ágyús századának parancsnoka által vezetett századnapló (Napló, 1944. augusztus – 1944. december) és annak mellékletei

Mellékletek a Naplóhoz:

Az 1. hadsereg iratai

- hadseregparancsnoksági parancsok
- VI. hadtest iratai
 - hadtestparancsnoksági parancsok

A 3. hadsereg iratai

- Hadsereg parancsok
- Főszállásmesteri parancsok
- Különlenyomatok, jegyzőkönyvek
- VII. hadtest iratai
 - hadtestparancsnoksági parancsok

A 10. gyaloghadosztály iratai

- hadosztályparancsnokság I.a (hadműveleti) osztályának iratai

- hadosztályparancsnokság I.b.(hírszerző és kémelhárító) osztályának iratai
- hadosztályparancsnokság I.c. (anyag) osztályának iratai
- hadosztályparancsnoksági parancsok
- bizalmas hadosztályparancsnoksági parancsok
- bizalmas hadosztályparancsnoksági tiszti parancsok
- 10. páncélvadász osztály - napi parancsok
- 6. gyalogezred iratai (ezredparancsnoksági parancsnok, intézkedések)
- 6. ezredközvetlen nehézpáncéltörő ágyú század iratai
 - a század naplója (illetve a IV. szakasz összekötőnaplója)
 - alosztály parancsok
 - nyílt parancsnok
 - alosztálynévjegyzék
 - veszteséglisták
 - a század naplójához mellékelt térképek
- 10. gyaloghadosztály táborigazgatói újságjai (Kárpáti Híradó, Rosseb híradó!)

Vegyes iratok

- Az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz tartozó iratok
- IV. hadtest iratai
- „vitéz Örményi ezred” iratai
- Ideiglenes segédlet a 75 mm-es páncéltörő ágyúhoz (kézirat)

Internetes források

- Deutsch – russisches projekt zur digitalisierung deutscher dokumente in archiven der Russischen Föderation <http://www.germandocsinrussia.org/de>
- Патриотический интернет-проект „Герои страны” - <http://www.warheroes.ru/>
- <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/>
- MTI hírchívum 1920-1945 - <http://archiv1920-1944.mti.hu>
- Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadisír nyilvántartó - www.hadisir.hu

1. SZÁMÚ MELLÉKLET

ÉLETRAJZI ADATOK

András Sándor vezérkari ezredes (Lugos, 1899. július 1. – Kismarton 1985. november 27.) 1932. május 1-je és 1938. május 1-je között a Légügyi Hivatalnál beosztott tiszt, majd 1939. május 12. és 1940. december 1-je között a 1. repülő dandár vezérkari főnöke. Ezt követően 1941. március 1-ig a Légierő vezérkari főnök 2. helyettese, majd augusztus 15-ig a HM Légügyi főcsoport főnökség vezérkarában törzstiszti helyen. 1941. augusztus 15 és 1942. november 2. között a HM 37. osztályának vezetője, közben a 2. hadseregrepülő csoportjának parancsnoka (1942. június 20 – 1942.10.15 között) Ezt követően egészen 1944. január elsejéig a Légierő vezérkari főnöke. 1944. január 1-től október 29-ig a Hadiakadémia repülő csoport vezetője és parancsnok-helyettese. 1944. október 29-től 1944. december 12-ig a 10. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnoka, majd ezt követően 1945. január 15-ig a hadosztály parancsnoka. 1945. január 15-én a szovjet hatóságoknál jelentkezett. 1945. február 7-ig fogságban volt, majd 1945. február 8-tól augusztus 1-ig az új HM katonai csoportfőnöke. 1945. augusztus 1-jén nyugdíjazták, majd 1947-ben „köztársaság elleni összeesküvés” vádjával halálra ítélték. Ezt az ítéletet végül 10 évnyi kényszermunkára változtatták és 1948. február 13-án lefokozták. 1956. október 26-án szabadult a Váci börtönből, majd november 17-én nyugatra távozott. 1985-ben Kismartonban hunyt el, végső kívánsága szerint temetésére Portugáliában, Lisszabonban az angol katonai temetőben, Horthy Miklós kormányzó sírja mellett került sor. – In: SZAKÁLY SÁNDOR 2003, 27. o.

Baumann István vezérőrnagy (Budapest, 1894. november 15. – Budapest, 1966. december 23), 1942. április 4-től a 16. gyalogezred parancsnoka, 1944. augusztus 1. és 1944. október 16. között a 6. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnoka, 1944. november 11. és december 15. között a 6. gyaloghadosztály parancsnoka, 1944. december 15-től a 12. gyaloghadosztály parancsnoka. 1945. február 12-től szovjet hadifogságba esik, 1947. október 1-jén Csernyigovban 20 évi kényszermunkára ítélik. 1955-ben szállították vissza Magyarországra, 1956. október 8-án engedték szabadlábra. – In: SZAKÁLY SÁNDOR 2003, 46. o.

Beregy (1932-ig Berger) Károly (Cservenka, 1888. február 12. – Budapest, 1946. március 12.) 1943. augusztus 1. és 1944. május 15. között a 3. hadsereg, augusztus 1-jéig az 1. hadsereg parancsnoka. Augusztus 1. és október 16. között a HM-ben a központi átszervezéssel megbízva

a póthadsereg parancsnoka. Október 16. és december 20. között honvédelmi miniszter és a Vezérkar főnöke, december 20-tól honvédelmi miniszter és a Honvédség Főparancsnoka. 1944. szeptember 13-tól Beregfy volt megbízva a nyilas hatalomátvétel előkészítésével a Honvédségnél, Szálasi Ferenc ezért nevezi ki őt a hadsereg egyszemélyi vezetőjévé. 1945. május 1-jétől amerikai hadifogságban volt, s mint háborús bűnöst, Magyarországnak kiadták. A Népbíróság kötél általi halálra ítélte. – In LEXIKON, 43. o.

Bíró József (Mecsekszabolcs, 1919. október 1. – *n. a.*) tartalékos hadnagy (1944. július 1.); polgári foglalkozása 1945 előtt: műszaki tisztviselő. Tényleges katonai szolgálatát 1940. december 2. és 1942. szeptember 30. között a pécsi 8. gyalogezredben teljesítette. Ebben az időszakban végezte el a tartalékos tiszti iskola I–II. évfolyamát. 1942. november 2-án a pécsi 8/III. zászlóalj géppuskásszázadának páncéltörő szakaszparancsnokaként elvonult a 2. hadsereg Don menti hadszínterére. Miután a hadműveleti területről visszatért, októbertől december közepéig mint segédtszt a 10. gyaloghadosztály kaposvári parancsnokságán teljesített szolgálatot. 1944. augusztus elejétől a 10. gyaloghadosztály I. a. (hadműveleti) osztályának segédtsztjeként részt vett az 1. hadsereg kárpátoki harcaiban, illetve a Duna–Tisza közti és a budapesti harcokban is. 1945. február 1-jén a Rózsadombon szovjet hadifogságba esett. Betegsége miatt elbocsájtották a hadifogságból, ezt követően hazatért szülőfalujába. – In: ARADI GÁBOR – SZABÓ PÉTER 2017, 404. o.

Farkas Ferenc, vitéz kisbarnaki (Kismarton, 1892. május 27. – Arnstorf, 1980. április 14.) 1938. október 1-jétől 1943. augusztus 21-ig a Ludovika Akadémia I. főcsoportjának, majd az Akadémiának lett a parancsnoka. 1942-től főcserkész, 1943. február 1-jével altábornagy. 1944. augusztus 21-től október 16-ig a VI. hadtest parancsnoka. Egyik felelőse lett volna a kiugrási kísérlet katonai biztosításának – erre majd később a Kudriczy-emlékirat vonatkozó részénél visszatérek – mint a pesti hídfő vezetésének átvételére rendelt VI. hadtestparancsnokság parancsnoka. 1944. november 1-jétől vezérezredes. 1945. június 19-ével lefokozzák, és a Honvédségből kicsapják. Távollétében a budapesti Büntetőtörvényszék 1950. március 30-án életfogytiglani fegyházbüntetésre, állásvesztésre, teljes vagyonekzárásra és polgári jogai 10 évre történő felfüggesztésére ítéli. A katonai emigrációban vezető szerepet játszik, továbbá a Vitézi Rend főkapitányi tisztjét is betöltötte 1962–1977 között. – In: LEXIKON, 105–106. o. és HL Pers. VII. 278.335. doboz; kisbarnaki Farkas Ferenc hagyatéka

Fretter-Pico, Maximilian tüzértábornok (Karlsruhe, 1892. február 6. – Kreuth-Bad Wiessee, 1984. április 4.) 1944. július 17-től a német 6. hadsereg, illetve 1944. október 29-től a német 6. hadsereg, a 2. és a 3. magyar hadseregből álló Fretter-Pico seregcsoport parancsnoka, míg Hitler Friessnerrel együtt 1944. december 23-án le nem váltja. – In: LEXIKON, 118. o.

Gecsányi Ágoston vezérkari ezredes, vezérőrnagy (Pestszenterzsébet, 1899. április 17. – n. a.) 1942. május közepén a pécsi IV. hadtest vezérkari főnökeként vonult el a keleti hadszíntérre. Miután a 2. hadsereg hadműveleti területéről visszatért, 1942. december 20. és 1943. szeptember 1. között a HM 1/b. osztály vezetője, majd a HM I. csoportfőnök helyettese volt. 1944. augusztus 5-től a 10. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnokaként részt vett az 1. hadsereg kárpátoki védelmi hadműveletében. További beosztásai nem ismertek. – In: SZAKÁLY SÁNDOR 2003, 108. o.

Hindy Iván, v. kishindi (Budapest, 1890. június 28. – Budapest, 1946. augusztus 29.) 1942. november 1-jétől vezérőrnagy, 1942. november 15-től 1944. október 16-ig az I. hadtest beosztott tábornoka, a nyilas hatalomátvétel után annak parancsnoka. 1944. november 29-től „Budapest székesfőváros területén magyar vonatkozásban teljhatalommal felruházva”. A kiugrási kísérlet egyik megghiúsítója, jelentős szerepe van abban, hogy a Budapesten lévő honvédelmalakulatok nagyobb része nem tanúsít ellenállást a nyilasokat hatalomra segítő németekkel szemben. 1944. november 1-jétől altábornagy, 1945. február 1-jétől soron kívül vezérezredes. A budapesti csata során szovjet hadifogságba kerül. Kiadják, majd a Budapesti Népbíróság 1946. augusztus 28–29-én halálra és teljes vagyonekobjzásra ítéli. Háborús bűnösneként kivégezték. – In: Szakály SÁNDOR 2003, 136–137. o.

Kéri Kálmán vezérkari ezredes (Igló, 1901. július 25. – Budapest, 1994. május 26.), tüzértiszt, 1941. április 1. és 1941. augusztus 1. között a 2. vkf. osztályon tiszt, majd 1942. október 1-jéig Pozsonyban katonai attasé. Külszolgálatára alatt 1942. augusztus 1-jén nevezik ki a honvédelmi miniszter szárnysegédévé. 1942. november 1-jétől vezérkari ezredes. 1944. június 15-től a VI. hadtest, 1944. augusztus 10-től az 1. hadsereg vezérkari főnöke. 1944. október 16-án átmegy a szovjet csapatokhoz. Ezt követően bekapcsolódik a Moszkvai Magyar Bizottság munkájába. A nyilas hatalom „hűtlenség” címén 1945. január 18-án lefokozza. 1945. január 19-től a Debrecenben szerveződő Honvédelmi Minisztérium katonai főnöke. 1945. március 5-én letartóztatják, majd szabadon bocsátják, de tényleges viszonyát megszüntetik. Augusztus 8. és

december 31. között szovjet politikai fogoly. 1949-ben ismét letartóztatják Kistarcsán, majd a recski kényszermunkatáborban tartják fogva. 1953-ban szabadul. Segéd munkásként dolgozik. 1988-tól a Recski Szövetség, majd haláláig a Honvéd Hagyományőrző Egyesület elnöke. 1991. március 14-től tart. vezérezredes. 1990. május 2-től haláláig az Országgyűlés korelnöke, az MDF-színeiben parlamenti képviselő. – In: LEXIKON, 222. o.

Kisfaludy József vezérőrnagy (Rábakeresztúr, 1891. március 29. – Eisenstadt/Kismarton (A), 1967. június 12.) 1937-től a m. kir. „Szent László” 4. honvéd gyalogezred I. zászlóaljának parancsnoka, majd pontosan meg nem határozható kezdettel a Ludovika Akadémia beosztott tisztje. 1942. június 1-jével a m. kir. „Bethlen Gábor” 10. honvéd gyalogezred parancsnoka, 1943. augusztus 10-től a 20 honvéd gyaloghadosztály parancsnoka, majd 1944-ben a 201. könnyű hadosztály parancsnoka is. 1944. december 6-tól a m. kir. 10 gyaloghadosztály parancsnoka 1944. december 12-ig, ezt követően a 7. tábori póthadosztály parancsnoka lesz egészen 1945-ös angol hadifogságba kerüléséig. – In: Szakály SÁNDOR 2003, 175. o.

Kovács Gyula altábornagy (Tordatúr, 1899. június 4. – Cleveland (USA), 1993. június 4.) 1944. szeptember 1-jétől 1944 novemberéig az erdélyi IX. hadtest parancsnoka. 1944 decemberétől a Fővezérség meghatalmazott tábornoka. Legfőbb feladata volt a német katonai vezetéssel való kapcsolattartás. A háború végén amerikai hadifogságba került, majd az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. – In: LEXIKON, 237. o.

Kudriczy (korábban: Haiser) István Árpád, vitéz, altábornagy (Pancsova, 1896. augusztus 29. – Passaic, USA, 1969. október 15.) 1938. augusztus 1-jétől 1940. október 1-jéig a Hadiakadémián tanár, ezzel párhuzamosan 1940. május 1-jétől 1941. augusztus 1-jéig a 6. vkf. osztály vezetője. 1940. szeptember 1-jétől ezredes. 1941. augusztus 1-jétől 1942. november 1-jéig a HM 40. osztályának vezetője, egyben a leventék országos parancsnoka. 1942. november 1-jétől 1943. február 1-jéig a HM VIII. csoport főnökének a helyettese. 1943. február 1-jétől vezérőrnagyi rangot kap, majd ugyanennek a csoportnak a főnöke lesz egészen 1943. augusztus 10-ig. Ekkor az újonnan megszervezett 10. gyaloghadosztálynak a hadosztály-parancsnoki teendőit veszi át 1944. június 15-ig. Ekkor a Kárpátok előterében harcoló soproni 7. gyaloghadosztály parancsnoka lesz, majd Oszlányi Kornél egészségügyi szabadságának idejére újból kinevezik a 10. gyaloghadosztály parancsnokává egy hét megszakítással az 1944. szeptember 15. és 1944. november 10. közötti időszakban. Altábornagyi kinevezését 1944.

november 1-jén kapta meg. 1944. november 10-én a II. hadtest parancsnoka lesz, valószínűsíthetően a háború végéig. 1945 májusa és októbere között a hüttenbergi magyar csoport parancsnoka. 1945. június 20-i hatállyal lefokozzák, és az új Honvédségből kicsapják. 1945. október 1. és 1946. március 15. között angol internálás alatt állt, majd hazatérését követően őrizetbe vették, és 1947. június 20-án a budapesti Népbíróság 12 évi fegyházra és politikai jogainak 10 évre történő felfüggesztésére ítélte. 1956 októberében szabadult, majd a már a háború után emigrált családjához csatlakozva az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. Itt írta meg gyermekei kérésére több részből álló, nem összefüggő emlékiratát 1961-ben. – In: SZAKÁLY SÁNDOR 2003, 193. o. illetve KUDRICZY ISTVÁN 1961

Lehoczky Lajos, vitéz nemes királylehotai (Ladomérvágás, 1896. november 24. – Bad Reichenhall, 1983) ezredes (1942. szeptember 30.); 1942. június 12-én a 12. tüzérezred parancsnokaként vonult el a 2. hadsereg Don-menti hadszínterére. 1943. augusztus 10-én kinevezték a Székely Határvédelmi Parancsnokság tüzérparancsnokává. 1944. január 17-től a Központi Átvételi Bizottság fegyverzeti szakcsoportjának vezetője volt, majd június 15-től a 10. gyaloghadosztály tüzérparancsnokaként teljesített szolgálatot. Augusztus 6-án seregtestének kötelékében elvonult az 1. hadsereg kárpátoki hadműveleti területére, és részt vett a hadosztály kárpátoki, Duna–Tisza közti és budapesti harcaiban. 1945. január – András Sándor vk ezredes, hadosztályparancsnok átállása után átvette a 10. gyaloghadosztály parancsnokságát, melyet a főváros védőinek kapitulációjáig irányított, hadifogságban nem volt. A Budapesti Népbíróság 1945. június 5-i határozatával „háborús bűntett” (leventecsoportok harcbevételése) miatt 3 év fegyházbüntetésre, politikai jogainak 10 évre való felfüggesztésére és teljes vagyonelkobzásra ítélte. 1947-ben nyugatra távozott. – In: ARADI GÁBOR – SZABÓ PÉTER, 2017, 269–270. o.

Létay Gyula százados (Budapest, 1914. augusztus 5. – Budapest, 2003. július 29.) 1942. június 1-jén mint a 6. gyalogezred ezred első segédtisztje vonult el a 2. hadsereg hadműveleti területére, ahol november 28-tól 1943. február 20-ig a 6/I. zászlóalj 1. puskásszázadának parancsnokaként, majd ezt követően a 10. könnyű hadosztály-parancsnokság hadműveleti segédtisztjeként teljesített harctéri szolgálatot. 1944. augusztus 5-től a 6. gyalogezred első segédtisztjeként részt vett a 10. gyaloghadosztály Tatárhágónál, a Duna–Tisza közén, illetve a Budapest környékén vívott védelmi harcokban. 1945. február 12-én szovjet hadifogságba esett, s előbb a Variházy Oszkár alezredes vezette magyar önkéntes zászlóalj, majd február 15-én

megalakult Budai Önkéntes Ezred, végül március 22-től a demokratikus honvédség 1. gyalogezredének segédtisztjeként részt vesz a németek elleni harcokban. – In: LUKÁCS BENCE ÁKOS – SZABÓ PÉTER 2015, 417. o.

Lovász Olivér vezérkari őrnagy (1910. november 24. – n. a.) 1943. augusztus 10-től 1944. szeptember 14-ig a 10. gyaloghadosztály, majd a III. hadtest vezérkari főnöke. A háború után, 1949-ben emigrál, ekkor tagja lesz a Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének (MHBK). 1952-ben, közel 170 társával együtt kiválik a MHBK-ból Zákó András volt m. kir. vezérőrnaggyal, az MHBK vezetőjével történt konfliktusa miatt. Lovász élesen ellenezte azt, hogy Zákó András több olyan Magyarországra átdobott, úgynevezett „futárszolgálatot” szervezett, amely nem volt kellően előkészítve, ami miatt a futárok 70%-át az ÁVH elkapta. (Így végezték ki többek között Lovász Olivér Magyarországon maradt testvérét, Lovász Elemér MÁV-felügyelőt is.)

Ludányi Antal vitéz, ezredes (Eger, 1895. november 14. – New York, 1961. június 29.) 1940. március 1-jétől szolgált a kaposvári gyalogezredben. A 6/I. zászlóalj parancsnokaként részt vett az észak-erdélyi területek birtokbavételén, illetve az 1941. áprilisi délvidéki hadműveletben. 1942. június 1-jén is ezen hadibeosztásában vonult el a keleti hadszíntérre. Október 25-én Ákosy Károly ezredes betegsége, majd halála miatt átvette a 6. gyalogezred parancsnokságát. December 3-án megsebesült, felépülését követően 1943. június 20-án újból megbízták a 6. gyalogezred vezetésével és november 19-én megtörtént a kinevezése is. 1944 augusztusában alakulata élén vonult el az 1. hadsereg kárpátoki hadszínterére. Részt vett a 10. gyaloghadosztály Körösmező környéki, majd a Duna–Tisza közti harcaiban. Seregtestének a szovjet csapatok általi körülvételkor Piliscsabán tartózkodott, ezért alakulataihoz már nem jutott vissza. Utolsó beosztásában 1945. január 10-től Szencen a 4. Gyalogsági Kiképző és Felállító Központ parancsnoki feladatait látta el. – In: LUKÁCS BENCE ÁKOS – SZABÓ PÉTER 2015, 419. o.

Markóczy János vitéz, vezérőrnagy (Nagyszében, 1890. március 17. – Zürich (CH), 1956. március 26.); 1944. június 1-jétől a 24. gyaloghadosztály parancsnoka, 1944. szeptember közepétől néhány súlyos veszteséget szenvedett seregtesttöredék irányítását bízták rá, majd október 16-tól a VII. hadtest parancsnoka. 1944. november 15. és 1945. január 1. között „Honvéd gyalogsági felügyelő”, majd 1945. január 8-tól a Németországba történő áttelepítések

vezetése céljából a Belügyminisztérium alá rendelték. – In: BENE JÁNOS – SZABÓ PÉTER 2010 II., 52. o.

Miklós Béla vitéz lófő dálnoki (Budapest, 1890. július 11. – Budapest, 1948. november 21.) huszártiszt, miniszterelnök, politikus; 1940. március 1-jétől az I. Gyorshadtest megbízott, majd 1941. augusztus 1-jével kinevezett parancsnoka. 1941. november 1-jével altábornagy, 1942. február 1. – 1942. október 14. között a IX. hadtest parancsnoka. 1942. október 29-től Főhadsegéd, Magyarország Kormányzója Katonai Irodájának főnöke. 1943. augusztus 1-jétől vezérezredes, 1944. augusztus 1-jével az 1. hadsereg parancsnoka. 1944. augusztus 3-tól m. kir. titkos tanácsos. 1944. október 16-án átmegy a szovjet csapatokhoz, november 6-án csatlakozik a Moszkvai Magyar Bizottsághoz. Távollétében a nyilasok hűtlenség vádjával lefokozzák. A debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 22-én miniszterelnökké választja. 1945. január 26. és december 7. között tagja a Nemzeti Főtanácsnak. Miniszterelnöki megbízatása 1945. november 15-én megszűnik, de továbbra is a Nemzetgyűlés tagja. Az 1947-es választásokon, bár mandátumot szerez, a pártjának eredményeit megsemmisítik, ezt követően politikailag elszigetelik. – In: LEXIKON, 303. o.

Model, Walter (Genthin, 1891. január 24. – Lintorf, 1945. április 21.); 1944. január 28-tól az Észak, 1944. április 2-től az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport főparancsnoka. (Ennek alárendeltségében harcolt az 1. hadsereg is a galíciai, majd a kárpátaljai hadműveletekben.) 1944. június 28-tól egyúttal az első Közép Hadseregcsoport főparancsnoka is, mindkét hadseregcsoport élén augusztus 16-ig áll. Augusztus 17-től a B Hadseregcsoport főparancsnoka a nyugati hadszíntéren. 1945. április 21-én a fogságba esést elkerülendő öngyilkosságot követ el. – In: LEXIKON, 304. o.

Nádor (Hirth) Gyula vitéz (Torontálvásárhely, 1895. július 18. – Devecser, 1944. november 19.) ezredes (1942. október 30.); 1939. január 23-án kinevezték a kalocsai 20/II. zászlóalj parancsnokává. Alakulatának élén vett részt a felvidéki bevonulásban és a visszacsatolt észak-erdélyi területek 1940. őszi birtokbavételénél. 1942. október 1-jén áthelyezték a szekszárdi 18. gyalogezredhez, és megbízták a 18. gyalogezred pótezred-parancsnoki teendőivel. 1943. január 17-én a keleti hadszíntéren küzdő 18. gyalogezred parancsnoksága végett elvonult a 2. hadsereg hadműveleti területére. Május 4-i visszatérése után visszakapta eredeti beosztását. 1944. augusztus 5-én a 10. gyaloghadosztály 18. gyalogezredének élén vonult el az 1. hadsereg

Kárpátok előtti hadszínterére. Október 2-án a Pietrosz közelében megsebesül, ezt követően egy dunántúli hadikórházba szállították. November 19-én Devecseren egy légitámadás során életét veszítette. – In: ARADI GÁBOR – SZABÓ PÉTER 2017, 450–451. o.

Oszlányi Kornél vitéz, vezérőrnagy (Kaposvár, 1893. szeptember 25. – Cleveland, USA, 1960. november 16.) 1936. augusztus 1. és 1940. február 29. között a m. kir. „Balogh Ádám” 4. honvéd kerékpáros zászlóalj parancsnoka, ezt követően 1940. március 1. és 1941. március 1. között a Honvéd Vezérkar Főnökének segédtsíztje, közben 1940. szeptember 1-jével megkapja ezredesi kinevezését. 1941. március 1. és 1942. október 1. között a m. kir. „József nádor” 2. honv. gyalogezred parancsnoka. Rövid ideig a 2. hadsereg-parancsnokság vezetési tartalékában van, majd 1942. november 15-től kinevezik a 9. könnyű hadosztály parancsnokává. Az áttörést követő, 1943. január 17–28. közötti Don-menti harcokban az ellenség előtt tanúsított kimagaslóan eredményes és vitéz magatartásáért megkapta a Katonai Mária Terézia Rend lovagkeresztjét, egyedülként a m. kir. honvédségből a II. világháború során. 1943. május elsején előléptették vezérőrnaggyá. 1943. augusztus 10-én a 7. gyaloghadosztály gyalogsági parancsnokává, illetve a Muraköz és Vend-vidék közbiztonsági parancsnokává, majd 1944. április 15-én a 10. gyaloghadosztály parancsnokává nevezték ki, amelyet kisebb-nagyobb megszakításokkal egészen 1944. december 15-ig tölt be. 1945–46-ban amerikai hadifogságban volt, ezt követően Németországban, majd az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. (In: SZAKÁLY SÁNDOR 2003, 262. o., illetve *Honvédségi Közlöny*, 1944. január 24., 3. sz., 1. o.)

Rozgonyi Aurél százados (Sopron, 1912. július 10 – Budapest, 1973. május 5.) 1934. december 1-től a 10. tábori tüzérsztyály állományában szolgált. Részt vett az észak-erdélyi és a délvidéki területek visszavételében. 1942. május 31-én a 10. könnyű tüzérezred ezred elsősegédtsíztjeként vonult el a Don-menti arcvonalszakaszra. 1943. január 14 és február 27 között a jüterbörgi ütegparancsnoki tanfolyam hallgatója volt, majd visszavette eredeti hadibeosztását. 1943. április 28. és augusztus 27 között a 103. tüzérszeroszlop parancsnok-helyettesi feladatokat látta el. 1944. augusztus 5-től az osztályának a megsemmisüléséig a 74. tábori tüzérsztyályt vezette. 1945. február 11 és 1947. október 5. között szovjet hadifogságban volt. – In: LUKÁCS BENCSÉ ÁKOS – SZABÓ PÉTER 2015, 431. o.

Sárdi (1936-ig Stier) László, főhadnagy (Kaposvár, 1914. február 20. – Kaposvár, 1998. december 20.) 1944. január 1-jétől Kaposváron állomástíztí teendőket látott el. Augusztus 2-

től a 10. gyaloghadosztály-parancsnokság hadműveleti segédtszjtjeként részese volt az 1. hadsereg Erdős-Kárpátokban, a Duna–Tisza közén, majd a főváros körzetében a védelmi harcoknak. 1945. február 11-én, Budán szovjet fogságba esett. A Variházy Oszkár alezredes vezette magyar önkéntes zászlóalj 3. századának parancsnokaként részt vett a németek elleni Hűvösvölgy környéki harcokban. – In: LUKÁCS BENECÉ ÁKOS – SZABÓ PÉTER 2015, 433. o.

Schmidhuber, Gerhard német vezérőrnagy (Drezda, 1894. április 9. – Budapest, 1945. február 11.) 1944. szeptember 9-től a német 13. páncélosadosztály újjászervezője még ezredesi rangban, majd 1944. október 1-jétől 1945. február 11-ig a 13. páncélosadosztály parancsnoka, vezérőrnagyi rangban. Megkapta a „Lovagkereszt tölgyfalombokkal” kitüntetését. A kitörés során életét vesztette. – In: HOFFMANN, DIETER 2001, 264. o.

Slemin, Ivan Timofejevics (egyres helyeken Slamin) szovjet altábornagy (Trusovo, 1898. március 21.– Moszkva, 1969. január 10.) 1940 júliusától a Baltikumban harcoló szovjet 11. hadsereg vezérkari főnöke. 1942 májusától a szovjet északnyugati front vezérkari főnöke, majd 1942 novembere és 1943. január 21. között a délnyugati fronton harcoló 1. gárdahadsereg vezérkari főnöke. 1943. január 21. és 1943 áprilisa között pedig a szintén a délnyugati fronton harcoló 5. páncélos hadsereg parancsnoka. 1943. március 19-én altábornaggyá léptették elő. 1943. április–májusa között a szovjet 12. hadsereg parancsnoka, majd 1943. szeptember 11. és 1944. május 27. között a 3. Ukrán Front alárendeltségében harcoló 6. hadsereg parancsnoka. A magyar szempontból érdekes működése 1944. május 27-től 1945. január 16-ig tartott, ekkor ugyanis annak a 46. hadseregnek a parancsnoka, amely részt vett a debreceni páncéloscsatában és Budapest ostromában. Visszaemlékezése a „Szegedtől Budapestig” címet viseli, az azonban magyar nyelven még nem jelent meg. – In: http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=5202 (Letöltés időpontja: 2019. június 4.)

Száz Endre, alezredes (Kádárta, 1899. július 17. – Budapest, 1980. március 30.) tényleges katonai szolgálatát a Ludovika Akadémia elvégzése után 1920. augusztus 20-án kezdte meg. Több állomáshely és előléptetés után 1940-ben, az erdélyi bevonulás alatt már a 9. önálló huszárszázad parancsnoki teendőit látta el. 1942. október 1-jén alezredessé léptetik elő, december 5-től pedig lovaglótanárként a Hadiakadémián tevékenykedett. 1944. október 26-tól a 10. felderítőosztály parancsnokává nevezték ki. 1944 decemberében sebesülés érte, majd

1945. február 11-én alakulatával Budán letette a fegyvert. In: BENE JÁNOS–SZABÓ PÉTER II. kötet, 2010, 126. o.

Vadász Ödön főhadnagy (Marcali, 1913. augusztus 2. – Fonyódliget, 1989. július 2.); mint a 6/3. puskásszázad parancsnoka részt vett az erdélyi mozgósításban és a bevonulásban. 1940. október 11. és 1942. április 20. között a 6/I. zászlóalj segédtiszti teendőket látta el, s közben a 36/3. puskásszázad parancsnokaként 1941. március 31. és május 1. között részese volt a délvidéki hadműveletet megelőző mozgósításnak és eseményeinek. Hivatásos főhadnagynak ezek után nevezték ki 1941. november 1-jével. 1942. június 6-án a 36/I. zászlóalj segédtisztjeként vonult el a 2. hadsereg Don menti hadszínterére, ahol október 7-től a 36. gyalogezred ezred elsősegédtiszti teendőit látta el. Miután visszatért a hadműveleti területről, a 6. gyalogezred első, illetve másod ezredsegédtisztjeként teljesített szolgálatot. 1944. március 11-én a 6. gyalogezred ezredközvetlen páncéltörő ágyús századának parancsnokává nevezték ki, március 20. és április 10. között Várpalotán elvégezte a 75 mm-es nehéz páncéltörő ágyús századparancsnoki tanfolyamot, majd május 1-jétől mint a Hunyadi-védőállás szemrevételező törzsébe beosztott nehéz páncéltörő ágyús előadó a Kárpátok keleti előterében tevékenykedett. Újabb frontszolgálatára augusztus 3-tól került sor, amikor a 10. gyaloghadosztály közvetlen nehéz páncéltörő ágyús századának parancsnokaként részt vett a Kárpátok előterében, a Duna-Tisza közén, majd Budapest védelmében folytatott harcokban. 1945. január 30-án Budán, a Margit körút 5/b számú házban szovjet hadifogságba esett, ahonnan 1947. június 19-én tért vissza. Politikai magatartását a pécsi 2. honvédkerület parancsnokság igazoló bizottsága „Igazoltnak” jelentette ki, majd rövidesen elbocsátották a honvédség kötelékéből. 1958. február 28-án – központi rendelkezésre – megfosztották rendfokozatától. Mint a század parancsnokának, szinte hihetetlen módon a század Naplóját és a teljes iratanyagát sikerült megőriznie. (Valószínűleg Budapest ostromakor elrejtette, vagy átadta valakinek, akitől a hadifogsága után visszakapta.) A század irataira halála után majdnem húsz évvel a főhadnagy menyének segítségével sikerült rálelni Kaposváron, a családi ház padlásán. – HIM KI VADÁSZ ÖDÖN 1944, 81495. sz. tí. ogy.

Variházy (Braun) Oszkár alezredes (Budapest, 1897. március 12. – Budapest, 1959. május 9.) – 1944 augusztusától a 18/II. zászlóalj parancsnoka a Keleti-Kárpátok előterében. 1944. október 2-től a 18. gyalogezred parancsnoka, december 24-től a 10. gyaloghadosztály gyűjtőkeretének parancsnoka, alakulatával beszorul a budapesti katlanba. 1945. február 10-én

nem teljesíti a Várba való vonulásra vonatkozó parancsot, 11-én a 6. gyalogezrednek a Horthy Miklós (ma Bartók Béla) út Szent Gellért tértől kezdődő szakaszát védő maradványaival átáll. Február 12-én a szovjet budapesti csoport parancsnoksága megbízza a szovjet oldalon harcolt magyar önkéntes századokat összefogó Budai Önkéntes Zászlóalj, 15-én a Budai Önkéntes Ezred parancsnokságával. Ekkor (1942. szeptember 27-i ranggal) még alezredes. Március 1-jétől a Jászberényben megalakuló, az Ideiglenes Nemzeti Kormány haderejébe tartozó 1. gyaloghadosztály 1. gyalogezredének parancsnoka. 1946. február 1-jétől a hadosztály parancsnoka, vezérőrnagy rendfokozatban. 1949. szeptember 21-én beosztásából felmentik, s elrendelik felülvizsgálatát. 1950. január 1-jei hatállyal nyugállományba helyezik, nyugdíját később megvonják. 1955-ben rehabilitálják, 1991-ben posztumusz vezérezredessé léptetik elő. – In: LEXIKON, 449. o.

Veress Lajos, v. primor, dálnoki, vezérezredes (Sepsiszentgyörgy, 1889. október 6.– London, 1976. március 29.): 1942. november 15-től 1944. augusztus 28-ig a IX. hadtest parancsnoka, amikor is a hadtestparancsnokság 2. hadseregparancsnoksággá alakul át. 1944. szeptember 1-jétől vezérezredes. 1944. október 16-án a németek letartóztatják a kormányzó által akadályoztatásának esetére „homo regius”-sá kinevezett Veresst. Sopronkőhidán a hadbíróság 15 évi fegyházra ítéli. 1945-ben, a fegyház kiürítésekor megszökik, jelentkezése után a szovjet hadsereg internálja Kiskőrösön. – Az ún. köztársaságellenes összeesküvés perében előbb halálra, majd jogerősen 15 évre ítélik. 1956. október 29-én szabadul, majd nyugatra távozik, haláláig az emigráció egyik elismert vezetője. – In: LEXIKON (1997), 455. o.

Vörös János vitéz nemes (Csabrendek, 1891. március 23. – Balatonfüred, 1968. július 23.) – 1944. április 19-től Veessenmayer kívánságára a Honvéd Vezérkar főnökévé nevezik ki. 1944. május 10-től vezérezredes. A kiugrási kísérlet kudarcában szerepe van, beosztásából ennek ellenére felmentik. Rövid bujkálás után jelentkezik a szovjet csapatoknál, bekapcsolódik a Moszkvai Magyar Bizottság munkájába. 1944. december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi miniszterévé választják. 1945. november 14-ig tölti be ezt a tisztséget. 1949. március 25-én „hütlenség gyanúja” miatt letartóztatják, 1950. június 9-én „folytatólagosan elkövetett hütlenség” miatt életfogytig tartó fegyházra, 10 év hivatalvesztésre, politikai jogai 10 évre történő felfüggesztésére, vagyonek kobzásra, lefokozásra, rend- és díszjeleinek elvesztésére ítélik. 1956-ban szabadul. 1992-ben ítéletét a Legfelsőbb Bíróság megsemmisíti. – In: LEXIKON, 463. o.

2. SZÁMÚ MELLÉKLET – FÉNYKÉPEK

A 6. gyalogezred egyik szakaszának bevagónírozása 1944. augusztus elején, Kaposváron

A 6. gyalogezred egyik szakaszának felmálházott csapatai a Kárpátokba történő felvonulás alatt 1944 augusztusában

A 6/I. zászlóalj géppuskás szakasza 1944 augusztusában valahol a Kárpátok előterében

A pécsi 11. tüzérosztály tüzérei tüzelőállásuk előtt a Bukowna 819 magassági pont alatt, Mikulyczn közelében 1944. augusztus 25-én

A bajai 54. utászászlóalj katonái Jaremcsében, 1944. augusztus 22. körül. A háttérben látható vasúti hidat pár nappal később a bajai utászok felrobbantották.

A pécsi 11. tüzérosztály tüzerei szálláshelyük előtt 1944. augusztus 25-én

A pécsi 11. tüzérosztály tüzérei tüzelőállásuk előtt a Bukowna 819 magassági pont alatt, Mikulyczn közelében 1944. augusztus 25-én

A pécsi 11 tüzérosztály tüzérei a Mikulicyzntól történő visszavonulás alatt, mint utóvéd egységek lövik a Makovicza 988 mp-ot, 1944. szeptember 11-én

A 6. gyalogezred egyik alakulata egy kiépített bunker előtt, valahol az Árpád állásban. A fotó nagy valószínűséggel a Tatárhágó környékén készülhetett, 1944 szeptemberében

A pécsi 11-es tüzérek tüzelőállása Tiszaborkúttól északra 1,5 km-ra 1944. október 6-án. Előtérben egy Puppchen

A 6/I zászlóalj egyik géppuskás szakasz a Kárpátokban 1944 szeptemberében.

A géppuskánál Erős Sándor hiv. főtörzsőrmester

A 6. honvéd gyalogezred tisztikarának egy része 1944. szeptember 10-én, szemrevételezés közben; balról jobbra: Gazsi Lajos szds. – 6. gye .ek .av. szd. pk., Vadász Ödön fhdgy. – 6. gye. ek. n. pct. á. szd. pk., Ludányi Antal ezds. – 6. gye. e. pk., Badics István alez. – 10. táb. tü. o. pk. és Szabados Antal szds. – 6/6. szd. pk.) Badics István alez. – 10. táb. tü. o. pk. és Szabados Antal szds. – 6/6. szd. pk

A pécsi tüzérsztály egyik ütegének szálláshelye Tiszaborkút közelében 1944. október 7-én

Egy ismeretlen pécsi tüzer az Ikerhavasról a reggeli ködben úszó Tiszát nézi, 1944 október 9-én

Erős Sándor h. főtorzsórmester a 6. gyalogezred zászlójával, valahol a Duna-Tisza közén, 1944 októberének második felében

A 6. gyalogezred felvonulás közben az Alföldön 1944 októberében

Rosseb Híradó!

6. gy. e. m. p. t. a. sz. d.
4. sz. br.
44. XII. 21.

A vezérkari főhadiszállásról jelentik a NTI-nak :
A Ny. arcvonalon megindított német támadás jól halad előre. Míg az éles csapatok tovább törnek előre, a német hátsó erők megtisztították a mögöttes területeket. Ezen a területen a sebten odavezényelt amerikai tartalékokat is felmoszolták. A támadás óta a német csapatok 10.000 foglyot ejtettek, megsemmisítettek 200 pc-ost, valamint 124 rep. gépet.

Észak Olaszországban Paenzától É-ra súlyos harcok folynak. Az angol csapatok friss erősítésekkel folytatják megindított nagy támadásukat.

A Magyarország-i harcokról jelenti a NTI.:

A Magyarország-i harcok három sulypontra korlátozódtak. Az első: a Dunakönyök-től É-ra Szécsény térségében. Itt a támadó bolsevisták erős pc. kötéllékek harcbevételével minduntalan megkísérik az áttörést. A második sulypont: a Mátra - Bükk hegység közötti ellenséges átkaroló mozdulat, mellyel a Szlovákiában küzdő csapategységeket szeretnék levágni a bolsevisták. Harmadik sulypont: Kassa-tól D-re van. Ezen a térségen indított támadásokkal az elg. tehermentesíteni igyekeznek a Mátra térségében küzdő erőit. Szécsény térségében és főleg Nagymaros-nál sikerült a támadó elg-nek súlyos veszteséget okozni. Eger-től kétoldalt az ellenség három gy. ho-val igyekeznek feltörni a német-magyar záróállásokat. A támadásokat mindenütt visszavertük.

A Budapest - Dráva harci szakasszon csak Marocai térségében kísérelt meg az elg. két gy. ho-lyal előretörni. Az azonnal megindított ellentámadásunk sikerrel járt.

Göbbels birodalmi miniszter kijelentette, hogy a Hitler Jugend kik. táboraiban folyik az Európa-i ifjúság kiképzése. A kiképzés már annyira haladt előre, hogy a kiképzettek nem sokára bevezethetők lesznek.

Titó tábornagy a Moszkva-ban aláírt egyezmény értelmében 3000 vasuti kocsit és 160 mozdony átadását követeli Bulgária-tól.

.....

Az "Összetartás" folyó évi december hó 21-i száma közli: Az Athén-i brit csapatok, amelyek hétfőn elfoglalták a Stadion dombot, kedd-re virradó éjszaka kénytelenek voltak visszavonulni az erős ellenséges elhárító tús miatt. Jelentés szerint az Elias-csapatok Athén-től néhány km-re ÉK-re áttörték az angol légierő főhadiszállásának drótkadályát úgy annyira, hogy csak páncélos erőkkel sikerült az angoloknak a főhadiszállást megvédeniük.

.....

A 10. honvéd gyaloghadosztály parancsnoksága 1945. január 11-én a Nagymező utcai harcállásponton. Baloldalt ülve Botond Béla vezérkari őrnagy, a hadosztály vezérkari főnöke, mellette Benyovszky Győző vezérkari százados, hátul Sárdi László főhadnagy, jobbra pedig András Sándor vezérkari ezredes, hadosztályparancsnok. (In: GALÁNTHAY 2011)